МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Журнал заснований у 1918 році

ВЧЕНІ ЗАПИСКИ

ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Серія: Філологія. Соціальні комунікації

Том 29 (68) № 3 2018

Київ
2018

Головний редактор:

Казарін Володимир Павлович – доктор філологічних наук, професор, в.о. ректора Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Члени редакційної колегії:

Іщенко Наталія Анатоліївна – доктор філологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної діяльності та інноваційного розвитку Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Свенцицька Еліна Михайлівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Кузьмина Світлана Леонідівна – доктор філософських наук, доцент, директор Навчально-наукового Інституту філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Семенець Ольга Сергіївна (відповідальний секретар) – кандидат філологічних наук, завідувач кафедрою зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Авраменко Світлана Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Сеітяг'єва Таміла Решатівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Торкут Наталія Миколаївна – доктор філологічних наук, професор Класичного приватного університету;

Генералюк Леся Станіславівна – доктор філологічних наук, професор, старший науковий співробітник сектора слов'янських літератур Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України;

Іваненко Світлана Мар'янівна – доктор філологічних наук, професор кафедри іноземних мов природничих факультетів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Пахарєва Тетяна Анатоліївна – доктор філологічних наук, професор кафедри російської та зарубіжної літератури Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Юган Наталія Леонідівна – доктор філологічних наук, доцент підготовчого відділення Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Доминик Арель – професор, голова відділу українських студій університета Отави (Канада).

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
(протокол № 3 від 08.11.2018 року).

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.
Серія: Філологія. Соціальні комунікації» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 15711-4182Р від 28.09.2009 року)

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з філологічних наук відповідно Наказу Міністерства освіти і науки України від 04.04.2018 № 326 (додаток 9)

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

ISSN 1606-3715

© Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2018

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Бісовецька Л. А., Козіцька О. А.
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СКЛАДНИХ
БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ РЕЧЕНЬ У КОНФЕСІЙНОМУ СТИЛІ 1

Семенюк О. А.
ГУЦУЛЬСЬКИЙ ГОВІР В ОПОВІДАННІ ЛЮБИ-ПАРАСКЕВІЇ СТРИНАДЮК
«ВИВЧЄРИКИ. ПОЛОНИНСЬКА ОПОВІДКА ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЇХ БАТЬКІВ» 6

Слободинська Т. С.
МОВЛЕННЄВЕ СПІЛКУВАННЯ: ТИПОЛОГІЯ КОМУНІКАТИВНИХ НЕВДАЧ 12

РОСІЙСЬКА МОВА

Безкоровайная Л. С., Штыленко Е. Л.
ОБУЧЕНИЕ НЕПОДГОТОВЛЕННОМУ МОНОЛОГИЧЕСКОМУ
ВЫСКАЗЫВАНИЮ НА ОСНОВЕ ПРОБЛЕМНЫХ СИТУАЦИЙ 18

Голі-Оглу Т. В., Ткаченко Ю. О.
ВПЛИВ ЖАНРОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ
ДЕТЕКТИВНОГО РОМАНУ НА ВИБІР МОВНИХ ЗАСОБІВ 25

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

Кобець Н. О.
РЕЦЕПЦІЯ СЛОВАЧЧИНИ У ВОЄННІЙ ПРОЗІ О. ГОНЧАРА ТА А. ШИЯНА 30

Хода Л. Д.
ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В СУЧАСНІЙ СЛОВАЦЬКІЙ РЕКЛАМІ 35

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Byndas O. M.
PHILOLOGISTS' INTERNATIONAL COMMUNICATION
AS A KEY COMPONENT TO FOREIGN LANGUAGE PROFICIENCY 39

Заболотська О. О.
ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ АВТОРСЬКИХ ІНТЕНЦІЙ
У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ 44

Кивенко И. А.
ПРОСОДИЯ ИСКРЕННЕГО РЕЧЕВОГО АКТА БЛАГОДАРНОСТИ 50

Павлова Л. В., Тарасова Г. С.
КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ
В АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ 55

Сапун К. В., Селезньова Р. В.
ОГЛЯД ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ
НІМЕЦЬКОЇ МОВИ У ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ АСПЕКТІ 61

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

Микитка М.-Д. Ю.
СИНОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ У ЛАТИНСЬКІЙ РЕЛІГІЙНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ «ПАЛОМНИЦТВО ЕТЕРІЇ ДО СВЯТИХ МІСЦЬ») 66

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

Ювковецька Ю. О.
МАРКЕРИ ВВІЧЛИВОСТІ В ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОМУ ДИСКУРСІ **72**

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Nanivskyy R. S.
PROBLEM TOŻSAMOŚCI BOHATERA W TWORZENIU
WSPÓŁCZESNEJ POLSKIEJ PROZY **77**

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Дубова І. О., Поздрань Ю. В.
ЖАНР ПОЕМИ У ТВОРЧОСТІ СТЕПАНА РУДАНСЬКОГО:
ІСТОРИЧНА АВТЕНТИКА, ПОЕТИКА
ФОЛЬКЛОРНИХ ВІДОБРАЖЕНЬ **83**

Опришко Н. О.
РОМАН «ДВАНАДЦЯТЬ ОБРУЧІВ» ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА:
МІСТИФІКАЦІЯ БІОГРАФІЇ ЯК СПОСІБ ПРОЯВЛЕННЯ
ОРФІКО-НАРЦИСИЧНОЇ ОСМОЗИ **88**

РОСІЙСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Артёмова О. И., Иванова В. А., Незовибатько О. В.
ЖАНРОВЫЕ РАЗНОВИДНОСТИ СТИХОТВОРЕНИЙ
В ПРОЗЕ И. А. БУНИНА **96**

КРИМСЬКОТАТАРСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Эмирамзаева А. С.
ШАМИЛЬ АЛЯДИННИНЪ КЪЫРЫМТАТАР
ЭДЕБИЯТ ТАРИХЫНА КЪОШКЪАН ИССЕСИ **101**

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Греськів О. О.
РОЛЬ ГАЗЕТНОГО ДИСКУРСУ РЕЛІГІЙНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ
В ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ
(НА МАТЕРІАЛАХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ
РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРЕСИ) **109**

РЕЦЕНЗІЇ

Кагановська О. М.
РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ІГІНОЇ ЗОЇ ОЛЕКСАНДРІВНИ
«ТОПІКА АНГЛОМОВНОГО готичного НАРАТИВУ» **118**

Відомості про авторів **121**

CONTENTS

UKRAINIAN LANGUAGE

Bisovetska L. A., Kozitska O. A.
PECULIARITIES OF FUNCTIONAL COMPLEX MULTICOMPONENT SENTENCES IN CONFESSIONAL STYLE 1

Semeniuk O. A.
HUTSUL DIALECT IN THE LIUBA-PARASKEVIIA STRYNADIUK'S STORY 'VYVCHERYKY. STORY FROM POLONYNA FOR CHILDREN AND THEIR PARENTS' 6

Slobodynska T. S.
SPEECH COMMUNICATION: TYPOLOGY OF COMMUNICATIVE FAILURES 12

RUSSIAN LANGUAGE

Bezkorovaina L. S., Shtylenko O. L.
TEACHING MONOLOGICAL STATEMENTS BASED ON PROBLEMATIC SITUATIONS 18

Goli-Oglu T. V., Tkachenko Y. O.
INFLUENCE OF GENRE PECULIARITIES OF DETECTIVE NOVEL UPON SELECTION OF LANGUAGE MEANS 25

SLAVIC LANGUAGES

Kobets N. O.
RECEPTION OF SLOVAKIA IN THE MILITARY PROSE BY O. HONCHAR AND A. SHYIAN 30

Khoda L. D.
PHRASEOLOGICAL LOCUTION IN MODERN SLOVAK ADVERTISING 35

GERMANIC LANGUAGES

Byndas O. M.
PHILOLOGISTS' INTERNATIONAL COMMUNICATION AS A KEY COMPONENT TO FOREIGN LANGUAGE PROFICIENCY 39

Zabolotska O. O.
MEANS OF REALIZATION OF AUTHOR'S INTENSIONS IN POETIC TEXTS 44

Kivenko I. O.
PROSODY OF SINCERE GRATITUDE SPEECH ACT 50

Pavlova L. V., Tarasova G. S.
COMMUNICATIVE STRATEGIES AND TACTICS IN THE ENGLISH-LANGUAGE POLITICAL MEDIA DICOURSE 55

Sapun K. V., Seleznova R. V.
REVIEW OF THE PUBLICISTIC ECOLOGICAL VOCABULARY OF THE GERMAN LANGUAGE IN THE ASPECT OF TRANSLATION 61

CLASSICAL LANGUAGES. SOME INDO-EUROPEAN LANGUAGES

Mykytka M.-D. Yu.
SYNONYMOUS ATTITUDES IN LATIN RELIGIOUS TERMINOLOGY (BASED ON THE TEXT "THE PILGRIMAGE OF ETHERIA TO THE HOLY PLACES") 66

STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS

Yuvkovetska Yu. O.
THE POLITENESS MARKERS IN THE HOTEL AND RESTAURANT DISOURSE 72

LITERARY STUDIES

Nanivskyy R. S.
THE PROBLEM OF IDENTITY OF THE HERO
IN THE ESTABLISHMENT OF CONTEMPORARY POLISH PROSE 77

UKRAINIAN LITERATUREA

Dubova I. A., Pozdran Y. V.
POEM IN THE CREATION OF STEPAN RUDANSKIY:
HISTORICAL AUTHENTICITY, FOLKIORE OPTIONS 83
Opryshko N. O.
THE NOVEL "TWELVE RINGS" BY YURI ANDRUKHOVYCH:
MYSTIFICATION OF A BIOGRAPHY AS A MEANS
OF MANIFESTING THE ORPHIC-NARCISSISTIC OSMOSIS 88

RUSSIAN LITERATURE

Artiomova O. I., Ivanova V. A., Nezovibatko O. V.
GENRE PECULIARITY OF THE PROSE POEMS BY IVAN BUNIN 96

CRIMEAN TATAR LITERATURE

Emiramzayeva A. S.
SHAMIL ALYADIN'S CONTRIBUTION TO THE HISTORY
OF THE CRIMEAN TATAR LITERATURE 101

THEORY AND HISTORY OF SOCIAL COMMUNICATIONS

Greskiv O. O.
THE ROLE OF THE NEWSPAPER DISCOURSE
ON THE RELIGIOUS ISSUES IN THE PROCESSES OF THE STATE-BUILDING IN UKRAINE
(BASED ON THE PUBLICATIONS OF THE WESTERN UKRAINIAN REGIONAL PRESS) 109

REVIEWS

Kahanovska O. M.
REVIEW OF THE MONOGRAPH BY IHINA ZOIA OLEKSANDRIVNA
"TOPICS OF ENGLISH GOTHIC NARRATIVE" 118

Information about authors 121

УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2’367

Бісовецька Л. А.
Рівненський державний гуманітарний університет

Козіцька О. А.
Рівненський державний гуманітарний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СКЛАДНИХ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ РЕЧЕНЬ У КОНФЕСІЙНОМУ СТИЛІ

Статтю присвячено вивченню складних багатокомпонентних речень у текстах конфесійного стилю. Означені речення дедалі активніше використовують в текстах релігійної тематики. З’ясовано, що центральними з-поміж ускладнених неелементарних речень є структури з однорідною супідрядністю і послідовною підрядністю. Характерною особливістю предикативних компонентів контамінованих речень релігійної тематики є їхнє ускладнення звертаннями та вставними словами. Основна функція таких конструкцій – передати великий обсяг інформації.

Ключові слова: *конфесійний стиль, тексти релігійної тематики, складне багатокомпонентне речення, контаміновані утворення, стилістичне навантаження.*

Постановка проблеми. Загальна типологія складних багатокомпонентних речень залишається актуальним питанням сучасної лінгвістики. Специфіку синтаксичної організації складних багатокомпонентних речень (СБР) досліджували українські та зарубіжні мовознавці [1; 2; 4; 5; 9; 11]. Предметом їхнього аналізу постали СБР художнього та публіцистичного стилів. Віднедавна такі структури стали активно траплятися в межах конфесійного стилю.

В українському мовознавстві традиційно виділяють п’ять стилів: науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, художній, розмовний. Але поряд із ними існує ще один стиль, який обслуговує релігійні потреби як окремої людини, так і всього суспільства. Це – конфесійний стиль (суттєві ознаки в основному сформувалися за часів Київської Русі, активно розвивався у XVI – XVII ст.). Конфесійний стиль, як зазначає Н. С. Приходна [10, с. 37], повернувся в українську мову, звідки був усунутий разом із секуляризацією релігійного життя з кінця 20-х до початку 90-х р.р. XX століття, порівняно недавно, тому його висвітлення не здобуло ще належного місця у посібниках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві окремі аспекти багатокомпонентних синтаксичних структур досліджувалися в працях С. П. Бевзенка, А. П. Грищенка, І. К. Кучеренка, М. В. Симулика. Глибокий аналіз багатокомпонентних речень подано у працях К. Ф. Шульжука [13; 14]; формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць дослідила Н. В. Гуйванюк [2]; роль складних багатокомпонентних речень в організації текстів сучасної української художньої прози проаналізувала Л. М. Марчук [8]; складні сполучниково-безсполучникові багатокомпонентні речення із сурядністю, підрядністю і безсполучниковістю студіювала Н. М. Дзюбак [4].

Відродження духовності, національних морально-етичних засад сприяли тому, що в підсистемі функціональних різновидів мови стали виокремлювати конфесійний стиль, досліджувати його становлення, з’ясовувати диференційні ознаки, роль у розвитку та функціонуванні нової

української літературної мови тощо (В. Німчук, Г. Арполенко, Н. Дзюбишина-Мельник, В. Задорожний, Н. Пуряєва, Т. Мороз, В. Статєєва та ін.). Однак складні багатокомпонентні речення в текстах конфесійного стилю ще не були предметом спеціальних розвідок.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження формально-синтаксичної структури складних багатокомпонентних речень у текстах конфесійного стилю, як-от: «Молитви Хрестового Походу» [9], «Дев'ятниця до Богородиці, що розв'язує вузли» [3], «Маленькі квіти», або розважання над сторінками Св. Терези від Дитятка Ісус Пресвятого обличчя» [7].

Виклад основного матеріалу. У сучасному мовознавстві складні багатокомпонентні утворення широко представлені в текстах художнього та публіцистичного стилів. Найбільш докладна характеристика цих речень представлена К. Ф. Шульжуком, який визначав їх як багаторівневу поліпредикативну конструкцію в системі складного речення, структурний мінімум якої для різних моделей становить три-п'ять предикативних компонентів, поєднаних за допомогою двохчотирьох сполучних засобів зв'язками сурядності, підрядності чи їхніми різновидами – супідрядності, послідовної підрядності, їхніми комбінаціями [14, с. 67]. Дослідник виокремив три типи таких речень: структури з однорідною супідрядністю, з послідовною підрядністю та неоднорідною супідрядністю.

Найактивніше з-поміж СБР у текстах художнього та публіцистичного стилів функціонують речення з однорідною супідрядністю та конструкції з послідовною підрядністю. Дещо менш активно трапляються структури з неоднорідною супідрядністю. Тексти конфесійного стилю, на відміну від вказаних вище, продукують моделі речень з послідовною підрядністю. Напр.: *«Даруй їм силу, щоб протистояти спокусам сатани, що спокушатиме їх через привабливість заперечувати існування гріха»* (Молитви Хрестового Походу). Друге місце за активністю функціонування посіли структури з однорідною супідрядністю. Напр.: *«Відкрий їм очі, щоб побачили Істину, щоб Джерело Твого Божественного Милосердя вилилося на них і покрило їх променями Твого Милосердя»* (Молитви Хрестового Походу № 60). Дещо рідше натрапляємо на конструкції з неоднорідною супідрядністю, як і в попередніх двох стилях. Напр.: *«Зміцни усіх нас, дорогий Ісусе, які моляться за душі усіх дітей Божих і даруй нам Благодать витримати страждання, які можуть бути дані нам за часів боротьби»* (Молитви Хрестового Походу № 120).

У межах СБР тексти релігійної тематики представляють контаміновані складнопідрядні багатокомпонентні речення (КСБР), які широко функціонують у художньому та публіцистичному стилі і дедалі активніше використовуються у конфесійному стилі. Такі моделі кваліфікуємо як полізв'язкові, оскільки в них виокремлюють різноманітні семантико-синтаксичні відношення між частинами і компонентами. Предикативні одиниці контамінованих утворень взаємодіють між собою, формуючи зміст і забезпечуючи функцію цілого речення, що уможливлює стверджувати про їхню змістову та граматичну залежність: одні з них пояснюють, а інші пояснюються. Об'єднуючись у контаміновану конструкцію, предикативні одиниці групуються в більш складні структури і виокремлюються як компоненти або блоки, зумовлюючи різнотипний граматичний зв'язок між частинами складного речення.

В українському мовознавстві вперше окреслив і частково описав такі структури К. Ф. Шульжук [13; 14]. За його класифікацією, виокремлено сім моделей КСБР: конструкції з однорідною супідрядністю і послідовною підрядністю, з послідовною підрядністю і однорідною супідрядністю, з подвійною супідрядністю, з подвійною супідрядністю і послідовною підрядністю, з послідовною підрядністю і подвійною супідрядністю, з неоднорідною супідрядністю і послідовною підрядністю, з послідовною підрядністю і неоднорідною супідрядністю.

Центральними з-поміж ускладнених неелементарних речень є структури з однорідною супідрядністю і послідовною підрядністю, як і в текстах художнього та публіцистичного стилів. Предикативні компоненти найактивніше розташовуються в такому порядку: головна частина – підрядні речення. Сполучуваність компонентів у структурах із однорідною супідрядністю і послідовною підрядністю визначається тісним (двобічним) зв'язком підрядних, унаслідок чого виникає складна підрядна частина. Основною формою реалізації є чотирикомпонентна конструкція. У таких реченнях підрядне другого ступеня може вживатися як після першого, так і після другого однорідного супідрядного. Напр.: *«Охорони нас Господи від зла, захисти нашу віру, щоб ми могли поклонятися Тобі зі свободою, яка нам потрібна, щоб любити і величати Тебе на віки віків»* (Молитви Хрестового Походу № 42); *«Позбав мене від гріха гордині і молися, щоб мені було про-*

щено всі минулі гріхи, щоб моя душа очистилась і щоб я зробив все, щоб отримати Дар Святого Духа» (Молитви Хрестового Походу № 74).

Модель із послідовною підрядністю і однорідною супідрядністю є менш поширеною конструкцією в текстах конфесійного стилю. Основний варіант розташування предикативних одиниць: головне речення – блок підрядних. У таких реченнях наявна лише одна ланка послідовної підрядності, на відміну від структур з однорідною супідрядністю і послідовною підрядністю, в яких головна частина безпосередньо пов'язана з кількома компонентами послідовного підпорядкування.

Збільшення кількості підрядних частин відбувається внаслідок розширення ряду однорідних супідрядних або послідовно підпорядкованих підрядних. Основним репрезентантом є багатокомпонентна структура, чотирикомпонентне або п'ятикомпонентне утворення, де поєднано послідовна підрядність (провідний зовнішній підрядний зв'язок) і однорідна супідрядність, для якої характерний сурядний зв'язок, функціонує досить обмежено, на відміну від художнього та публіцистичного стилів, де такі структури широко представлені. Пор.: *«Зроби мене сильним і захисти Благодаттю, щоби я не зупинявся навіть тоді, коли втомлений, коли мені бракує сил і коли стою перед лицем усіляких труднощів, які чекають на мене, коли я невтомно працюю, щоби допомогти Тобі врятувати людство»* (Молитви Хрестового Походу № 92). *«Але де приткнутись, коли здавалося, що звідусіль проженуть, що мільтон може спіймати тебе і кудись відпровадити?»* (І. Микитенко).

Менш активно представлені конструкції з подвійною супідрядністю. Для них характерне поєднання двох типів супідрядності: неоднорідної і однорідної. Визначальним у таких реченнях є зв'язок неоднорідної супідрядності. Типовим виступає такий варіант розміщення предикативних одиниць: підрядні речення – головна частина – підрядні речення, тобто головна частина знаходиться в інтерпозиції, «обрамляючись» підрядними з обох боків. Як і в текстах художнього і публіцистичного стилів, чотири-, п'ятикомпонентна конструкція – основна форма реалізації цієї моделі, а структури з шести–восьми компонентів є напіврегулярними. Напр.: *«Мені здається, що коли б маленька квітка вміла говорити, вона би щиро сказала про те, що Бог зробив для неї і не намагалася би приховати Його благословення… і що лише Його милосердя вчинило все добрим»* (Щоденник св. Терези); *«Як сонце світить одночасно на великий кедр і на кожну маленьку квітку – ніби для кожного зокрема, ніби вони одні-єдині на цілій землі – так і наш Господь турбується про кожну окрему і то з такою любов'ю, ніби лише нею перейнятий, ніби тільки для неї живе…»* (Щоденник св. Терези).

Конструкції з неоднорідною супідрядністю і послідовною підрядністю та з послідовною підрядністю і неоднорідною супідрядністю вживаються рідко в текстах конфесійного стилю, активніше вони представлені в публіцистичному та художньому стилях. Для таких утворень розміщення предикативних компонентів подібне до розміщення предикативних частин конструкцій з подвійною супідрядністю. З-поміж таких моделей на нашому матеріалі зафіксовано структури з п'яти-шести компонентів. Пор.: *«Віримо, що Мати Божа, яка розв'язує вузли, розв'яже чимало й тих, які існують в Україні – в суспільстві, в родинах, в особистому житті кожного, хто буде молитися дев'ятницю»* (Дев'ятниця до Богородиці, що розв'язує вузли).

Речення з подвійною супідрядністю і послідовною підрядністю та з послідовною підрядністю і подвійною супідрядністю на нашому матеріалі не зафіксовано. Однак такі структури дедалі активніше застосовують у текстах публіцистичного та художнього стилів. Можуть траплятися структури, що складаються з одинадцяти компонентів. Пор.: *«І віддихуючи після пережитого страху, чекаючи, поки заспокоїться їй серце, дівчинка раптом подумала, що, може, вона й нерозумна, що, може, вона надто страхопудна й чинить неправильно, але нікому-нікому в світі вона не розкаже про тітку Апполінарію, нікому не перекаже тієї розмови, яку так негречно сьогодні підслухала, бо є речі, які, може, й не збагнути її дурненькій голівці, але в які вона не повинна втручатися, бо вчинить ще гірше від отого нечемного підслуховування»* (В. Шевчук).

Характерною особливістю функціонування контамінованих утворень є їхнє переважне вживання в художньому стилі. Саме тому вони можуть мати різні значеннєві відтінки, неоднакове стилістичне навантаження та відмінний стилістичний малюнок. Складні багатокомпонентні контаміновані конструкції становлять порівняно невелику групу в межах складних багатокомпонентних речень. Особливості синтаксичної структури, семантичної організації, специфічний статус контамінованих моделей у системі основних комунікативних одиниць та багаті виражальні можливості уможливили їхнє дедалі активніше використання в конфесійному стилі.

Усі предикативні компоненти переважно однотипні за метою висловлювання. Об'єднуючись у контаміноване речення, вони завжди мають чітко виражений граматичний центр. Він може бути представлений двома головними членами (двоскладне речення) або одним головним членом (односкладне речення). Найактивніше поєднуються односкладні і двоскладні структури. Напр.: *«Якщо моє прохання не може бути вислухане, тоді наповни мене Благодаттю Визнання, що Твоя Свята Воля є для блага моєї душі і щоби я залишався вірним Твоєму Слову завжди з добрим і вдячним серцем»* (Молитви Хрестового Походу № 148).

Із односкладністю / двоскладністю предикативних одиниць тісно пов'язане питання повноти / неповноти та поширеності / непоширеності. У текстах конфесійного стилю зазвичай всі контаміновані утворення містять предикативні компоненти поширеного характеру, непоширеним може бути головне речення. Ознака повноти / неповноти предикативних одиниць пов'язана з пропуском одного чи кількох членів речення (підмета, присудка або другорядних членів). Напр.: *«Мати Спасіння, молися, щоб всі душі врятувалися і прийняли любов і Милосердя, що будуть проявлені Сином Твоїм, Господом нашим Ісусом Христом, який приходить в черговий раз, щоб врятувати людство і дає нам можливість вічного спасіння»* (Молитви Хрестового Походу № 17).

Характерною особливістю предикативних компонентів контамінованих речень релігійної тематики є їхнє ускладнення звертаннями та вставними словами. Звертання можуть розташовуватись у центрі конструкції або на її початку. Напр.: *«Прошу, дай мені і всім тим, хто прославляє Тебе, дорога Мати, і хто поширює Медалик Спасіння, усілякий захист від лукавого і всіх тих, хто відкидає Милосердя Твого улюбленого Сина Ісуса Христа і всі Дари, які він заповідає людству»* (Молитви Хрестового Походу № 154); *«Мати Спасіння, молися, щоб всі душі врятувалися і прийняли Любов і Милосердя, що будуть проявлені Сином Твоїм, Господом нашим Ісусом Христом, який приходить в черговий раз, щоб врятувати людство і дає нам можливість вічного спасіння»* (Молитви Хрестового Походу № 19).

У релігійних текстах здебільшого предикативні компоненти контамінованих структур мають спонукальну інтонацію, на відміну від речень художнього стилю, де основними є конструкції розповідного характеру. Пор.: *«Вітець Гордій зрозумів, що Іларій смертельний ворог воєводи, що він є сокирою, що має висіти завжди над його головою»* (М. Івасюк); *«Допоможи мені чути, Ісусе, коли говорить Твій Голос і наповни мене Твоїм Святим Духом, щоб я міг розрізняти Істину Твого Слова, коли Ти звертаєшся до людства»* (Молитви Хрестового Походу № 12).

Конфесійний стиль сучасної української літературної мови, на думку Т. Жалко [6], всупереч колишнім заборонам і нинішнім конфесійним незгодам церков зберігає основні риси класичної сакральної мови: урочистість, канонічність словоформ і конструкцій, сталість жанрів.

Висновки і пропозиції. Аналіз текстів конфесійного стилю свідчить про широке використання складних багатокомпонентних речень та контамінованих конструкцій. Усі предикативні компоненти переважно однотипні за метою висловлювання. Об'єднуючись у контаміноване речення, вони завжди мають чітко виражений граматичний центр. Він може бути представлений двома головними членами (двоскладне речення) або одним головним членом (односкладне речення). Характерною особливістю предикативних компонентів контамінованих речень релігійної тематики є їхнє ускладнення звертаннями та вставними словами. Особливості синтаксичної структури, семантичної організації, специфічний статус контамінованих структур у системі комунікативних одиниць та багаті виражальні можливості уможливлює використання таких конструкцій із певною стилістичною метою та для передачі великого обсягу інформації.

Список літератури:

1. Грипас Н. Я. Складні багатокомпонентні речення з різними засобами і типами зв'язку в поетичному мовленні П. Грабовського: (Формально-граматичний аспект) // Проблеми граматики і лексикології української мови. Київ, 2001. С. 186–190.

2. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць. Чернівці: Рута, 1999. 335 с.

3. Дев'ятниця до Богородиці, що розв'язує вузли. Івано-Франківськ: «Апостол», 2014. 31 с.

4. Дзюбак Н. М. Складні сполучниково-безсполучникові багатокомпонентні речення із сурядністю, підрядністю і безсполучниковістю // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. 2013. Вип. 32(1). С. 39–42.

5. Дорошенко С. Функціонування безсполучникових складних речень у художньому стилі // Ритми сучасної філології: Збірник наукових статей. Львів: ПАЇС, 2007. С. 298–303.

6. Жалко Т. Мовностилістичні особливості молитви у конфесійному стилі української мови // Волинь філологічна: текст і контекст. 2014. Вип. 17. С. 90–99.
7. Маленькі квіти. Львів: Добра книжка, 2014. 24 с.
8. Марчук Л. М. Роль складних багатокомпонентних речень в організації текстів сучасної української художньої прози // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. 2010. Вип. 23. С. 117–120.
9. Молитви Хрестового Походу. URL: http://isusdoludstwa.net/category/molytvy-hrestovogo-pohodu.
10. Приходна Н. С. Особливості конфесійного стилю української мови. Культура народов Причерноморья. 2006. № 92. С. 37–39.
11. Тєлєжкіна О. Складне речення як текст: аналіз структурної організації. Мовознавство. 2009. Вип. 17. С. 38–45.
12. Шкарбан Т. М. Особливості функціонування сурядних сполучників у складних конструкціях з однорідною супідрядністю // Волинь філологічна: текст і контекст. Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. Рівне: РДГУ, 2004. Вип. 12. С. 19–23.
13. Шульжук К. Ф. Синтаксис складного речення. Рівне: РДГУ, 2000. 126 с.
14. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 408 с.

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СЛОЖНЫХ МНОГОКОМПОНЕНТНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В КОНФЕССИОНАЛЬНОМ СТИЛЕ

Статья посвящена изучению сложных многокомпонентных предложений в текстах конфессионального стиля. Указанные предложения все активнее используют в текстах религиозной тематики. Выяснено, что центральными среди осложненных неэлементарных предложений являются структуры с однородным соподчинением и последовательным подчинением. Характерной особенностью предикативных компонентов контаминированных предложений религиозной тематики является их осложнение обращениями и вводными словами. Основная функция таких конструкций – передать большой объем информации.

Ключевые слова: *конфессиональный стиль, тексты религиозной тематики, сложное многокомпонентное предложение, контаминированные образования, стилистическая нагрузка.*

PECULIARITIES OF FUNCTIONAL COMPLEX MULTICOMPONENT SENTENCES IN CONFESSIONAL STYLE

The article deals with the study of complex multicomponent sentences in texts of confessional style. These sentences are increasingly used in texts of religious themes. It is revealed that the central among complicated non-elementary sentences are structures with a homogeneous subordination and consecutive subtraction. A characteristic feature of the predicative components of contaminated sentences of religious themes is their complication by salutations and parenthetic words. The main function of such structures is to convey a large amount of information.

Key words: *confessional style, texts of religious themes, complex multicomponent sentences, contaminated formations, stylistic load.*

УДК 81’282:821.161.2

Семенюк О. А.
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ГУЦУЛЬСЬКИЙ ГОВІР В ОПОВІДАННІ ЛЮБИ-ПАРАСКЕВІЇ СТРИНАДЮК «ВИВЧЄРИКИ. ПОЛОНИНСЬКА ОПОВІДКА ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЇХ БАТЬКІВ»

У статті проаналізовано гуцульські діалектні риси в оповіданні Люби-Параскевії Стринадюк «Вивчєрики. Полонинська оповідка для дітей та їх батьків». Встановлено, що мова персонажів і мова автора відрізняються за повнотою представлення гуцульських діалектних рис. У мові персонажів повно й послідовно репрезентовані фонетичні, морфологічні та лексичні риси гуцульського говору. Авторська мова – літературна з вкрапленнями у ній лексичних гуцулізмів. Описано фонетичні та морфологічні діалектні явища, засвідчені у творі, з’ясовано семантику та охарактеризовано особливості вживання лексичних діалектизмів.

Ключові слова: *гуцульський діалект, художня мова, гуцулізм, діалектизм, Люба-Параскевія Стринадюк.*

Постановка проблеми. Однією з актуальних проблем сучасної україністики є дослідження взаємодії літературної мови і діалектів, оскільки воно «дає змогу глибше з’ясувати формування і розвиток літературної мови, роль місцевих говорів у її становленні, субстратну основу її фонетики, лексичного складу й граматики, особливості її нормалізації і кодифікації» [2, с. 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливе зацікавлення лінгвістів викликає використання діалектів у художній мові. Аналіз різнорівневих діалектних рис в українських художніх текстах, функціональне навантаження та особливості вживання діалектизмів у мові автора і мові персонажів є предметом дослідження у працях [2; 3; 4; 8].

Постановка завдання. Мета нашої розвідки – аналіз гуцульських діалектних рис в оповіданні Люби-Параскевії Стринадюк «Вивчєрики. Полонинська оповідка для дітей та їх батьків». Його авторка походить із села Замагора Верховинського району Івано-Франківської області і володіє ««уродженою» обізнаністю з гуцульським діалектом» [3, с. 103]. Гуцульські говіркові риси в повістях Л.-П. Стринадюк «А кємуєш, єк то було!» та «У нас, гуцулів» уже привертали увагу науковців [3]. «Вивчєрики» у цьому аспекті ще не досліджувались.

Виклад основного матеріалу. Аналізований твір репрезентує такий тип літературно-діалектної взаємодії, для якого характерні стилізована під гуцульську говірку і діалектизована одиницями всіх структурних рівнів мова персонажів та літературна мова автора, у якій як окремі вкраплення функціонують лексичні діалектизми, уведені у текст відповідно до потреб художнього наратування [4, с. 191].

Для порівняння наведемо зразки мови персонажів та авторської мови:

– Ти вже ***и*** *їсти* ***ни їш***, ***и їкийс*** *сумний та й невеселий* ***си зробив****! –* ***Ци*** *вже тебе так кортит на ту твою* ***полонинчіну****? – Ніби трохи сердячись, питала мати Іванчика. – Та* ***йо***, ***мамко***, *я вже* ***ни годен*** *так довго* ***чікати****. Вже* ***бих біг*** *голий та й босий, лиш би на* ***полонинку*** *та* ***й д’овечкам*** *моїм любим, – квапливо відповідав він своїй мамі Олені* [7, с. 4].

Авторська оповідь: *Однак попри свою вже аж не таку велику охоту до науки, Іванчик навчився в школі добре рахувати, що йому неабияк знадобиться на* ***полонині****, бо там щодня треба лічити овець, чи була якась не загубилася, не відбилася від отари, а чи якусь, боронь, Боже, не поцупив той таки вовк, бо і таке буває* [7, с. 8].

Згущення гуцулізмів (як правило, етнографізмів) у авторській мові спостерігаємо там, де йдеться про вівчарське ремесло, життя вівчарів на полонині. У таких уривках діалектні лексеми виконують пізнавальну функцію, а також сприяють етнографічній достовірності художньої оповіді. Наприклад: *Тобто він вже є вівчариком, помічником «старшого вівчаря»: пасе біля* ***стаї «хрома-***

***ків»**, кульгавих овець, «гонить вівці в **струнку**» на доїння, миє та й вимиває **коновочки**, **бербеничкы**, цебрі та й дійниці. <…> Він хоче вміти доїти овець, відварювати молоко, робити сир, **вурду** й **бринзу**; рихтувати й лагодити **кошари** й **загороди** для овець. А ще йому треба рости й набиратися сил, аби могти, як старші вівчарі, носити дійниці, великі дерев'яні відра з молоком, ген аж під гору до **стаї**, ходити з вівцями на далекі **ґруні**, де є добра паша, щоби вони потім давали багато ситного молочка <…>* [7, с. 7].

Мова персонажів фіксує такі фонетичні гуцульські діалектні риси:

– перехід [*а*] після м'яких передньоязикових приголосних, шиплячих, [й] в [*е*], [*і*]: *дисєтки* [7, с. 8], *прєсти* [7, с. 10], *чорнєва* [7, с. 19], *ведмежєт* [7, с. 16], *ничємними* [7, с. 14], *кошіри* [7, с. 8], *нієка* [7, с. 3], *в'єзати* [7, с. 10], *п'єтеро* [7, с. 10], *пам'ятают* [7, с. 28], *боїгуз* [7, с. 14], *їкшо* [7, с. 28], *єк* [7, с. 21, 22, 28], *їк* [7, с. 17, 22, 25];

– у частці *ся* послідовно виступає [*и*]: *пробираюси* [7, с. 19], *губимоси* [7, с. 19], *перегукуютси* [7, с. 28], *бочітиси* [7, с. 10], *пизнаютси* [7, с. 28], *скаржитси* [7, с. 6];

– початковий [*і*] вимовляється як [*и*]: *и* (сполучник та частка *і*) [7, с. 4, 14], *Иванчику* [7, с. 3], *идіт* [7, с. 11], *ити* [7, с. 14], *инакше* [7, с. 22], *ид* (до) [7, с. 23], *из* [7, с. 4, 16];

– ненаголошений [*о*] переходить в [*у*]: *уна* [7, с. 6], *уни* [7, с. 21], *кутюги* [7, с. 15];

– – ненаголошений [*е*] вимовляється невиразно, як [*и*] або [*і*]: *мини* [7, с. 28], *міні* [7, с. 25], *ни хочут* [7, с. 14], *ни дав* [7, с. 16]; *нима* [7, с. 27];

– голосний [*і*], який походить з етимологічного [*о*], після губних приголосних вимовляється як [*и*]: *видстає* [7, с. 6], *вид* [7, с. 6, 19], *вивці* [7, с. 6], *вивчєрь* [7, с. 8], *вин* [7, с. 8], *коло виконця* [7, с. 8], *попид* [7, с. 15], *попидростают* [7, с. 17], *пидеш* [7, с. 19], *мий* [7, с. 28], *перемиг* [7, с. 16];

– м'які шиплячі: *чужя* [7, с. 17], *нашя* [7, с. 10, 19], *вашя* [7, с. 29], *на нічь* [7, с. 23], *тутечькі* [7, с. 10, 28], *овечькі* [7, с. 28], *гездичькі* [7, с. 10], *дощь* [7, с. 7], *ничємними* [7, с. 13];

– приголосні [*с*], [*ц*] у кінці слів диспалаталізуються й вимовляються твердо: *дес* [7, с. 14], *колис* [7, с. 15], *кудас* [7, с. 28], *икіс* [7, с. 14, 28], *до овец* [7, с. 6], *Ігрец* [7, с. 13];

– м'який [*т'*] вимовляється як [*к'*]: *кєгают* [7, с. 22], *кішке* [7, с. 13], *кєшко* [7, с. 6], *кєв* [7, с. 6];

– на місці літературного [*хв*] виступає [*ф*]: *фалити* [7, с. 21], *пид фоюв* [7, с. 21];

– приголосний [*р*] у кінці слова та перед суфіксом вимовляється м'яко: *вивчєрь* [7, с. 8, 30], *вивчєрьство* [7, с. 7];

– заміна [*ч*] на [*ц*] у частці та сполучнику *ци* [7, с. 10, 16];

– збереження давніх звукосполучень «губний + *j*»: *люб'ї* [21], однак ця риса відбита непослідовно, бо паралельно зафіксовано словоформу *люблю* [7, с. 7], де, як і в літературній мові, є епентетичний [*л'*];

– відсутність подовження приголосних в іменниках середнього роду, наприклад: *у смеречі* [7, с. 21], *печеня* [7, с. 27];

– звукосполучення [*шч*] внаслідок асиміляції і стягнення вимовляється як [*ш*]: *ші* (*ще*) [7, с. 15, 29], *шєсті* (*щастя*) [7, с. 16], *шо* [7, с. 21, 28];

– дистантна асиміляція [*шс*] – [*шш*]: *шош* (*щось*) [7, с. 3];

– у формі вищого ступеня порівняння прислівника *багато* на місці [*л*] виступає [*р*]: *бирше* [7, с. 13, 16];

В оповіданні засвідчено такі морфологічні діалектні явища, характерні для гуцульського діалекту:

– іменники І відміни, а також прикметники, займенники в орудному відмінку однини мають закінчення *–ов, –ув* (очевидно, пов'язане з вимовою ненаголошеного [*о*] як [*у*]) та *–ев*: *межи собов* [7, с. 10], *пид фоюв* [7, с. 21], *за хатув* [7, с. 27], *з чорнув вовнув* [7, с. 19], *за кожнув* [7, с. 8], *з кожнісінькув* [7, с. 14], *з ведмедицев* [7, с. 15]. Наприклад: *Чуєш, то вивці так межи собов говорє!* [7, с. 10]; *А я пробираюси до своїх сестричок з чорнув вовнув* [7, с. 19]; *З ведмедицев було тогди ші двоє малих ведмежєт* <…> [7, с. 15];

– іменники І відміни в місцевому відмінку однини та ІІІ відміни у родовому відмінку однини мають закінчення *–и*: *у жменй* [7, с. 30], *радости* [7, с. 29]: *– Ой, дай Боже, Вам, Оленко, доброго здоров'ічка, втіхи та й радости від Вашого синочка!* [7, с. 29];

– закінчення *–ий* у родовому відмінку множини деяких множинних іменників: *людий* [7, с. 13], *дітий* [7, с. 16]: *От шо значіт мама: кожна боїтси за своїх дітий* [7, с. 16];

– аналітичні форми ступенів порівняння прикметників і прислівників, що творяться за допомогою частки *май* (***май** старші*, ***май** краще*): *Інші вівці як уздрять, що Іванчик заколисує мале ягнятко та й собі так хочуть, навіть ті **май старші** <…>* [7, с. 5]; *Він бігає навкруг хати, вибігає на пагорбок, звідки **май краще** видко на ціле село <…>* [7, с. 4];

– зрідка трапляються короткі форми прикметників у називному відмінку однини чоловічого роду: *Чи то була не про Йванчика-вівчарика: а* ***годен*** *знати…* [7, с. 30];

– редуплiковані та енклітичні форми займенників: *тото* [7, с. 7, 16], *цесе* [7, с. 8, 14, 16], *тоту* [7, с. 28], *у ототих* [7, с. 15], *ми* [7, с. 16], наприклад: <…> *стоїт* ***'ми*** *ади* ***тото*** *всьо перед очіма, ніби вчєра* ***цесе*** *си діїло* <…> [7, с. 16];

– відокремлене вживання частки *си* при зворотних дієсловах, причому вона може бути у прета у постпозиції: *Тобі, сараку, мало цеси* ***си присними****!* [7, с. 16]; <…> *змокнути я тоже* ***си ни бою*** <…> [7, с. 7]; <…> *вовків тут, мамко, таких* ***си розвело****, шо аж пуду дає* <…> [7, с. 27];

– тверда вимова кінцевого *–т* у закінченнях дієслів I дієвідміни у 3-ій особі множини теперішнього часу, II дієвідміни у 3-ій особі однини теперішнього часу, а також у 2-ій особі множини наказового способу: *мают* [7, с. 28], *біжут* [7, с. 28], *блеют* [7, с. 28], *знают* [7, с. 28], *пам'їтают* [7, с. 28]; *кортит* [7, с. 4], *гримит* [7, с. 7], *проходит* [7, с. 8], *зашкодит* [7, с. 10], *си пригодит* [7, с. 10]; *идіт'ко* [7, с. 11], *ни бочітси* [7, с. 11]: *И коли я їх кличу, то махом біжут и собі блеют и добре знают, шо то я <…>, бо голос мий добре собі пам'їтают* [7, с. 28]; *Це таке, шо си пригодит у кожній господарці <…>* [7, с. 11];

– відсутність кінцевого *–ть* у закінченнях дієслів II дієвідміни у 3-ій особі множини: *люб'ї* [7, с. 21], *говорє* [7, с. 6]: *Уни [гриби] собі люб'ї там у смеречі рости* [21];

– у дієсловах I дієвідміни у 3-ій особі однини зберiглося кінцеве *–т*: *хочіт* [7, с. 6, 13]: *Отота каже, що вже хочіт на полонину* [6]; *Та й зараз вже ади майже ніхто з молоді ни хочіт йти на полонини літувати <…>* [7, с. 13];

– залишки перфекта, утворені шляхом поєднання форми дієслова минулого часу з колишнього дієприкметника на *–лъ* та особових форм дієслова *быти*: *Мама з татом будут раді, шо ти їс даром* ***не сидів*** *йку вільну хвилину* [7, с. 21];

– форми умовного способу, утворені за допомогою частки ***бих***: *бих був*, *найшли бих*, *бих біг*, наприклад: <…> *їкби були ни мої злі пси, то ни знаю ци* ***бих був*** *си урятував* <…> [7, с. 15]; <…> *на ранок* ***найшли бих*** *їх [овець] уже неживими, біданочок* [7, с. 28];

– у складі наказової форми дієслова вживається частка *ко* замість літературної *но*: *идіт'ко* [7, с. 11]: *Идіт'ко в купу д'иншим овечкам!* [7, с. 11];

– уживання замість прийменника *до* з формами родового відмінка іменників та займенників редукованого прийменника *д'* (*ид'*) з формами давального відмінка: *ид овечкам* [7, с. 23], *д'мині* [7, с. 16], *д'нему* [7, с. 16], *д'нам* [7, с. 22], *д'иншим* [7, с. 10]: *Вже бих біг голий та й босий, лиш би на полонинку та й* ***д'овечкам*** *моїм любим* [7, с. 4]; *Скак битиси* ***д'нему*** *[до вовка] та й перемиг* [7, с. 16].

Заманіфестовані в аналізованому творі й лексичні діалектизми, уживання яких засвідчено і в мові автора, і в мові персонажів. Серед них – чимало іменників, насамперед тих, які знайомлять читача з традиційною для Карпат галуззю тваринництва – вівчарством. Так, на позначення овець письменниця використовує гуцулізми *дроб'єта* ‘вівці, ягнята’[1], *хромак* ‘кульгава вівця’ та *ботей* ‘отара овець’: *Шикєрєк Петро – п'єтеро* ***дроб'єт****! – радісно вигукує Йванчик, правильно порахувавши овечок <…>* [7, с. 11]; *Не раз, коли він в обідню пору зажене «****хромаків****» до кошари на перепочинок, то відпроситься у вівчарів, аби дременути бігом до лісу <…>* [7, с. 21]; *Ой, овечки-бебелечки, писаний* ***ботею****, хто вас буде випасати, їк я си оженю* [7, с. 17].

Будівлі, їх частини та загорожі представлені в тексті гуцульськими діалектними номінаціями *стая* ‘постійне або тимчасове житло на полонині, де живуть пастухи влітку і переробляють молочні продукти’, *застайка* ‘прибудова до стаї, де сплять вівчарі’, *кошара* ‘тимчасово загороджене місце для овець’, *струнка* ‘вузький прохід у кошарі, через який пропускають (по одній) вівці для доїння’, *загорода* ‘загороджене місце для худоби’, наприклад: *И вин ші такі з маленького цесе собі любив: сідав ади коло виконця й ліпив з пластиліну вивці,* ***кошірй****,* ***зáстайку****,* ***стаю*** *<…>* [7, с. 8]; *Так вони може бесідували б ще довго, але підбіг малий вівчарик і попровадив їх «****у струнку****» до вівчарів на дойку* [7, с. 19].

До гуцульської побутової лексики належать назви посуду, який використовується на полонині для молока і молочних продуктів, як-от: *коновка* ‘дерев'яна посудина для молока’, *бербеничка* ‘дерев'яна посудина видовженої форми з двома днами для зберігання продуктів (перев. молока і бринзи)’: *Тобто він вже є вівчариком, помічником «старшого вівчаря»: <…> миє та й вимиває* ***коновочки****,* ***бербеничкы****, цебрі та й дійниці* [7, с. 7].

Назви страв заманіфестовані гуцулізмами *бануш* ‘густа страва з кукурудзяного борошна,

[1] Тут і далі значення діалектизмів визначено за допомогою словників [1; 5; 6].

зварена на сметані', *вурда* 'сир гіршої якості з вторинної переробки молока', *бринза* 'спеціально приготовлений для зберігання посолений сир', *книдлі* 'вид галушок з домішкою сирої і вареної картоплі': *Вона ввечері зварила вівчарям смачний* ***бануш*** *на сметані, посипала його* ***бринзою*** <...> [7, с. 29]; <...> *пастухи натомість пригощали їх* ***бринзою***, ***вурдою*** *і всякими полонинськими дарами* [7, с. 25]; *Мама принесла цілий рупцак всякого печеня: і млинчики, і пиріг з афинами, і улюблені Йванчині* ***книдлі*** <...> [7, с. 27].

Серед зафіксованих в оповідці гуцульських побутовизмів є також назви одягу та предметів домашнього вжитку, виготовлених з овечої вовни: *капчурики* 'шкарпетки вовняні, в'язані різнокольоровими нитками', *ліжник* 'домоткане ворсисте вовняне покривало з візерунком' (<...> *я з'єжу тобі, Йванчику, свидрик та й сплету тобі, душечко, капчурики з рукавицями з оцеї гездечькі вовни* [7, с. 10]; *І малі дівчатка в горах, як мають хист, то і самі переймають у своїх мам чи бабць цього ремесла, вчаться ткати* ***ліжники*** *з різноманітними візерунками та узорами* [7, с. 10]), а також назва музичного інструмента *флоєрочка* – зменшено-пестливе від *флоєра* 'довга сопілка без денця' (<...> *[овечки] радісно вітаються зі своїм наймолодшим вівчариком, бо вже так скучили за ним та й за його* ***флоєрочкою***, *що одразу просять заграти їм тої веселої, аби радісніше було доїтися* <...> [7, с. 23]).

На позначення осіб авторка використовує гуцульські діалектні лексеми *ґаздиня* 'господиня', *ґазда* 'господар; чоловік', *спузарик* – зменшено-пестливе від *спузар* 'помічник ватага, пастух, в обов'язки якого входить підтримувати вогонь, заготовляти дрова, носити воду', *фирман* 'візник', *сарака* 'бідолаха' [7, с. 16]. Наприклад: <...> *всі ласували і ґречно дякували* ***ґаздині*** *за ситну вечерю* [7, с. 29]; *Ледве Йванчик дочекався того дня, коли люди з усіх-усюд почали зганяти свої вівці до одного* ***ґазди***, *старшого вівчаря, аби звідти пастухи погнали отару ген на далеку полонину, що звалася Радул* [7, с. 11]; *І навкруги, мабуть, одні вовки й ведмеді, які так і хочуть полакомитися вівцями, а то й малим вівчариком-****спузариком*** [7, с. 7]; *Ще Йванчик мріє колись мати двійку прудких коней і бути добрим* ***фирманом****: упрягати коників у віз чи в сани і вправно керувати ними!* [7, с. 8]; *Тобі,* ***сараку***, *мало цеси си присниті!* <...> [7, с. 16].

Життя вівчарів на полонині проходить на тлі карпатських пейзажів, що зумовило використання у творі низки гуцульських діалектизмів на позначення географічних об'єктів, а саме: *полонина* 'високогірне пасовище', *плай* 'гірська стежка; дорога в горах', *ґрунь* 'вершина гори; гірське пасмо'. Наприклад: ***Полонина*** *Радул – єдина, на якій ще й досі випасають овець* <...> [7, с. 13]; *А ще йому треба рости й набиратися сил, аби могти, як старші вівчарі,* <...> *ходити з вівцями на далекі* ***ґруні***, *де є добра паша* <...> [7, с. 7]; *Ой,* ***по плаю***, *білі вивці,* ***по плаю***, ***по плаю***... [7, с. 7]. Тваринний і рослинний світ в оповіданні змальовано за допомогою таких діалектних номінацій, як *кутюга* 'собака', *тулучьок* – зменшено-пестливе від *тулук* 'молоде дике звірятко', *половик* 'яструб', *афини* 'чорниці', *ламаджі* 'сухе гілля': *З ведмедицев було тогди ші двоє малих ведмежєт, таких маленьких файних* ***тулучьків***, *то уна їх так скоро хапала попид одну лапу та й попид другу й тікала* ***ламаджім*** *удолини, аби* ***кутюги*** *їх не покусали* <...> [7, с. 15]; *Шо ти там сидиш, їк* ***половик*** *на плоті!* [7, с. 22]; *І вже літо, і вже пора грибів та* ***афинів*** [7, с. 21]. Гуцульську метеорологічну лексику представляє діалектизм *шарґа* 'негода': *Хоч бери та й плач, їк тебе дес серед поля тота лиха* ***шарґа*** *спопиндає* [7, с. 6].

Частотними в аналізованому тексті є дієслівні гуцулізми, як-от: *сокотити* 'пильнувати, стежити', *уздріти* 'побачити', *блеяти* 'бекати (про овець)', *штуркати* 'штовхати', *спопиндати* 'спіткати', *літувати* 'перебувати на полонині протягом літнього сезону', *галакати* 'кричати', *гушкатися* 'штовхатися, битися', *недовиджєти* 'недобачати, мати поганий зір', *рихтувати* 'ремонтувати, направляти', *напудитиси* 'налякатися', *диздрити* 'доглянути', наприклад: *То ж Іванчик* <...> ***сокотить***, *аби старші вівчарі не забули його та й пішли собі самі без малого вівчарика в полонинку* [4]; *Інші вівці як* ***уздрять***, *що Іванчик заколисує мале ягнятко та й собі так хочуть* <...>: *вони біжать до пастушка, обступають його зусібіч, смикають за рукав плетеного светрика,* ***штуркають*** *Іванка в ноги та й* ***блеють*** *в один голос* <…> [7, с. 5]; *Цього разу він вдруге буде* ***літувати*** *з вівцями на полонинах* <…> [7, с. 4]; *Там старші вівчарі вже* ***галакають*** <…> [7, с. 18]; *Ти би мала совість, так* ***гушкаїсси***, *нієкої тобі тут поваги!* [7, с. 19]; *Уни, ади, так си мині здає, трохи* ***ни довиджєют***, *ади мают лихий зир* <...> [7, с. 28]; <…> *[ведмедиця] дуже* ***напудиласи***, *сарака, за своїх малих ведмежєт* [7, с. 16]; *Тра' добре* ***диздрити*** *овец, бо вовків тут, мамко, таких си розвело, шо аж пуду дає* [7, с. 27].

У мові твору вжито поодинокі діалектно-марковані ад'єктиви: *пишний* 'гарний', *файний* 'гарний;

добрий', *писаний* 'різнокольоровий', *французький* 'прикрий': *Він тоді думками втікав на полонину і мріяв про овечок, яким незабаром буде вигравати на флоєрочці* ***файних*** *та* ***пишних*** *мелодій* [7, с. 7]; *І рине він до них й губиться у великій отарі* ***пишних*** *овечок, що радісно вітаються зі своїм наймолодшим вівчариком* [7, с. 23]; <...> *цего року попаписи такі влізливі овечки, ну ни всі, певно шо, але є такі непослушні та* ***француві****, шо тікают собі кудас в ліси вид отари* <...> [7, с. 28].

В аналізованому тексті засвідчено також використання гуцульських діалектних прислівників: *д'горі* 'угору, нагору', *фист* 'дуже', *гречно* 'чемно, ввічливо', *тогди* 'тоді', *досвітку* 'на світанку', *гездички, гездечькі* 'тут, ось-де', *отамечкі* 'ось там', *ураз* 'завжди', *махом*, *махонько*, *махами* 'швидко, умить', *мирно* 'щасливо', наприклад: *А я таки* ***фист*** *люблю тото вивчєрьство!* [7, с. 7]; *А їк блискавки та й гради, та дощі – то шо* ***тогди****!* [7, с. 6]; *Аби дістатися з отарою овець до полонини Радул, п'ятеро вівчарів вирушили з села ще* ***досвітку*** [7, с. 15]; *Та я ни знаю ци тебе там, хлопчі, волоком кєгают вивці по тій полонині, шо в тебе* ***ураз*** *штани та светерчіна такі обдерті* <...> [7, с. 22]; *И вовк* ***махами*** *втік туди в ліси и бирше си не вертав!* [7, с. 16]; <…> *їк Бог даст* ***мирно*** *діждати* <…> [7, с. 10].

Авторка вводить у мовлення персонажів і характерні для гуцульського говору вигуки та службові слова. Це, зокрема, інтер'єктиви, які стосуються домашніх тварин: *бирь* – уживається для підкликання або відганяння овець, *гайта* – наказ коням повернути праворуч, *вішта* – команда коням повернути ліворуч, *пррр* – вигук, яким зупиняють коня, *цурік* – команда коням 'назад', а також частки *йо* 'так', *ци* 'чи', *ко* 'но', *ади* (полісемантична). Наприклад: ***Бирь, бирь****! Ідіт'****ко*** *в купу д'иншим овечкам!* [11]; *Ще Йванчик мріє колись мати двійку прудких коней і бути добрим фирманом: упрягати коників у віз чи в сани і вправно керувати ними!* ***Гайта, вішта, пррр, цурік!*** [8]; *А,* ***йо****: аби праця нашя марно ни пропадала* [10]; ***Ци*** *вже тебе так кортит на ту твою полонинчіну?* [4]; *А знаїте, мамочко, шо я* ***ади*** *тутечькі недавно запримітив* <...>*Шо* ***ади*** *усі овечьки мают добрий слух* [28].

Письменниці вдалося майстерно передати особливості мовного етикету гуцулів, зокрема в оповіданні представлено етикетні формули побажання, подяки (характерне для гуцульського говору вживання дієслова *дякувати* у формі інфінітива замість 1-ї особи однини: *дєковать*): *– Ой, дай Боже, Вам, Оленко, доброго здоров'їчка та й гараздив, втіхи та й радости вид Вашого синочка! – Дєковать! Дай Боже, й Вам мирно літувати полонинами на довгі роки* <...> [7, с. 29]. У формулах звертань частотними є іменники із суфіксами позитивної оцінки і прикметники, що мають позитивнооцінні семи, за допомогою яких здійснюється пошанування співрозмовника як вияв мовної культури гуцулів, пор.: *мамкó* [7, с. 4], *мамочко* [7, с. 22, 28], *дитинко люба* [7, с. 3], *душечко* [7, с. 10], *Йванчику* [7, с. 27], *братчіку любий* [7, с. 6], *синку* [7, с. 25]; *Оленко* [7, с. 29]. У творі засвідчена також характерна для гуцульського та інших південно-західних говорів множина пошани: звертаючись до матері, малий вівчарик послідовно уживає особові займенники й дієслова у формі множини: *И* ***Ви знаєте****, мамочко* ***(Йванчик до своїх батьків завше звертався на «Ви», виявляючи таким чином особливу повагу і шану до них****), цего року попалися такі влізливі овечки* <…> [7, с. 28]; ***Розумієте****, мамочко, про шо я!* [7, с. 28].

Висновки. Отже, у мові персонажів оповідання Л.-П. Стринадюк послідовно й повно репрезентовано різнорівневі риси гуцульського діалекту. Для мови автора характерне вкраплення лексичних діалектизмів. Ужиті в тексті гуцулізми виконують функції індивідуалізації героїв, забезпечення етнографічної достовірності та пізнавальну функцію, знайомлячи читача з полонинським світом та відтворюючи його неповторну атмосферу. Перспективними є подальші дослідження особливостей використання гуцульського діалекту в художніх творах для дітей.

Список літератури:

1. Гуцульські говірки: короткий словник / ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.
2. Ґрещук В. Діалектне слово в художньому тексті. Українознавчі студії. 2010–2011. Вип. 11–12. С. 3–11.
3. Ґрещук В., Ґрещук В. Гуцульський діалект у повістях Люби-Параскевії Стринадюк «А кємуєш, єк то було!» та «У нас, гуцулів». Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Мовознавство. 2014. Вип. II (24). С.93–102.
4. Ґрещук В., Ґрещук В. Південно-західні діалекти в українській художній мові. Івано-Франківськ, 2010. 309 с.
5. Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березови. Львів, 2008. 224 с.

6. Словник української мови: у 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; ред. І. К. Білодід. Київ, 1970–1980.
7. Стринадюк Л.-П. Вивчєрики. Полонинська оповідка для дітей та їх батьків. Львів, 2016. 32 с.
8. Ципердюк О. Гуцульські діалектизми в мові роману «Непрості» Тараса Прохаська. Вісник Прикарпатського університету. Філологія. 2012. Вип. 32–33. С. 242–250.

ГУЦУЛЬСКИЙ ГОВОР В РАССКАЗЕ ЛЮБЫ- ПАРАСКЕВИИ СТРИНАДЮК «ПАСТУШКИ. ПОЛОНИНСКОЕ ПОВЕСТВОВАНИЕ ДЛЯ ДЕТЕЙ И ИХ РОДИТЕЛЕЙ»

В статье анализируются гуцульские диалектные черты в рассказе Любы-Параскевии Стринадюк «Пастушки. Полонинское повествование для детей и их родителей». Речь персонажей рассказа и язык автора отличаются по полноте представления гуцульских диалектных черт. В речи персонажей полно и последовательно представлены фонетические, морфологические и лексические особенности гуцульского говора. Авторская речь – литературная с вкраплениями в ней лексических гуцулизмов. Описываются фонетические и морфологические диалектные явления, зафиксированные в произведении, выясняется семантика и характеризуются особенности употребления лексических диалектизмов.

Ключевые слова: *гуцульский диалект, художественный язык, гуцулизм, диалектизм, Люба-Параскевия Стринадюк.*

HUTSUL DIALECT IN THE LIUBA-PARASKEVIIA STRYNADIUK'S STORY 'VYVCHERYKY. STORY FROM POLONYNA FOR CHILDREN AND THEIR PARENTS'

The article analyzes the Hutsul dialectal features in the Liuba-Paraskeviia Strynadiuk's story 'Vyvcheryky. Story from Polonyna for Children and Their Parents'. It is testified that the characters' and the author' language differs in the completeness of the Hutsul dialectal features representation. In the characters' language, the phonetic, morphological and lexical peculiarities of the Hutsul dialect are fully and consistently represented. The author's language is literary with the interspersed lexical hutsulisms in it. The phonetic and morphological dialectal phenomena found in the story are described; the semantics and features of the lexical dialecticisms usage are examined.

Key words: *Hutsul dialect, artistic language, hutsulism, dialecticism, Lyuba-Paraskevia Strynadyuk.*

УДК 811.161. 2’233(045)

Слободинська Т. С.
Вінницький обласний комунальний гуманітарно-педагогічний коледж

МОВЛЕННЄВЕ СПІЛКУВАННЯ: ТИПОЛОГІЯ КОМУНІКАТИВНИХ НЕВДАЧ

У статті представлено міркування автора про типологію комунікативних невдач у мовленнєвому спілкуванні й конгруентну їй функціональну структуру розуміння смислу мовленнєвого твору, що являє собою ієрархічно організовану інформаційну систему, яка містить вербальні і невербальні компоненти. З’ясовано зв’язок дії з міркуванням. У статті йдеться також про цілераціональність соціальної дії, яка стає такою, якщо узгоджується із практичним міркуванням.

Ключові слова: *сценарій, синтактика мови, семантичний рівень, прагматична пресупозиція, соціокультурна детермінація мовленнєвого спілкування.*

Постановка проблеми. Структура смислу мовленнєвого твору (МТ) у «живому» діалозі приховується так званим «автоматизмом мовлення» [5, с. 50–57]. Суб’єкт, який добре володіє мовою і предметом розмови, зазвичай сприймає смисл адресованого йому висловлення відразу ж, миттєво, і як єдине, нерозчленоване ціле – принаймні він не аналізує, які саме когнітивні операції і в якій послідовності йому доводиться при цьому здійснювати. Проте системний характер процесу розуміння, його поділ на низку взаємопов’язаних етапів і операцій стає емпірично спостережуваним фактом в тих ситуаціях, коли в суб’єкта виникає нерозуміння, повне або часткове, того, що говорить його співбесідник. Тому в контексті теорії моделей спілкування (ТМС) аналіз і класифікація факторів, відповідальних за ту чи ту комунікативну невдачу (КН), розглядається як метод, що розкриває загальну функціональну структуру процесу розуміння мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на складність задекларованої проблеми, до цього питання так чи так зверталися вітчизняні та зарубіжні лінгвісти, а саме: Ф. С. Бацевич [1; 2], Б. Ю. Городецький [4], Л. П. Веселовський [5], В. В. Красних [8], О. В. Яшенкова [15] та інші науковці. Автор цієї статті також торкалася окремих проблем комунікативної лінгвістики. Так маємо спроби у диференціюванні термінів «спілкування», «комунікація», «мовленнєве спілкування» [10], подано дефініцію поняття «комунікативний акт», зокрема зауважено, що «Локалізований у часі й обмежений умовами конкретної ситуації соціальний контакт, поданий як обмін комунікативними діями між суб’єктами спілкування, або, в окремих випадках, як односторонній знаково-інформаційний вплив на уявлювану аудиторію, називають комунікативним актом» [10, с. 55]. Автор статті виокремлює сім рівнів розуміння змісту висловлення (синтаксичний, семантичний, прагматичний, ідентифікацію як мовленнєвого акту, власне комунікативний, етологічний (поведінковий) та дискурсивний) [11], з метою впорядкування інформації про висловлення створює чотирирівневу модель поняття «повний зміст висловлення» [13] тощо, де, зокрема, окреслює умови розуміння висловлень-реплік учасниками діалогу, покликаючись на А. Т. Ішмуратова, як-от: Суб’єкт (R) адекватно розуміє повний зміст зверненого до нього висловлення (а), якщо йому вдасться однозначно визначити його синтаксичну структуру, семантичний зміст, прагматичний смисл та ілокуційну силу (існує і «п’ятий» рівень розуміння змісту висловлення, аналіз якого виходить за межі ТМС: (R) може висунути правдоподібну гіпотезу (чи в деяких випадках знати заздалегідь) про практичну ціль, якої добивається суб’єкт (А), який ініціював такий діалог). Далі (А) адекватно сприймає висловлення ® у відповідь, якщо йому вдасться ідентифікувати три семіотичні компоненти змісту ®, тобто його синтактику, семантику та прагматику, і правильно оцінити перлокутивний ефект, викликаний сприйняттям (R) попередньої репліки (чи реплік) (А), – для ефективного продовження (або ж для завершення) діалогу суб’єктові (А) необхідно розуміти, що його розуміють [6].

Мовленнєве спілкування іноді позначене комунікативними невдачами, що перешкоджає досягненню багатьох цілей комунікантів. Комунікативна невдача, або ж «комунікативна девіація – недосягнення адресантом комунікативної мети; відсутність взаєморозуміння і згоди між учасниками спілкування» [2, с. 239]. Ф. Бацевич поділяє комунікативні девіації на такі групи: спричинені адресантом; адресатом; процесом комунікації (контактом); мовні девіації, пов'язані з мовним кодом (на етапі членування мовного задуму, на етапі категоризації, на етапі пропозиціонування, на етапі поверхневої структури повідомлення) [2, с. 260].

Постановка завдання. Завданням цієї статті є аналіз низки факторів, що найчастіше спричиняють комунікативні невдачі в процесі мовленнєвого спілкування.

Виклад основного матеріалу. Предмет лінгвістичної семантики традиційно визначається як «весь зміст, інформація, передавані мовою чи якоюсь його одиницею (словом, граматичною формою слова, словосполученням, реченням)» [9, с. 438]. У комплексній, інтердисциплінарній за характером наукових досліджень, теорії моделей спілкування аналізується структурна семантика мови і функційна семантика мовлення, для експлікації відмінностей і взаємозв'язків, між якими використовуються такі поняття і методологічні принципи.

Передусім звертаємо увагу на низку основних положень, що характеризують інструментальне призначення мови і мовлення у всіх галузях суспільного життя.

По-перше, варто врахувати, що природна мова є соціальною знаковою системою, призначеною для вираження і, певною мірою, для формування смислової інформації. Проте її передача здійснюється не «мовою чи якоюсь її одиницею», як сказано в поданій вище цитаті, а людьми, що використовують з цією метою мовленнєві твори (МТ), які вони адресують одне одному в конкретних ситуаціях спілкування. Мовлення (МТ) є продуктом комунікативно-когнітивної діяльності, інструментом якої (точніше, одним з інструментів) є мова. Вивчення будь-якого продукту не може бути обмежене дослідженням інструментів, за допомогою яких він був створений. Відповідно, дослідження інформаційного наповнення мовлення не повинно обмежуватися семантичним аналізом мовних виразів.

По-друге, з огляду на вищесказане, очевидно, що суб'єкт реального комунікативного акту сприймає не лише ту інформацію, яку він вилучає безпосередньо з мовного змісту почутої чи прочитаної фрази. Для того щоб зрозуміти повний смисл адресованої йому мовленнєвої комунікативної дії, суб'єкт має бути здатним аналізувати додаткову інформацію, вилучену з множини факторів і параметрів, що характеризують певну комунікативну ситуацію (КС). Частина цих факторів має семіотичний характер – наприклад інтонація висловлення, стиль використовуваної лексики тощо. До несеміотичних параметрів КС належать об'єктивні умови спілкування (місце, час, склад учасників), а також низка суб'єктивних, «внутрішніх» аспектів комунікації, таких як актуалізовані мотивації і «сценарії» спілкування, спільний фонд знань, наявність у пам'яті комунікантів елементів їхнього спільного минулого досвіду тощо. Очевидним є також той факт, що комуніканти мусять не тільки адекватно сприймати власне мовленнєву і додаткову інформацію, співвіднесену з конкретною комунікативною дією (КД), але й бути здатними зводити цю інформацію до системи, узгоджувати її з контекстом діалогу – інформаційною системою, уже сформованою в процесі попереднього спілкування. З цього випливає, що одним з найбільш істотних аспектів процесу розуміння смислу КД є систематизація мовленнєвої і немовленнєвої інформації і формування контексту комунікативного акту. З іншого боку, смисл КД може бути адекватно зрозумілий тільки тоді, коли співвіднесена з ним інформація має об'єктивні системоутворювальні характеристики.

По-третє, необхідно враховувати, що мовленнєва комунікація не є чимось самодостатнім, а вона один з аспектів спільної практичної діяльності людей (термін «практика» в контексті ТМС позначене максимально широким значенням). Це означає, що будь-яка КД інтенційна, тобто спрямована, прямо чи опосередковано, на досягнення не лише власне комунікативної, але й деякої практичної мети. «Поняття інтенційності, – зауважує О. В. Бондарко, – у пропонованій інтерпретації включає два аспекти: 1) аспект актуального зв'язку з намірами мовця в акті мовлення, з комунікативною метою, з цілеспрямованою діяльністю мовця, тобто з тим, що він хоче висловити в певних умовах комунікації; 2) аспект смислової інформативності – мається на увазі здатність даної функції бути одним з елементів висловлюваного смислу» [3, с. 14]. Перший із названих О. В. Бондарком аспектів, номінований ним «власне інтенційним», у теорії моделей спілкування диференціюється на два види інтенційності. Тут йдеться про розмежу-

вання практичних та вузько комунікативних цілей суб'єктів спілкування. Практичні (у широкому розумінні) інтереси комунікантів так чи так виражаються в будь-якому акті спілкування. Навіть якщо КА обмежується взаємними привітаннями людей під час їхньої короткої зустрічі, суб'єкти спілкування переслідують деякі практичні цілі, наприклад, вони підтримують міжособистісні стосунки або ж кожен із них просто турбується про свій імідж чи ж не бажає видаватися нечемним. Практичні цілі комунікантів надзвичайно різноманітні й залежать від необмеженої множини обставин; такі цілі можуть не збігатися і в багатьох випадках (проте аж не у всіх) навіть суперечити одна одній. Вузько комунікативні цілі учасників спілкування також присутні в будь-якому комунікативному акті, проте, на відміну від практичних цілей, вони зазвичай збігаються. Мовленнєва дія, за визначенням, називається комунікативно-ефективною, якщо його автору вдасться висловити саме те, що він хотів сказати, і досягти саме такого розуміння, яке він спланував. Різні комунікативні помилки, яких припускаються суб'єкти спілкування, вивчає психолінгвістика, соціальна психологія, конфліктна та прикладна теорія комунікативних невдач. Предметна галузь теорії моделей спілкування окреслена лише такими комунікативними актами, у яких всі КД є комунікативно ефективними в поданому вище розумінні. Це значить, що в ТМС приймається обмежувальна теоретична настанова, згідно з якою в досліджуваних комунікативних актах не виникає жодних комунікативних утруднень – кожен суб'єкт спілкування адекватно розуміє кожне адресоване йому висловлення і, відповідно, продукує лише такі мовленнєві комунікативні дії, повний зміст яких є доступним для розуміння партнером (чи ж партнерами) з комунікації. За такої умови, згідно з термінологією відомого психолінгвіста І. Зимньої, «смисл мовця» тотожний «смислу слухача» – інакшими словами, смислова інформація, що формується і передається ініціатором КД, сприймається адресатом без втрат і спотворень. Це значить, що за такої теоретичної умови смислова інформація об'єктивується, тобто може бути розглянута як незалежний від психічних особливостей суб'єктів спілкування об'єктивний інваріант інформаційного обміну. Тому в ТМС, відповідно до принципів абстрактного ототожнення, може бути сформоване поняття «смисл КД». Зауважимо також, що референт цього поняття (те, що насправді відповідає цьому поняттю), має такий же статус, як і референт економічного поняття «вартість». Смисл КД усвідомлюється суб'єктами спілкування як об'єктивний (чи принаймні інтерсуб'єктивний) компонент комунікативної взаємодії, оскільки в ТМС він не може бути поданий тільки як стан психіки чи свідомості суб'єкта, як це прийнято в біхевіористськи орієнтованих психологічних і лінгвістичних теоріях. Точно так само в сучасній економічній науці вартість товару розглядається як об'єктивний (інтерсуб'єктивний) компонент комерційної взаємодії учасників ринку і не зводиться до їхніх суб'єктивних уявлень про цінність даного продукту.

Свого часу Р. Якобсон характеризував мову «як систему систем», оскільки він мав на увазі функціональні системи (чи системи функцій), така характеристика повною мірою належить і до мовленнєвої комунікації. У контексті ТМС мовленнєвий комунікативний акт розглядається як система КД, вибір яких мотивований практичними інтересами, зумовлений вузько комунікативними цілями суб'єктів спілкування і здійснюється на основі їхнього індивідуального сприйняття семіотичних і несеміотичних факторів, що визначають специфіку певної комунікативної ситуації.

Для реалізації завдань статті проаналізуємо декілька сценаріїв.

Нехай S_i** – низка схожих між собою і з S* сценаріїв, у кожному з яких суб'єкт А, звертаючись до суб'єкта В, висловлює фразу (а′) «Подай мені плиту!». Очевидно, що (а′) в сценаріях S_i** має більш визначений смисл, ніж (а) в S*, проте відмінність S_i** від S* полягає також у тому, що суб'єкти А і В у кожному S_i** – це не будівельник і його помічник, а люди, які в мовленнєвому спілкуванні мають деякі труднощі, пов'язані з нерозумінням тих або тих аспектів смислу МТ. Типологія таких труднощів, тобто типологія КН в мовленнєвому спілкуванні, і конгруентна їй функціональна структура розуміння смислу МТ, можуть бути подані в такий спосіб.

($КН_1$) У S_1** суб'єкт А виголошує фразу (а′) дещо нерозбірливо, так що В просить його повторити сказане. Цей приклад показує, що КН в мовленнєвому спілкуванні можуть відбуватися навіть на *синтаксичному* рівні, тобто на рівні розпізнавання форми знака (тут звучання кожного слова в реченні (а′). Своєю чергою, сам факт існування $КН_1$ свідчить про те, що розуміння смислу МТ, що трактується в ТМС як когнітивна за характером дій побудова суб'єктом ієрархічно організованої інформаційної системи, яка містить як мовні, так і немовні інформаційні компоненти, починається *на рівні синтактики мови.*

($КН_2$) У сценарії S_2** суб'єкт В чітко чує кожне слово в (а′), але через недостатнє володіння мовою не знає значення слова «плита». Цей приклад, що репрезентує клас $КН_2$ загалом, вказує на те, що в процесі суб'єктивного сприйняття мовлення *семантичний рівень* ідентифікації смислу МТ здебільшого безпосередньо прямує за синтаксичним, тобто: перш ніж задуматися над значенням слова, суб'єкт мусить розпізнати саме слово, виокремивши його з «потоку мовлення» (що, як відомо, нелегке завдання для кожного, хто тільки починає засвоювати усне мовлення на чужій мові). Проте, як зауважує Роджер Шенк, у деяких комунікативних ситуаціях процес розуміння може бути спрямований «згори донизу» [14, с. 34] – зокрема «від семантики до синтаксису», від правдоподібної гіпотези про семантичну конструкцію фрази до розпізнання її мовної форми. Нехай у дещо зміненому сценарії S_2*** суб'єкт В добре володіє мовою спілкування, а суб'єкт А, навпаки, погано знає цю мову і припускається багатьох помилок як у виголошенні слів, так і в граматиці речень. Хай навіть В з якихось причин абсолютно впевнений у тому, що А в цей момент може звернутися до нього з проханням (а′). Тоді якщо А справді попросить подати йому плиту, то В зможе зрозуміти висловлене прохання, тобто визначити семантичну основу контенту (а′), наскільки б не була спотворена мовна форма такого висловлення. Цей приклад, що яскраво ілюструє тезу Р. Шенка про нелінійність процесу розуміння, вказує на існування в когнітивній системі аперцепції мовлення механізму, за допомогою якого реалізується здатність суб'єкта, що розмірковує «від очікуваного змісту до спостережуваної форми», розуміти смисл висловлення попри допущені орфографічні і граматичні помилки, розуміти алегорії, узуально-ситуативні мовленнєві звороти і метафори, і навіть іноді, спираючись на контекст, виправляти недоречний вибір слова в почутому чи прочитаному реченні.

($КН_3$) У сценарії S_3** суб'єкт В добре володіє мовою спілкування, чітко почув речення (а′) і правильно визначив його мовний зміст (МЗ), проте не розуміє *прагматичної пресупозиції* висловлення (а′), оскільки не бачить навколо жодної плити. У варіанті цього сценарію S_3*** суб'єкт В бачить велику кількість різноманітних плит, проте так само, як і в S_3**, не може виконати прохання А, тому що не розуміє, яку саме плиту потрібно подати, і точно так само, як S_3**, нерозуміння зумовлене в цьому разі невизначеністю *прагматичного компонента* смислу (а′). У сценаріях S_3** і S_3***, що презентують «прагматичний» клас $КН_3$, семантичний рівень розуміння смислу МТ передує прагматичному, але в деяких випадках можливий і зворотній напрямок смислоутворення (наприклад, якщо суб'єкт А замість (а′) каже (а′′) «Подай мені ось це!» і супроводжує фразу вказівним жестом руки.

($КН_4$) У сценарії S_4** суб'єкт А – молодий робітник-будівельник, а суб'єкт В – поважного віку начальник будівельної організації, який приїхав на об'єкт з метою інспекції і випадково опинився поряд з А. Навіть якщо В дуже добре розуміє смисл адресованого йому висловлення (а′) на всіх рівнях, включаючи прагматичний, він радше не виконає прохання А, оскільки вважатиме його, по-перше, недоречним у цій ситуації, і по-друге, висловленою в неприпустимо фамільярній формі. Отже, В, розуміючи смисл висловлення (а′), не розуміє смислу мовленнєвої дії суб'єкта А і не розуміє причини чи мотиву його поведінки. З огляду на це, такий рівень нерозуміння і відповідний йому клас $КН_4$ позначається терміном «етологічний» – терміном, що вказує на істотність *соціокультурної детермінації мовленнєвого спілкування*.

($КН_5$) У сценарії S_5** суб'єкт А звернувся до суб'єкта В з проханням (а′) «Подай мені плиту!». А В замість того, щоб виконати таку дію, зі здивуванням запитав: (в′): «Навіщо вона тобі?». У варіанті S_5*** суб'єкт В сказав: (в′′): Не уявляю, як це можна зробити». В обох сценаріях мовленнєві дії (в′) і (в′′) засвідчують, що суб'єкт В зрозумів мовленнєвий смисл висловлення (а′) і оцінив мовленнєву дію (а′) як нормальну в цій комунікативній ситуації, тобто таку, що не порушує норм міжособистісного спілкування (у протилежному випадку його мовленнєва чи немовленнєва реакція була б іншою). Отже, у S_5 ** і S_5 *** суб'єкт В зрозумів усі аспекти смислу (а′), пов'язані з мовою, мовленням та мовленнєвою поведінкою суб'єкта А, але він, усе ж, не зрозумів «практичного» компонента цього смислу – компонента, який у теорії моделей спілкування позначається терміном «*дискурсивний смисл комунікативної дії*». Експлікацію змісту цього терміна й пов'язаних із ним понять подамо дещо пізніше, а зараз доцільно звернути увагу на схожість і відмінність сценаріїв S_5 ** і S_5 ***, які представляють клас комунікативних невдач ($КН_5$) і відповідний цьому класові рівень організації смислу мовленнєвого твору (МТ) як ієрархічної інформаційної системи.

В обох сценаріях суб'єкт В розуміє, що суб'єкт А, по-перше, очікує від нього виконання цілком

конкретної практичної (фізичної) дії і, по-друге, вважає, що В може здійснити цю дію – інакше прохання (а´) було б беззмістовним (суперечливим) у практичному аспекті. Цілком можливою є ситуація, коли В діє не роздумуючи і виконує те, про що його просить суб'єкт А. Проте в таких випадках не може йтися про повноцінне міжособистісне спілкування, необхідними умовами якого є, по-перше, свобода і самостійність суб'єктів у виборі комунікативних дій (мовленнєвих, ментальних чи фізичних) і, по-друге, усвідомленість цих дій. Комунікативна дія є усвідомленою, чи, за термінологією ТМС, такою, що має дискурсивний смисл (ДСКД), якщо її планує і здійснює суб'єкт спілкування на основі так званого практичного розмірковування [7, с. 142–160], спрямованого на обґрунтування раціональності певної дії в певній комунікативній ситуації.

Проаналізовані сценарії S_5 ** і S_5 *** ілюструють саме ті ситуації, де суб'єкт відчуває комунікативні утруднення, пов'язані не з розумінням мови чи мовлення, а з осмисленням дії у відповідь і реалізацією відповідного практичного розмірковування. У сценарії S_5 ** суб'єктові В не вдається визначити мету і значення, а в сценарії S_5 *** – спосіб реалізації дії, що, як випливає з мовленнєвого смислу висловлення (а´), йому запропоновано здійснити.

«Дія, – підкреслює А. Т. Ішмуратов, – пов'язана безпосередньо з міркуванням, тобто людина діє міркуючи, а саме міркування є ментальною дією… Міркування це діяльність у ментальному «просторі – часі», а наші дії – це зовнішні вияви цієї існуючої ментальності… Практичне міркування, яке відіграє центральну роль в обґрунтуванні раціональності дії, можна вважати послідовністю особливих «когнітивних» дій, які передують діяльності як такій» [7, с. 161, 166].

Будь-яка діяльність, згідно з визначенням цього поняття, у сучасній соціогуманітарній науці являє собою систему соціальних (соціально детермінованих) дій.

За типологією М. Вебера, соціальна дія є цілераціональною, якщо вона планується і виконується (об'єктивується) в повній відповідності з практичним міркуванням, у процесі якого суб'єкт (1) визначає ціль, тобто створює когнітивне уявлення (образ) запланованого результату; (2) оцінює значення передбачуваного результату, тобто окреслює його місце у структурі продукту тієї діяльності, системним компонентом якої є ця дія; (3) формує програму дії – послідовність елементарних операцій, які в певних умовах потрібно здійснити для досягнення поставленої цілі. У реальних практичних міркуваннях такого типу суб'єкт зазвичай розглядає декілька варіантів дій, близьких за ціллю і значенням і альтернативних за програмою виконання; при цьому раціональним (за визначенням цього поняття) вважається вибір такого варіанту, який уможливлює досягнення максимального результату мінімальними зусиллями і засобами.

Висновки і пропозиції. Згідно з поданим вище визначенням, комунікативна дія називається цілераціональною, якщо їй передує практичне міркування згаданого вище типу. У реальному повсякденному спілкуванні людина, поряд із цілераціональними КД може здійснювати дії афективні, ритуальні (М. Вебер назвав їх традиційними), ціннісно-раціональні, тому суб'єктові спілкування для правильної оцінки мовленнєвої поведінки свого співбесідника доводиться враховувати його психологічний стан, належність до тієї чи тієї культури чи субкультури, його ціннісні настанови, релігійні переконання, естетичні смаки тощо. Але в ТМС через специфіку її предметної галузі висувається на передній план теоретичне дослідження і моделювання комунікативного акту, що являє собою систему взаємопов'язаних за змістом цілераціональних мовленнєвих і немовленнєвих комунікативних дій. Цей факт і слугуватиме основою для подальших лінгвістичних досліджень.

Список літератури:

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної девіатології. Львів, 2000. 236 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ, 2009. 376 с.
3. Бондарко А. В. О стратификации семантики. Общее языкознание и теория грамматики. Санкт-Петербург, 1998. С. 51–63.
4. Городецкий Б. Ю. К типологии коммуникативных неудач. Диалоговое взаимодействие и представление знаний. Новосибирск, 1985. С. 64–78.
5. Веселовский Л. П. Избранные работы. Язык и его функционирование. Москва, 1986. С. 50–57.
6. Ішмуратов А. Т. Аналітика науковості. Київ, 1997. 20 с.
7. Ішмуратов А. Т. Вступ до філософської логіки. Київ, 1997. 350 с.
8. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации. Москва, 2001. 270 с.
9. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва, 1990. 685 с.

10. Слободинська Т. С. До інтерпретації окремих термінів комплексної теорії моделей спілкування. Лінгвістика. 2013. № 3 (30). С. 51–61.

11. Слободинська Т. С. Про зміст висловлення в контексті теорії моделей спілкування. Мовознавчий вісник. 2013. Випуск 16–17. С. 236–240.

12. Слободинська Т. С. Теоретична модель поняття «смисл мовленнєвого твору». Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія Філологія (мовознавство). 2011. № 14-15. С. 205–210.

13. Слободинська Т.С. Чотирирівнева модель поняття «повний зміст висловлення». Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія Філологія (мовознавство).2014. №19. С. 33–40.

14. Шенк Р. К интеграции семантики и прагматики. Новое в зарубежной лингвистике. Компьютерная лингвистика. Москва. Вып. XXIV. С. 32–47.

15. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації. Київ, 2010. 312 с.

РЕЧЕВОЕ ОБЩЕНИЕ: ТИПОЛОГИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ НЕУДАЧ

В статье представлены размышления автора о типологии коммуникативных неудач в речевом общении и конгруэнтной ей функциональной структуре понимания смысла речевого произведения, которая представляет собой иерархически организованную информационную систему, содержащую вербальные и невербальные компоненты. Выяснено связь действия с рассуждением. В статье говорится также о целерациональности социального действия, которое становится таким, если согласуется с практическим рассуждением.

Ключевые слова: *сценарий, синтактика языка, семантический уровень, прагматическая пресуппозиция, социокультурная детерминация речевого общения.*

SPEECH COMMUNICATION: TYPOLOGY OF COMMUNICATIVE FAILURES

The article presents the author's reflections on the typology of communicative failures in speech communication and the congruent functional structure of understanding the meaning of speech work, which is a hierarchically organized information system that contains verbal and nonverbal components. The connection of the action with the reasoning is found. The article is devoted also to the celeranality of social action, which becomes such, if it is consistent with practical considerations.

Key words: *script, syntactic language, semantic level, pragmatic presupposition, sociocultural determination of speech communication.*

РОСІЙСЬКА МОВА

УДК 81’36:811.161.2

Безкоровайная Л. С.
Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет

Штыленко Е. Л.
Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет

ОБУЧЕНИЕ НЕПОДГОТОВЛЕННОМУ МОНОЛОГИЧЕСКОМУ ВЫСКАЗЫВАНИЮ НА ОСНОВЕ ПРОБЛЕМНЫХ СИТУАЦИЙ

В статье описывается один из возможных путей обучения иностранных студентов неподготовленному монологическому высказыванию на основе использования проблемных ситуаций. Авторы подчеркивают важность этого аспекта лингводидактики для обучения монологической речи иностранных студентов в образовательном пространстве Украины. Рассматриваются некоторые вопросы проблемного обучения в применении к изучению иностранного языка. Трактуются используемые в работе термины. Описывается содержание проблемных ситуаций, даются рекомендации по их применению, подчеркивается роль преподавателя в обучении по этой системе.

Ключевые слова: *монологическая речь, проблемная ситуация, языковой барьер, речевая адаптация, роль преподавателя.*

Постановка проблемы. Иностранные студенты – выпускники подготовительных факультетов ЗВО Украины – в соответствии с программными материалами должны обладать набором определенных умений порождения монологической речи. К числу основных умений относят умение «самостоятельно продуцировать связные, логичные высказывания (объем не менее 15 предложений) в соответствии с предложенной темой и коммуникативно заданной установкой» [6, с. 192]. Выработка соответствующих навыков и умений не происходит автоматически только в результате практического общения на изучаемом языке. «Порождение монологического высказывания – это особое и сложное умение, которое необходимо специально формировать» [1, с. 67].

В самом словосочетании – «проблемная ситуация» – просматривается два компонента: один связан с проблемным обучением, а второй – с речевой ситуацией. В такой последовательности мы их и рассмотрим.

Анализ последних исследований и публикаций. Данная проблема активно разрабатывается многочисленными методистами. Можно выделить несколько направлений её изучения в зависимости от видов речевой деятельности. Так, к примеру, вопросам обучения говорению посвящены работы А. А. Акишиной, Т. И. Капитоновой, Л. В. Московкина, Г. И. Дергачевой, О. С. Кузиной, Н. М. Малашенко, В. С. Девятайкиной, В. В. Добровольской, З. Н. Иевлевой, Н. И. Ушаковой, И.А. Зимней. Вопросами проблемного обучения и содержательным аспектои проблемных ситуаций занимаются Арутюнов А.Р., Вохмина Л. Л, Дешириева Ю. Ю., Пассов Е. И. О личных качествах преподавателя как залоге успешного изучения языков упоминают в своих трудах В. В. Молчановский и В. П. Павлова. Кроме того, авторитетными исследователями характеристики непроизвольного запоминания являются И. И Вештак, Э. Н. Джурко, А. Б. Чистякова. Учитывая многолетний опыт работы всех вышеперечисленных ученых, мы предлагаем основные заключения и методические принципы, которые сами активно используем в работе для максимально эффективного

обучения иностранных учащихся в образовательном пространстве Украины.

Постановка задания. Следовательно, целью статьи является раскрытие потенциала проблемного обучения, а именно использование проблемных ситуаций в обучении монологической речи студентов-иностранцев на начальном этапе. Достижение данной цели требует решения ряда практических задач, таких как: раскрытие основных аспектов концепции проблемного обучения и возможностей ее применения на подготовительных факультетах и отделениях ЗВО Украины; рассмотрение методических предпосылок использования вышеуказанного метода в процессе обучения иностранных учащихся монологической речи; прослеживание взаимосвязи между личностными характеристиками преподавателя и успешным овладением студентами навыков устной и письменной монологической речи.

Изложение основного материала. Концепция проблемного обучения довольно давно присутствует в школьной и вузовской практике и, по мнению специалистов, ее применение в преподавании учебных дисциплин имеет как достоинства, так и недостатки. Один из основных недостатков состоит в том, что при проблемном обучении учащимися может быть усвоено гораздо меньшее количество учебного материала за одинаковый период времени, чем при традиционном практическом занятии. Например, системный метод «дает возможность за короткий срок ввести большой по объему материал и способствует эффективности запоминания, так как мобилизует логическую память учащихся» [5, с. 85]. Однако такой метод почти не создает элемента мотивации, не способствует формированию навыков общения, что в конечном счете ведет к ослаблению интереса к изучению языка. Опыт использования проблемного обучения на подготовительных факультетах показывает, что формирование навыков и умений общения на новом языке обычно требует большего количества учебного времени, чем при изучении естественнонаучных дисциплин. К тому же, создавать проблемные ситуации на уроках иностранного языка сложнее, чем на уроках физики, химии, или математики, так как ученик, окончивший школу, имеет представление о содержательной стороне этих предметов, и преподавателю легче подготовить проблемные ситуации на основе, например, занимательных задач, взятых из научно-популярной литературы.

У проблемного обучения иностранным языкам есть несомненные достоинства. Проблемные ситуации обеспечивают быстрый переход от возникновения коммуникативного намерения к речевому акту, в то время как заучивание нужных текстов, списков слов и стандартных высказываний оказывается бесполезным при возникновении реальной ситуации общения и не обеспечивает перенос полученных речевых навыков в новую ситуацию общения. Проблемное обучение заставляет студента принимать активную позицию в процессе иноязычного общения. «Наиболее ценным компонентом методической системы проблемного обучения являются задания на собственную интерпретацию, оценку, выражение отношения к полученной информации, его обоснование, сравнение фактов, которые встретились в тексте, с теми, которые есть в личном опыте студента» [14, с. 67]. При таком подходе коммуникативные навыки формируются быстрее, лексический запас пополняется активнее, возрастают интерес и степень самостоятельности и активности учащихся.

Как показали проведенные исследования, использование проблемных задач-ситуаций является также необходимым условием повышения продуктивности непроизвольного запоминания. Авторы эксперимента отмечают, что «опора на непроизвольное запоминание позволяет сократить число стадий формирования навыков и умений говорения»[3, с. 182].

Отдельно стоит сказать и о психологической стороне преодоления языкового барьера. Известно, что языковой барьер проявляется в боязни человека, уже немного знающего иностранный язык, использовать его для общения. Боязнь показаться смешным, нелепым может надолго затормозить вовлечение в реальную коммуникацию. И дело здесь не в уровне знания языка. Во многом это результат неверно организованной практики общения. И если студент все знает, но сказать не может, значит, у него не сформированы коммуникативные навыки, хотя грамматика и словарь могут быть на должном уровне. На начальном этапе формировать навыки общения в группе иностранных студентов в определенном смысле легче, так как все участники находятся в одинаковых условиях, у всех уровень языковой подготовки находится примерно на одном уровне.

Современная методика обучения иностранным языкам предлагает различные подходы в обучении неподготовленному монологическому высказыванию. Отметим, что в нашем случае под монологическим высказыванием мы понимаем небольшой текст (чаще всего это сверхфразовое единство, содержащее 5-7 предложений), стимулированный проблемной ситуацией.

Большинство методистов склоняется к мысли, что обучение устной речи с помощью речевых ситуаций в значительной мере обеспечивает необходимый уровень говорения. Опубликовано большое количество работ, рассматривающих ситуацию как в методике обучения неродному языку, так и в теории создания учебников и учебных пособий. Прежде чем предложить свой вариант использования ситуаций в обучении устной речи, изложим некоторые положения, касающиеся рассматриваемого подхода. Несмотря на давно и широко используемое понятие речевой ситуации следует признать, что пока отсутствует общепризнанная трактовка этого сложного явления. В настоящее время продолжается процесс накопления методического опыта, который может стать основой для построения общей теории обучения устному общению с использованием речевых ситуаций. Особый интерес представляет использование в практике обучения устному общению именно проблемных речевых ситуаций. Несмотря на их высокую эффективность в формировании навыков и умений порождения монологического высказывания, этот подход еще не получил достаточного распространения.

В целом предлагаемые методические решения выполнены в русле идей, высказанных в многочисленных исследованиях Е. И. Пассова. В методике существует множество определений речевой ситуации, что объясняется концентрацией внимания исследователей на разных сторонах этого сложного явления в зависимости от исповедуемой методической концепции. В общем виде «речевой ситуацией можно назвать такую совокупность обстоятельств, которая вызывает необходимость обращения к речи в целях коммуникации» [4, с. 16].

По наблюдениям Л. Л. Вохминой, в речевой ситуации присутствуют две взаимозависимых ситуации: для одной (ситуации общения) релевантными чертами являются сами участники коммуникации и их взаимоотношения, а для другой (ситуации действительности) релевантными чертами являются отношения между предметами реальной действительности [4, с. 17]. Или, говоря по-другому, практически в каждой речевой ситуации можно выделить два аспекта: говорящий–слушающий и предмет их разговора. Сразу отметим, что отношение говорящий–слушающий, т.е. межличностные отношения участников коммуникации, обстановка общения, условия коммуникации и т.п. в настоящей статье затрагивается только частично.

В обучении иноязычной коммуникации Е. И. Пассов рассматривает ситуацию как единицу общения и дает следующее определение: «Ситуация есть динамическая система взаимоотношений двух (и более) субъектов, отраженная в их сознании, порождающая потребность к целенаправленной деятельности в решении речемыслительных задач и питающая эту деятельность» [9, с. 23]. Позднее, развивая свою концепцию, Е. И. Пассов с соавторами включает в понятие системы взаимоотношений общающихся четыре типа ситуаций: 1) ситуации статусно-ролевых отношений; 2) ситуации социальных взаимоотношений; 3) ситуации отношений совместной деятельности; 4) ситуации нравственных взаимоотношений [11, с. 79–80].

Вполне понятно, что переход от подготовительных упражнений к неподготовленной монологической речи требует серьезной предварительной работы. К сожалению, в существующих материалах для обучения неподготовленной устной речи не всегда учитываются, что студент – это личность со своими интересами, жизненным опытом, индивидуально-психологическими особенностями, морально-нравственными ориентирами. А рекомендуемые виды работ для начального этапа: придумать заголовок, описать картинку, составить ситуацию, охарактеризовать действующих лиц [7, с. 115] – далеко не всегда вызывают желания вступить в коммуникацию, выразить свое мнение. А ведь «целью общения на занятиях по русскому языку должно быть (помимо непременного удовлетворения познавательных интересов студента) установление взаимопонимания, которое было бы основано не только на уровне официальных, корректных отношений и даже не только на уровне симпатии, а на наиболее высоком уровне – эмпатии» [12, с. 5].

Часто преподаватели увлекаются пересказами, которые создают иллюзию того, что студент долго и правильно говорит. На самом деле очень часто пересказ – результат запоминания или заучивания учебного текста. Такие виды работ вряд ли вызывают у учащихся желание говорить.

Выскажем еще ряд замечаний, которые необходимо учитывать при построении монологического высказывания. Поскольку «монологический текст представляет собой серию предложений, связанных между собой по смыслу, расположенных в логической последовательности и соединенных друг с другом при помощи специальных языковых средств (союзов, наречий и т.д.)» [13, с. 94], необходимо самое серьезное внимание уделять

логичности изложения и средствам межфразовой связи, выражающим различные смысловые отношения (причина-следствие, сопоставление, противопоставление, последовательность, уточнение, вывод, обобщение и другие).

А. Р. Арутюнов считает основной единицей обучения иноязычному общению речевое действие. Здесь нет противоречий с данным выше определением Е. И. Пассова. В определении Е. И. Пассова основное внимание уделено стимулирующей части ситуации, а в определении А. Р. Арутюнова говорится в большей степени о реализации коммуникативного намерения, разрешении ситуации в форме высказывания. Речевое действие, по Арутюнову, формируется на трех уровнях и реализуется в умении порождать/воспринимать: а) грамматически правильные предложения; б) содержание речевых высказываний; в) коммуникативные намерения, заложенные в высказывании [2, с. 92].

Традиционно считается, что переходить к обучению на основе проблемной ситуации необходимо после овладения элементарными составляющими монолога: сначала на уровне одного-двух ситуативно обусловленных предложений, затем обучать развертыванию высказывания до 3-4 предложений, объединенных смысловым единством, и только после этого переходить к достаточно протяженному монологическому высказыванию. Ничуть не отрицая правомерности принципа от простого к сложному, заметим, что проблемная речевая ситуация также является удобной формой работы сразу со всеми тремя уровнями сообщения. Только порции лексико-грамматического материала должны быть четко привязаны к конкретной проблемной ситуации. «Один из секретов мастерства многих выдающихся преподавателей (…) состоял в интуитивном умении пройти на занятии всю цепочку учебных действий от формально-языковых упражнений до самостоятельного решения учащимися актуальных коммуникативных задач. При этом оказывается не очень важным, начинает ли преподаватель с формы, семантики или прагматики. Важно, чтобы занятие кончалось реальной или правдоподобной коммуникацией» [2, с. 144].

Работу с проблемными ситуациями можно организовать по-разному. С нашей точки зрения, ее удобно проводить в рамках аналитического подхода, который предполагает «движение от текста-образца к составлению собственного монологического высказывания» [6, с. 198]. Проблемная ситуация в таком случае будет представлена в виде письменного текста (хотя в некоторых случаях она может быть озвучена преподавателем). При необходимости проводится анализ лексико-грамматических особенностей и общее понимание самой проблемы. Текст обязательно включает несколько вариантов решения проблемы. Последующие этапы включают такие виды работы: выбор одного из предложенных вариантов, высказывание своего мнения, его обоснование, оспаривание чужого мнения, разыгрывание ситуации, подведение итогов.

Наши наблюдения показывают, что начинать подобную работу можно приблизительно после двух месяцев обучения на начальном этапе вузовской языковой подготовки. Ведь даже в самом начале обучения можно создавать элементарные проблемные ситуации, дополняя известные уже синтаксические конструкции вопросом «почему». Например: *Откуда вы приехали? Когда вы приехали? Куда вы приехали? Почему вы приехали в Украину (а не в Турцию)? Почему вы приехали в Харьков (а не в Киев)? Почему вы приехали в Украину (а не хотели учиться на родине)?* Включение проблемных вопросов подготавливает студента к порождению более сложных высказываний. Вообще приближенное к естественному общение должно быть обязательным компонентом аудиторного занятия. Не надо бояться и «лишних» разговоров, спонтанно возникшее и умело направляемое общение – это хороший шанс, который преподаватель не должен упускать.

Работа с ситуацией на уроке носит многоплановый характер. Приведем в качестве примера некоторые аспекты работы с ситуацией «Ограбление. Как вы поступите?». Текст ситуации можно предварительно написать на карточках или продемонстрировать на экране. Вот пример проблемной ситуации. «Поздним вечером в темном месте вас неожиданно останавливают трое неизвестных и требуют отдать деньги, телефон, золотые украшения. Ваши действия:

1) сразу отдаете все, что они требуют;

2) начинаете сопротивляться, пытаетесь убежать или громко позвать на помощь;

3) притворяетесь глухим (немым, ненормальным), чтобы выиграть время и успеть принять верное решение;

4) пытаетесь договориться или превратить все в шутку (например, скажете, что сейчас денег нет, но завтра вы готовы пойти в банк и принести требуемую сумму);

5) ваш вариант».

Каждый студент выбирает близкий ему по духу вариант поведения или предлагает свой вариант.

Затем каждый студент обосновывает свой вариант поведения и приводит мотивировку отказа от других вариантов разрешения ситуации. При обосновании выбора преподаватель обращает внимание на средства связности текста и типичные формулировки для выражения когнитивных умений (дать аргументацию, доказательство, опровержение, возражение, рассуждение и т.п.). Например: *Я не согласен с мнением Ахмеда о том, что… И вот почему. Во-первых, … Во-вторых, … В-третьих, … Наконец, …*

На этом этапе хорошо разыгрывать сценки, создавать диалоги. После разыгрывания ситуации преподаватель также может предложить студентам оформить свое отношение к ситуации в письменном виде.

Полноценное развитие говорения как средства общения может осуществляться на основе значимых для участников общения проблем. Касаясь содержательной стороны проблемных ситуаций, Е. И. Пассов замечает: «Чем разнообразнее перечень проблем, используемых в овладении иноязычной коммуникацией, чем больше предметов обсуждения «задействовано», тем больше объем различных знаний актуализируется в сознании каждого обучаемого по разным проблемам и, следовательно, тем богаче становится опыт его общения и сами высказывания» [11, с. 83].

К числу проблемных ситуаций мы относим и ситуации, содержащие проблемы морально-нравственного выбора. По мнению Е. И. Пассова, такие ситуации обладают наибольшим методическим эффектом, «имеют интегративный характер, пронизывают все сферы жизнедеятельности людей, являются неотъемлемым атрибутом любой разновидности человеческих взаимоотношений, имеют ключевое значение для создания ситуаций, так как постоянно «просвечиваются» в повседневной жизни, в поступках людей. Эти отношения обладают наибольшей «ситуагенностью» [10, с. 55]. Необходимость привлечения ситуаций такого рода можно объяснить тем, что естественное стремление человека к гармонии выражается в морально-нравственных ценностях общества, причем основные нравственные постулаты у разных народов не сильно отличаются. Нравственное совершенствование идет по двум направлениям: во-первых, по пути борьбы с недостатками, разрушающими гармонию, и, во-вторых, путем утверждения некоторых образцов, идеалов для подражания. Ключевыми словами в ситуациях, критикующих человеческие пороки, слабости, недостатки, являются следующие: обидчивость, невоспитанность, корыстолюбие, страх, предательство, безволие, черствость, невежество, трусливость, бездуховность, деспотичность, ненависть, неряшливость, пессимизм, застенчивость, непорядочность, лживость, гордыня, несправедливость, бессовестность, лень, строптивость, агрессивность, навязчивость, жадность, раболепие, жестокость, мягкотелость, упрямство. Ключевыми словами в ситуациях, прославляющих положительные человеческие качества, достоинства, являются такие: альтруизм, благожелательность, благородство, бесстрашие, верность, вера, гармоничность, доблесть, духовность, доброта, любовь, любознательность, милосердие, мудрость, надежда, настойчивость, надежность, обязательность, оптимизм, честолюбие, почтительность, порядочность, рассудительность, решительность, смелость, самообладание, справедливость, скромность, совестливость, трудолюбие, тактичность, честность. Понятно, что данный список не носит закрытый характер и может уточняться и дополняться. При этом не следует забывать, что есть запретные темы, связанные с религиозной, конфессиональной, политической принадлежностью студентов. Таких проблем следует избегать. Но даже в тех случаях, когда, казалось бы, студентам должно быть интересно (темы о сексе, наркотиках, малоприятных национальных блюдах, жестоких национальных обычаях и традициях), надо стараться их избегать, чтобы не спровоцировать конфликт.

Приведенный список помогает «увидеть» за любым ключевым словом будущую ситуацию, которую надо суметь развернуть. Например, невоспитанность можно представить в такой ситуации: молодой человек толкнул пожилую женщину. Вы видели это. Вы: а) промолчите, б) сделаете замечание, в) заставите его вернуться и извиниться, г) дома расскажете, какие бывают невоспитанные люди; д) ваш вариант.

Непременным условием эффективности метода проблемного обучения является создание картотеки проблемных ситуаций для каждого этапа обучения, содержательно соотнесенных с уровнем языковой подготовки студентов.

На первый взгляд, предлагаемая работа может показаться слишком трудоемкой, однако по мере накопления навыков и умений в связной речи работа с ситуацией превращается в увлекательное занятие, при этом существенно повышается эффективность общения и в других сферах деятельности студента.

Практика показывает, что работа с проблемными ситуациями имеет ряд преимуществ и позволяет:

1) «раскрепостить» студента, создать на занятии атмосферу, максимально приближенную к естественному общению;

2) индивидуализировать общение, поскольку реакция на ситуацию всегда личностно окрашена, и характер выражаемого суждения зависит от интересов студента, его жизненного опыта, индивидуально-психологических особенностей, нравственно-этических критериев;

3) осуществлять перенос полученных навыков и умений на новые ситуации общения;

4) наполнить речь студента стандартизованными высказываниями, конструкциями разговорной речи, вводными словами, связочными и прагматическими элементами, обеспечивающими вербализацию коммуникативной задачи.

Можно еще отметить, что лексико-грамматические единицы, использованные в ситуации, лучше запоминаются, а речевые навыки, сформированные под влиянием внутренней мотивации, в меньшей степени подвержены процессу забывания.

Необходимо подчеркнуть огромную роль преподавателя в организации и проведении занятий по обучению монологической речи и особенно его умение создать атмосферу свободного личностно окрашенного общения. «Специфика обучения иностранных учащихся практическому владению русским языком заставляет преподавателя выступать в различных педагогических ситуациях в роли артиста, режиссера, сценариста, журналиста, диктора, дипломата, гида, менеджера, специалиста по рекламе, ученого-исследователя и т.д.» [8, с. 240]. Отмечаемое сходство в деятельности преподавателя и артиста может проявляться в психических состояниях, которыми преподаватель должен учиться управлять. На наш взгляд, умение продуктивно работать с проблемными ситуациями предполагает владение определенными состояниями. Среди выделенных В. В. Молчановским 13 груп состояний наиболее значимыми для описываемого подхода будут следующие: 1) творческие состояния (вдохновение, воодушевление, подъем, желание работать, увлеченность, эмоциональная приподнятость); 2) ориентационные состояния (заинтересованность, удивление, любознательность); 3) позитивные гуманитарные состояния, связанные с общением (симпатия, доброжелательность, увлеченность, дружба, удовольствие). Преподаватель также должен уметь преодолевать отрицательные состояния: безразличие, апатию, сомнение, недоброжелательность, сонливость и др. [8, с. 244–245].

Выводы и предложения. Как видим, чтобы стать мастером своего дела, преподавателю надо постоянно самосовершенствоваться, становиться гармоничной интересной личностью. В целом это направление нуждается в дальнейшей разработке, включающей создание каталога ситуаций для каждого этапа и профиля обучения, нахождение более четких принципов и критериев отбора ситуаций, учет психологических характеристик студентов группы.

Список литературы:

1. Акишина А. А. Каган О. Е. Учимся учить: Для преподавателя русского языка как иностранного . 2 изд., испр. и доп. Москва, 2002. 256 с.

2. Арутюнов А. Р. Теория и практика создания русского языка для иностранцев. Москва, 1990. 168 с.

3. Вештак И. И., Джурко Э. Н., Чистякова А. Б. Учет закономерностей непроизвольного запоминания при формировании речевых навыков и умений у студентов-иностранцев на начальном этапе обучения. Русский язык для студентов-иностранцев: Сб. метод. статей. Москва, 1976. Вып. 16. С. 176–182.

4. Вохмина Л. Л. Определение речевой ситуации в теории и методике обучения языку. Русский язык для студентов-иностранцев: Сб. метод. статей. Москва, 1987. Вып. 24. С. 15–22.

5. Дешириева Ю. Ю. К вопросу о тематических и ситуативных учебных текстах. Русский язык для студентов-иностранцев: Сб. метод. статей. Москва, 1984. Вып 23. С. 85–91.

6. Капитонова Т. И., Московкин Л. В. Методика обучения русскому языку как иностранному на этапе предвузовской подготовки. Санкт-Петербург, 2006. 272 с.

7. Дергачева Г. И., Кузина О. С., Малашенко Н. М. Методика преподавания русского языка как иностранного на начальном этапе. 2-е изд., перераб. и доп. Москва, 1986. 239 с.

8. Молчановский В. В., Шипелевич Л. Преподаватель русского языка как иностранного. Введение в специальность. Москва, 2002. 320 с.

9. Пассов Е. И. Основы методики обучения иностранным языкам. Москва, 1977. 216 с.

10. Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. Москва, 1989. 276 с.

11. Пассов Е. И., Кибирева Л. В., Колларова Э. Концепция коммуникативного иноязычного образования (теория и ее реализация). Методическое пособие для русистов. Санкт-Петербург, 2007. 200 с.

12. Павлова В. П. Личность преподавателя русского языка как иностранного и некоторые проблемы педагогического мастерства. Русский язык для студентов-иностранцев: Сб. метод. статей. Москва, 1981. Вып 20. С. 4–14.

13. Девятайкина В. С., Добровольская В. В., Иевлева З. Н. Пособие по методике преподавания русского языка как иностранного для студентов-нефилологов. Москва, 1984. 184 с.

14. Ушакова Н. И. Учебник по языку обучения для иностранных студентов в русле современной образовательной парадигмы (Теория и практика создания учебника по языку обучения для иностранных студентов вузов Украины). Харьков, 2009. 263 с.

НАВЧАННЯ НЕПІДГОТОВЛЕНОГО МОНОЛОГІЧНОГО ВИСЛОВЛЮВАННЯ НА ОСНОВІ ПРОБЛЕМНИХ СИТУАЦІЙ

У статті описується один із можливих шляхів навчання іноземних студентів непідготовленого монологічного висловлювання на основі використання проблемних ситуацій. Автори підкреслюють виняткову важливість даного аспекту лінгводидактики для навчання монологічного мовлення іноземних громадян в освітньому полі України. Розглядаються деякі питання проблемного навчання в застосуванні до вивчення іноземної мови. Трактуються використовувані в роботі терміни. Описується зміст проблемних ситуацій і даються рекомендації щодо їх застосування, підкреслюється роль викладача в навчанні за цією системою.

Ключові слова: *монологічне мовлення, проблемна ситуація, мовний бар'єр, мовна адаптація, роль викладача.*

TEACHING MONOLOGICAL STATEMENTS BASED ON PROBLEMATIC SITUATIONS

The article describes one of the possible ways of teaching foreign students to an unprepared monological statements based on the use of problematic situations. The authors stress the importance of this particular aspect of teaching Russian as the Second Language in the process of learning monologue speech by foreign students in the Ukrainian educational curriculum. Some problems of such teaching methods in application to the study of a foreign language are considered in this article. The terms used in the work are interpreted, the content of problem situations is described and recommendations for their application are given. Besides, the role of the teacher in training on this system is emphasized, especially in regard to studies of RSF.

Key words: *monological speech, problem situation, language barrier, speech adaptation, teacher's role.*

УДК 811.111’42

Голі-Оглу Т. В.
Приазовський державний технічний університет

Ткаченко Ю. О.
Приазовський державний технічний університет

ВПЛИВ ЖАНРОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДЕТЕКТИВНОГО РОМАНУ НА ВИБІР МОВНИХ ЗАСОБІВ

У статті студіюється питання жанрової мотивації вибору мовних засобів різного рівня для вираження інформації та сюжетних колізій сучасного російського детективного роману на матеріалі творчості Б. Акуніна («Турецький гамбіт»). Робиться висновок про те, що гострота сюжету, його динамічність, процесуальність мотивують вибір автором лексико-семантичних (військова термінологія, архаїчна лексика, екзотизми, корпоративна лексика) і граматичних засобів (активне використання різних форм дієслова, прийменників напрямку, конкретних іменників, домінування простих і складних речень мінімальної структури).

Ключові слова: *детективний роман, жанрові особливості, мовні засоби, редукована наративна схема, лексико-семантичний рівень, морфологічний рівень, синтаксичний рівень.*

Постановка проблеми. Детективний роман як самостійна жанрова одиниця виникає в американській літературі в XIX ст. і згодом набуває поширення в Європі. В українській і російській літературах перші спроби написання детективної прози припадають на початок XX ст., а всередині XX ст. детективна проза відчуває на собі цілу палітру читацьких рецепцій: від захоплення, здивування до осуду, неприйняття. Таку реакцію читацьких і літературно-критичних кіл спричинили не лише фабульні особливості цієї прози, а й лінгвально-стилістичні; тому маємо змогу проаналізувати мовні особливості сучасного російського детективного роману, зокрема Б. Акуніна «Турецький гамбіт», і вплив на їх формування жанрових класифікаційних ознак детективного художнього тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Жанрові особливості детективної прози, зокрема детективного роману, в західноєвропейському та українському літературознавстві виступали об’єктом дослідження в багатьох наукових розвідках (С. Ван Дайн, Т. Кестхейі, І. Дудіна, Е. Герасименко, Т. Гуляк, Д. Мацько, С. Передерій, Л. Піхтовнікова, Л. Хасанов, Л. Цапенко та ін.). Детективний текст у перекладознавчому вимірі досліджували В.Кикоть та Ю.Опанасенко. Проте поза увагою дослідників залишилися національномовні особливості детективної прози, а також питання впливу жанрових особливостей на вибір автором мовних засобів під час творення тексту детективного роману. Тому вважаємо обраний ракурс дослідження актуальним і перспективним.

Постановка завдання. З огляду на стан окресленої проблеми в представленій науковій розвідці спробуємо простежити жанрову мотивацію вибору мовних засобів різного рівня (лексико-семантичних, морфологічних, синтаксичних) для вираження інформації та сюжетних колізій сучасного російського детективного роману на матеріалі творчості Б. Акуніна («Турецький гамбіт).

Виклад основного матеріалу. Детективний жанр проходить тривалий шлях розвитку; його особливості «шліфуються» в романах і новелах Е. А. По, А. Конан Дойла, А. Крісті, Д. Сейерса та ін., «у результаті чого формуються класичні критерії детективного жанру: – обов’язкова наявність загадки, яка не завжди ґрунтується на злочині; – заглибленість у звичний побут: читач повинен добре відчувати типову атмосферу, зокрема обстановку, мотиви поведінки персонажів, правила пристойності, набір тих звичок і умовностей, які пов’язані із соціальними ролями героїв детективу; – стереотипність поведінки персонажів, психологія та емоції яких стандартні, позбавлені індивідуальності; герої постають не як особистості, а як виконавці соціальних ролей; – наявність особливих правил побудови сюжету – неписаних «законів детективного жанру». Прикладом такого

закону є заборона деяким персонажам бути злочинцями, серед них – оповідач, слідчий, близькі родичі жертви, священики, державні діячі високого рангу; – відсутність випадкових помилок» [3, с. 158].

Зазначені специфічні критерії класичного детективного роману зумовлюють, на наш погляд, вибір автором детективу мовних засобів, що спроможні передати і відбити в лінгвальній (матеріальній) формі всі жанровотвірні елементи детективного твору.

Гострота сюжету, його динамічність, активність розгортання, процесуальність, що притаманні детективному роману, мотивують вибір лексико-семантичних і граматичних засобів автором. Процесуальність і динамічність сюжету виражається в активному використанні всього арсеналу дієслівних форм, адже саме процесуальність, дієвість є категоріальним значенням дієслова як лексико-граматичної категорії. Саме тому в тексті роману Б. Акуніна «Турецький гамбіт» активно використовуються дієслівні форми, зокрема найвищий рівень функціональної активності мають особові форми дієслова: рос. *обнаружился, понимал, обещал, купила, переоделась, превратилась, заказала, находился, выехали, передергивал, услышал* тощо. Причому оповідь роману Б. Акуніна побудована ретроспективно, тому в романі переважають дієслова доконаного виду у формі минулого часу; дієслівні форми недоконаного виду фіксуємо вкрай нечасто. Окрім того, навіть тоді, коли формально автором використовується форма недоконаного виду, функціонально вона вживається в значенні доконаного виду, що мотивується контекстуально: рос. *В болгарской деревне, расположенной на южном берегу Дуная, очень кстати обнаружился постоялый двор. Дальше – лучше: хозяин* ***понимал*** *по-русски и* ***обещал*** *всего за пять рублей дать надежного водача, проводника* [1, с. 7].

Стереотипність поведінки персонажів і відсутність випадкових помилок обумовлюють вживання в тексті класичного детективного роману значної кількості прийменників, що мають спрямовувати дію, процес, вчинок персонажа в певному, здебільшого логічному напрямку. Найчисленнішу лексико-семантичну дієслівну групу в романі Б. Акуніна становлять дієслова руху, що і зумовлює активне вживання в детективному тексті прийменників, які виражають напрямок руху, дії: рос. *доставить (в), мчаться (на), стремиться (в), ходить (по), привезти (в, на), поменяться (местами) (с), отправиться (в, на), просвистеть* (о пуле) *(над)* тощо.

Конкретність змісту, матеріальний характер сюжетотвірних елементів зумовлюють активне, переважне вживання в детективному тексті мовних конструкцій із конкретними іменниками, що називають: 1) предмети побуту відповідної епохи (рос. *кельнская вода, кольдкрем, сюртук, пенсне, трико, бритва, шляпка*); 2) технічні засоби, які використовуються детективом у процесі виявлення злодія (рос. *лупа*, *слепок*); 3) зброю (рос. *штык, пищаль, ятаган, кольт*); 4) транспортні засоби пересування (рос. *локомобиль, двуколка, пакетбот, каруца* (візок у балканських народів)); 5) предмети інтер'єру (рос. *походная кровать, табурет, стол, стул, шведская стенка, гимнастические снаряды*); 6) одиниці виміру (*лье, фунт, верста*) тощо. Усі вищезазначені мовні засоби закликані створити ілюзію реальності подій, що відбуваються і описуються в детективному тексті і свідком яких є читач.

Також для створення ілюзії реальності, занурення читача в кримінальний світ певної епохи Б. Акунін використовує так звану «корпоративну лексику» відповідної епохи (в нашому випадку – кінця XIX – початку XX ст.), тобто «лексику, яка має відношення до професійного спілкування груп людей із певними інтересами, сумісною діяльністю, атмосферою колективізму» [5, с. 128–132]. Ця лексико-семантична група містить спеціальні медичні і юридичні терміни, терміни криміналістики, арготизми; проте в романі «Турецький гамбіт» Б. Акунін поєднує детективний жанр з пригодницьким і, як наслідок, активно вживає військову термінологію, що мотивується темою роману: рос. *рекогносцировка, штурм, позиции, штаб, дезинформация, авангард, шифровка, донесение, конвойные, депеша, плацдарм, тыл, перегруппировка, фланги, маневр, редут, гарнизон;* серед військових термінів значна група одиниць, що номінують військові звання: рос. *фельдмаршал, генерал-адьютант, подполковник, капитан, ротмистр.* Такі лексичні одиниці також можемо віднести до лексем із конкретним значенням. Окрім того, автор вживає незначну кількість картярських термінів під час опису атмосфери, що панує в журналістському клубі, зокрема: рос. *пас, банк/банчишко*.

Окрім того, Б. Акунін створює історико-культурний фон детективної оповіді XIX ст. за допомогою активного вживання застарілої лексики, архаїчного написання географічних назв, екзотизмів. Застаріла лексика, переважно конкретна, створює фонову ілюзію другої половини XIX ст. – чергової російсько-турецької війни: рос. *ваше превосхо-*

дительство, высокопревосходительство, статский советник, Третье отделение, *жандарм, канцлер, карабин, генерал-адьютант, шпоры, титулярный советник, аксельбант, ротмистр, обер-прокурор* тощо.

Екзотична лексика в романі функціонально спрямована на створення місцевого східного і балканського колориту: рос. *башибузук* («бешеная голова»), *водач* («проводник»), *эспаньолка, кокандская казна, эфенди, паша, Дунайский вилайет* («административная единица Сербии»), *сеть «ислахане»* («благотворительные учебные заведения для детей-сирот как мусульманского, так и христианского вероисповедания» [1, с. 38], *феска, чадра, кучук-кадинэ (*«маленькая госпожа» [1, с. 69]), *гарем, одалиска, кизляр-агази (*«главный евнух гарема»), *икбал* («нечто вроде фавориток в гареме» [1, с. 71], *гедикли* («девы, приятные глазу» [1, с. 71], часом – західноєвропейського: рос. *«Ревю паризьен»*, *«Дейли пост», шевалье, мадемуазель* тощо. Незначну кількість екзотизмів автор передає латиницею, не використовуючи транслітерацію: рос. *склонные к understatement* («чрезмерно сдержанное высказывание» [1, с. 40] – англ.), *our mutual friend* («наш общий друг» – англ.*) вдруг попросился секретарем к принцу Абдул-Гамиду* [1, с. 44] тощо. Оскільки детективний роман є одним із так званих «легких жанрів» літератури, з метою полегшення сприйняття інформації читачем автор подає в тексті у формі уточнень або посилань у кінці сторінки пояснення (лексичні значення) вжитих екзотичних лексем.

Одним із «законів детективного жанру» є відсутність у тексті любовної лінії головного героя, яка, як правило, надає фабулі роману спонтанності, сумбурності, руйнує логічність оповіді, адже світ почуттів та емоцій характеризується алогічністю та хаотичністю, непослідовністю. Майстри класичного детективу, зокрема Е. А. По та А.Конан Дойл, дотримувалися цього «закону» у своїх творах. Проте Б. Акунін у своєму детективному романі «Турецький гамбіт» дозволяє собі певним чином порушити цей «закон»: головний герой Е.П. Фандорін (статський радник і детектив-аматор) закохується у В.А. Суворову, проте це кохання не знаходить реалізації, а так і залишається «симпатією на відстані». Така фабульна колізія в романі Б. Акуніна мотивує використання не лише конкретної лексики, а й слів різних лексико-граматичних розрядів з абстрактним значенням, зокрема емоційно та експресивно маркованих лексичних одиниць: рос. *настроение, конфуз, атмосфера, интерес, причина, бабья натура, свет, разум, усилие воли, бесшабашность, слава, победа, преданность, секреты, гордость, знания, недоразумение* тощо.

Значне місце в тексті детективного роману посідає портретна характеристика персонажів, яка може бути пересічною, звичайною або екзотичною, залежно від фабули твору і мети оповіді. Окрім того, герої такого роману здатні до зовнішніх метаморфоз із перевдяганням і камуфляжем, що також відбивається в портретних характеристиках. У таких текстових елементах активно використовуються прикметники, що здатні номінувати зовнішні ознаки персонажів і їхні трансформації. Зокрема, в Б. Акуніна в романі «Турецький гамбіт»: рос. *фандоринский прищуренный взгляд* [1, с. 78], *грязные сапоги, золотые кудряшки, орлиный нос, нафарбенные усы*, *серьезные яркоголубые глаза, замарашка в линялом голубом платье и пожухлой соломенной шляпке, картинные брюнеты в голубых, белых и даже розовых сюртуках* [1, с. 95], *пышный шлейф* тощо. Із метою створення в читача відчуття сюжетного та емоційного напруження автор роману вживає прикметники, що характеризують емоційний і/або фізіологічний стан героя: рос. *холодный, неприятный человек; всеобщее восхищение, самодовольный человек, самовлюбленный, плачевное состояние; флегматичный, но решительный отпор; безропотное согласие, небрежная благосклонность; добрый, но равнодушный старик* [1, с. 146] тощо.

Із метою увиразнення діалогічного мовлення і мовленнєвої характеристики героїв Б. Акунін у своєму романі «Турецький гамбіт» активно вживає усно-розмовні фразеологізми з високим ступенем експресії, зокрема: рос. *без сучка без задоринки* [1, с. 7]*; хуже некуда; томиться за семью замками* [1, с. 77]*; не по дням, а по часам* [1, с. 70]*; сжалось сердце* [1, с. 89]*; лезть в душу; до третьих петухов* [1, с. 147] тощо. Менш активно вживаються фразеологізми книжно-письмового мовлення, що мають у тексті обмежений функціональний статус: рос. *фортуна переменчива* (картярське), *держать дистанцию* (військове).

Структурно текстам детективної оповіді притаманна особлива сюжетна організація, а саме – редукована наративна схема [6]. Ця схема, на наш погляд, реалізується в тому, що в детективній оповіді сюжетна перспектива характеризується неординарною організацією мовної ситуації, яка і впливає на структурно-смислову організацію детективного тексту. Можемо погодитися з думкою Л.С. Крюкової, яка вважає, що «основним структурно-твірним центром сюжетної

перспективи є рекурентний центр, який являє собою фрагментарно розширену загадку, декодування якої визначає сюжетну цілісність тексту» [2]. Така наративна схема, що передбачає опис взаємопов'язаних подій, які представляються читачеві у вигляді послідовних слів чи образів, зумовлює структурно-синтаксичні особливості детективного тексту.

Найяскравішою структурно-синтаксичною закономірністю, що зумовлюється жанровими особливостями детективного роману, є численність у тексті простих речень, а також складних речень мінімальної конструкції, які містять лише дві предикативні частини.

За допомогою простих речень автор надає фабулі динамічності і часової гнучкості: *А ситуация между тем выглядела совершенно безвыходной* [1, с. 6]*; Второй этап путешествия тоже прошел без сучка без задоринки* [1, с. 7]*; Выехали еще затемно на скрипучей, тряской каруце* [1, с. 7]*; Но и без убийства получилось скверно* [1, с. 8]*; Вышла и обмерла. Каруцы и след простыл. А в ней – чемодан с вещами. В чемодане аптечка. В аптечке, между корпией и бинтами, паспорт и все-все деньги* [1, с. 8]; *Варе стало очень страшно* [1, с. 9] тощо. Як бачимо, автор у тексті роману використовує весь арсенал простих речень: ускладнені / неускладнені, повні / неповні, двоскладні / односкладні (різні типи). Такі прості за своєю структурою речення утворюють наративні вершини (центри) оповіді, за якими легко простежується взаємозв'язок подій та образів, що є класифікаційною структурно-семантичною ознакою саме детективного тексту.

Складні речення мінімальної конструкції виконують у тексті детективного роману здебільшого описово-оповідну функцію: рос. *И Варенька решила, что будет жить иначе* [1, с. 10]; *Варя не ответила, потому что, во-первых, предложение показалось ей не вполне приличным, а во-вторых, из принципа* [1, с. 19]*; Долго же ему придется играть, чтобы выиграть* [1, с. 17] – складнопідрядні речення мінімальної конструкції*; Он помог спутнице сесть в деревянное седло, довольно ловко запрыгнул на свою сивку, и они выехали на деревенскую улицу, ярко освещенную полуденным солнцем* [1, с. 18]; *За все время путникам никто не встретился, и это начинало тревожить* [1, с. 19] – складносурядні речення мінімальної структури.

Окрім того, саме прості речення і складні речення мінімальної структури в детективному романі Б. Акуніна служать для передачі непрямого внутрішнього мовлення головної героїні В.А. Суворової, адже всі події подаються і описуються крізь призму сприйняття цієї героїні: *Итак, волонтер, кажется, затеял игру. Но на какие деньги? На три куруша?* [1, с. 17]*; Фандорину только двадцать один? Двадцать один! Невероятно! То-то Казанзаки его «вундеркиндом» обозвал. То есть, лицо у титулярного советника, конечно, мальчишеское, но манера держаться, но взгляд, но седые виски! Отчего же, Эраст Петрович, вас этак приморозило-то?* [1, с. 85]. У даному випадку, на нашу думку, зазначені типи речень виконують роль одного з прийомів суб'єктивації оповіді в художньому тексті, наближаючи тим самим образ оповідача до образу автора.

Висновки і пропозиції. Роман Б. Акуніна «Турецький гамбіт» не є класичним детективним романом, а поєднує в собі жанрові ознаки детективного і пригодницько-авантюрного романів, що й зумовило вибір мовних засобів різного рівня (лексико-семантичних, морфологічних, синтаксичних) у тексті для вираження інформації та сюжетних колізій. Із метою створення історико-культурного фону російсько-турецької війни автор активно використовує в романі архаїчну лексику відповідної епохи, військові терміни, екзотизми, що надають тексту місцевого балканського, східного колориту. Зазначені лексичні одиниці переважно мають статус іменників із конкретним лексичним значенням. Емоційно-психологічний бік детективної оповіді втілюється у використанні абстрактних іменників і розмовних фразем із високим рівнем емоційності. Процесуальність і динамічність сюжету виражається в активному використанні всього арсеналу дієслівних форм, проте в романі Б. Акуніна переважають форми минулого часу, оскільки оповідь є ретроспективною. На структурно-синтаксичному рівні детективний текст вирізняється активним вживанням простих речень і складних речень мінімальної структури, що надають оповіді динамічності та створюють інтригу.

Детективний роман є самостійною багатогранною жанровою одиницею художньої літератури, тому подальші наукові пошуки можуть бути спрямовані на дослідження стилістичних засобів детективного тексту, вивчення його структурних і функціональних особливостей.

Список літератури:

1. Акунин Б. Турецкий гамбит. Москва: Захаров, 1998. 200 с.
2. Крюкова Л. С. Сюжетная перспектива в рассказах детективного жанра: дис. … канд. филол. наук: 10.02.04. Москва, 2012. URL: http://cheloveknauka.com/syuzhetnaya-perspektiva-v-rasskazah-detektivnogo-zhanra#ixzz3Ffsjh35K (дата звернення: 18.07.2018).
3. Кузнецов Ю. В. Детектив: занепад чи розквіт. Всесвіт. 1990. № 10. С. 156–161.
4. Передерій С. М. Особливості детективного твору та його рецепції як «явища масової культури». Вісник Севастопольського національного технічного університету. Серія «Філологія». 2010. Вип. 102. Севастополь: СевНТУ, 2010. С. 76–80.
5. Щепкина И. Г. Прагматика метаязыка художественного текста: на материале произведений детективного жанра русского и немецкого языков: дис. … канд. филол. наук: 10.02.01, 10.02.19. Краснодар, 1996. 255 с.
6. Филистова Н. Ю. Структура и семантика детективного нарратива (на материале текстов английских и русских рассказов): дис. … канд. филол. наук: 10.02.20. Тюмень, 2007. 203 с.

ВЛИЯНИЕ ЖАНРОВЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ДЕТЕКТИВНОГО РОМАНА НА ВЫБОР ЯЗЫКОВЫХ СРЕДСТВ

В статье исследуется жанровая мотивация выбора языковых средств разного уровня (лексико-семантических, морфологических, синтаксических) для выражения информации и сюжетных коллизий современного русского детективного романа на материале творчества Б. Акунина («Турецкий гамбит»). Декларируется вывод о том, что острота сюжета, его динамичность, процессуальность, которые характерны для детективного романа, мотивируют выбор автором лексико-семантических (военная терминология, устаревшая лексика, экзотизмы, корпоративная лексика) и грамматических средств (активное использование разных форм глагола, предлогов направления, конкретных имен существительных, доминирование простых предложений и сложных предложений минимальной структуры).

Ключевые слова: *детективный роман, жанровые особенности, языковые средства, редуцированная нарративная схема, лексико-семантический уровень, морфологический уровень, синтаксический уровень.*

INFLUENCE OF GENRE PECULIARITIES OF DETECTIVE NOVEL UPON SELECTION OF LANGUAGE MEANS

In the article genre motivation of selection of language means of different level (lexical and semantic, morphological, syntactic) for expressing information and plot collisions of Russian contemporary detective novel is analyzed on the material of the works of B. Akunin ("Turkish gambit"). A conclusion is declared that the plot's tensity, its dynamic, persistency, typical to detective stories motivate author's selection of lexical and semantic (military terminology, archaic, exotic and corporate lexica) and grammar means (extensive use of various verb forms, prepositions of direction, particular nouns and domination of simple and complex sentences with minimal structure.

Key words: *detective novel, genre peculiarities, language means, reduced narration scheme, lexical and semantic level, morphological level, syntactic level.*

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

УДК 821.161.2-311.6.09»1939/1945»:7.04(=162.4)-028.75

Кобець Н. О.
Львівський національний університет імені Івана Франка

РЕЦЕПЦІЯ СЛОВАЧЧИНИ У ВОЄННІЙ ПРОЗІ О. ГОНЧАРА ТА А. ШИЯНА

Статтю присвячено актуальним проблемам літературної компаративістики. На матеріалі вітчизняної літературної словесності досліджено особливості художньої рецепції образу Словаччини та словаків у воєнній прозі українських письменників другої половини ХХ ст. Об'єктом дослідження послужили твори воєнної прози О. Гончара та А. Шияна, у яких відтворено обставини взаємостосунків словаків та українців періоду Другої світової війни. У статті досліджено проблематику та художньо-стильові особливості прозової трилогії О. Гончара «Прапороносці», оповідання «Модри Камень» й циклу репортажів А. Шияна «Партизанський край». Проаналізовано тематичні ракурси та лейтмотивні образи, за допомогою яких українські письменники відтворюють ментальний портрет та колорит національної самобутності представників братського слов'янського народу.

Ключові слова: *компаративістика, Словаччина, українська література, воєнна проза, художній образ.*

Постановка проблеми. Якщо в першій половині ХХ ст. згадки українців про Словаччину були ще поодинокими та епізодичними, то з середини ХХ ст. кількість звернень українських прозаїків до словацької тематики помітно зростає. Враження українців від перебування у Словаччині в цей час пов'язані переважно з подіями Другої світової війни, драматичні перипетії якої зумовили складну й доволі суперечливу картину історичних взаємин обох народів, тимчасово розділених збройним протистоянням фашистської Німеччини та Радянського Союзу, боротьбою українців, що перебували в лавах УПА, за незалежність своєї держави й збройним спротивом значної частини словацьких патріотів фашистській окупації, а також їхнім перебуванням у складі радянської армії, разом з якою в запеклих і кровопролитних сутичках вони звільняли від ворога свою землю. Полярність ідеологій, належність до збройних угруповань, що протистояли одне одному, скалічені людські долі, деформовані війною уявлення про зміст та сенс звичайних людських стосунків, відповідно, зумовили й неоднорідний тематичний спектр художніх рецепцій словацько-українських взаємин цього часу в творах українських прозаїків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різним ракурсам дослідження словацько-українських літературних зв'язків присвячено ґрунтовні праці М. Мольнара, М. Неврлого, Г. Вервеса, О. Мишанича, Ю. Бачі, Ф. Погребенника, В. Моторного, М. Романа, Л. Баботи та багатьох інших українських вчених. Різноманітним є й спектр питань, які зацікавили українських літературознавців. Насамперед це питання витоків, історичних етапів та особливостей художньої еволюції літературних зв'язків українців та словаків, рецепції українцями та словаками етнопсихології, національної ментальності, а також літературних здобутків кращих представників їхнього географічного «сусіда», проблеми художнього перекладу зі словацької на українську та навпаки. Утім, і зараз у колі літературних взаємин словаків й українців залишається чимало не заповнених літературознавчою наукою прогалин, які потребують свого дослідження.

Мета нашого дослідження полягає у характеристиці художньої рецепції, що знайшла відгук у

творах українських письменників, навіяних враженнями від подій кривавого лихоліття періоду Другої світової війни.

Виклад основного матеріалу. Воєнні враження очевидців і учасників запеклих сутичок частин радянської армії з фашистськими військами на території Словаччини знайшли художнє відображення у прозових творах О. Гончара, М. Стельмаха, А. Шияна та Л. Первомайського.

Одним із найбільш авторитетних й глибоко пошанованих у самій Словаччині художніх літописців закордонного походу радянської армії вважається визначний український прозаїк О. Гончар. Ще до закінчення війни навіяні нею трагічні фронтові враження він передав у віршах, які пізніше склали його ліричну збірку «Поетичний пунктир походу». Поетичні образи збірки стали для письменника, за його власним висловом, тим «конспектом почуттів» [2, с. 657], з якого пізніше постане й фронтова проза О. Гончара, зокрема його прозова трилогія «Прапороносці», що увібрала до себе романи «Альпи» (1946), «Голубий Дунай» (1947), «Злата Прага» (1948). В трилогії з романтичним пафосом оспівано завершальний етап Другої світової війни, переможний похід радянської армії країнами Європи. В центр зображення покладено хронологічно послідовну розповідь про бойове просування мінометної роти, яка у складі стрілецького полку пройшла героїчний шлях від кордонів Радянського Союзу до столиці Чехії – Праги. Поряд із масштабним відтворенням героїчних буднів військового колективу у трилогії О. Гончара змальовані й численні індивідуально неповторні людські характери, відображені в постатях командира роти Брянського, лейтенантів Черниша та Сагайдачного, медсестри Шури Ясногорської, бійців Хоми Хаєцького, Івана Артеменка, співучого телефоніста й улюбленця роти – Маковея. Романтизований стиль оповіді, особлива роль ліризму, сплавленого з епічністю, величні символічні образи воїнів-прапороносців – усе це повинно було співвідносити художній зміст трилогії з поетикою та пафосом «Слова о полку Ігоревім».

В загальному спектрі масштабних словацьких вражень, відображених в трилогії О. Гончара, можна виділити кілька основних тематичних ліній, на яких передусім фокусує увагу свого читача письменник. Головне місце серед них посідає змальована у трилогії стрімка динаміка потужного військового наступу радянської армії, зафіксована, зокрема, й у художній топографії розповіді – згадкою про міста та селища Словаччини, якими просувається мінометна рота лейтенанта Євгена Черниша, а також символічним співвідношенням потужного фронтового маршу бійців-визволителів з картиною весняного пробудження природи словацького краю: «*Наступ набирав щодень навальнішого темпу. Куцих топографічних карт вистачало всього на кілька годин руху. Послані з вищих штабів, вони ледве встигали наздоганяти наступаючі війська.*

За дві доби полк з боями пройшов від Грону до Нітри і форсував її в містечку Нові Замки. А подяку командування, одержану за визволення Нових Замків, бійці вже читали за десятки кілометрів від Нітри, на річці Ваг, третій словацькій притоці Дунаю.

Сухі шляхи закурилися в глиб Словаччини. Шинелі висохли і стали легкими, мов пташині крила.

Може, тому, що полк зустрів наступаючу весну в поході, у бійців складалося враження, що саме поняття часу залежить від них, від темпу їхнього наступу. Чим навальніше вони йшли вперед, з боями форсуючи холодні скреслі ріки і задихаючись в гарячих маршах, тим швидше, здавалось, наступає весна» [1, с. 326].

Вдало знайдений письменником символічний образ, що поєднує наступ весни і частин радянської армії, яка звільняє Словаччину від ворога, проходить лейтмотивом через усю сюжетну тканину заключного роману трилогії «Злата Прага».

Важливим тематичним ракурсом виступають для письменника й лейтмотивні образи, в яких відтворено безпосередні враження радянських бійців від краєвидів Словаччини, національної самобутності її мешканців, фонетичного колориту їхньої мови. Зокрема, для вихідця з українського Поділля Хоми Хаєцького картина весняного пробудження словацького краю нагадує йому рідну Україну, аромат весняних запахів її полів: «*Гори зостались далеко позаду, сірий камінь змінився словацьким рахманним чорноземом. Не провесінь, а вже справжня весна дихала навкруги.*

Їдучи в колоні на далекі вогневиці гаснучого заходу, Хаєцький чуйно ловив ніздрями знайомі з дитинства запахи весняних, розпарених за день полів. Пахло рідним Поділлям, прісними земляними соками, хмільною силою майбутніх урожаїв.

– Як усе тут Україну нагадує! – збуджено озирався Хома на всі боки. – Може, це ми землю вже кругом обміряли та й знову додому повертаємось? Ти чуєш, Романе? Чуєш, Маковею?..

І земля, і села пішли – знайомі, немов уже бачені колись давно. Співуча, зрозуміла словацька мова радісно задзвеніла звідусіль...» [1, с. 341–342].

Тезу про «співучість» і зрозумілість українцям словацької мови автор повторює у романі неодноразово, зокрема, й у сцені зустрічі Хоми Хаєцького з групою літніх словаків: «*Усе це були переважно літні, статечні газди в кислатих капелюхах та з люльками в зубах. Їм не треба було перекладача, бо словацька мова, як відомо, дуже споріднена зі співучим подільським Хоминим діалектом*» [1, с. 349].

Справжнім поетичним пафосом просякнуті враження співучого телефоніста Маковея, щиро здивованого і водночас захопленого красою молодих дівчат-словачок: «*Словачки та мадярочки, Романе! Ех, як висиплють з костьолу та як попливуть вулицею – очей не відірвеш!.. Хустки на них яскраві, спідниці короткі та круглі, як обручами напнуті... Ідуть тротуаром у червоних чобітках, маленькі молитовнички до грудей притискують та з-під хусток на мене тільки зирк-зирк!.. А чобітки їхні – дзень-дзень... Їду собі поруч них на коні та розглядаю*» [1, с. 327].

З таким же захопленням бійці радянської армії сприймають і красу природних краєвидів Словаччини, особливо її садів, що нависають над селами «*величезним квітучим амфітеатром*» [1, с. 343], її черешен, які «*до самих вершечків облиті цвітом, наповнені сонцем та бджолами*» [1, с. 540].

З рецепцією українцями Словаччини та словаків в «Златій Празі» О. Гончара тісно пов'язане й художнє відтворення емоційно-психологічної атмосфери, в якій відбувається зустріч словаків з їхніми українськими визволителями. Прикметною у цьому відношенні є сцена зустрічі лейтенанта Сагайди зі старенькою словачкою, яка сповнена щирої вдячності до «*драгих висвободителів*»:

« *– Младий пане!*

З грядки через подвір'я до нього дрібно поспішає старенька згорблена словачка.

– Просім вас, не миніть моєї господи, завітайте хоч на єдну хвильку!..

Вона стоїть навпроти Сагайди, маленька, мов куріпка на межі, весь час жалібно і невпевнено посміхаючись.

– Маєтні люди днесь відчинили пивниці, частують драгих висвободителів, – губи бабусі скривджено засіпались. – А я, убога словачка, ніц не мам, герман повиїдав, повипивав вшецко... Але хце се мі таке приймати гостя, руського вояка, посадити його на красному місці. Не погребуйте мнов... Зайдіть-но!..» [1, с. 345].

Акцентоване письменником прагнення створити в очах словацької спільноти позитивний імідж радянського воїна-визволителя є надзвичайно важливою часткою проблематики «Златої Праги» як з огляду на її прорадянську ідейну тенденційність, так і з огляду на цілком щирий і не нав'язаний диктатом тодішніх ідеологічних настанов пафос справжньої любові та шани до братів-словаків, поєднаний з фронтовим досвідом безпосереднього очевидця атмосфери, в якій відбувалися контакти травмованих війною представників двох братніх націй. Узагальнену оцінку емоційно-психологічного настрою, з яким зустрічали радянську армію мешканці визволених від фашистської окупації словацьких територій, письменник вкладає в програмний, з ідейно-тематичного погляду, монолог лейтенанта Євгена Черниша: «*А перескочиш ти Мораву, вирвешся на широкий тактичний простір, прийдеш першим туди, де тебе люди роками ждуть. Тебе там ще ні разу і в вічі не бачили, а вже думають про тебе давно. Ти вже їм потрібний, ти вже у них свій. Знаєш, як тебе там зустрінуть? Бачив, як нас зустрічала Словаччина? З дзвонами, квітами, з відкритою душею! Ти для них будеш і найближчим, і найдорожчим, і найріднішим. Перші подяки – тобі, перші привіти – тобі, перша любов народів – тобі. Бо ти найпередовіший з передових, ти – визволитель!..*» [1, с. 370].

Продовженням словацької тематики в прозі О. Гончара стало оповідання «Модри Камень» (1946). Модри Камень – назва невеличкого словацького містечка, в якому відбуваються події однойменного оповідання. Пораненого під час виконання військової операції радянського розвідника переховує й рятує від смерті словацька дівчина Тереза. Між молодими людьми спалахнуло палке кохання, яке, втім, мало трагічні наслідки. Дізнавшись, що Тереза переховує радянського воїна, місцеві поліцаї вбивають її, а розвідник, якому вдалося врятуватися, повернувся до містечка після його звільнення від фашистських окупантів. Він продовжує кохати Терезу. Образ дівчини, яка була його першим коханням, живе у його пам'яті й у його мріях, і він продовжує говорити із нею, як із живою. Показовою, в сенсі справжнього, а не офіційно декларованого радянською ідеологією ставлення до «братніх» слов'янських народів, є й історія публікації цього твору, яку в статті «Письменницькі роздуми (як писалися «Прапороносці»)» сам О. Гончар прокоментував так: «І ось минули роки, і я сам уже став ніби письменником (таким міг вважати себе після прийнятих у Києві «Модри Каменя» та «Альп»). Улітку, коли я вже скінчив університет, захистив дипломну роботу про новели Василя Стефаника і захоплено працював над «Голубим Дунаєм», наді мною несподівано гримнула гроза. Удар було нанесено з того боку, звідки я менш за все чекав. Оповідання «Модри Камень» було надруковане, і оскільки в ньому йшлося про почуття кохання,

що спалахнуло у радянського солдата до дівчини-словачки (тобто іноземки!), то авторові оповідання одна з республіканських газет одразу ж висунула тяжке політичне звинувачення. Підхопивши це абсурдне звинувачення, автора почали проробляти на всіх зборах – університетських і міських. Постало питання про звільнення з університету (на той час мене було зараховано асистентом кафедри української літератури). Найбільш засмутило те, що незважаючи на очевидну брехливість, абсурдність звинувачення, незважаючи на грубо спотворене тлумачення оповідання, від автора одвернулися навіть деякі вчорашні друзі. Зрештою, це було не новим у тогочасній обстановці, в атмосфері всезагальної підозріливості. Усе це дуже гнітило. Було важче, ніж під кулями» [2, с. 664].

Ще одним безпосереднім очевидцем й учасником збройних протистоянь радянської й фашистської армій на території Словаччини був український письменник А. Шиян. В роки Другої світової війни письменник перебував у складі партизанського об'єднання під командуванням О. Сабурова. В цей період ним був написаний цикл репортажів «Партизанський край» (опубл. 1946 р.), в яких йшлося про спільну діяльність військових 101-го словацького полку, що перебував у складі німецької окупаційної армії, й радянських партизанів, наслідком якої став перехід словаків на бік «ворога» й створення партизанського загону. Його очолив один із словацьких офіцерів – Ян Налепка. В присвяті до циклу своїх партизанських репортажів А. Шиян зазначає: «*Лежать під шатами зелених лісів партизани. Журно шумить над ними чи стара сосна, чи могутній дуб, чи білокора береза. Приходять до могили дівчата, матері, кладуть вінки й букети квітів, зрошують барвистий цвіт пекучою сльозою. Весною над цими могилами співають солов'ї, туркотять горлиці, проносяться шумливі грози... Про них, безстрашних і хоробрих партизанів, написана ця книга. В ній немає вигадки. Тут показано сувору правду, яку чув я від воїнів у походах і в часи перепочинку біля вечірніх кострів. Там же слухав і розповіді чехословацьких солдатів, що перейшли на бік партизанів і разом з ними громили німецьких загарбників.*

Хай же ця книга буде світлою пам'яткою про тих, хто не дожив до щасливого Дня Перемоги, хто своє дороге життя віддав за рідну країну, за рідний народ, хто власною кров'ю скріпив дружбу народів, виборюючи для них щасливе і прекрасне майбутнє, і хай буде вона доброю згадкою про тих партизанів, що воювали у Вітчизняну війну й лишилися живими...» [3, с. 441].

Одним із кращих в циклі є репортаж «Через лінію фронту», в якому створено поетичний образ народної пісні, яку співають словаки-партизани: «*Осторонь на горбі було викопано землянку. Біля неї сиділи словацькі солдати, які нещодавно перейшли на бік партизанів, і співали. Я підійшов до них послухати незнайомий мені мотив. У народній пісні розповідалось про вояка, що його силоміць погнали на фронт, про матір словачку, про її журбу пекучу і сум, що його нічим не розвіяти, нічим не вгамувати.*

Чекає мати рідного соколика. То підійде до ліжка, на якому він спав, то сяде зажурена край віконця і довго-довго дивиться на дорогу, по якій ведуть коня бойового, а сина вже нема. Сина забито на війні.

Велике горе у матері словачки. Погасне радість її навіки, як згасає догоряюча свіча. І день буде – як ніч. І очі її не глянуть на сонце, і люди не побачать на обличчі в неї доброї посмішки. Горе, як зілля отруйне, вкоротить їй віку» [3, с. 449].

Один із словаків, який також виконує цю пісню, – танкіст Мартин Корбель. Народна пісня нагадує бійцю його власну долю. В рідному словацькому краї він залишив матір і сестер. Сумуючи за ними, за рідним краєм, він не знає, чи ще зможе колись їх знову побачити: «*Не раз уночі, коли тихий місяць зазирав у курені, коли ясні зірки горіли в небі, Мартин не спав. Він дивився на їхнє мерехтіння, і здавалось тоді йому, що й зірки яскравіше горять в рідній стороні, і краще світить місяць, і милішої немає землі на світі від землі словацької. Він любить її ніжно й сильно, зберігає про неї пам'ять, вірить: надійде щасливий день – і Мартин Корбель, словацький вояк, буде йти по рідній землі, визволяючи її від ненависного фашиста, чесно гляне в очі землякам, з гордістю скаже: «Я воював у партизанському загоні. Захищаючи Україну, я захищав від ворога свій край*» [3, с. 449–450].

Словацька народна пісня продовжує лунати й її щемливий трагічно-ліричний пафос переповнює душу українців, які підхоплюють братній і для їхньої долі історичний ліричний мотив: «*А там он групою стоять словацькі солдати. Вони теж співають, їх оточили партизани, слухають, переймають мотив, починають підспівувати:*

...Словенські вояци до бон рукую,
Не єдна мамічка серце зармицує,
Не єдна мамічка ручкі заламує,
Шкода тя, синочку, на тей войнє буде...»

[3, с. 452].

Центральним у партизанському циклі А. Шияна є репортаж «Ян Налепка», присвячений постаті легендарного словацького офіцера, командира сло-

вацько-українського партизанського загону. В репортажі зі слів самого героя ми дізнаємось про його складну й героїчну військову біографію. Налепка народився у словацькому селі Сміжани, району Спишска Нова Вес. Після закінчення вчительської академії деякий час вчителював, а потім вступив на військову службу. Командуючи двома ротами, воював із мадярами, за що був нагороджений орденами «За геройство» другого і третього ступенів. Після окупації фашистами Словаччини змушений був вступити до німецького війська, але зробив це виключно з метою втечі до Росії. В перші кілька років війни йому це ніяк не вдавалося і лише в березні 1942 року разом з іншими словацькими офіцерами та солдатами зі складу 101 словацького полку, який охороняв залізницю Пінськ – Гомель, він перейшов на бік радянських партизанів. В репортажі, присвяченому Яну Налепці, А. Шиян цитує його слова: «*Ми знали силу Червоної Армії, і наші симпатії до неї були величезні, бо ми розуміли: вона і ми – єдиний слов'янський народ*» [3, с. 614].

На жаль, Ян Налепка не дожив до звільнення Словаччини від фашистських окупантів й загинув у боях за братню йому українську землю.

Висновки і пропозиції. Значний резонанс у творах українських письменників, присвячених Словаччині, викликали трагічні перипетії Другої світової війни, які розділили слов'янські народи за ознакою їхньої належності до полярних військово-політичних блоків. Історію збройних зіткнень на території Словаччини у період Другої світової війни відображено як у художніх творах письменників прорадянської ідеології – О. Гончара «Прапороносці», М. Стельмаха «Правда і кривда», А. Шияна «Партизанський край», Л. Первомайського «Перевал Браністко», так і у творах письменників, які брали участь у військових формуваннях лав УПА – З. Книша «Б'є дванадцята», Є. Добровольського «Моя Рутенія», а також й у творах, що змальовують участь словаків у складі військових частин гітлерівської армії – І. Качуровського «Залізний куркуль», В. Кожелянко «Дефіляда», Р. Колісника «Еріка».

Наразі тема словацько-українських літературно-художніх взаємин все ще залишає чимало дослідницьких прогалин, які потребують нагального й ретельного філологічного вивчення.

Список літератури:

1. Гончар О. Твори в 7-ми т. Т.1: Фронтові поезії. Прапороносці. Новели. Київ, 1987. 550 с.
2. Гончар О. Твори в 7-ми т. Т.6: Берег любові. Оповідання. Статті. Київ, 1988. 703 с.
3. Шиян А. Твори в двох томах. Т. 2. Київ, 1976. 688 с.

РЕЦЕПЦИЯ СЛОВАКИИ В ВОЕННОЙ ПРОЗЕ О. ГОНЧАРА И А. ШИЯНА

Статья посвящена актуальным проблемам литературной компаративистики. На материале отечественной литературной словесности исследованы особенности художественной рецепции образа Словакии и словаков в военной прозе украинских писателей второй половины XX в. Объектом исследования послужили произведения военной прозы О. Гончара и А. Шияна, в которых воссозданы обстоятельства взаимоотношений словаков и украинцев в период Второй мировой войны. В статье исследована проблематика и художественно-стилевые особенности прозаической трилогии О. Гончара «Знаменосцы», рассказа «Модры Камень» и цикла репортажей А. Шияна «Партизанский край!». Проанализированы тематические ракурсы и лейтмотивные образы, с помощью которых украинские писатели воспроизводят ментальный портрет и колорит национальной самобытности представителей братского славянского народа.

Ключевые слова: *компаративистика, Словакия, украинская литература, военная проза, художественный образ.*

RECEPTION OF SLOVAKIA IN THE MILITARY PROSE BY O. HONCHAR AND A. SHYIAN

The article is devoted to current problems of literary comparativistics. The features of the artistic reception of the image of Slovakia and the Slovaks in the military prose of Ukrainian writers of the second half of the twentieth century are studied on the material of the domestic literature. The object of the study was the works of military prose by O. Gonchar and A. Shiyan, which recreated the circumstances of the relations between the Slovaks and Ukrainians during the Second World War. The article explores the problematics and artistic and stylistic features of O. Gonchar's prose trilogy "Standard-Bearers", the story "Blue Stone", and A. Shiyan's reporting series "Partisan Land!" The thematic perspectives and leitmotive images, with the help of which Ukrainian writers reproduce the mental portrait and color of the national identity of representatives of the fraternal Slavic people, are analyzed.

Key words: *comparative studies, Slovakia, Ukrainian literature, military prose, artistic image.*

УДК 811.162.4'373.7'42'06:659.1

Хода Л. Д.
Львівський національний університет імені Івана Франка

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В СУЧАСНІЙ СЛОВАЦЬКІЙ РЕКЛАМІ

У статті проаналізовано специфіку використання фразеологічних одиниць у словацьких рекламних текстах, досліджено особливості функціонування буквально відтворених фразеологізмів і трансформованих фразеологізмів у мові словацької реклами.

Ключові слова: *реклама, рекламний текст, мова реклами, фразеологічна одиниця, буквально відтворені фразеологізми, трансформовані фразеологізми.*

Постановка проблеми. Лексичне наповнення реклами надзвичайно багатогранне. Особливе місце в її мові посідають фразеологізми – експресеми, які не тільки називають предмет і характеризують його, а й роблять увесь рекламний текст інформаційно привабливим та допомагають споживачеві доступніше й глибше зрозуміти авторський задум.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами вивчення фразеологічних одиниць на матеріалі рекламних текстів різних мов займалися такі дослідники, як Е. Тврдонь [12; 13], Е. Вопаленська [14], С. Чмейркова [8], Й. Відерський [15], С. Коновець [4], Н. Сіленко [6], Є. Міхєєва [5] та ін. Незважаючи на всебічний інтерес багатьох учених до вивчення фразеологізмів у мові реклами, у словацькому мовознавстві ця проблематика недостатньо вивчена та потребує поглибленого аналізу. Важливим аспектом вивчення вважаємо також функціонування трансформованих фразеологізмів – авторських рекламних перетворень.

Мета статті – проаналізувати буквально відтворені фразеологічні одиниці та трансформовані фразеологізми у словацьких рекламних текстах, визначити особливості їхнього вживання у мові словацької реклами.

Джерелом фактичного матеріалу в дослідженні послужили словацькі рекламні тексти, репрезентовані в словацькому медіапросторі впродовж 2011–2018 років.

Виклад основного матеріалу. Фразеологізми є невичерпним джерелом збагачення мови та постійним засобом оновлення, стилістичного увиразнення мови реклами. Під фразеологізмом розглядають стійкі відтворювані сполуки слів, що мають своєрідні специфічні структурні властивості, якими вони відрізняються від звичайних вільних синтаксичних конструкцій.

Існує декілька видів класифікацій фразеологізмів на основі різних ознак. Словацький фразеолог Й. Млацек на основі теорії В. Виноградова, Ш. Баллі та інших учених поділяє фразеологізми за ступенем їхньої семантичної неподільності на фразеологічні зрощення, сполучення, єдності та вирази [10, с. 69–73]. Виокремлюють фразеологізми і за граматичною класифікацією (відповідно до частин мови, які входять у зазначений фразеологізм), за походженням (наприклад, питомі, запозичені, взяті з міфів та інше), відповідно до стилістичних особливостей (розмовні, книжні тощо), за функціями (номінативні, комунікативні, номінативно-комунікативні).

У своєму дослідженні ми розглянемо фразеологізми буквально відтворені та відтворені з певними модифікаціями. При цьому фразеологічною одиницею в рекламі, зазначимо, може бути репрезентований будь-який її структурний елемент: як заголовок, так і слоган чи основний рекламний текст. Проте, безперечно, впливову функцію на споживача найкраще виконує рекламний слоган.

У мові словацької реклами 40% серед усіх проаналізованих фразеологізмів займають фразеологічні одиниці буквально відтворені, тобто ті, що є дослівними, а отже й загальновідомими фактично кожному споживачеві. Їх використовують тоді, коли рекламований продукт чи послуга тісно пов'язані зі значенням, яке закладено у фразеологізмі. Наприклад, прислів'я та крилаті вислови:

Komu niet rady, tomu niet pomoci. *Urob si sám. sk; Porfix.* ***Čo môžeš postaviť dnes, neodkladaj na zajtra!****;* ***Kto prv príde, ten prv melie****. Viva Rádio* [16, 2012 р.];

Všeobecná zdravotná poisťovňa. ***Čo dáte, to sa vráti; Všade dobre, doma najlepšie.*** *Jubizol fasáda* [19, 2012 р.];

Rusovský Sad. ***Postav dom, zasaď strom*** [19, 2013 р.];

«Vo víne je pravda, vo vode je zdravie...» *Hornošarišský Vínny festival* [20, 2015 р.];

Dobrá rada nad zlato. *Wüstenrot;* ***Kto počtuje, ten gazduje.*** *Urob si sám. www.ocurobsisam.sk* [16, 2017 р.].

Прислів'я містять у собі глибокий зміст повчального характеру. Завдяки простій римованій формі ці образні вислови народного походження легко сприймає та запам'ятовує споживач, навіть якщо він їх чує вперше. Окрім цього, влучно підібрані до рекламного об'єкта прислів'я надають споживачеві естетичне задоволення, справляють своєрідний стилістичний ефект, урізноманітнюють та збагачують мову реклами й, безперечно, економлять обсяг її тексту.

Окрім прислів'їв, які передають ціле повідомлення, використовують у мові реклами і фразеологізми, які входять до складу рекламних речень. Наприклад:

V siedmom nebi. Robíme všetko pre to, aby ste ***sa cítili*** *počas vášho slávnostného dňa* ***ako v siedmom nebi*** (*cítiť sa ako v siedmom nebi* – hovor. expr. byť veľmi šťasný, uveličený, nadmieru spokojný [11, с. 139]) [16, 2012 р.].

Зазначимо, що в проаналізованому рекламному тексті копірайтери використали мовну гру, адже частина фразеологізму виступає також власною назвою весільної студії. Це ще більше привертає увагу споживача та сприяє швидкому засвоєнню рекламної інформації.

Дослідники зазначають, щоб переконати споживача, треба урізноманітнювати форму висловлювання: факт, що не справив враження в одній формі, може мати успіх у разі її зміни [1, с. 33]. Тому часто, аби зацікавити споживача, творці рекламних текстів надають фразеологізмові нових відтінків, трансформують його, а відтак не лише оновлюють його семантику чи структуру, а й відступають від його традиційної форми [2, с. 250]. Так виникають трансформовані фразеологізми, які роблять рекламні тексти оригінальними та нестандартними, тому часто їх розглядають в межах прийомів мовної гри.

У мові словацької реклами зафіксовано 60% текстів із використанням трансформованих фразеологізмів. Трансформована фразеологічна одиниця може відрізнятися від базової в лексичному складі, синтаксичній будові, семантиці.

Трансформацію чи модифікацію фразеологізмів дослідники розглядають як одну із складних лінгвістичних проблем, адже вона суперечить одній із основних характеристик фразеологізмів, а саме: стійкості і стабільності їхнього компонентного складу [3, с. 206].

Проте в словацьких рекламних текстах зафіксовані фразеологізми у таких видах модифікування: субституція, експансія, редукція, алюзія. Передусім розглянемо найхарактерніше для мови реклами явище **субституції**, коли трансформацій зазнає один, декілька або фактично всі компоненти фразеологічної одиниці внаслідок заміни функціонально схожими компонентами, у тому числі й синонімами:

Orin Slovakia. V zdravom tele zdravá ***krv*** (відп. *V zdravom tele zdravý* ***duch***) [21, s. 69];

LadeeVita. V zdravom tele zdravý ***špunt****!* (відп. *V zdravom tele zdravý* ***duch***) [18, s. 59];

Kofola. V ***hravom*** *tele* ***hravý chrup*** (відп. *V zdravom tele zdravý* ***duch***) [16, 2016 р.];

Nekrič hop, pokiaľ ***nemáš obuv značky Adidas*** (відп. *Nekrič hop, pokiaľ* ***si nepreskočil***) [16, 2011 р.];

Mobilný operátor 4ka. Kto šetrí, má za ***štyri*** (відп. *Kto šetrí, má za* ***tri***) [16, 2015 р.];

Všade dobre, ***na Slovensku*** *najlepšie. www.slovakia.travel* (уже згаданий відп. ***Všade dobre, doma najlepšie***); *Bazénový outlet. Kto* ***skôr*** *príde, ten* ***skôr pláva!*** (відп. *Kto* ***prv*** *príde, ten* ***prv melie***) [16, 2016 р.];

Kto stráži, ***nemusí hľadať*** (відп. *Kto* ***si svoje*** *stráži,* ***po cudzom nebaží***) *GHS lokátor Alcatel Movetrack* [16, 2017 р.].

У зазначених прикладах слово-замінник і фразеологічний компонент належать до однієї частини мови (наприклад, іменника, дієслова), тому вагомих змін фразеологічна структура не зазнає. Адже задум рекламіста полягає в тому, щоби споживач розпізнав мовну гру (відомий фразеологізм).

Проте зафіксовані також рекламні тексти, коли слово-замінником є назва рекламованої продукції, яка відрізняється й за морфологічними ознаками від оригінального компоненту:

Hobbi. Komu sa nelení, tomu ***Hobbi*** (відп. *Komu sa nelení, tomu* ***sa zelení***) [16, 2015 р.].

Зафіксовані в рекламних текстах і приклади **експансії** – розширення компонентного складу фразеологізму (перехід словосполучення у речення), його пристосування відповідно до теми рекламного матеріалу з метою наблизити споживача до тієї ситуації, яка відбувається в рекламі:

TB ***Padli sme si do oka*** (*padnúť niekomu do oka* – upútať pozornosť niekoho; zapáčiť sa [11, с. 156]) *a na druhý deň už bolo moje!* [16, 2011 р.].

SPP. ***Sme na jednej lodi*** *(byť na jednej lodi (s niekým)* – byť v rovnakej situácii) *so spoľahlivým partnerom* [19, 2011 р.].

Такі рекламні тексти із розширенням компонентного складу конкретизують та доповнюють відомий фразеологізм. Зазначимо, що саме в таких випадках найяскравіше відображений творчий підхід, рівень майстерності автора та його здібності у створенні вдалого рекламного тексту.

Суть **редукції** (скорочення компонентного складу фразеологізму) полягає у звуженні меж традиційної форми фразеологізму. Це пояснюють прагненням усунути зайві та недоречні для відповідної рекламної ситуації мовні засоби. Проте компонент, який несе головну семантичну навантаженість, не скорочують:

Poštová Banka. ***Keď dávajú, berte*** (відп. *Keď dávajú, ber,* ***keď bijú, utekaj***) [20, 2011 р.];

Komu sa nelení... (відп. *Komu sa nelení,* ***tomu sa zelení***) *Záhradný katalóg* [16, 2016 р.].

Метод скорочення дослідники вважають продуктивним у мові реклами, адже він забезпечує лаконічність, компактність, стислість інформації. Проте в словацьких рекламних текстах редукцію використовують нечасто. На нашу думку, це пов'язано з тим, що адресат підсвідомо відновлює повну форму фразеологічної одиниці, яка не має зв'язку з конкретною рекламною інформацією, а відтак, він сприймає таку рекламу як незавершену, неповну.

Незважаючи на розширення чи скорочення компонентного складу, трансформовані фразеологізми зацікавлюють споживача передусім тим, що асоціюються із традиційним фразеологізмом.

Одним із частих різновидів, які використовують в мові словацької реклами під час трансформації фразеологічних одиниць, є фразеологічна алюзія, що полягає в натяку, в асоціативному відсиланні реципієнта до фразеологізму шляхом неточного відтворення одного чи декількох компонентів цього фразеологізму або його моделі. Наприклад:

Viď te *nedeľu* ***v inom svetle*** *(*алюзія на: *vidieť niekoho v ružovom svetle – бути optimista* [9, с. 833]). *Spektrum* [16, 2011 р.];

Varecha. ***Povedz, čo máš v chladničke a Varecha nájde recept*** (алюзія на: *Povedz kto sú tvoji priatelia a ja ti poviem, aký si*); *Dove men+care.* ***Čím viac vieš, tým viac sa staráš*** (алюзія на: *Koľko rečí vieš, toľkokrát si človekom*) [20, 2012 р.];

Príďte a my ***Vám ho rozviažeme*** (алюзія на: *rozviazať niekomu jazyk – почати розмовляти* [9, с. 230])... *Jazykové kurzy* [16, 2016 р.].

Для більшості фразеологізмів характерна стабільність компонентів, непроникність структури. Проте є й фразеологізми, які дозволяють видозміни щодо порядку слів, доповнення або скорочення їхньої структури. Стосовно ж реклами, проаналізовані рекламні тексти засвідчують, що копірайтери використовують прийом довільного переказування фразеологічної одиниці, змінюючи порядок традиційного слововживання. Як зазначає дослідниця Н. Хороз, у таких випадках первинна структура фразеологізму відновлюється у свідомості реципієнта завдяки збереженим в контексті його компонентам [7, с. 180].

Рекламотворці також органічно залучають у контекст реклами її предмет. Це ілюструють такі приклади:

Takýto krásny úsmev ***máte*** *rovno* ***pod nosom*** (*мати щось під носом* – мати (бути) цілком близько, в безпосередній близькості [11, с. 146]). *Stomatologická klinika* [17, s. 37];

Váš domov ***nespustíme z očí*** (*nespustiť niekoho, niečo z očí* – a) uprene pozerať na niekoho, niečo b) sledovať, pozorovať [9, с. 698]). *ČSOB* [16, 2011 р.];

Užite si festivaly alebo letné kiná ***pod holým nebom*** (bez prístrešia [9, с. 378]). *Skladacia vetrovka, batoh...* [16, 2017 р.];

Krok za krokom (postupne [9, с. 277]) *k vašej vlastnej CEWE FOTOKNIHE* [16, 2017 р.].

Висновки і пропозиції. Отже, можна дійти висновку, що вибір слова відіграє вирішальну роль у створенні повноцінного рекламного повідомлення. Завдяки використанню фразеологічних одиниць мова реклами стає емоційно експресивною, колоритною, наближеною до мови народу, а рекламна продукція отримує власний девіз, який виділяє її з-поміж інших. Ще більшу увагу своєю оригінальністю, творчим підходом автора реклами до інформації, яку отримує адресат, привертають трансформовані фразеологічні одиниці, які значно збагачують, прикрашають та роблять неповторним мовний простір реклами.

Перспективою подальшого дослідження вважаємо вивчення мовних девіацій під час використання фразеологізмів у словацьких рекламних текстах, а саме визначення меж між творчим перетворенням фразеологізму та мовною девіацією в мові реклами.

Список літератури:

І. Джерела теоретичного матеріалу

1. Білодід І. К. Мова сучасної масово-політичної інформації. Київ, 1979. 251 с.
2. Владимирська Г. О., Владимирський П. О. Реклама. Київ, 2009. 334 с.
3. Гуска А. М., Іванова Л. О. Мовні маніпуляції у німецьких рекламних текстах. Кам'янець-Подільський, 2011. Вип. 11. С. 202–211.
4. Коновець С. Комунікативно-прагматичні особливості актуалізації фразеологізмів у дискурсі сучасної преси (за матеріалами іспанських періодичних видань): автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.05. Київ, 2002. 20 с.
5. Михеева Е. Функционирование фразеологизмов в рекламном слогане. Вестник Орловского государственного университета. 2011. №1 (15). С. 178–179.
6. Сіленко Н. Функціонування фразеологічних одиниць у турецькому рекламному тексті. Мовні і концептуальні картини світу. 2013. Вип. 46 (3). С. 377–383.
7. Хороз Н. Фразеологічна алюзія у хорватських газетних текстах. Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. 2011. Вип. 16. С. 177–184.
8. Čmejrková S. Jazyk reklamy. Český jazyk na přelomu tisícletí. Praha: Academia, 1997. S. 133–145.
9. Kačala J. A kol. Krátky slovník slovenského jazyka. Bratislava: VEDA, 2003. 985 s.
10. Mlacek J. Slovenská frazeologia. Bratislava: Slovenské Pedagogické Nakladateľstvo, 1984. 160 s.
11. Smiešková E. Malý frazeologický slovník. Bratislava: Slovenské Pedagogické Nakladateľstvo, 1989. 272 s.
12. Tvrdoň E. Reklamná aktualizácia frazémy v slogane. Slovenská reč. Bratislava, 2007. Roč. 72. Č. 5. S. 270–275.
13. Tvrdoň E. Text a štýl reklamy v periodickej tlači. Bratislava: Epos, 1999. 272 s.
14. Vopálenská E. Jazyk a štýl reklamy 2: Študijný odbor: 3. 2. 3. Masmediálne štúdiá: učebný text. Bratislava: PUBLISHER, 2011. 143 s.
15. Widerski J. Frazeologia sloganów reklamowych. Gospodarka Rynek Edukacja. Wroclav, 2015. Tom 16. Numer 3. S. 41–44.

ІІ. Джерела практичного матеріалу

16. Leták. 2011; 2012; 2015; 2016; 2017.
17. Kam do mesta. Banská Bystrica a Zvolen, 2015. Č. 12. 36 s.
18. Moje zdravie. 2012. Č. 3. 116 s.
19. Slovenská televízia. 2012; 2013.
20. www.youtube.com. 2011; 2015.
21. Život. 2011. Č. 50. 116 s.

ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ В СОВРЕМЕННОЙ СЛОВАЦКОЙ РЕКЛАМЕ

В статье проанализирована специфика использования фразеологических единиц в словацких рекламных текстах, исследованы особенности функционирования буквально воспроизводимых фразеологизмов и трансформированных фразеологизмов в языке словацкой рекламы.

Ключевые слова: *реклама, рекламный текст, буквально воспроизведены фразеологизмы, фразеологическая единица, трансформированные фразеологизмы.*

PHRASEOLOGICAL LOCUTION IN MODERN SLOVAK ADVERTISING

In this article had been analyzed the features of using of phraseological units in Slovak advertisment texts, had been examined the functioning peculiarities of literally reproducible phraseological locution and transformed phraseological locution in Slovak advertisment.

Key words: *advertising, advertisment text, language of advertisment, phraseological unit, literally reproduced phraseological locution, transformed phraseological locution.*

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

UDC 316.77:81'243

Byndas O. M.
Luhansk Taras Shevchenko National University

PHILOLOGISTS' INTERNATIONAL COMMUNICATION AS A KEY COMPONENT TO FOREIGN LANGUAGE PROFICIENCY

The article explores the role of Philologists' Foreign Language Education. The author highlights strategic benefits to philologists' English proficiency. It is stressed that philologists should have a larger degree of communication tools for the foreign language communication than other categories of students. And international communication, as an important component to foreign language proficiency, is the communication practice that occurs across international borders. Mastering English has become a key for the global philologists of the new era since they are supposed to operate as part of joint organizational structures coordinating all spheres of our life.

Key words: *international communication, foreign language, philologists, proficiency, strategic benefits, LTSNU (Luhansk Taras Shevchenko National University).*

Introduction. Due to the expansion of the sphere of communication there is a great need for adjustment of international contacts, which involves not only overcoming the language barrier, but also formation of readiness for international dialogue, understanding of scientific and cultural identity of philologists, the recognition of the legitimacy of another vision of reality and the acquisition of a new conceptual picture of the world that enables social reality and science and culture understanding among philologists all over the world.

Modern global, socio-political and economic changes are of great interest to the international science and culture as a defining condition for the realization of the creative potential of philologists, the forms of confirmation of the identity of people and the basis of the spiritual health of the nation, international contacts that are developing today in a specific scientific and cultural integration and socio-psychological context.

Hence, the appeal to international communication as the dominant reality of the modern world is a key problem of nowadays and needs to be clarified on a number of issues related to general theoretical aspects, namely, through the dialogue of science and culture.

Extensive work has been done on the general policy making of international institutions in the field of philology, but the language factor has not been particularly prominent there. We believe it is essential to study and understand the effect of the language choice and international institutions and decision-making within them.

Theoretical Framework. Scientific interest of domestic (F. Batsevich, L. Matsko, O. Selivanov, N. Bidyuk, etc.) and foreign scientists (C. Alptekin, V. Bibler, B. Wolfov, V. Zolotukhin, I. Sternin, G. Allport, S. Heller, R. Wandberg, etc.) make up the question of philology and psychology of international communication and mutual understanding, mechanisms of formation tolerant personality. The problems of the dialogue of science and culture in the process of foreign languages teaching were investigated by S. Ter-Minasov, G. Tomahin, V. Furmanov, I. Khaleev, D. Tereshchuk etc.

The aim of this paper is to highlight strategic benefits to philologists' English proficiency; the language policies of what we consider are the most influential international institutions, at least within Europe.

We are interested in observing how detailed the language policies are, how important they are to the institutions, and where they are similar and where they differ. Inevitably the main focus will be on the European Union as it is the most researched institution, as regards research on language policies within international institutions. The EU has also had to face the biggest challenges because of this commitment to equal language treatment and this is worth examining [6, p. 108].

Discussion (Results). International communication is the communication practice that occurs across international borders. The need for international communication was due to the increasing effects and influences of globalization. As a field of study, international communication is a branch of communication studies, concerned with the scope of "government-to-government", "business-to-business", and "people-to-people" interactions at a global level [5]. While this paper is written at the Romance and Germanic Philology department, it relies heavily on examining linguistic issues to explain the behaviour of philologists in the international institutions. Before going further, it is therefore necessary to look at some of the basic aspects of applied linguistics and sociolinguistics, and how they can relate to issues of country studies. At the first glance these two disciplines might seem to have much difference, when examined closer there are many related issues that are important to both disciplines.

Thus, the relevance and importance of adding linguistic considerations into the discipline of country studies for philologists should become clear and the validity of the research questions should be made evident. At first, we shall take a look at some background to applied linguistics and sociolinguistics, and then show how various linguistic theories and aspects can be applied to studies of the country international communication. Then we shall focus on the position of English in philologists' world and introduce the importance of language policies.

Language concerns everyone, both philologists, the general public and heads of states, politicians and scientists. Issues related to language use and rights have led to various internal and external conflicts throughout history and this continues to be a controversial topic for many philologists.

The specialists of the philological profile must have a clear understanding of the diversity of national, regional, social and other language options, prestigious and non-prestigious dialects, standard and non-standard forms, as well as the ability to distinguish these linguistic features, taking into account changes in the society and cultures of the peoples who are native speakers. However, in order to be successful employees, it is necessary to acquire separate knowledge, skills and abilities how to develop speech strategies in a comprehensive way that will enable them to plan and carry out communicative activities in the foreign (particular, English) language with using all available communicative resources. The peculiarity of studying the foreign languages by philologists is the domination of its social and communicative orientation. Taking into account the specifics of the students' foreign language preparing in the context of such professions as a linguist, a foreign language teacher, a translator testifies about the great opportunities for achieving the highest quality as a result of learning through the use of communicative simulations. Unlike employees of other branches, for the philologists the foreign language communicative activity is not only a means to achieve certain professional goals, but also the main content of the professional activity.

In this connection, students of philological specialties should have a much larger degree of communication tools for the foreign language communication than other categories of students, for whom a foreign language is not a priority in the professional activity [8, p. 95].

Country studies are considered to be the main purpose of foreign language teaching when the information of the cultural and educational character is distinguished from the linguistic information. The teaching of the perception of the foreign language lexical unit takes place against the background of a certain image, similar to what presenting in the minds of the native speakers. In the process of working on the significance of the lexical unit, the student consistently creates an image that is the basis of the semantics of the slogan or phraseologism. Under such working conditions with the national and cultural component of the lexical unit meaning there is not culture, but language on the foreground [7, p. 67].

The most important factor of applied linguistics and sociolinguistics is that language is not seen as a neutral system of communication. It is at its core highly cultural and political, both in use and in its structure, as Joseph (2006) has noted, and the field of applied linguistics has come to acknowledge this fact in the past decades [3].

The language issue is often very important on a national and a personal level and this can easily spill over to foreign policy issues and the behaviour of philologists on an international level. A person's language is often strongly connected to their feelings of identity, self-image and belonging. It is therefore often a sensitive and difficult issue for many. Identity is a key issue for many disciplines and is important for discussion on both politics and linguistics. Identity issues can be very difficult to examine scientifically and this could partly explain the lack of academic exposure of language issues in the field.

Moreover, people choose which language to use, not only which register or style, depending on their identities and how they want to be perceived and with whom they want to identify. But proficiency in English is a critical component of a successful modern society on behalf with philologists. There are several strategic benefits to English proficiency.

Firstly, English is the language of business, growth, and economic prosperity. With one out of four people on the planet at least proficient in English, the commercial benefits are also significant. The ability to communicate with the broadest customer base possible requires proficiency in English, and cross-language negotiations in a shared third language can be more successful than relying on either company's native tongue [4].

Secondly, English is the language of education and research. Nearly half of all scholarly journals are published in English. In 2016–2017, a record number of international students enrolled in U.S. institutions of higher education – over 1 million – compared to about 300,000 U.S. students studying abroad. English language skills are required to study in U.S. institutions, as well as in many highly regarded schools in Europe, Australia, and around the world.

Thirdly, there are geostrategic benefits to English proficiency. Countries that want to orient their broader relationships toward the West require a broad base of English proficiency. For example, Ukraine would like to orient itself to the West – away from Russia. At present, nearly 30 percent of Ukrainians speak Russian, while English fluency is less common. A much bigger base of English speakers would help Ukraine to reorient its international position [4].

It is worth mentioning that recognition of Luhansk Taras Shevchenko National University (LTSNU), to be more exact, the faculty of Foreign Languages, in the European and world educational space, active partnership and entry into the international educational and scientific organizations is a strategic objective of nowadays.

Thus, the implementation of the international activity of the University includes:

1) development of cooperation with foreign universities and research centers, foundations in the sphere of education, research and training of scientific and scientific-pedagogical personnel, search of international grants for philologists;

2) bilateral agreements with universities in other countries on the mutual recognition of diplomas (we are talking about joint diplomas);

3) the achievement of mobility of students, teachers, researchers, university administrators;

4) restoration work and the creation of new centers of education, science and culture of the partner countries of LTSNU with educational and cultural mission as well as to increase the contingent of foreign students (mostly from Turkmenistan and China).

The international service provided by the Center for International and Educative Work operates at the university to promote international cooperation. The Center helps the research and teaching staff and the university administration to improve skills by coordinating international educational contacts with relevant institutions abroad. In addition, the Center provides the implementation of scientific and methodological support and execution of appropriate documentation, as well as working with foreign citizens – students of LTSNU in accordance with normative legal acts of Ukraine governing the provision of educational services to foreigners and providing the conditions for their stay in Ukraine.

Considering the issues of international cooperation of LTSNU, it should be noted that according to the results of scientific cooperation with the university of Switzerland in 2015 the university received a grant from the Research Foundation of Switzerland to organize and conduct the course "Certification of Distance Learning Teachers e-Tutor" jointly with "KROK" University (Kyiv), Zurich University of Applied Sciences (Switzerland) and Ankara University.

During October – December 2015 sixty representatives of the teaching staff of LNU were trained according to the program developed by the Zurich University. At the end of the program, participants received international certificates, which correspond to the certificate of completion of training courses, which should be held once in 5 years.

In October 2015, the Information and Resource Center "Window on America" was launched at LTSNU with the support of the US Embassy in Ukraine. The Grant on the opening of the center is planned to renovate the audience, the installation of technical equipment and furniture, purchase of methodical, reference books, CD's and DVD's in English (about 1,000 units). Every week free classes in English are held by the Center coordinator. Here is free access to online libraries at universities in the US (E-Library USA).

In December 2015, LTSNU and the United States Agency for International Development (USAID) signed a grant agreement "Resumption of Training Assistance to the Displaced University". Within the project the university received assistance in the form of two servers, computer and office equipment.

Thanks to the cooperation with the Embassy of South Korea in December 2015, the university received help to ensure quality of the educational process in the form of computer and office equipment, two digital cameras, server equipment, special equipment for the studio and special air conditioner for server technology. Improvement of material and technical base allowed to improve the work of all departments of the University and to expand opportunities for the educational process of philologists.

The United States could identify areas of collaboration with the Anglosphere, especially the United Kingdom. However, in practice there are limitations on the scope of this cooperation due to fundamentally different guiding principles. The British Council, for example, provides English classes but charges a fee. Furthermore, Australian and Canadian English-teaching programs are less developed than State Department and Peace Corps programs, which makes cooperation challenging. But that could change with some high-level attention from Anglosphere governments.

In 2016 the university received a grant from the British Council in Ukraine for the Project Research Capacity Building: A case study of Displaced University jointly with Cambridge (United Kingdom) within the framework of Higher Education Internationalization. In summer of 2016, there was held the first stage of implementation of the project in the form of five master-classes for teachers of LTSNU and other displaced Ukrainian universities on topics related to the development of research capacity in Ukrainian educational institutions.

On March 2, 2016, the Resource Center for Sustainable Local Development was opened at Luhansk Taras Shevchenko National University with the support of the project.

Today the university administration of LTSNU is negotiating with the University of Almeria (Spain), the University of Nicosia (Cyprus), University of Huaihua (Hunan, China) about signing the cooperation agreements.

The key to the successful development of the higher educational institution is the active social activity of the teaching staff and students, to be more exact, philologists. Scientists of our University are always actively involved in actions aimed at the development of educational technologies. The main goal of the project is the preparation of academic leaders who are willing and able to introduce innovative educational and management technologies into the practice of the Ukrainian higher school. The project is implemented with the support of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Poland, the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland, the Ministry of Education and Science of Ukraine. Candidates (25 people) who are on third and fourth positions in the academic hierarchy of their universities were invited to participate in the project on a competitive basis. In fact, the group of participants consisted of representatives of all regions of Ukraine (except for Crimea and Lviv region). The first part of this project – the training part – took place from October 8 to November 4, 2017 in Poland, in two largest Polish universities – Warsaw University and Jagiellonian University (Krakow).

In addition, meetings and consultations were organized to provide participants with information support in the preparation of micro-projects, which should be submitted to the organizers of the project for philologists in October 2018.

Mastering English has become a key for the global philologists of the new era since they are supposed to operate as part of joint organizational structures coordinating all spheres of our life. So, foreign language teachers in the educational establishments are supposed to adopt content addressing global issues by focusing on cross-cultural comparisons in order to develop students' intercultural competence; and by training students in communication skills that are essential for effective dialogue. Traditional teacher-centered methods emphasize the role of teachers in class and promote rote memorization, heavy grammar instruction and vocabulary explanation. Traditional teaching methods do not position students as the main stakeholders of education, and they also fail to improve students' comprehensive language competence. Today, it is a fact that many teachers still put more emphasis on the delivery of knowledge about the language, while ignoring the development of students' language abilities. This is actually a pure reflection of behaviorist model of learning which assumes that learning occurs by trial and error, repetition, and reinforcement of targeted behaviors. Thus, a corresponding curriculum design focuses on drill and practice, extensive immediate feedback, and a series of small goals or objectives to be achieved [2, p. 281].

The rise of philologists as unique individuals led to a move from the idea to find the best approach or method to teach a foreign language, to designing one's own specific to the educational environment in which the needs of the philologists are to be met. The fact that philologist variables such as age, cognition, native language, educational background etc. diverge into numerous areas has gained widespread recognition. As a result, the awareness of various philologists' needs, individual learning styles, different educational structures, philologists' expectations, conditions of the educational contexts, etc. led many researchers to deal with a special area in ELT; curriculum design. The fact that there is no single instructional strategy that matches all of the objectives of a given course made the specialists match the learning environment with the instructional goals. So, English language teachers of the philological departments trying to fulfill the unprecedented demand for English language competence development, should take the issue of syllabus design seriously and aim at joining both content knowledge and teaching language skills at the same time in order to ensure the effectiveness of foreign language teaching for philologists [1, p. 58].

Conclusions. The rise of English as a lingua franca led to a change in the concept of English as an internationally comprehensible variety of the language rather than a single native model among philologists, a change in the instructional goals putting emphasis on international communication and a change in materials and test design, relating to both content and language. We can distinguish some strategic benefits to philologists' English proficiency, such as: international communication with the broadest customer base requires proficiency in English; English language skills are required to study in foreign educational establishments, as well as in many highly regarded schools in Europe; and cross-language negotiations in a shared third language can be more successful than relying on either company's native tongue can only be led by philologists endowed with successful communication skills and acquired intercultural competence through the mastery of the global foreign language.

REFERENCES

1. Alptekin C.. Towards Intercultural Communication Competence. English Language Teaching Journal. 56(1). P. 57–64.
2. Er M.. The Role of Foreign Language in the Success of Global Military Operations and English as a Global Lingua Franca. International Journal of Social Studies. Vol 4. № 1. 2012 ISSN: 1309-8063 (Online), P. 279–286. Retrieved in September 2018 from: www.sobiad.org/ejournals/journal.../2012_1/mustafa_er.pd.
3. Finsen S.. The Power of Language. Language policies of international institutions. – Reykjavík, Ísland. Retrieved in September 2018 from: https://skemman.is/.../Svava%20Berglind%20Finsen%20MA.
4. Runde D. English Language Proficiency and Development. Retrieved in September 2018 from: https://www.csis.org/.../english-language-proficiency-and-de.
5. Thussu D. (2006). International Communication: Continuity and Change. London: Hodder Education. Retrieved in September 2018 from: https://www.amazon.com/International-Communication-Cont.
6. Козак А. Міжкультурна комунікація в контексті діалогу культур // Наукові записки. Серія: філологічні науки. Випуск 118. 2010. С. 106–110.
7. Котченко Т. Вплив лінгвокраєзнавчої компетенції на розвиток міжкультурної комунікації. Молодий вчений. № 4.1 (31.1). 2016. С. 66–69.
8. Терещук Д. Моделювання комунікативної поведінки як засіб розвитку іншомовних мовленнєвих стратегій студентів філологічних спеціальностей // Лінгводидактика. Наукові записки. Серія: Педагогіка. 2010. № 3. С. 94–98.

МІЖНАРОДНА КОМУНІКАЦІЯ ФІЛОЛОГІВ ЯК ВАГОМА СКЛАДОВА ЧАСТИНА ВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ

У статті досліджується роль навчання іноземним мовам філологів. Автор виділяє стратегічні переваги для володіння англійською мовою філологами. Підкреслюється, що філологи повинні володіти більш широкими комунікаційними інструментами для спілкування іноземною мовою, ніж інші категорії студентів. І міжнародна комунікація, як важливий компонент для вільного володіння іноземною мовою, – це практика спілкування, яка здійснюється через міжнародні кордони. Удосконалення англійської мови стало найважливішим для світових філологів нової ери, оскільки вони повинні діяти як частина спільних організаційних структур, які координують усі сфери нашого життя.

Ключові слова: *міжнародне спілкування, іноземна мова, філологи, володіння мовою, стратегічні переваги, ЛНУ (Луганський національний університет імені Тараса Шевченка).*

МЕЖДУНАРОДНАЯ КОММУНИКАЦИЯ ФИЛОЛОГОВ КАК ВЕСОМАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ВЛАДЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКОМ

В статье исследуется роль обучения иностранным языкам филологов. Автор выделяет стратегические преимущества для владения английского филологами. Подчеркивается, что филологи должны обладать более широкими коммуникационными инструментами для общения на иностранном языке, чем другие категории студентов. И международная коммуникация, как важный компонент для свободного владения иностранным языком, – это практика общения, которая осуществляется через международные границы. Усовершенствование английского стало самым важным для мировых филологов новой эры, поскольку они должны действовать как часть совместных организационных структур, координирующих все сферы жизни.

Ключевые слова: *международное общение, иностранный язык, филологи, владение языком, стратегические преимущества, ЛНУ (Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко).*

УДК 811.111:81'42

Заболотська О. О.
Херсонський державний університет

ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ АВТОРСЬКИХ ІНТЕНЦІЙ У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ

У статті розкрито роль власних назв у реалізації авторських інтенцій. Доведено, що в поетичних текстах власні назви не лише називають персоналій, але й семантично наповнюють зміст віршованих текстів і виступають стилістичним засобом. Власні назви розглянуто як один із чинників створеного автором текстового світу, що характеризує індивідуально-стилістичні особливості письменника, його етнічний та культурний світогляд. Обґрунтовується думка про те, що в поетичних текстах власні назви відіграють одну з головних ролей у смисловому оформлені змісту вірша, виступають ключовими словами, що з'являються в контексті та сприяють його аналізу та інтерпретації. Досліджена С. М. Співак текстотвірна функція власних назв проілюстрована в статті на матеріалі поетичних текстів модерністського і постмодерністського періоду.

Ключові слова: *авторські інтенції, власні назви, порівняння, алюзія, інтертекст, концептуальна метафора, поетичний текст.*

Постановка проблеми. Із виникненням та розвитком теорії мовленнєвих актів, у межах якої вперше була розглянута інтенціональність мовленнєвої поведінки, а термін «мовленнєва інтенція», запозичений із філософії, здобув лінгвістичну значущість, проблема вивчення цього феномену не втрачає своєї актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуються засоби мовного втілення різноманітних інтенціональних станів у системі природних і штучних мов (І. М. Кобозева, Н. І. Формановська, S. Delaney, R. W. Gibbs, E. A. Hinkelman, K. M. Jaszczolt, M. O. Taillard D. R. Traum та ін.). Зокрема, в руслі теорії мовленнєвих актів актуальним залишається опис мовленнєвої діяльності з конкретним інтенціональним навантаженням, реконструкція основних моделей мовленнєвої взаємодії (Н. Д. Арутюнова, Л. Р. Безугла, В. В. Богданов, О. В. Падучєва, Г. Г. Почепцов, О. А. Романов, Н. І. Формановська та ін.).

Сучасне розуміння інтенції передбачає акцентування її когнітивної природи – вона розглядається «як психічний стан і когнітивний конструкт, що визначається мотивом і метою, як задум мовця, що має вольову установку» [3, с. 190]. Інтенція відіграє важливу роль у когнітивному сценарії реалізації мовленнєвих актів, впливаючи на добір мовних засобів для формування висловлення [5].

Постановка завдання. Мета статті – розкрити роль власних назв у реалізації авторських інтенцій.

Виклад основного матеріалу. У попередніх працях, присвячених засобам реалізації авторських інтенцій у художньому прозовому тексті, було виявлено домінантні, серед яких – текстові концепти, алюзії, метафори, висунення (О. О. Заболотська).

У ході аналізу наукових розвідок сучасних зарубіжних та вітчизняних учених (Н. С. Алферова, О. В. Заболотська, Н. В. Петренко, К. О. Юркова) доведено роль займенників, імперативних конструкцій, питальних речень та риторичних запитань, графічних засобів створення образності для реалізації авторських інтенцій у віршованих текстах епохи модернізму та постмодернізму.

У поетичних текстах власні імена не лише називають персоналії, але й семантично наповнюють зміст віршованих текстів і виступають стилістичним засобом. Ономастичний простір твору, як і кожна його власна назва, є одним із чинників створеного автором текстового світу, що характеризує індивідуально-стилістичні особливості письменника, його етнічний та культурний світогляд.

Слідом за С. М. Співак тлумачимо власні назви як коди певної суми фонових знань, специфічні види згорнутих національно-культурних текстів, що зберігають у своїй семантичній пам'яті куль-

турно-історичні сюжети, вписані в сучасну суспільну свідомість [6].

У поетичних текстах власні назви відіграють одну з головних ролей у смисловому оформлені змісту вірша. Вони виступають ключовими словами, що з'являються в контексті та сприяють його аналізу та інтерпретації. Користуючись власною назвою, автор може також охарактеризувати той чи інший об'єкт своєї художньої розповіді. Це стосується використання власних імен як стилістичних прийомів. Прикладом такої характеризуючої функції власної назви може слугувати вірш Дж. Свіфта "*Jack Frenchman's Lamentation*" [11]. Автор акцентує увагу на тому, що коли прийшли королівські воїни, йому потрібно було залишити свою кохану, тому його серце стає наче метал, важким та безжалісним. Письменник використовує функцію створення образності, таким чином показуючи внутрішній стан ліричного героя, його переживання та муки, які зміцнили та перекували його серце *"Though their hearts were as heavy as lead"*. Це порівняння реалізується на синтаксичному рівні, за семантикою його можна віднести до інтенсивних, адже автор говорить про внутрішній світ героя, про його почуття, про його серце.

У вірші Р. Бернса "*Young Peggy Blooms*" автор показує м'якість та доброту усмішки дівчини, зіставляючи її з лагідністю вечора: "*Her smile is as the evening mild*" [11]. У даному рядку Р. Бернс намагається показати, що усмішка є відображенням її добросердечності та внутрішньої краси. Коли наступає вечір, відразу стає на душі тепло, і людина може навіть цього не помічати. Тому автор звертає увагу на те, що цей її вияв є приємним для нього як прихід теплого вечора. Так само як теплий літній вечір дає відпочинок після важкого дня, так і посмішка коханої змушує забувати всі турботи. І цього ефекту автор досягає, використовуючи порівняння в експресивно-підсилюючій функції, що акцентує увагу на основних приємностях вечора.

Із позиції когнітивістики сила одвічно цитованих імен не в їхній здатності зберігати минуле, а в руйнівній могутності цитати, в їхній здібності зруйнувати, вирвати з контексту асоціативне навантаження та отримати нову силу. Це завжди «кристалізація під великим тиском», оскільки, коли кажуть «дон жуан», водночас дають і назву (топік), й тлумачення (комент), тобто завжди в наявності як ідентифікуюче, так і характеризуюче [2, с. 62]. Аналогічне відбувається з релігійною власною назвою у вірші Дж. Томсона "*To Seraphina*". Автор захоплюється красою дівчини. Її очі – ангельські: "*But Seraphina's eyes dispense… Such as visions angels shed*" [9].

Звертаючись до символічного образу ангела Серафима, який є прекрасним та добрим, автор називає таким іменем свою кохану, передаючи їй його прекрасні риси. Наприклад, вона є видінням для коханого, неначе ангел для пересічної людини. Письменник надає його коханій небесних, світлих, неповторних рис, підкреслюючи таким чином її унікальність та відстороненість від земних істот.

У вірші Дж. Томсона "*To Seraphina*" автор використовує порівняння для опису чар коханої: "*The wanton's charms….Are like the false illusive light*" [9]. Підсилюючий ефект надає використання двох синонімів "*false*", "*illusive*", що наголошує на тому, що її розпусні чари є нереальними, а сама вона є ангельською, про що говорилося в минулих рядках. Це світло, що розливається навкруги від її чар, вони є неймовірними, неземними, а тому незрозумілими для пересічної людини.

Ще один приклад порівнянь із цього ж твору: "*Is like the sacred queen of night*" [9]. Автор вважає, що в його коханої небесна краса і вона священна королева ночі, тобто непогрішимий еталон краси. Ця святість дає їй виняткову красу та неповторність, що дозволяє впливати та керувати серцями чоловіків. Ефект її могутності створюється завдяки експресивно-підсилюючій функції порівняння, яку використовує митець задля розкриття своїх інтенцій.

Однією з властивостей онімів, за визначенням С. М. Співак, є текстотвірна функція [7]. Вона полягає в тому, що певна номінативна одиниця здатна відігравати роль інформативного ядра тексту, тобто внести в його тканину основну ідею твору, для передачі якої і створювався текст [1, с. 203]. Ця думка розповсюджується і на онімічну лексику як складову частину віршованого твору. Іншими словами, одна або декілька власних назв спроможні перетворити ідею на текст. Імена формують топікальні ланцюги поетичного тексту, які і слугують відправними точками в ході його інтерпретації [7].

У рядках вірша В. Блейка "*A Little Girl Lost*" люблячий погляд порівнюється зі священною книгою, в ньому читається невинність та спокій:

"*But his loving look, like the holy book*" [13].

У даному рядку автор намагається показати, що погляд його коханої має дуже велике та священне значення для нього. Так само як читаючи святу книгу, людина очищається, стає кращою, починає вірити в себе і в цей світ, так само і погляд дівчини є для нього спасінням у цьому самотньому, жор-

стокому світі. Поет таким чином використовує текстотвірну функцію для реалізації ідеї вірша, а також створення образності – святості душі дівчини як Біблії. Як відомо, очі є дзеркалом душі людини, тому погляд дівчини відображає її чисту, невинну душу, в яку закохався герой.

Власні назви та найменування в цілому належать до тих засобів опису, які відображають точку зору автора та виконують функцію визначення перспективи. Протягом художньої розповіді одні особи іменуються одним і тим самим іменем, інші іменуються різними. Це явище назване категоризацією ім'явживань у межах тексту відносно когнітивних референтних точок [7]. Власні назви, слугуючи виразниками авторської точки зору, створюють композиційні ланцюги та визначають перспективу сприйняття твору читачем у будь-який безпосередній момент художньої розповіді [55, с. 31].

Прикладом перспективізації оповіді є переповнений почуттям злості вірш Е. Секстон «*After Auschwitz*» («Після Аушвіцу»), в якому розповідається про знущання над людьми в одному з найбільших концтаборів (біля міста Освенцима у Польщі) часів Другої світової війни. Коли лірична героїня згадує про ті жорстокі вбивства (хоч вони й описані в тексті метафорично), що вчиняли холоднокровні нацисти в концтаборах («*Each day, each Nazi took, at 8:00 A.M., a baby and sauteed him for breakfast in his frying pan*» – «кожного дня кожен нацист о восьмій ранку брав дитя та обсмажував його собі на пательні до сніданку»), її охоплює чорна лють («*Anger, as black as a hook, overtakes me*»). Лірична героїня прагне переконати всіх у тому, що людина – це зло, яке треба знищити. Метафоричні вирази «*Man is a flower/ that should be burnt*» («Людина – це квітка, яку треба спалити»), «*Man/ is a bird full of mud*» («Людина – це пташка, повна багна»), «*Man…is not a temple/ but an outhouse*» («Людина – це не храм, а вулична вбиральня») вказують на те, що хоч людина й має гарну, привабливу оболонку, та душа в неї брудна, тому вона зовсім не має права на існування. У цих рядках вербалізується функція визначення перспективи, що виконує власна назва: значення кожного чергового іменування особи додає нового конотативного значення «на засвоєну з попередніх висловлювань інформацію про цю особу».

За допомогою імперативів із негативним прислівником *never* моделюється заклик до протистояння будь-якій людській діяльності, бо вся вона рано чи пізно призведе до великого горя, як, наприклад, Друга світова війна: «*Let man never again raise his teacup / Let man never again write a book. Let man never again put on his shoe…*»

Обуреність нищівною людською діяльністю, злість, рішучість настроїв жінки покласти цьому кінець передаються також за допомогою багаторазових повторів прийменника «*never*» та фрази «*I say aloud*».

У контексті поетичного твору власна назва стає ефективним засобом стислого вираження мистецької думки. Так, наприклад, вражаючу історію кохання відкриває нам Д. Паркер у своєму вірші "*The Immortals*" («Безсмертні»). У цьому вірші ми спостерігаємо трагічну історію двох закоханих. Лірична героїня каже, що її серце дуже страждатиме, якщо з коханим станеться біда чи він стане байдужим до неї, або ж виголосить уві сні ім'я іншої. Героїня також переконана, що її коханий шукатиме спосіб померти, якщо вона відречеться від грішного земного життя. І навіть після смерті вони будуть поруч, як нерозлучні відданні одне одному закоханні, як Абелар та Елоїза. Весь світ буде захоплюватись та дивуватись їх коханню та стражданням, що воно їм принесло.

Щоб передати трагічність цієї історії кохання, Д. Паркер використовує ряд лексичних одиниць: *to die* (померти), *to cry* (кричати), *to sigh* (зіткахи, тужити), *to clutch* (стискати), *to weep* (ридати), *to sin* (грішити), *to swear* (клястись), *poison* (отрута), *grave* (могила). Усі виокремленні лексеми в контексті цього поетичного тексту можна поєднати в метафоричну концептуальну схему КОХАННЯ – ЦЕ СТРАЖДАННЯ, оскільки ці слова дають негативну характеристику почуття кохання.

Більш уважний розгляд твору в аспекті його художньої цілісності дає нам підстави замислитись над тим, що, вірогідно, ця власна назва є поліфункціональною структурною одиницею тексту, яка через свою інтеграцію в його тканину приводить до асоціативного монтажа змістових елементів твору.

Друге значення власної назви виявляється через взаємодію з іншими змістовими елементами тексту. Зважаючи на контекстуально-асоціативний аспект, можна вважати алюзивні власні назви *Abelard and Heloise* (Абелар та Елоїза) конституантами концепту КОХАННЯ, адже кохання ліричної героїні та її обранця порівнюється з легендою про любов Абелара та Елоізи, які, попри велику різницю у віці, супротив рідних та інші несприятливі обставини, все ж були разом і навіть після смерті поховані в одній могилі. Домінантою концепту «Кохання» визначаємо лексему *lover* (закоханий, коханець), оскільки вона найбільш повно репрезентує денотацію «кохання» і імплікує мета-

форичну концептуальну схему КОХАННЯ – ЦЕ ВІЧНІСТЬ.

Таким чином, на матеріалі проаналізованого вірша ми прослідкували, як власна назва може внести у зміст поетичного твору цілий спектр значень, акумулюючи їх у своїй мовній формі.

Часто стисліcть виявляється прийомом переключення від одного сюжетного компоненту до іншого, особливо у випадках із послабленою фабульністю. Ілюструє це явище уривок із вірша *S. Browne* романтичної тематики "*On Our Eleventh Anniversary*": "*We will vanish like children who / traveled far in the dark, / stars of snow in their hair, riding to / enchanted Espergaerde*" [12].

У рядках даного вірша автор розповідає про пару закоханих та одружених, які завжди будуть разом і покинуть цей світ також разом. На свою одинадцяту річницю їхнього шлюбу жінка згадує дитинство та юність свого чоловіка та говорить про те, що в майбутньому їх ніхто не розлучить і вони будуть жити разом. Вони як діти, що загубляться в темноті та будуть шукати та намагатися дістатися до зачарованої країни *Espergaerde*, де їм ніхто не буде заважати. Жінку овіюють радісні емоції, і навіть про таке майбутнє вона говорить щасливо, адже для них – це не кінець. Саме завдяки експресивно-підсилювальній функції порівняння автор зміг вкласти в дані рядки стільки емоцій. Автор заспокоює читача, вводить його у мрійливий стан та зображує те, що смерть – це не кінець, і закохані завжди будуть разом у магічній країні, яку вони знайдуть самі. У даному прикладі актуалізується метафорична схема КОХАННЯ – ЦЕ ВІЧНІСТЬ.

Назва географічної місцевості створює композиційну канву твору. Кожна просторова позиція – вживання топоніму, використання ретроспекції – набуває в сюжетному розвитку тексту вагомості й значущості. Проте разом вони утворюють ілюзію позачасовості та позапросторовості. Створюється враження, що у вірші не існує домінуючого часового і просторового епізоду, а всі вони рівнозначні й існують у творі як виразники душевних і емоційних переживань поета. Це враження виникає внаслідок того, що авторові вдалося поєднати ці часові та просторові координати і в ретроспективному плані, і в релятивному, що є змістовою особливістю вказаного твору.

В американській поезії XX ст., порівняно до попередніх періодів, використано багато власних назв, що носять алюзивний характер. Вживання стилістичного прийому алюзії – завжди вимога згадування певного історичного факту, події, особи, без чого творче взаєморозуміння автора та читача не є можливим [8, с. 71]. Кожна алюзія – загадка, що має бути розгаданою адресатом у процесі взаємодії з поетичним твором задля розуміння його змісту та авторських інтенцій.

Названі власні назви використовуються як стилістичні прийоми, натяки, відсилання до певного літературного твору, сюжету чи образу, а також до історичної події, із сподіванням на ерудицію читача, покликаного розгадати закодований у творі зміст [7].

Біблійні власні назви, наприклад, слугують інтертекстовими посередниками, що відносять читача до тексту Біблії, крізь призму якого він здатен збагнути суть тих поетичних творів, де така алюзія використана.

Вірш Е. Секстон «*The Legend Of The One-eyed Man*» («Легенда про одноокого чоловіка») репрезентує трагічну історію життя людини, яка скоїла багато помилок, злочинів і тепер несе покарання за всі свої погані вчинки. Ця людина порівнює себе з Іудою, який також скоїв тяжкий гріх – зрадив свого Бога («*Like Judas I have done my wrong», «…he sold his God*»). У тексті зустрічається також порівняння ліричного героя з Едіпом – відомим міфологічним героєм, царем, який вбив свого батька, одружився з власною матір'ю, сам того не усвідомлюючи. Коли ж цей подвійний злочин, здійснений Едіпом, відкрився, він у відчаї в покарання собі виколов очі. Так само й герой вірша втрачає зір ніби як у кару самому собі. У цьому проявляється усвідомленість чоловіком своїх гріхів. Він сповнений почуття сорому, ганьби (*disgrace*), провини (*shame*), які мертвим тягарем (*dead weight*) нависли на його душі. Чоловік відчуває себе потворним (*ugliness*) злодієм (*thief)*. Використання Біблійної власної назви дає ключ до розуміння змісту поетичного твору, який закладено автором.

Наступний вірш, в якому вживається біблійна власна назва, – вірш Л. Х'юза "*To Artina*" («До Артіни»), пронизаний співвідношенням духовного та тілесного, де кохання слугує доказом цього.

Згаданий вірш написаний людиною, яка має дуже глибокі та сильні почуття до жінки на ім'я Артіна і розповідає їй, що саме він відчуває до неї. На сьогодні, вочевидь, нема конкретного визначення, яке могло би з точністю описати всі масштаби і глобальну значущість такого почуття, як кохання. У цьому поетичному тексті кохання розглядається як духовна та тілесна сутність. Підтвердженням цього є використання автором номінативних одиниць *soul, body, God,*

heart. Невипадково сама лексема *heart,* «серце», є загальновизнаним символом кохання.

Кожна людина відчуває себе невід'ємною частиною Всесвіту. Усе навколо, живе й неживе, тією чи іншою мірою відчуває єдність, оскільки все складає єдине ціле. Так, співвідношення тілесного та духовного в людині породжує істину всередині кожного з нас, і ця істина називається коханням. Таким чином, кохання являє собою поєднання двох сутностей – духовного та тілесного начала людини, що втілюється в концептуальній метафорі КОХАННЯ Є ЄДНІСТЬ.

Вживання лексеми *God* вербалізує концепт БОГ. Внутрішня форма цього концепта – вічний і всемогутній Творець, який має найвищий статус Владики. Бог – це не лише дух чи істота, яка створила весь світ, але він присутній у всьому, він – це сам світ. Концепт БОГ – це творець світу, найвища істота чи будь-яка надприродна сила. Загальновідомо, що Бог є кохання, а, відповідно, кохання є сам Господь. Таке трактування концепту БОГ допомагає реконструювати концептуальну метафору КОХАННЯ Є БОЖЕСТВЕННЕ НАЧАЛО. Таким чином, кохання є глибоким, духовним почуттям, яке освячене небесами й одночасно палкою пристрастю, бажанням до коханої людини.

Вживання біблійної власної назви спостерігаємо у вірші Е. Секстон «*Frenzy*» («Шаленість»), де розкривається духовна піднесеність ліричної героїні, її активність, прагнення жінки піднятися до небес, до воріт раю, щоб закарбувати кожен об'єкт, кожну деталь, яку вона там може побачити, бо вірить, що це допоможе їй осягнути життєві істини:

Лірична героїня багаторазово заявляє, що вона не ледача, а навпаки, сповнена енергії, активності і саме це допоможе їй піднятись до небес у пошуках чогось таємного, бо перед ледачими янголи ніколи не відкриють воріт раю («*When a lazy man, they say,/ looks toward heaven,/ the angels close the windows*»). Окремі лексичні одиниці, використані в цьому поетичному тексті, вказують на шалену рішучість героїні: лексема «*frenzy*» (шаленість), що прямо номінує емоційний стан шаленості, пориву до повноцінної насолоди життям, *quick* (швидкий), *intense* (сильний, інтенсивний), *live* (живий), *heart* (серце) – як джерело життєвої активності, *life-wish* (бажання жити), а також лексема *lazy* (ледачий), яка перебуває в антонімічних відношеннях із семантикою ключової лексичної одиниці «*frenzy*». Вживання біблійських назв *God, Christ* створює емоційний фон поетичного тексту.

Аксиомою сучасної лінгвістичної науки є визнання єдності та взаємодії емоції та когніції. У поетичному творі власна назва виявляється посередником між текстом та почуттєвим уявленням, бо вона завжди є не тільки знаком, а й згорнутою образною структурою, що існує водночас у контексті твору та поза його межами, зберігаючи в собі вербальну та невербальну інформацію, яка знаходить відображення як у почуттєвій системі автора, так і в почуттєвій системі читача. Вона завжди є емоцією, асоціацією, попереднім досвідом [6].

Почуття люті, ненависті виступає домінуючим у поетичному тексті Е. Секстон «*The Fury Of Hating Eyes*» («Лють ненависних очей»). Тут описано спалах ненависті ліричної героїні, який переповнює її душу й думки. Зі змісту вірша зрозуміло, що це почуття виникло в жінки через глибокий відчай, адже вона почувається зовсім самотньою та нікому не потрібною. Довкола неї люди, чиї очі сповнені ненависті, лірична героїня не бажає такого оточення, тому вона хоче зарити в землю все, що було нібито добрим у її житті, адже насправді все це було фальшивкою: ніяких добрих щирих почуттів, усі оточуючі лише ненавиділи її. Жінка бажає смерті навіть своїх найближчих людей: батька, матері, коханого.

Оскільки ці лексичні одиниці (*father, mother, love)* виступають об'єктами ненависті ліричної героїні, відносимо їх до периферії парцели «Ненависть» лексико-семантичного мікрополя «Почуття». Конституентами центральної частини цієї парцели визначаємо лексичні одиниці: *to bury* (поховати, хоронити), *to suffocate* (задушити), *to whip* (шмагати, мучити), *to stab* (завдавати удару, колоти ножем), *awful* (жахливий), *black* (чорний), *cruel* (жорстокий), *death* (смерть), *heart* (серце), *fury* (лють), *asylum* (психіатрична лікарня) – адже вони використані авторкою в тексті вірша з метою експлікації почуття ненависті. До центру парцели відносимо також словосполучення «*gun shots*», оскільки воно метафорично використовується Е. Секстон у складі порівняння батьківських очей ліричної героїні, які також були сповнені ненависті до неї («…*brown eyes of my father, those gun shots*…»).

Висновки і пропозиції. Виступаючи однією з номінатем тексту, власна назва актуалізує і авторську модальність, і проспективність, і прагматичну спрямованість тексту на читацьку співучасть [6, с. 104]. Експресивно забарвлене власне ім'я відіграє значну роль у будові зв'язного тексту та виступає в ролі актуалізатора авторських інтенцій.

Список літератури:

1. Лазебник Ю. С. Поезія як модель світу: лінгвістичний аспект: автореф. дис…. д-ра філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / НАН України. Інститут мовознавства О.О. Потебні. Київ,1996. 47 с.
2. Молчанова Г. Г. Когнитивная стилистика и стилистическая типология. Вестник Московского университета. Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2001. № 3. С. 60–72.
3. Олійник А. Д. Етапи комунікативного акту як категорії прагмалінгвістики // Матеріали VI міжнародної наукової практичної конференції «Основні проблеми сучасної науки. 2010. Том 19. С. 37–40.
4. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения. Москва: Высш. шк., 1988. 168 с.
5. Почепцов О. Т. Основы прагматического описания предложения: дисс. д-ра … филол. наук: 10.02.04, 10.02.19; Киевский государственный университет им. Т. Г. Шевченко. Киев, 1989. 390 с.
6. Співак С. М. Функції власної назви у розвитку композиції модерністської балади «The Ballad of Billie Potts» Роберта Пена Уоррена // Сучасний погляд на літературу: Зб. наук. праць. 2002. Вип. 7. С. 128–141.
7. Томашевская Л. А. Структура значения антропонимов в современном английском языке: (лексематический и лексикосемантический анализ): автореф. … дис. канд. филол. наук: 10.02.04; МГПИ им. В. И. Ленина. Москва, 1985. 25 с.
8. Tsur R. Toward a Theory of Cognitive Poetics. Amsterdam: Elsevier Science Publishers, 1992. 549 p.
9. James Thomson – To Seraphina. URL: http://www.poemhunter.com/best-poems/james-thomson/to-seraphina/.
10. Jonathan Swift – Jack Frenchman's Lamentation. URL: http://www.poemhunter.com/best-poems/jonathan-swift/jack-frenchman-s-lamentation/.
11. Robert Burns – Young Peggy Blooms. URL: http://www.robertburns.org/works/72.shtml.
12. Susan Browne – The Eleventh Anniversary. URL: http://www.americanlifeinpoetry.org/columns/214.html.
13. William Blake – A Little Boy Lost, A Little Girl Lost. URL: http://hellopoetry.com/william-blake/?page=3.

СРЕДСТВА РЕАЛИЗАЦИИ АВТОРСКИХ ИНТЕНЦИЙ В ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ

В статье раскрыта роль имен собственных в реализации авторских интенций. Доказано, что в поэтических текстах имена собственные не только называют персоналии, но и семантически наполняют содержание стихотворных текстов и выступают в качестве стилистического средства. Имена собственные рассмотрены как один из факторов создания автором текстового мира, который характеризует индивидуально-стилистические особенности писателя, его этническое и культурное мировоззрение. Обоснована мысль о том, что в поэтических текстах имена собственные играют одну их главных ролей в смысловом оформлении содержания стиха, выступают ключевыми словами, которые появляются в контексте и способствуют его анализу и интерпретации. Исследованная С. Н. Спивак текстообразующая функция имен собственных проиллюстрирована в статье на материале поэтических текстов модернистского и постмодернистского периода.

Ключевые слова: *авторские интенции, имена собственные, сравнения, аллюзия, интертекст, концептуальная метафора, поэтический текст.*

MEANS OF REALIZATION OF AUTHOR'S INTENSIONS IN POETIC TEXTS

The article deals with proper names and their functions in revealing author's intensions in verses. It is proved that in poetic texts proper names are not only name personas but fulfill the content of such verses semantically and work as stylistic devices; they are one of the causes owing to which not only author's textual world is created but also his individual style, his ethnic and cultural worldview. Proper names are considered to be key words, which appear in the context of poetic texts and help to analyse and interpretate them. Researched by Spivak S. M. functions of proper names is represented in the article on the case study of verses of not only modern, postmodern authors but also by J. Thomson, J. Swift, R. Burns, S. Browne, W. Blake, that defines diachronic approach to investigation of this phenomenon. Being representatives of author's intensions, proper names fulfill such functions as textbuilding, defining perspectives, intertextuality, pragmatic orientation to the reader's perception, causing emotions. In analysed verses cognitive, pragmatic and communicative potential of the proper names as actualisers of author's intentions is shown.

Key words: *author's intensions, proper names, simile, allusion, intertext, conceptual metaphor, poetic text.*

УДК 811.111-42

Кивенко И. А.
Одесский национальный морской университет

ПРОСОДИЯ ИСКРЕННЕГО РЕЧЕВОГО АКТА БЛАГОДАРНОСТИ

В статье предпринята попытка выявить и описать просодические особенности реализации искреннего речевого акта благодарности в кинодискурсе. Проведены перцептивный и аудиторский анализы высказываний искренней благодарности, полученные данные лингвистически интерпретированы. Исследование позволило установить, что искренний речевой акт благодарности преимущественно реализуется нисходящим ядерным тоном. Фразы аргументированной благодарности наиболее часто оформлены нисходящей или ровной шкалой. Искренний речевой акт благодарности отмечен низким тональным уровнем и узким тональным диапазоном, тенденцией к замедлению темпа речи и снижению громкости, что создаёт атмосферу интимной близости между коммуникантами.

Ключевые слова: *бехабитив, благодарность, высота тона, громкость, диапазон, интонация, речевой акт, темп, шкала, экспрессив, ядерный тон.*

Постановка проблемы. В данной статье предпринята попытка выявить особенности интонационного оформления *искреннего* речевого акта благодарности. Отсутствие исследований, посвященных интонационной организации высказываний благодарности в целом, обусловливает ***актуальность*** нашей работы.

По нашему мнению, интонационная организация речевого акта благодарности напрямую зависит от степени его искренности. Как известно, критерий искренности предполагает подлинность, правдивость, неподдельность и чистосердечность выражаемого суждения [4; 5]. Согласно критерию искренности мы предлагаем выделить следующие типы речевого акта благодарности:

– фатическая благодарность (нейтральная);
– искренняя благодарность (истинная);
– неискренняя благодарность (ложная);
– ироническая благодарность (ложная).

Каждый из предложенных типов речевого акта благодарности характеризуются разной интонационной организацией, которая коррелирует с иллокутивной целью выражаемого речевого акта.

Искренний речевой акт благодарности считается ***бехабитивом*** (в таксономии Дж. Остина), ***экспрессивом*** (по Дж. Сёрлю) или ***сатисфактивом*** (по Д. Вундерлиху). Следовательно, он реализует следующие иллокутивные цели: выражение реакции адресанта на поведение / поступки адресата; экспликация отношения адресанта к партнёру по коммуникации; демонстрация позитивного эмоционального состояния адресанта.

В таком случае при помощи речевого акта благодарности адресант выражает истинную признательность адресату за действия, которые считает благостными для себя. Такой речевой акт благодарности мы называем ***искренним***. При выражении искренней благодарности адресант придаёт особое значение выражению своего положительного отношения к действиям адресата, т.к. на совершение действия-стимула затрачено большое количество времени, усилий, материальных ресурсов, в результате чего эти действия высоко оцениваются адресантом.

Далее приступаем к поиску ответа на вопрос, какие просодические средства отличают высказывания искренней благодарности.

Анализ последних исследований и публикаций. Анализ отечественной и зарубежной лингвистической литературы показывает, что работ, посвящённых изучению интонационных особенностей речевого акта благодарности, недостаточно. Как правило, интонация благодарности рассматривается фрагментарно. Одним из трудов в исследовании особенностей интонационной реализации речевого акта благодарности является работа К. Аймер *Conversational Routines in English: Convention and Creativity*. Согласно с точкой зрения К. Аймер благодарность является одним из наиболее стереотипных речевых актов, и, следовательно, интонирование данного рече-

вого акта также должно быть стереотипным. По мнению исследовательницы, стереотипная интонация актуализуется в ситуациях, когда необходимо поблагодарить официанта, водителя автобуса, телефониста за оказание услуг бытового характера или при ответе на вопрос о здоровье, других знаках внимания. Тогда наблюдается восходящая или падающая плюс восходящая интонация благодарности, которую считаем фатической. В ситуации выражения истинной, или искренней, благодарности приемлемой является падающая интонация [6].

Тем не менее, считаем, что утверждение К. Аймер не является справедливым. По нашему мнению, интонационное оформление высказываний благодарности не может ограничиваться двумя терминальными тонами, интонационная организация высказываний благодарности включает целый спектр средств, которые помогают дифференцировать благодарность разной степени искренности.

Гипотезой представленного исследования является предположение о том, что высказывания благодарности, которые согласно критерию искренности могут быть фатическими, искренними и ложными (последние, в свою очередь, делятся на неискренние и иронические), эксплицируются в кинематографическом дискурсе разными интонационными средствами. В частности, высказывания *искренней* благодарности обладают рядом просодических особенностей, которые помогают слушающему идентифицировать её как таковую.

Формулирование целей статьи. ***Цель*** представленной работы заключается в подробном описании просодических характеристик фраз искренней благодарности. ***Объектом*** нашего исследования послужил искренний речевой акт благодарности, ***предметом*** – интонационные средства его реализации.

Из поставленной цели следуют следующие ***задачи***:

1) проанализировать терминальные тоны в высказываниях искренней благодарности;

2) описать мелодический контур высказываний искренней благодарности;

3) описать тональные характеристики искренней благодарности;

4) проанализировать параметры громкости и скорости произнесения высказываний искренней благодарности.

Материалом для нашего исследования послужили современные англоязычные фильмы, из которых методом сплошной выборки было отобрано 192 выражения искренней благодарности. Единицей исследования стали фразы, в которых актёры по задумке сценариста и режиссёра изображали искреннюю благодарность. Фразы были разбиты на синтагмы (в случае выражения аргументированной искренней благодарности) и перцептивно проанализированы. В качестве аудиторов были приглашены специалисты по фонетике английского языка, имеющие специальную подготовку. Лингвистическая интерпретация полученных данных изложена ниже.

Изложение основного материала. Сначала аудиторами был проанализирован параметр терминального ядерного тона в высказываниях искренней благодарности.

Согласно результатам аудиторского анализа фразы искренней благодарности характеризуются преимущественным использованием ***нисходящего*** терминального тона, который имеет место практически в 90% всех фраз искренней благодарности. Преобладание именно нисходящего терминального тона можно объяснить его способностью обеспечивать значение уверенности, взвешенности, категоричности, а также сообщать фразам бóльшую выделенность. В наибольшей степени данный тон характерен для фраз искренней благодарности в исполнении мужчин – 90%. В исполнении женщин нисходящий терминальный тон имеет место в 87,8%.

Приведём контекст выражения искренней благодарности, оформленной нисходящим терминальным тоном: бойфренд Аны, Кристиан, никогда не был романтиком, но ради неё он готов меняться. Чтобы доказать ей это, он берёт Ану на прогулку на аэроплане. Ана в восторге, ведь никто раньше не делал для неё таких необычных подарков. Девушка искренне благодарит Кристиана:

- Oh my God! That was incredible, Christian. ***Thank you****.*

- We aim to please, Miss Steele [11, 01.44.28].

Речевой обмен между молодыми людьми начинается с реплик восторга Аны. Помимо восторга, девушка искренне благодарит Кристиана. Её благодарность оформлена нисходящим терминальным тоном, который сообщает данному речевому акту как уверенность, так и заинтересованность адресанта в том, чтобы было исполнено для него адресатом [2, с. 34]. Следующий речевой ход свидетельствует о принятии выраженной благодарности.

Помимо преобладающего нисходящего терминального тона, искренняя благодарность может

оформляется другими терминальными тонами, которые проявляют гендерную вариативность.

В речи женщин 7,4% всех фраз искренней благодарности оформлены ***нисходяще-восходящим*** терминальным тоном. Необходимо отметить, что нисходяще-восходящий терминальный тон часто называют импликативным. Высказывания, характеризующиеся использованием данного тона, передают значения, которые не полностью выражены лексическим составом. Импликация, выраженная нисходяще-восходящим тоном, может быть очень широкой по диапазону выражаемых значений [1, с. 51; 7, с. 189; 8; 9]. Фразы, произнесённые с нисходяще-восходящим терминальный тоном, могут передавать значения эмпатии, воодушевления, взволнованности, а также укора, презрительности, иронии и насмешки [3, с. 35, с. 66], что делает их эмоционально насыщенными [7, с. 189].

В речи мужчин 10% всех фраз искренней благодарности оформлены ***ровным*** терминальным тоном, который отличается высокой степенью эмоциональной насыщенности [1, с. 47].

Восходящий терминальный тон, передающий вежливое и уважительное отношение адресанта к адресату, зафиксирован в 2,4% всех фраз искренней благодарности в женском исполнении.

Восходяще-нисходящий терминальный тон также имеет место при выражении искренней благодарности актрисами (2,4%), т. к. выражает дружеское участие адресанта, а также может придавать фразам благодарности дополнительную эмоциональную окраску (восторг, восхищение, др.), что можно наблюдать в следующем киноэпизоде: Энди приходит на выставку своей лучшей подруги, она в восторге от увиденного. Девушка гордится талантом своей подруги, за что та ей искренне благодарна:

- *Hey.*
- *Hey.*
- *The show is amazing. I am so proud of you.*
- ***Thank you*** [13, 00.16.16].

В данном примере искренняя благодарность реализована подъёмом на *Thank* и падением на *you*, что передаёт радость актрисы от слов похвалы и гордости.

Следующим этапом нашего исследования стало описание мелодического контура высказываний искренней благодарности. Исследование представленности разных видов шкал стало возможным в высказываниях аргументированной благодарности, которые были разделены на синтагмы.

Согласно результатам аудиторского анализа около половины фраз искренней благодарности оформлена ***нисходящей шкалой***, количественная представленность которой составляет 49,5% у мужчин и 51,6% у женщин.

В качестве примера приведём киноэпизод, в котором девушка Джейн искренне благодарит молодого человека за его нежное отношение к ней:

- ***Thanks***.
- *For what?*
- *Lots of things… For sharing a sunset with me… | For being the only guy who treated me like a person… | and not some sort of party favor. | For being any kind of romantic… | even a hopeless one.*
- *You're welcome* [14, 01.11.52].

Новый речевой обмен между молодыми людьми начинается с инициирующего хода *искренней благодарности*, оформленной нисходящим тоном. Следующая реплика-квеситив, принадлежащая молодому человеку, выражает его непонимание. После чего следует аргументация ранее высказанной благодарности. Каждая синтагма аргументированной благодарности оформлена нисходящей ступенчатой шкалой и оканчивается нисходящим тоном, что создает единый ритмический рисунок. Завершает речевой обмен между молодыми людьми фраза, свидетельствующая о принятии выраженной благодарности.

Следующей по частотности употребления во фразах искренней благодарности является ***ровная шкала***. В среднем она оформляет 48% всех высказываний искренней благодарности в мужском исполнении и 41,1% – в женском исполнении. Проиллюстрируем следующим киноэпизодом: на приёме Ребекку принимают за официантку из-за её наряда, похожего на форму обслуживающего персонала, и заставляют разносить блюда. Спасает девушку её начальник, молодой человек по имени Люк. Сбежав от позора на крышу здания, Ребекка уединяется там, но Люк находит её. Ребекка искренне признательна ему за спасение:

- *Oh!* ***Thanks for saving*** *me in there!* [12, 01.02.45]

Интонационно благодарность девушки оформлена ровной шкалой в сочетании с нисходящим терминальным тоном. Фраза произнесена на низком тональном уровне и со средним тональным диапазоном. Данный мелодический контур свидетельствует о некотором чувстве неловкости, которое девушка испытывает за свой позор перед начальником, а также придаёт её искренней благодарности сдержанности, что обусловлено определённой субординацией.

Скользящая шкала зафиксирована аудиторами во фразах искренней благодарности в 1,5% в речи у мужчин и 5,3% в речи у женщин.

Далее аудиторами были исследованы тональные характеристики в высказываниях искренней благодарности.

Согласно наблюдениям аудиторов тональный уровень фраз искренней благодарности невысок: он ***низкий*** либо ***средний***. Считаем, что тональный уровень зависит не столько от степени искренности выражаемой благодарности, сколько от ***пола говорящего***. У женщин тональный уровень выше, чем у мужчин, что объясняется физиологическими характеристиками.

Низкий тональный уровень при выражении искренней благодарности зафиксирован в 70% фраз в мужском исполнении и в 31,7% в женском. Данную закономерность объясняем интимным, доверительным характером, который сообщает фразам низкий голос говорящего.

Что касается тонального диапазона, то фразы искренней благодарности оформляются либо ***узким*** (60% у мужчин и 43,9% у женщин), либо ***средним*** тональным диапазоном (30% у мужчин и 51,2% у женщин).

Преимущественное использование низкого тонального уровня в сочетании с узким или средним тональным диапазоном создаёт интимную и доверительную атмосферу между персонажами кинодискурса при выражении искренней благодарности.

Исследование параметра громкости показало, что фразы *искренней благодарности* в половине реализаций произносятся с нормальной громкостью (50% у мужчин и 53,7% у женщин). Тем не менее, аудиторами было отмечено понижение громкости произнесения фраз *искренней благодарности* (40% у мужчин и 43,9% у женщин), что также обеспечивает интимную атмосферу между персонажами кинодискурса и подчёркивает значимость действий адресата благодарности.

Произнесение искренней благодарности характеризуется темпоральной вариативностью, однако проявляются разные тенденции в зависимости от пола говорящего: мужчины склонны использовать более медленный темп произнесения искренней благодарности. Замедление темпа при выражении искренней благодарности соответствует интимной атмосфере и глубине передаваемой признательности, тогда как ускорение темпа свидетельствует о том, что адресант стремится как можно скорее поблагодарить адресата, пока он владеет его вниманием.

Количественные показатели темпа произнесения свидетельствуют о том, что фразы искренней благодарности произносятся актрисами с нормальной скоростью в большей половине своих реализаций (80,4%). Медленный темп отличает речь мужчин при выражении *искренней* благодарности и составляет 40% всех реализаций. Быстрый темп при выражении искренней благодарности (20% у мужчин и 9,8% у женщин) обусловлен стремлением адресанта как можно скорее выразить свою признательность, пока внимание адресата обращено на говорящего.

Выводы. Высказывания ***искренней благодарности*** в наибольшей степени реализуются нисходящим тоном в кратких одноударных синтагмах типа *Thank you* или *Thanks* (90% у мужчин и 87,9% у женщин). Помимо нисходящего тона, фразы искренней благодарности могут быть оформлены нисходяще-восходящим тоном (в речи женщин 7,4%) и ровным тоном (в речи мужчин 10%). В случае выражения аргументированной благодарности наиболее часто имеет место нисходящая шкала (49,5% у мужчин и 51,6% у женщин), а также ровная шкала (48% у мужчин и 41,1% у женщин). Скользящая и восходящая шкала употребляются в не более 5% случаев выражения искренней аргументированной благодарности. Для искренней благодарности свойственен низкий тональный уровень (70% в речи мужчин и 31,7% в речи у женщин) и узкий тональный диапазон (60% в речи у мужчин и 43,9% в речи у женщин), которые обеспечивают проникновенность выражаемой благодарности и создают атмосферу интимной близости. Темп произнесения искренней благодарности, как правило, нормальный (40% у мужчин и 80,4% у женщин). Однако в речи у мужчин имеет место замедление темпа при выражении искренней благодарности (40%), тогда как в речи у женщин темп может замедляться или ускоряться (9,8%). Громкость, как правило, нормальная (50% у мужчин и 53,7% у женщин), но наблюдается тенденция к снижению громкости (40% у мужчин и 43,9% у женщин).

Перспективой нашего исследования является проведение перцептивного и аудиторского анализа фраз фатической благодарности с целью определения их просодических особенностей, а также сравнение интонационной организации высказываний искренней и фатической благодарности.

Список литературы:

1. Антипова А. М. Система английской речевой интонации. М.: Высшая школа, 1979. 131 с.
2. Нушикян Э. А. Теоретические проблемы интонации английского языка. Одесса: ОНУ им. И. И. Мечникова, 1976. 76 с.
3. Нушикян Э. А. Типология интонации эмоциональной речи. Киев; Одесса: Вища школа, 1986. 157 с.
4. Остин Дж. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17: Теория речевых актов. М.: «Прогресс», 1986. С. 22–129.
5. Сёрль Дж. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17: Теория речевых актов. М.: «Прогресс», 1986. С. 170–194.
6. Aijmer K. Conversational Routines in English: Convention and Creativity. UK: Longman Group, 1996. 251 p.
7. Brovchenko T. O., Korolova T. M. English Phonetics (contrastive analysis of English and Ukrainian pronunciation). Миколаїв: МДГУ ім. Петра Могили, 2006. 296 p.
8. Crystal D. Prosodic Systems and Intonation in English. Cambridge: Cambridge University Press, 1969. 298 p.
9. Crystal D. The English tone of voice: Essays In Intonation, Prosody And Paralanguage. London: Edward Arnold, 1975. 224 p.
10. Wunderlich D. Methodological remarks on speech act theory // Speech Act Theory and Pragmatics. Dordrecht; Boston, 1980. P. 291–312.

Иллюстративные источники:

11. Fifty Shades of Grey. – Universal Studios: directed by Sam Taylor-Johnson, 2015.
12. Confession of a Shopaholic. – Touchstone Pictures: directed by P. J. Hogan, 2009.
13. The Devil Wears Prada. – 20th Century Fox Film Corporation, 2006.
14. The Mask. – Warner Bros. Pictures: directed by Bob Engelman, 1994.

ПРОСОДІЯ ЩИРОГО МОВЛЕННЄВОГО АКТУ ПОДЯКИ

Стаття є спробою виявити та описати просодичні особливості реалізації щирого мовленнєвого акту подяки в кінодискурсі. Проведено перцептивний та аудиторський аналізи висловлювань щирої подяки, одержані дані були отримали лінгвістичну інтерпретацію. Наше дослідження дозволило встановити, що щирий мовленнєвий акт подяки переважно реалізується низхідним ядерним тоном. Фрази аргументованої подяки найчастіше оформлені низхідною або рівною шкалою. Щирий мовленнєвий акт подяки вирізняється низьким тональним рівнем та вузьким тональним діапазоном, тенденцією до уповільнення темпу мовлення та зменшення гучності, що створює атмосферу інтимної близькості між комунікантами.

Ключові слова: *бехабітив, висота тону, гучність, діапазон, експресив, інтонація, мовленнєвий акт, темп, шкала, ядерний тон.*

PROSODY OF SINCERE GRATITUDE SPEECH ACT

The present article is an attempt to elicit and describe prosodic features of sincere gratitude speech act realization in film discourse. The perceptive and auditory analyses have been conducted. The received data have been linguistically interpreted. Our research has allowed to establish that sincere gratitude speech act is mainly pronounced with the falling nuclear tone. The phrases of argumentative gratitude are formulated with either falling or level scale. Sincere gratitude speech act is characterized by low pitch level and narrow pitch range. Moreover, it shows the tendency to slowing down the speech tempo and decreasing the loudness. All the enumerated prosodic means create the atmosphere of intimacy between the communicants.

Key words: *behabitive, expressive, intonation, loudness, nuclear tone, pitch, range, scale, speech act, tempo.*

УДК 811.111:004.738.5:32

Павлова Л. В.
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Тарасова Г. С.
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ В АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

Статтю присвячено встановленню комунікативних стратегій і тактик, які застосовують політичні діячі, створюючи електронні медіатексти на сторінках своїх персональних сайтів. Особливу увагу зосереджено на комунікативних ознаках тексту, який змінюється в умовах нового конвергентного середовища. Надаються приклади конвергентних процесів, які наразі спостерігаються в мовній площині. Встановлені засоби вербалізації комунікативних стратегій і тактик в англомовних політичних медіатекстах. Відзначається тенденція до використання лінгвальних засобів, які сприяють скороченню дистанції між адресатом й адресантом, створюють ілюзію діалогу.

Ключові слова: *медіатекст, персональний сайт, конвергенція, комунікативні стратегії і тактики, комунікативні ознаки тексту, лексичні й синтаксичні засоби.*

Постановка проблеми. Експансіонізм, поліпарадигмальність, інтегративність сучасної лінгвістики, а також стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій призвели до посилення впливу електронних медіа на формування мовної картини світу людини, трансформували традиційне розуміння тексту й сприяли виникненню нових текстових форм, які потребують ретельного лінгвистичного вивчення. Дослідження такого плану є прерогативою інтернет-лінгвістики, яка, на думку фахівців, повністю відбулася як наукова галузь, незважаючи на свій молодий вік. Новим етапом у становленні інтернет-лінгвістики є інтеграційні, комплексні дослідження, завдяки яким вона й отримала статус нового напряму мовознавства, що вивчає функціонування мови в Інтернеті [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вже довгий час у комунікативному просторі Інтернет реалізуються різні види інституційного дискурсу: рекламний, дискурс засобів масової інформації, PR-дискурс та інші. Політичний дискурс, який вже довгий час знаходився в центрі уваги дискурсології [13; 16], прагмалінгвістики [14], когнітивної [1] лінгвістики, теж інтегрувався в комунікативний мережевий простір, і наразі, коли динамічно формується його «віртуальний» складник, цей вид інституційного дискурсу потрапив у фокус уваги ще й інтернет-лінгвістики [10; 11].

Таким чином, **актуальність** дослідження зумовлена, по-перше, тим фактом, що інтернет-комунікація набуває неабиякого поширення в політичній сфері життя та суттєво впливає на політичний дискурс, а по-друге, – необхідністю переосмислення уявлень про функціонування мовних засобів у політичних медіатекстах з урахуванням особливостей інтернет-комунікації.

Постановка завдань. Мета дослідження – встановлення комунікативних стратегій і тактик, які застосовують американські сенатори, створюючи електронні медіатексти на сторінках своїх персональних сайтів, а також у виявленні та аналізі лексичних і синтаксичних засобів вираження цих стратегій і тактик.

Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких **завдань**:

– визначити теоретико-методологічні засади й понятійно-категоріальний апарат дослідження англомовних політичних медіатекстів;

– встановити комунікативні ознаки електронних медіатекстів;

– виділити й описати комунікативні стратегії і тактики створення англомовних медіатекстів персональних сайтів політичних діячів;

– виявити засоби вербалізації комунікативних стратегій і тактик в англомовних політичних медіатекстах.

Об'єктом дослідження є комунікативні стратегії і тактики в англомовному політичному медіадискурсі, **предметом** – мовні засоби реалізації цих стратегій і тактик. Емпіричну базу дослідження становлять англомовні електронні політичні медіатексти, розміщені на сторінках персональних сайтів американських сенаторів.

Виклад основного матеріалу. Узагальнюючи класифікації наукових напрямів у предметній сфері інтернет-лінгвістики, вчені виокремлюють наступні парадигми дослідження інтернет-комунікації: *комунікаційну, медіалінгвістичну, стилістико-мовну, дискурсивну, жанрову, концептуальну* [7].

Комунікаційний напрям зосереджує увагу на вивченні технічних параметрів мережі Інтернет як каналу комунікації. *Медіалінгвістичний* напрям розглядає діяльність електронних ЗМІ в Інтернеті. Дослідження в межах *стилістико-мовного* напряму стосуються «мови мережі Інтернет». *Дискурсивний* напрям спрямований на вивчення прагматичної організації інтернет-середовища, комунікативних стратегій, засобів презентації інтернет-комунікантів. В межах *жанрового* напряму вивчають загальнотеоретичні питанння щодо жанрової організації мережі Інтернет, тенденції модифікації інтернет-жанрів, взаємовплив онлайн й офлайн жанрів. *Концептуальний* напрям розглядає концепти як дискурсоутворювальні одиниці спілкування в мережі Інтернет [7].

Впливу інформаційних технологій зазнали наразі всі сфери суспільного життя. Тотальна медіатизація не оминула й сферу політики, яка наразі характеризується двома рисами. Перша виражається в тому, що політиці надається все більша *публічність*, яка розширює свою експансію і стає неминучостю сьогодення. Ця реальність повністю виправдовує тезу про те, що *того, хто не присутній у масовій комунікації (або не надто публічний), немає в політичному полі* [6]. Звідси стає зрозумілим, чому медійна політика виявляється в значній мірі персоналізованою й конструюється навколо іміджу конкретних політичних діячів [5].

Друга риса медіатизації політики полягає в деспеціалізації політичної комунікації та доступності її для розуміння практично всіма членами мовного співтовариства, що проявляється в частішому *редукуванні політичної мови* до мови повсякденного спілкування, адже політика є єдиною професійною сферою, комунікація в якій позбута корпоративності та орієнтована на масового адресата. Саме тому, щоб бути почутим і зрозумілим, політичні діячі мусять використовувати фактор *включення адресату*, тобто спробу зблизитися з адресатом шляхом використання максимально спрощених конструкцій, наприклад, загальновживаної лексики, зрозумілої всім представникам лінгвокультурної спільноти.

Наразі формується окремий сектор комунікативного простору мережі Інтернет – «політичний Інтернет», який представляє складне утворення, що об'єднує екстралінгвальні елементи (технічні, апаратні, програмні ресуси тощо) і власне лінгвальні, оскільки комунікативний простір Інтернет – це простір, заповнений текстами, і текстуалізація – це перша умова входження в Інтернет. Бути в цьому просторі – значить писати, говорити в цьому просторі – значить набирати текст на клавіатурі. Політичні інтернет-тексти формують особливий тип дискурсу – політичний інтернет-дискурс, оскільки вони завжди своєчасні та динамічні, а тому сприймаються учасниками комунікації у контексті подій, що відбуваються.

Політичний інтернет-дискурс – це безліч різноманітних дискурсивних практик, серед яких особливе місце посіли персональні сайти політичних діячів. Сайт має статус інтернет-сервісу *конвергентних медіа*, які поєднують у собі традиційні ЗМІ, Інтернет, засоби мобільної телефонії. Слід зазначити, що сама організація Інтернету сприяє конвергенції когнітивно-прагматичних параметрів комунікації, що дозоляє розглядати інтернет-ресурси як трансмедіа, які включають різні соціальні мережі, сервіси блогосфери, розширюючи межі сучасної комунікації. В той же час тенденція до конвергенції спостерігається не тільки в медіа, але й у мові, яка їх обслуговує. Таким чином, спостерігаємо конвергенцію:

– письмової та усної мови;

– вербальної / невербальної інформації завдяки синхронному використанню декількох семіотичних систем;

– мов, що виражається в конвергенції кодов, алфавітов;

– комунікативних ролей і розмивання меж між автором повідомлення та читачем;

– монологічного та діалогічного мовлення, а точніше, конвергенція монолога, діалога й полілога;

– текста як продукта комунікативного процесу й дискурса як засобу вираження комунікативних стратегій;

– синхронних та асинхронних форматів комунікації;

– різних видів дискурсів, що призводить до ітердискурсивності [4, с. 33; 12, с. 224].

Сучасні дослідження вказують на те, що функціонуючи в умовах так званої «пантекстуальності» й нового електронного конвергентного середовища, змінюється й сам текст, набуваючи нових характеристик, а саме:

– високе значення параграфемічних засобів для створення «візуального дизайну» тексту (шрифт, колір, розміщення текстової інформації на електронній сторінці та засоби навігації по ній);

– компактне зберігання великих об'ємів різної семіотично неоднорідної інформації, в тому числі й текстової;

– часові особливості розгортання тексту перед комунікаторами (стрічки чатів, форумів, послідовність коментарів у блогах);

– можливості постійного редагування тексту й колективне авторство багатьох текстів, які розміщуються в мережі Інтернет;

– здійснення майже миттєвого тиражування текстового матеріалу, високий ступінь редагування електронного тексту;

– одночасна робота з текстом великої кількості людей;

– високий ступінь інтеграції текста в інші семіотичні системи [2, с. 113–114].

Таким чином, текст набуває нових характеристик, втрачає завершеність, стає більш діалогічним, полімодальним, динамічним, що відбувається внаслідок конвергенції його вербальної частини з властивостями самого середовища [3, с. 39]. Підвищує ефективність інтернет-текста та посилює його комунікативні властивості й пропорційне поєднання чотирьох базових принципів комунікації: простоти, ясності, виразності, максимальної унікальності [2, с. 273].

Медіатексти англомовних персональних сайтів політичних діячів є одним із видів політичної комунікативної діяльності, що відображає стратегічні прийоми, в основі яких лежать потреби й установки комунікантів. Встановлено, що створюючи медіатексти на сторінках сайтів, американські сенатори застосовують комунікативні стратегії *інформування, самопрезентації* й *консолідації*, кожна з яких реалізується за допомогою комунікативних тактик. Проілюструємо реалізацію зазначених стратегій і тактик прикладами.

Комунікативная стратегія інформування реалізується за допомогою тактик *регуляції поведінки, привернення уваги, репрезентації новинної цінності*.

Застосування тактики *регуляції поведінки* можна дослідити на прикладі оформлення гіперпосилань, які структурують всю інформацію, представлену на сайті. При цьому номінація гіперпосилання повинна, по-перше, мотивувати адресата активувати це посилання, а по-друге, відповідати очікуванням адресата, тобто інформація на пов'язаній з нею сторінці, обов'язково повинна асоціюватися з інформацією початкового тексту.

Для номінації гіперпосилань використовуються окремі слова, словосполучення (номінативні конструкції, прийменниково-іменні конструкції, герундіальні звороти), цілі речення, абревіатури й скорочення. Наприклад: *Contact, News room, On the Issue, About Senator, Meeting Requests, FAQs, Hi-Res, Photos, for Coffee, Op-Eds.*

Тактика *привернення уваги* передбачає використання невербальних засобів комунікації (різного роду виноски, посилання, виділення тощо). За своєю суттю вони є додатковою інформацією, оскільки пов'язані з введенням додаткових знаків, їхня роль полягає не в поясненні сказаного раніше, а в забезпеченні цілеспрямованого пошуку необхідної інформації.

Велике змістове й прагматичне значення мають в електронних медіатекстах заголовки, які повінні бути лаконічними, помітними, простими, зрозумілими. Ця вимога до заголовків пояснюється специфікою сприйняття інформації з екрану. Тому заголовок повинен одразу привернути увагу користувача, щоб той лишився на сторінці й прочитав увесь текст. Так, характерним для заголовків є використання:

– теперішнього часу *Present Simple* для опису подій в минулому, що пояснюється високим прагматичним потенціалом цієї граматичної форми для інтернет-текстів: *Murlowski votes in favor of funding package to benefit Alaska;*

– питальних речень, використання яких імітує безпосереднє спілкування, створює ілюзію прямого діалогу з аудиторією: *How can I help you? Looking for floor speeches? What's new?*

Підґрунтям для виділення тактики *репрезентації новинної цінності* стала теза про те, що для того, щоб текст викликав зацікавленість з боку адресату, він повинен мати «новинну цінність» *(news value)*, яка, за Т. Ван Дейком, представляє низку факторів і є когнітивною репрезентацією соціальних, економічних, ідеологічних цінностей

конкретного суспільства [16, с. 120–121]. Ці фактори, до яких відносять актуальність, значущість, масштаб, просторову / психологічну близькість, наслідки для масової аудиторії, емоційний аспект, конфліктність або негативний характер повідомлень, в повній мірі реалізуються в медіатекстах на сторінках сайтів.

Комунікативна стратегія *самопрезентації* пов'язана з прагненням політиків до самовираження, іхньою самооцінкою та просуванням власного іміджу. Реалізація стратегії самопрезентації відбувається через тактики *конструювання харизми*, *акцентування соціального статусу*, *експлікації соціально-політичної позиції*, виділених на підставі розмежування персональних, соціальних, символічних характеристик, що складають структуру іміджу політика [9, с. 57].

Персональні характеристики стосуються психофізіологічних і фізичних рис сенатора, характеру, типу особистості, харизми, індивідуального стилю прийняття рішень. Важливу роль тут відіграють зовнішність, біографія, популярність та ступінь їхньої кореляції з уявленнями виборців про те, яким повинен бути лідер: *I am a result of an empowered middle class. My parents immigrated here with few skills, limited education and no money. They worked long, hard hours – my father as a bartender and my mother as a maid and stock clerk – so that my brother, sisters, and I could have the lives they weren't able to achieve ... My family's story is not rare in America.*

На прикладі бачимо, як вербалізується прагнення політика співвіднести себе, своє походження, стиль життя з життям та цінностями, типовими для більшості американців, а також підкреслити необхідність наполеглевої праці для досягнення бажаних цілей.

Реалізація тактики *акцентування соціального статусу* відбувається внаслідок актуалізації соціально значущих складників успіху, наприклад, суспільного визнання у вигдяді отриманих нагород та премій, кар'єрного росту, професійних досягнень. Вербалізація цієї тактики відбувається за допомогою таких лексичних одиниць: *his leadership and appreciation for the important relationship*, *her support, improving access to comprehensive, high quality, cost effective health car, the highest commitment.*

Групу символічних характеристик іміджу становлять світогляд політиків, їхня програма, незмінний набір якостей, які повинен демонструвати політичний діяч, щоб електорат бачив в ньому лідера. Це вкрай стійкий компонент іміджу, пов'язаний з ідеологіями, які не змінюються протягом дисятиліть або навіть століть, а також з культурними архетипами [9, с. 58], що відповідає тактиці *експлікації соціально-політичної позиції*, яка має прояв у «програмі» або соціально-економічній концепції політика. Наприклад: *Lower taxes, smaller government, cheaper energy, and keeping families in their homes are four pillars necessary to strengthen the economy and create much-needed economic growth. I am proud to fight for these principles on behalf of every Wyoming resident.*

Комунікативна стратегія *консолідації* спрямована на скорочення дистанції і створення діалогового формату спілкування між політиком і виборцями та знаходить реалізацію у тактиках *демонстрації уваги й інтересу до співрозмовника, інтимізації спілкування, інтегрування, висловлювання похвали й подяки, афіліації*:

Тактика *демонстрації уваги* до співрозмовника реалізується у текстах-звертаннях або привітаннях: *Welcome to our Web site. It's like our online office. As you walk around our online office you're going to find important information about the work we're doing on behalf of Minnesota... Thanks for visiting and please come back again soon.*

Реалізація тактики *інтимізації спілкування* в політичних медіатекстах підтверджує існуючу в межах публічних заяв тенденцію до неформального, діалогового спілкування, експлікує прагення надати медіатексту «довірливості і сповідальної тональності». Щоб досягти цього на мовному рівні, використовуються різні засоби: розмовна лексика й фразові дієслова, окличні речення, прикметники з емоційно-експресивною конотацією тощо: *Kudos to you for this proposal! It is so very sad that our government is quick to send troops to war but turns its head when they return months or years later with health, mental, job, finance, family and other issues after dedicating their lives to the «cause».*

Тактика *інтегрування* полягає у прагенні досягти гармонії у спілкуванні, покращити взаємовідносини, виразити єдність поглядів, почуттів, точок зору: *Like you, I want Delaware's school system to be the best that it can be.*

Сутність тактики *висловлювання похвали й подяки* полягає у вираженні постійної уваги партнеру, зацікавленності у всьому, що пов'язано з ним: емоційна оцінка, компліменти, багаторазове вираження подяки – все те, що сприяє реалізації гіперстратегії позитивної ввічливості [8, с. 201]: *Our veterans have served the country with honor and deserve the utmost respect from our nation for their sacrifice.*

Тактика *афіліації* спрямована на демонстрацію внутрішньогрупової приналежності й виражається, наприклад, у зверненні до співрозмовника на ім'я та використанні мови, на якій говорить співрозмовник: *This budget keeps our promises to our kupuna* [ancestors] *and veterans and reaffirms the President's strong commitment to Hawaii.*

Звернення до співрозмовника на ім'я є одним із засобів створення атмосфери дружнього спілкування та скорочення дистанції між політичними діячами й електоратом. Воно є традиційним для американської лінгвокультури, доводить домінування в суспільстві демократичних, симетричних принципів спілкування комунікантів без урахування їхнього віку та статусу [15, с. 53–54]. Реалізацію цього принципу бачимо в номінації тематичних блоків: *About Chuck*, *Meet Jim.*

Висновки й пропозиції. Насамкінець зазначимо, що в процесі соціальної інтеракції поведінка комунікантів підпорядкована певним комунікативним цілям, досягненню яких сприяє реалізація комунікативних стратегій і тактик. Визначено, що для створення англомовних політичних медіатекстів на сторінках персональних сайтів залучалися стратегії інформування, самопрезентації, консолідації. Крім того, можна відзначити тенденцію до використання політиками мовних засобів, які сприяють скороченню дистанції між ними та їхнім електоратом, створюють ілюзію діалогу. Численні питання, пов'язані з вивченням мовної специфіки текстів політичного медіадискурсу, залишаються невирішеними, зокрема це стосується стилістичного та лінгвокультурологічного аспектів. У вивченні цих питань ми бачимо перспективу нашої подальшої роботи.

Список літератури:

1. Васильєва М. О. Метафорична реалізація концепту ПОЛІТИКА в сучасному англомовному політичному дискурсі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Х., 2008. 22 с.
2. Горошко Е. И. Текст эпохи веб 2.0: психолингвистический анализ. Вопросы психолингвистики. М., 2009. Вып.9. С. 267–280.
3. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика. Системный подход к изучению языка СМИ: учебное пособие. М.: Флинта, 2008. 264 с.
4. Интернет-коммуникация как новая речевая формация: колл. монография. М., 2012. 328 с.
5. Кастельс М. Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе. URL: http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s01/z0001024/st000.shtml
6. Клименко А. В. Политическая коммуникация: историография проблематики и современные приоритеты. Вестник Сев ГТУ. 2003. Севастополь. Вып. 52: Политология. С. 12–21.
7. Компанцева Л. Ф. Прикладні аспекти інтернет-лінгвістики в діяльності інститутів сектору безпеки. Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. 2013. № 1 (16). С. 75–79.
8. Ларина Т. В. Категория вежливости и стиль коммуникации: Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций: монография. М., 2009. 512 с.
9. Лисовский С. Ф. Политическая реклама. М., 2000. 256 с.
10. Морозова О. Н. Политический рекламный дискурс в интернет-пространстве Великобритании (на материале персональных сайтов членов парламента Великобритании): дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04 СПб., 2012. 347 с.
11. Полякова Т. Л. Лингвостилистические характеристики жанра твиттинг в англоязычной политической интернет-коммуникации: дис ... канд. филол. наук: 10.02.04. Харьков, 2014. 232 с.
12. Рязанцева Т. И. Гипертекст и электронная коммуникация. М., 2010. 256 с.
13. Славова Л. Л. Мовна особистість політика: когнітивно-дискурсивний аспект: монографія. Житомир, 2010. 358 с.
14. Суховецька Л. В. Реалізація лінгвопрагматичного потенціалу спонукальної інтенції в англійськомовному політичному дискурсі (на матеріалі мовлення електорату): дис. … канд. філол. наук: 10.02.04. Запоріжжя, 2018. 275 с.
15. Стернин И. А. Американское коммуникативное поведение: научное издание. Воронеж, 2001. 224 с.
16. Dijk. van T.A. News as Discourse. NY, Hillsdale, 1998. 200 p.

КОММУНИКАТИВНЫЕ СТРАТЕГИИ И ТАКТИКИ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ МЕДИАДИСКУРСЕ

Статья посвящена установлению коммуникативных стратегий и тактик, которые используют политические деятели, создавая на своих персональных сайтах электронные медиатексты. Особое внимание сосредоточено на коммуникативных признаках текста, который претерпевает значительные изменения в условиях новой конвергентной среды. Приводятся примеры конвергентных процессов, которые наблюдаются в языке. Выявлены средства вербализации коммуникативных стратегий и тактик в англоязычных политических медиатекстах. Отмечается тенденция к использованию лингвистических средств, способствующих сокращению дистанции между адресатом и адресантом, создающих иллюзию диалога.

Ключевые слова: *медиатекст, персональный сайт, коммуникативные стратегии и тактики, коммуникативные признаки текста, лексические и синтаксические средства.*

COMMUNICATIVE STRATEGIES AND TACTICS IN THE ENGLISH-LANGUAGE POLITICAL MEDIA DICOURSE

The article is devoted to the evaluation of strategies and tactics used by politicians while constructing electronic media texts on their personal sites. A special attention is focused on communicative attributes of the text, which undergoes significant changes under new conditions. The paper gives examples of convergent processes observed in the language. The tendency to the usage of linguistic means contributing to shorting distance between the addressee and the addresser and creating dialogue illusion is identified.

Key words: *media text, personal site, communicative strategies and tactics, communicative attributes of the text, lexical and syntactic means.*

УДК 81.255::504:070

Сапун К. В.
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

Селезньова Р. В.
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ОГЛЯД ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ У ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ АСПЕКТІ

Життєдіяльність людини в будь-якій сфері, зокрема побутовій, культурній, науковій, виробничій тощо, в наш час неможлива без передачі та отримання інформації за допомогою такого засобу комунікації, як писемне мовлення. Екологічна лексика німецької мови включає термінологію, фразеологізми та інші мовні засоби, які забезпечують можливість науковцям-екологам та природознавцям, а також журналістам, здійснювати обробку інформації, обмінюватися досвідом та оприлюднювати свої досягнення, формулювати рекомендації, прогнози та оцінки. Екологічна тематика наукових досліджень є перспективною, але на жаль її потенціал розкритий ще недостатньо, адже проблема забруднення довкілля та необхідності збереження природних ресурсів стає все більш актуальною та вимагає належної уваги для забезпечення подальшої якості життя населення регіону та планети загалом. Актуальності даній темі додають процеси глобалізації, технологічний прогрес, зростання міжетнічних культурних і наукових зв'язків, значимість екологічної тематики в науковій діяльності німецькомовних країн, України та світу, як і важливість вивчення Україною досвіду Німеччини та Швейцарії у царині захисту довкілля.

Ключові слова: *німецькомовна екологічна лексика, сфера вживання лексики, наукове співробітництво України та німецькомовних країн, класифікація німецькомовної екологічної лексики, лексичне багатство німецької мови, захист довкілля, глобалізація, комунікативна функція писемного мовлення, екологічна тематика в журнальному дискурсі.*

Метою дослідження є визначення поняття екологічної лексики німецької мови, її сфер застосування з особливою увагою до вживання в журнальних статтях, а також розробка класифікації німецькомовної екологічної лексики.

Предметом даної роботи є дослідження лексичного багатства німецької мови, пов'язаного з екологічною тематикою.

Для досягнення поставленої мети в роботі вирішено наступні завдання:

– сформульовано місце і роль екологічної лексики в німецькомовному середовищі, зокрема в публіцистиці;

– визначено об'єктивні складнощі перекладу екологічної лексики з німецької мови на рідну та навпаки;

– обрано лінгвістичні методи аналізу та виявлено тенденції розвитку екологічної лексики у німецькомовній публіцистиці;

– визначено перспективи розвитку екологічної лексики та її використання у німецькомовній публіцистиці.

Теоретичною базою цієї роботи є наукові матеріали, розроблені вітчизняними та зарубіжними науковцями в галузі літературознавства та мовознавства. Загальномовознавчі аспекти висвітлені в роботах таких науковців, як М. П. Кочерган, А. Л. Міщенко та інших. Методологічні підходи до практики перекладу з німецької мови висвітлені в роботах таких дослідників, як Р. Т. Гром'як, А. С. Попович, С. В. Тюлєнєв, М. П. Топер та інші. З позиції загальної філології німецької мови та лексикології, проблему перекладу фахової лексики досліджували Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй, Ф. Хейдрих та інші. Водночас саме перекладацький аспект екологічної лексики німецької мови в журнальному дискурсі загалом досліджено ще недостатньо.

Виклад основного матеріалу. Екологія в тлумаченні сучасних науковців – це наука, яка займається вивченням взаємовпливу біологічних організмів (окремих особин, їхніх популяцій, біогеоценозів тощо), людства і довколишньої неорганічної природи, законів існування екологічних

систем різних рівнів, середовища та умов проживання живих організмів (включно з людиною). Екологію та дочірні галузі відносять до природничих наук. Ними здійснюється вивчення природи планети на глобальному та локальному рівнях, спостереження явищ та взаємозв'язків, впливу техногенної, рекреаційної та іншої діяльності людини на навколишнє середовище, планування природоохоронної діяльності, публікація досліджень, проведення роз'яснювальної роботи з населенням тощо [13]. Також сучасна екологічна наука включає не лише описову, а й дослідницьку та розрахункову діяльність.

Сучасні екологічні дослідження можна умовно розділити на ті, що стосуються взаємозв'язків у самій природі, та ті, які вивчають взаємодію природи і людства. Екологія як галузь наукових досліджень зародилася у середині 19-го століття, коли стало зрозумілим, що не лише біологічним особливостям та будові живих істот, але й також взаємозв'язку їхнього розвитку та довкілля, властиві певні закономірності [5, с. 12–17]. Науковий підхід до екологічних проблем, зокрема охорони довкілля, вимагає не лише фахових знань, але й грамотного вживання екологічної термінології для вичерпного та чіткого формулювання тверджень.

Екологічна термінологія – це масив специфічної лексики, необхідної для опису екологічних понять та явищ. Німецькомовна (як і українськомовна) екологічна лексика формувалася досить тривалий час, адже знання про Землю та довкілля існували у складі основних природничих наук (хімії, біології, фізики та географії), а також філософії [8, с. 24–27]. Намагались осмислити низку аспектів і релігійні діячі різних часів, зокрема Середньовіччя. У найбільш широкому значенні поняття екологічної лексики охоплює усі лексичні багатства мови, які є характерними для обговорення екологічної тематики різними верствами суспільства. Специфіка перекладу екологічної лексики визначається співвіднесенням того чи іншого значення поняття «екологія» з певною лексемою у конкретному контексті [11, с. 49]. Для перекладача важливим є прагнення зберегти усі семантичні особливості оригіналу.

За походженням та будовою екологічну лексику німецької мови можна класифікувати наступним чином (розроблено з використанням джерел [1, с. 68–71; 4, с. 112–149; 11, с. 23–30]:

1. Власна непохідна лексика (наприклад, Strom – «ріка»).

2. Запозичена лексика (наприклад, Ökologie – «екологія»). Помітна частина екологічної лексики німецької мови належить до запозичень з латинської та грецької мов.

3. Похідна лексика (може утворюватися як від власне німецької, так і від запозиченої лексики):

– слова, утворені суфіксальним способом (Population – «популяція»);

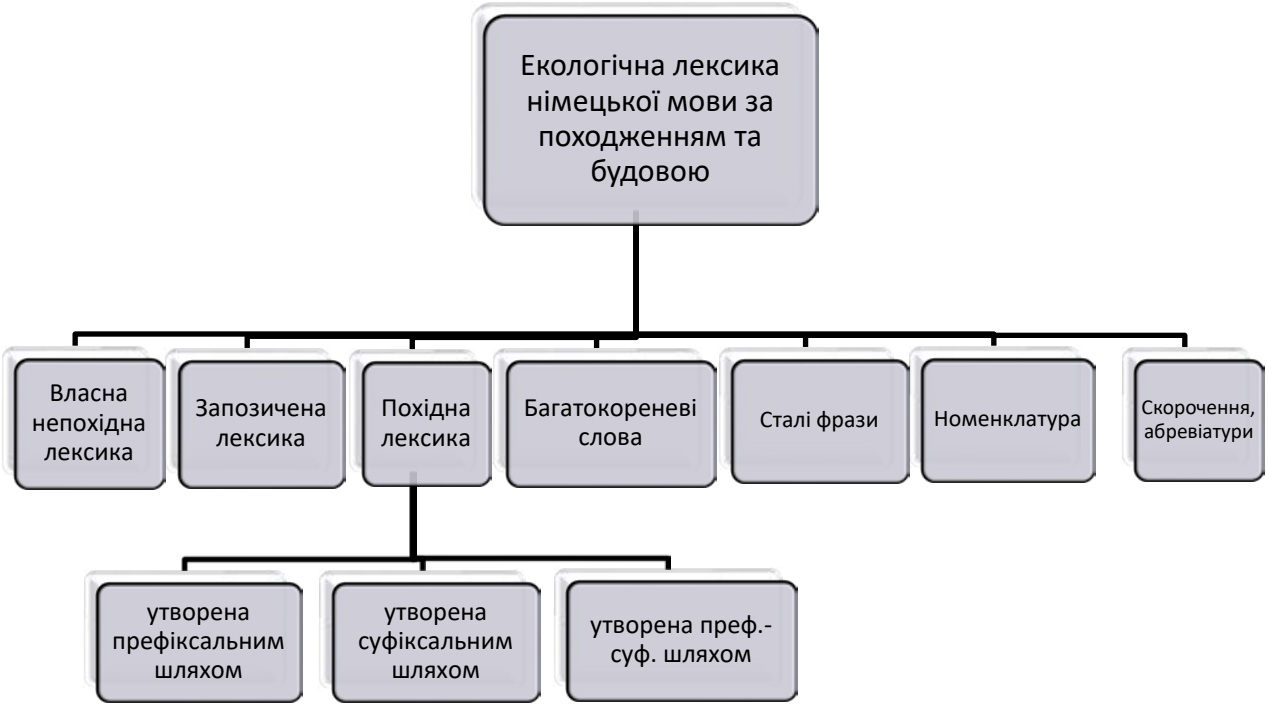

Рис. 1. Екологічна лексика німецької мови за походженням та будовою (власна розробка)

– слова, утворені префіксальним способом (entkalken – «декальцинувати»);

– слова, утворені префіксально-суфіксальним методом (наприклад, Bevölkerung – «населення»).

4. Багатокореневі слова (наприклад umweltfreundlich – буквально «дружній до довкілля», тобто такий, що сприяє або не шкодить збереженню довкілля, Wasseroberfläche – «поверхня води»). Наведені приклади насправді не належать до найдовших у німецькій мові і можуть ставати основою для творення ще складніших слів.

5. Словосполучення (меншу частотність вживання даної категорії лексики відносно інших мов, таких як українська чи англійська, у німецькій мові зумовлює поширеність у німецькій мові складних слів, а також помірна ідіоматизованість цієї мови).

6. Номенклатура.

7. Скорочення та абревіатури тощо.

Складність перекладу складних слів полягає передусім у тому, що в німецькій мові неможливо передбачити усіх можливих варіантів «довгих» слів, які може бути скомбіновано, особливо якщо вони складаються з трьох і більше компонентів, а відтак, не може бути їх абсолютно вичерпного переліку у словниках. Тож переклад з німецької мови на рідну напружує перекладача (особливо синхронного), вимагає творчого підходу, а у разі використання складних слів у складнопідрядних реченнях з численними зворотами переклад на німецьку мову вимагає творчого підходу та тонкого мовного чуття, яке б дозволяло доречно та швидко знаходити складні слова – відповідники фразам нашою мовою [1, с. 70–71].

Розглянемо кілька речень з журналу німецькою мовою: «Heute gilt es diesen Verlust der lichtbedürftigen Lebewesen und halboffenen Wälder zu stoppen und den Trend umzukehren. Die Anlage und Erhaltung von dauerhaft lichten Wäldern, die Verzahnung von Waldbeständen mit Offenlandbereichen und temporären Lichtwaldstrukturen im Rahmen der Kiefern- (und Eichen-) Waldwirtschaft, aber auch die Wiedereinführung von historischen Waldbewirtschaftungsformen (Waldweide, Streunutzung), sollen die Lebensraumbedingungen für lichtbedürftige Waldarten erhalten und verbessern. Im Fokus steht dabei die Entwicklung und Förderung von Flora und Fauna der offenen beziehungsweise halboffenen Sand- und Lichtwaldlebensräume in silikatischer als auch karbonatischer Ausprägung» [14].

У перекладі українською мовою уривок може набути такого вигляду (власний переклад): «Сьогодні вважається, що цю втрату живих організмів та напіввідкритих лісів зупинено1, і тенденцію спрямовано в протилежному напрямку3. Закладення і збереження лісових масивів, обнесення огорожею2 лісових масивів з відкритими територіями і тимчасовими лісовими спорудами в рамках ведення5 соснового (і дубового) лісового господарства, а також відновлення історичних форм лісокористування (лісових пасовищ, землекористування) – 6 покликані зберегти і поліпшити умови проживання для лісових порід, які потребують світла. За основу при цьому береться3 розвиток та стимулювання флори і фауни в екосистемах2 відкритих та напіввідкритих піщаних і світлих лісів4 шляхом внесення1 силікатних (кремнієвих) і карбонатних добрив5».

Цифрами у перекладі позначено такі зміни, внесені автором перекладу: 1 – здійснено перебудову речення, 2 – заміна слів тими, які більше розкривають суть сказаного автором оригіналу, 3 – літературний переклад сталої фрази, 4 – переклад складного слова змусив змінити порядок слів, 5 – введення слова (самостійної частини мови), якого не було в оригіналі для того, щоб більш чітко вказати на відтінок значення, який в оригіналі був зрозумілий з тексту без додаткового уточнення; 6 – введення розділового знаку (тире), який не вимагається правилами пунктуації німецької мови. Як бачимо, іноді переклад публіцистичного тексту, що містить спеціальну екологічну лексику, особливо якщо він написаний громіздкими реченнями, вимагає кропіткої роботи.

Як справедливо зазначає дослідник Т. В. Чвягіна [7, с. 71], екологія з точки зору мовознавства та лексикології може розглядатися як «зонтичний термін», який включає в себе кілька сфер знань, а також як лексико-семантичне поле, що відповідає декільком тематичним масивам тематичної лексики (див. рис. 2), серед яких за ступенем тісноти зв'язку можна виділити центральні та периферійні поняття (різного ступеня наближеності), і складається головним чином з термінологічної лексики.

Для публіцистичних журнальних текстів на цей час найбільше характерні теми забруднення довкілля, природоохорони та ресайклінгу, які належать передусім до «ядра» та ближньої периферії лексико-семантичного поля, а тому найбільш насичені саме екологічною лексикою.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що проблеми захисту навколишнього середовища є одним з важливих факторів розвитку суспільства, а відповідна лек-

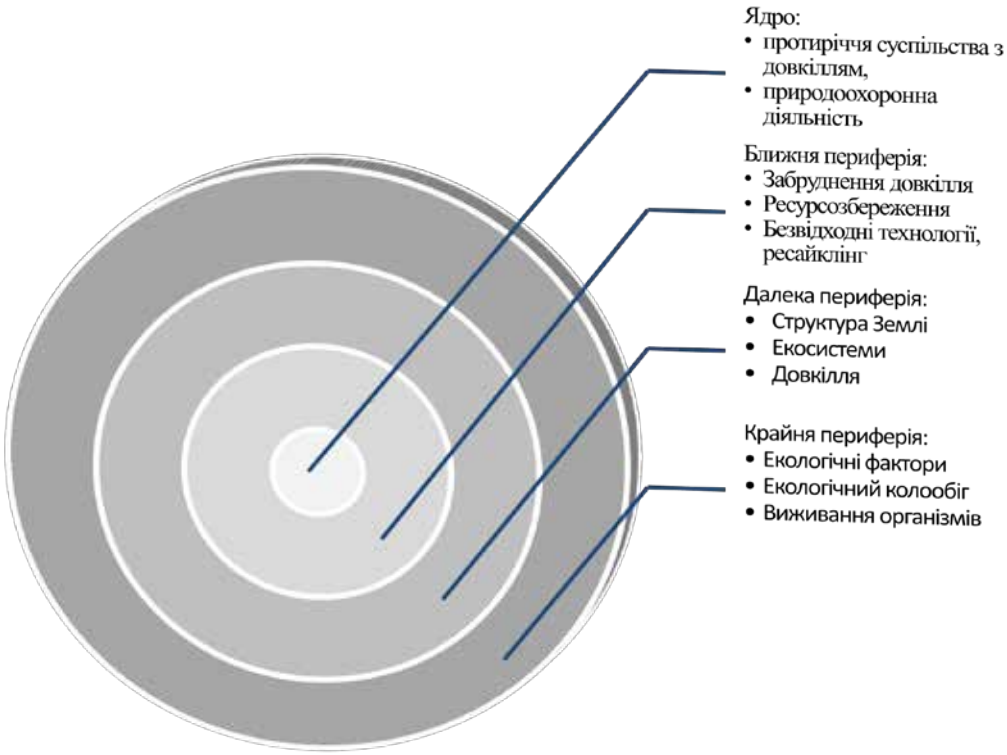

Рис. 2. Лексико-семантичне поле «Екологія»

Розроблено на основі [7, с. 72]

сика – невід'ємною частиною лексичного багатства німецької мови. Також було визначено, що німецька мова виконує важливу роль у міжнародному співробітництві та реалізації спільних українсько-німецьких, українсько-австрійських та українсько-швейцарських проектів з охорони довкілля та розвитку екологічної науки. Німецька мова має розгалужену структуру екологічної лексики за будовою, структурою, походженням, а також емоційним та стилістичним забарвленням.

Журнальний контекст використання екологічної лексики відіграє важливу роль у поширенні передових екологічних знань серед широкого загалу, а також є посередником проникнення екологічних неологізмів із числа наукових термінів у живу повсякденну розмовну мову. Переклад екологічної журнальної лексики з німецької мови на українську та навпаки вимагає глибоких знань перекладача у галузі природознавчих наук, багатого словникового та мовного запасу. Збільшення кількості перекладачів, здатних здійснювати подібну роботу є передумовою зменшення мовного бар'єру та поглиблення міжнародного співробітництва у сфері природоохорони в ім'я збереження на планеті гідних екологічних умов існування людей та усієї живої природи.

Список літератури:

1. Боднар О. М. Система організації німецької екологічної термінології. URL: http://philology.knu.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2011_38/068_074.pdf (дата звернення 20.08.2018).
2. Кияк Т. Р., Науменко А. М, Огуй О. Д. Перекладознавство (німецько-український напрям): підручник для студентів вищ. навч. закл. Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2014. 640 с.
3. Малюга Н. М. Шарманова Н. М. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія, фразеологія, лексикографія: навч. посіб. для студ. ф-ту укр. Філології (2-ге вид., стереотип.) Кривий Ріг, 2013. 82 с.
4. Міщенко А. Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу: монографія. Вінниця: Нова книга, 2013. 448 с.
5. Полистовская правда. Эколого-просветительская газета Полистовского заповедника. Псков, ООО Печатный Двор «Стерх». № 2 (10). 2016. 23 с.
6. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови. Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. 160 с.
7. Чвягина Т. В. Экологическая лексика русского языка. Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Филология. Журналистика. 2017. № 2. С. 71–73.

8. Ястребов М. В., Ястребова И. В. Экология: соотношение основных понятий: учебное пособие. Яросл. гос. ун-т. Ярославль: Яр ГУ, 2005. 156 с.
9. Cantrill J.G., Oravec Ch.L. The Symbolic Earth: Discourse and Our Creation of the Environment. Oravec. University Press of Kentucky, 2011. 296 p.
10. Climate Protection Act of 2013. URL: https://www.govtrack.us/congress/bills/113/s332 (дата звернення 19.09.2018).
11. Heidrich F. Kommunikationsoptimierung im Fachübersetzungsprozess. – Berlin: Frank & Timme, 2016. 117 S.
12. Ökologie & Landbau (Zeitschrift) URL: http://www.oekologie-landbau.de/ (дата звернення 15.09.2018).
13. Umwelt aktuell: Infodienst für europäische und deutsche Umweltpolitik. Oekom-Verlag № 08/09.2018.
14. Lichwaldgestaltung im Schwetzinger Hardt URL: https://www.waldwissen.net/wald/naturschutz/arten/fva_lichte_waelder_entwicklung/index_DE (дата звернення 23.09.2018).

ОБЗОР ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА В ПЕРЕВОДЧЕСКОМ АСПЕКТЕ

Жизнедеятельность человека в любой сфере, в том числе бытовой, культурной, научной, производственной и тому подобное, в наше время невозможна без передачи и получения информации с помощью такого средства коммуникации, как письменная речь. Экологическая лексика немецкого языка включает терминологию, фразеологические и другие языковые средства, обеспечивающие возможность ученым-экологам и природоведам, а также журналистам осуществлять обработку информации, обмениваться опытом и обнародовать свои достижения, формулировать рекомендации, прогнозы и оценки. Экологическая тематика научных исследований является перспективной, но к сожалению ее потенциал раскрыт еще недостаточно, ведь проблема загрязнения окружающей среды и необходимости сохранения природных ресурсов становится все более актуальной и требует должного внимания для обеспечения дальнейшего качества жизни населения региона и планеты в целом. Актуальность данной теме придают процессы глобализации, технологический прогресс, рост межэтнических культурных и научных связей, значимость экологической тематики в научной деятельности немецкоязычных стран, Украины и мира, как и важности изучения Украиной опыта Германии и Швейцарии в области защиты окружающей среды.

Ключевые слова: *немецкая экологическая лексика, сфера употребления лексики, научное сотрудничество Украины и немецкоязычных стран, классификация немецкоязычной экологической лексики, лексическое богатство немецкого языка, защита окружающей среды, глобализация, коммуникативная функция письменной речи, экологическая тематика в журнальном дискурсе.*

REVIEW OF THE PUBLICISTIC ECOLOGICAL VOCABULARY OF THE GERMAN LANGUAGE IN THE ASPECT OF TRANSLATION

The human activity in any sphere, including household, cultural, scientific, industrial etc., is nowadays impossible without the transmission and receipt of information using such means of communication as written speech. The environmental vocabulary of the German language includes terminology, phraseological and other linguistic means that enable environmental scientists and natural scientists, as well as journalists, to process information, share experiences and publish their achievements, formulate recommendations, forecasts, assessments etc. Environmental research is a promising area, but unfortunately its potential has not been revealed enough. The problem of environmental pollution and the need to preserve natural resources is becoming increasingly important and requires paying attention to ensure the quality of life for the future generations in the region and the planet as a whole. The processes of globalization, technological progress, the growth of interethnic cultural and scientific communication, the importance of environmental issues in the scientific activities of the German-speaking countries, Ukraine and the world, as well as the importance of Ukraine's study of the experience of Germany and Switzerland in the field of environmental protection.

Key words: *German environmental language, scope of vocabulary, scientific cooperation between Ukraine and the German-speaking countries, German speaking environmental classification of vocabulary, lexical richness of the German language, environmental protection, globalization, communicative function of written language, environmental issue in the magazine discourse.*

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 811.124’373.46:34

Микитка М.-Д. Ю.
Львівський національний університет імені Івана Франка

СИНОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ У ЛАТИНСЬКІЙ РЕЛІГІЙНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ «ПАЛОМНИЦТВО ЕТЕРІЇ ДО СВЯТИХ МІСЦЬ»)

Стаття присвячена синонімічним відношенням у латинській релігійній термінології в анонімному творі «Паломництво Етерії до святих місць» IV ст. У роботі аналізуються особливості функціонування термінів-синонімів та їх класифікація. Встановлено, що основними типами синонімів, які виокремлено у тексті, є абсолютні, семантичні та стилістичні. Проведене дослідження показало, що більша частина синонімів є абсолютними або ж дублетами, що є основною проблемою термінології. Особлива увага приділяється опису синонімічних пар та рядів у межах досліджуваної групи лексики.

Ключові слова: *релігійна лексика, синонімія, дублетність, синонімічний ряд, семантичний відтінок, термінологія.*

Постановка проблеми. У контексті тих змін, які відбуваються у нашому суспільстві, особливої актуальності набувають дослідження мовних одиниць, зв’язаних з духовністю. Серед них – релігійна термінологія, яка активно функціонує у мовному просторі не одне тисячоліття і знайшла відображення у численних літературних пам’ятках. На особливу увагу заслуговує питання явища синонімії, яке у церковно-релігійній термінології латинської мови є мало дослідженим.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченням та дослідженням проблеми синонімії у термінології займались такі науковці, як Ф. Циткина, О. Реформатський, А. Брагін, В. Даниленко, В. Кузьмин, Т. Панько, І. Ворона, О. Тараненко, О. Ахманова, Д.С. Лотте, Б. Головін, А. Коваль та інші.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи проблему термінології, науковці досі не знайшли єдиного визначення терміна, яке б точно та яскраво передавало всі його ознаки та якості.

Дефінітивність терміна насамперед передбачає чітке виділення його семантичних меж. У загальновживаній лексиці досить часто межі між значеннями слів нестійкі. Для термінології характерна дублетність, тобто називання того самого поняття різними за походженням словами, тоді як у загальновживаній лексиці насамперед розрізняють близькозначні слова з різними відтінками значень (тобто понятійні синоніми) або лексеми, що різняться стилістично (стилістичні синоніми) [10, с. 253].

Вичерпний перелік вимог до терміна висунула О. Петрина у своїй кандидатській дисертації, присвяченій функціонуванню англомовних та українських терміносистем банківської сфери:

1) зв’язок з науковим поняттям; 2) наявність чіткої дефініції; 3) системність; 4) спеціальна сфера застосування; 5) тенденція до однозначності в межах термінологічного поля; 6) відносна незалежність від контексту; 7) термін повинен бути точним, чітким; 8) термін має бути коротким (лаконічним), семантично прозорим; 9) важливим для терміна є уникнення синонімів та омонімів; 10) план вираження – слово або словосполучення; 11) стилістична нейтральність; 11) термін прагне до милозвучності [9, с. 18].

Очевидно, що відповідати вищеназваним вимогам міг би тільки «ідеальний» термін, якого у природі не існує. Проводячи дослідження релігійного пласту латинської лексики за творами християнських авторів, ми виявили, що для термінів часто

є властивими неоднозначність, полісемічність (**sepultura** – 1) похорон 2) могила, поховання; **martyrium** – 1) мучеництво 2) могила святих 3) назва церкви на Голгофі); термін може бути як однокомпонентним (**ara** – вівтар, **baptismum** – хрещення), так і багатокомпонентним (**maiestas Dei** – велич Божа; **terra repromissionis** – земля обітована, **sancti viri** – святі мужі); термінам властива синонімічність (**eulogia; benedictio** – благословення; **Anastasis; resurrectio** – Воскресіння; **deus; dominus** – Бог) тощо.

Ставлення мовознавців до явища синонімії у термінології неоднозначне.

На думку А. Коваля, на точність термінологічних систем негативно впливає, зокрема, наявність синонімічних термінів [4, с. 158]. І. Ворона своєю чергою стверджує, що такі засоби номінації забезпечують можливість семантичного вибору для урізноманітнення текстів релігійного змісту [2, с. 12]. М. Вакуленко твердить, що синонімія дозволяє уникнути такого небажаного явища в термінології, як полісемія [1, с, 88]. Ф. Циткина писала, що термінологія будь-якої мови є найбільш семантично наповненою частиною вокабуляру, дослідження семантичних подібностей та відмінностей необхідно не лише в теоретичній, але і у прикладній лінгвістиці [11, с. 45]. Такі мовознавці, як Д.С. Лотте [8], В. Даниленко [3], В. Кузьмин [6], хоч і визнавали синонімію недоліком термінологічних систем, але вважали її допустимою.

На нашу думку, вищезгадані твердження є дещо дискусійними. Так, синонімія справді може вважатись серйозною перешкодою для правильного розуміння та інтерпретації текстів, проте, з іншого боку, синоніми стилістично забарвлюють та збагачують мову, тому зовсім їх позбутись неможливо.

Більш широко явище синонімії описувала О. Ахманова, яка виділяє такі типи синонімів: синоніми абсолютні (слова, що повністю співпадають за значенням та вживанням); синоніми граматичні (слова з синонімічними граматичними показниками); синоніми ідеографічні (різнопредметні); синоніми, що відрізняються відтінками значень; синоніми відносні; синоніми, семантична подібність яких не поширюється на всі їх значення; синоніми синтаксичні; синоніми стилістичні; синоніми функціонально-мовні тощо [14].

Спираючись на дослідження І. Ворони [2, с. 6], у церковно-релігійній термінології латинської мови ми виділяємо такі види синонімів: абсолютні, семантичні, стилістичні.

Абсолютні синоніми повністю збігаються за значенням, тобто не різняться ні відтінками значень, ні емоційним забарвленням, ні сполучуваністю [5, с. 202]. Існування абсолютної синонімії у латинській термінології можна пояснити паралельним вживанням лексичних запозичень з давньогрецької мови та власне латинських лексичних одиниць. Зазвичай такі лексеми утворюють пару «запозичене слово – власномовний термін». Терміни-дублети найчастіше відрізняються лише за походженням і характеризуються семантичною ідентичністю та однаковою сполучуваністю, що передбачає їх повну функціональну взаємозаміну [2, с. 9].

Ілюстрацією наведеної тези можуть бути приклади, знайдені у творі «Паломництво Етерії до святих місць», де було знайдено терміни-дублети на позначення:

– «хрещення»: лат. **lavacrum**: *tunc accedet ad lavacrum* <…> – нехай приступає до купання (хрещення)…; гр. **baptismum**: *Si quis autem peregrinus est, nisi testimonia habuerit, qui eum noverint, non tam facile accedet ad baptismum* (Per. Aeth. XLV, 4). Якщо хтось іноземець, то поки не матиме свідчень тих, хто його знав, не так легко приступає до хрещення.

– «благословення»: гр. **eulogia**: <…> *et dederant nobis eulogias sancti illi …* (Per. Aeth. III, 7) – <…> І святі мужі дали нам благословення…; лат. **benedictio**: *sic dicet episcopus stans benedictionem super cathecuminos* (Per. Aeth. XXIV, 6) – коли це сказав, єпископ, стоячи над оглашенними, здійснює благословення.

– «монах»: гр. **monachus**: *proficiscens ergo Ierusalima faciens iter cum sanctis, id est presbytero et diaconibus de Ierusalima et fratribus aliguantis, id est monachis* (Per. Aeth. X, 3) – Відправившись з Єрусалиму, ми почали шлях зі святими, тобто пресвітером та дияконами з Єрусалиму та декількома братами, тобто монахами; гр. **monazontes**: *tunc de ecclesia monazontes cum ymnis ducunt episcopum usque ad Anastasim* (Per. Aeth. XXV, 2) – тоді з церкви монахи з гімнами ведуть єпископа аж до Воскресіння. І *monachus*, і *monazontes* є грецькими запозиченнями, але перше слово є асимільованим, а друге не асимільованим, тобто зберігає грецькі форманти! Тут і далі переклад наш за виданням В. Гереуса [12].

На позначення релігійної споруди – храму – вживаються іменники: **-** лат. **templum** – «храм», що є одним з найдавніших найменувань релігійних споруд: <…> *sic episcopus semper de eo loco tractantes euangelii, ubi quadragesima die tulerunt*

Dominum in templo Ioseph et Maria et viderunt… (XXVI, 1) – І єпископ завжди читає з того місця Євангелія, де на 40 день принесли Господа до храму…; гр. **ecclesia** – «церква, храм»: *ante ipsam autem ecclesiam hortus est* (Per. Aeth. IV, 7) – Перед самою церквою є сад;

Абсолютними синонімами зі значенням «вівтар, жертовник» є іменники суто латинського походження: **- altarium**: *Ostenditur ibi altarium lapideum* (Per. Aeth. IV, 2) – Показали там і кам'яний жертовник; **- ara**: *... ubi filii Ruben et Gad et dimidia tribus Manasse fecerant aram, in ea parte ripae, qua est Iericho* (Per. Aeth. X, 3) – … де сини Рубина і Гада і половина триби Манассіна зробили вівтар, на тій стороні ріки, де є Єрихон.

Як пише В. Левицький, слова-синоніми об'єднуються у лексичні мікросистеми, які називають синонімічним рядом. Центральна одиниця синонімічного ряду, щодо якої групують ряд, називається домінантою. Домінанта синонімічного ряду має, як правило, найбільш загальне значення, є зазвичай стилістично нейтральним і найчастіше вживаним словом, і має, крім того, більшу кількість деривaційних можливостей [7, с. 102].

Ілюстрацією вищенаведеної тези можна вважати трикомпонентний синонімічний ряд на позначення «воскової свічки»: **candela** – **cereofala** – **cereus**, домінантою якого визначаємо лексему «candela»: *sic redirent mature ad candelas cum clericis et monachis dicendo psalmos vel antiphonas* (Per. Aeth. XV, 5) – Тоді вчасно повертаються зі свічками у супроводі кліриків та монахів, співаючи гімни та антифони;

З огляду на спільнокореневість лексем **cereofala** та **cereus**, а також їх семантичну спорідненість, ми відносимо їх до ряду абсолютних синонімів: *incenduntur omnes candelae et cerei et fit lumen infinitum* (Per. Aeth. XXIV, 4) – запалюють всі воскові свічки, і настає нескінченне світло; *numerus autem vel ponderatio de ceriofalis cicindelis aut lucernis vel diverso ministerio nunquid vel extimari aut scribi potest?* (Per. Aeth. XXIV, 8) – І хто може оцінити чи описати кількість та вагу воскових свічок, маленьких скляних лампочок, лампад та інших різноманітних посудин?

Семантичні синоніми позначають одне і те ж поняття, проте відрізняються відтінками у значенні. Основне завдання семантичних синонімів у тексті – слугувати засобом точного вираження думки в кожному конкретному випадку [2, с. 10]. Так, прикладом може слугувати синонімічний ряд на позначення «могили»: **sepultura – tumba** – **sepulcrum** – **martyrium** – **memoria**. Кожне з наведених слів має спільне значення «могила, гріб», проте водночас виражає свій індивідуальний семантичний відтінок, що призводить до різного розуміння контексту.

Домінантою даного синонімічного ряду, на нашу думку, можна вважати лексему **sepultura**, що первісно позначала процес похорону, а у творі "Peregrinatio Aetheriae" використана у більш семантично нейтральному значенні «поховання»: *Hic positus est sanctus Moyses ab angelis, quoniam, sicut scriptum est, sepulturam illius nullus hominus scit…* (Per. Aeth. XII, 2) – Тут покладений був Святий Мойсей ангелами, тому що, як було написано, його місце поховання ніхто з людей не знає…

Іменник **tumba** вживається на позначення могили загалом: <...> *in medio loco est monticulus non satis grandis, sed factus sicut solent esse tumbae, sed grandes* (Per. Aeth. XIII, 3) – <…> посередині є горбик, недостатньо великий, але зроблений так, неначе великі могили…

Схожим за значенням з попереднім словом є іменник **memoria**, який у загальнолітературній мові має значення «пам'ять», а у церковній латині внаслідок метонімічного перенесення вживається у значенні «могила»: *memoria sancti Abrahae* (Per. Aeth. XX. 5) – могила святого Авраама; *Nam memoria illius, ubi positus sit, in hodie non ostenditur* (Per. Aeth. XII, 2) – Бо його могилу, де б не була розташована, сьогодні не показують.

Полісемантичне слово **martyrium** у досліджуваному тексті поряд з іншими значеннями актуалізувало також значення «гробниця, могила»: *Nam ipse vicus ecclesiam habet et martyria et monasteria plurima* (Per. Aeth. VII, 7) – Бо це поселення має церкву, і гробниці святих, і численні келії; *... nunc et martyrium ibi positum est, id est sancti cuiusdam monachi nomine Helpidi* (Per. Aeth. XX, 5) – <…> зараз розташована гробниця святого монаха на ім'я Ельпідій.

Проаналізувавши випадки вживання лексем даного синонімічного ряду, ми виявили, що кожна з лексем виражає свій особливий семантичний відтінок.

Лексема **sepulcrum**, маючи те ж значення «гробниця», вживається автором при описі поховання Христа. З цього робимо висновок, що sepulcrum можна розглядати як «Божий гріб»: <...> *legitur ille locus de euangelio, ubi petit corpus Domini Ioseph a Pilato, ponet illud in sepulcro novo* (XXXVII, 8) – <…> читається те місце з Євангелія, де Йосиф просить тіло Господа у Пилата і кладе його у новому гробі.

У сакральній лексиці будь-якої мови типовими є слова для найменування Бога як вищої сили.

У досліджуваному творі знаходимо іменники **Deus** – **Dominus** – **Christus Dei**: <…> *ubi ei locutus est Deus dicens: quid tu hic, Helias?* (Per. Aeth. IV, 2) – <…> і на цьому місці Господь промовляв йому: «Ти чого тут, Іллє?»; *Et inde in nomine Christi Dei nostri* <…> (Per. Aeth. IX, 7) – І звідти, во ім'я Христа Бога нашого; <…> *cum sanctus Moyses acciperet a Domino legem ad filios Israhel* (Per. Aeth. IV, 4) – <…> коли святий Мойсей отримав від Господа закон для синів Ізраїлевих.

Серед загальнорелігійних найменувань у творі «Паломництво Етерії до святих місць» виділяємо номени на позначення конкретних релігійних богослужінь, що утворюють окремий синонімічний ряд семантичного типу: **operatio – oblatio – missa – vigilia – lucernare**.

На нашу думку, домінантою цього ряду можна вважати лексему **operatio**, яка у церковній латині, а також за словником пізньої латини А. Саутера, набуває значення «богослужіння, відправа» [13, с. 277]: *Haec operatio cottidie per dies sex ita habetur ad Crucem et ad Anastasim* (Per. Aeth. XXIV, 7) – Таке богослужіння щоденно править протягом шести днів, біля Хреста та біля Воскресіння.

Синонімом до лексеми operatio можна вважати іменник **oblatio**, що первісно мав значення «жертвоприношення». У церковній латині він розвинув значення «Літургія» (адже центральним моментом Літургії є підношення дарів): *Fit ipsa die oblatio ad Martyrium et facitur missa hora forsitan decima ibidem* (Per. Aeth. XXXV, 1) – У цей день править літургія у Мартиріумі і можливо здійснюється меса о десятій годині у тому ж місці; *quoniam hoc in eo loco fit, in quo pridie, id est quinta feria, oblatio facta est* (Per. Aeth. XXXVII, 3) – Тому що відбувається це у тому місці, де напередодні, тобто у четвер, було здійснено літургію.

Схожим за значенням є іменник **missa** – «меса», який вживається на позначення богослужбової відправи: *facta ergo missa in ecclesia maiore, id est ad Martyrium, deducitur episcopus cum ymnis ad Anastase* (Per. Aeth. XXX, 3) – Після здійснення меси у великій церкві, тобто у Мартіріумі, єпископа ведуть з гімнами до Воскресіння.

Різновидами релігійних відправ є ранішня та вечірня церковні служби, позначені у творі іменником **vigilia** – «чування» та субстантивованим **lucernare** (за словником А. Саутера має значення «десята година дня, коли у церкві починали запалювати свічки» [13, с. 236]), а пізніше спеціалізувала значення «вечірня»: <…> *qua vigiliae paschales sunt et necesse est ieiunari* (Per Aeth. XXVII, 1) – <…> коли є пасхальні чування і необхідно постити; *Hora autem decima, quid appellant hic lycinicon, nam nos dicimus lucernare, similiter se omnis colliget ad Anastasim, incenduntur omnes candelae et cerei et fit lumen infinitum* (Per. Aeth. XXIV, 4) – О десятій годині, що називається lycinicon, а ми говоримо «вечірня», подібним чином всі збираються у Воскресінні, запалюються всі лампади та свічки і настає безкінечне світло.

Твір «Паломництво Етерії до святих місць» має розповідний та описовий характер, тому тут часто вживаються номени на позначення знарядь та предметів релігійної практики: хрест, кадильниця, свічка, лампада тощо, серед яких можна виокремити ряд синонімів на позначення «лампади»: **luminar – cicindela – lucerna – candela**.

Найбільш семантично нейтральне значення має лексема **luminar** – «лампада», яку визначаємо як домінанту даного синонімічного ряду: *Ubi cum peruentum fuerit, statim sic in Anastase ingreditur episcopus et omnes cum eo, ubi luminaria iam supra modo lucent* (Per. Aeth. XXIV, 7) – І коли прийдуть туди, негайно єпископ входить до Воскресіння та всі з ним, де вже горять наверху лампади.

Лексеми **cicindela** (маленька лампочка, лампадка) та **lucerna** (лампада) позначають одне і те ж поняття, проте відрізняються за семантичними відтінками: *Numerus autem vel ponderatio de ceriofalis cicindelis aut lucernis vel diverso ministerio nunquid vel extimari aut scribi potest?* (Per. Aeth. XXIV, 8) – І хто може оцінити чи описати кількість та вагу воскових свічок, маленьких скляних лампочок, лампад та інших різноманітних посудин?

Лексема **candela** – «воскова свічка», у поєднанні з прикметником *vitreus* – «скляний», вживається у значенні «лампада»: *Candelae autem vitreae ingentes ubique plurimae pendent* (Per. Aeth. XXIV, 7) – Всюди висить багато величезних скляних лампад.

Стилістичні синоніми характеризуються закріпленістю за певним стилем та відрізняються емоційно-експресивним забарвленням. До такого типу синонімів можемо віднести іменники, що вживаються на позначення християнської релігійної книги – Євангелія: гр. **Euangelium** – лат. **scriptura sancta** – лат. **scriptura Dei** – лат. **verba Domini**.

Домінантою даного синонімічного ряду визначаємо лексему **Euangelium**, яка має грецьке походження та первісне значення «добра звістка»: <…> *sicut in euangelio scriptum est…* (Per. Aeth. XXIX, 6) – <…> тому що як написано у Євангелії…; словосполучення **scriptura sancta –** «Святе Писання» є стилістично близьким до попере-

дньої лексеми: *Nam in scripturis sanctis dicta est…* (Per. Aeth. XX, 1) – Бо у Священному Писанні сказано… Більш експресивний відтінок у вживанні передає словосполучення **scriptura Dei** – «Боже писання»: *Nam et in scripturis Dei valde eruditus est* (Per. Aeth. VIII, 4) – Бо він добре обізнаний у Божому писанні. Аналогічним за експресивністю є словосполучення **verba Domini** – «слова Божі»: *et stans ipse episcopus leget verba Domini, quae scripta est in euangelio in cata Matheo* (Per. Aeth. XXXIII, 2) – І стоячи, сам єпископ читає слова Божі, які написані у Євангелії від Матвія.

До цього ж типу синонімів, проте з легким семантичним відтінком, відносимо іменники **ieiunium** – «піст» та **quadragesimae** – «чотиридесятниця», оскільки вони відрізняються між собою не лише за стилістичним забарвленням, а й набувають певної різниці у значенні.

Відтак, лексема ieiunium має більш загальне значення та може стосуватись будь-якого посту, а лексема quadragesimae стосується виключно посту, що здійснювався напередодні Великодня. Таким чином, їх можна віднести до ієрархічних синонімів, тому що між ними встановлюються родо-видові відношення: *Si qui autem sunt de ipsis aputactites, qui non possunt facere integras septimanas ieiuniorum, sicut superius diximus, in totis quadragesimis in medio quinta feria cenant* (Per. Aeth. XXVIII, 3) – Якщо ж ті з апотактитів, які не можуть здійснювати весь тиждень посту, як вище я говорила, за всю чотиридесятницю їдять в середині четверга.

Окрім основних типів синонімів, описаних вище, у досліджуваному творі виявлено також **контекстуальні** або **оказіональні синоніми**, які В. Левицький відносив до синтагматичного типу: «У них так чи так збігаються денотати, конототивний і структурний компоненти, але не збігається сигніфікативний компонент. Такі синоніми неможливо перерахувати у словнику, вони належать до оказіональних одиниць, замінюють один одного у та різноманіття мови твору. конкретному (але не будь-якому) тексті» [7, с. 99].

Підтвердженням цього є іменники, які у церковній латині вжито на позначення вірних послідовників хрестового вчення, тобто християн: **Christiani**: <...> *quaecumque loca sunt hic grata ad videndum Christianis, ostendimus tibi* (Per. Aeth. XIX, 5) – <…> покажемо тобі ті місця, які приємно бачити християнам; **fideles** – «вірні», що за словником А. Саутера – «людина, яка була охрещена та стала християнином» [13, с. 147]: *Fit oratio, benedicuntur cathecumini, item et fideles* (Per. Aeth. XXXIII, 2) – Відбувається служба, благословляються оглашенні, а тоді і вірні.

Висновки дослідження. Здійснений аналіз релігійних термінів латинської мови на основі твору «Паломництво Етерії до святих місць» дозволяє дійти таких висновків:

1. Вагому частину аналізованої вибірки становлять абсолютні (дублети) та семантичні синоніми, які утворюють як синонімічні пари, так і синонімічні ряди. Дещо меншу частину аналізованої лексики становлять стилістичні та контекстуальні синоніми.

2. У більшості випадків абсолютні синоніми представлені парами «автохтонна лексема – запозичена лексема» (baptismum (гр.) – lavacrum (лат.) – «хрещення»).

3. Синонімічні ряди здебільшого налічують від 3 до 5 компонентів, що є як однокореневими лексемами, так і словосполученнями (tumba – memoria; Euangelium – scriptura sancta).

4. Описані синоніми є різноманітними у своїй лексико-семантичній класифікації і належать до таких лексико-семантичних груп: «назви релігійних споруд та їх частин» (храм, могила); «назви предметів релігійної практики» (свічка, лампада, вівтар); «назви релігійних книг та писань» (Святе Письмо); «назви релігійних богослужінь» (служба, літургія), «назви послідовників християнства» (християни) тощо. З цього можна зробити висновок про багатство

Список літератури:

1. Вакуленко М. Проблеми синонімії в природничих терміносистемах. Studia linguistica. Збірник наукових праць. Вип. 2. С. 85–90.
2. Ворона І. Функціонування церковно-релігійних термінів-синонімів в українських богослужбових текстах: автореф. дис… канд. філол. наук. 10.02.01. Івано-Франківськ, 2014. 20 с.
3. Даниленко В. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов. Исследования по русской терминологии. Москва, 1971. С. 6–67.
4. Коваль А. Синоніміка в термінології. Дослідження з лексики та лексикографії. Міжвідомчий збірник. Київ, 1965. С. 157–169.
5. Кочерган М. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ, 2001. 368 с.

6. Кузьмин В. Нормативная и ненормативная специальная лексика. Проблемы и методы нормализации лексики. Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. Москва, 1970. С. 68–81
7. Левицький В. Лексикологія німецької мови. Посібник. Вінниця, 2014. 392 с.
8. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. Москва, 1961. 157 с.
9. Петрина О. Формування та функціонування англомовних та українських терміносистем банківської справи: дис…канд. філол. наук. 10.02.17. Львів, 2016. 202 с.
10. Пілецька Н. Синонімічні та антонімічні відношення в сучасній чеській економічній термінології. Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна». 2009. Вип. 46, Ч. 1. С. 252–257.
11. Циткина Ф. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения). Львов, 1988. 157 с.
12. Silviae vel potius Aetheriae peregrinatio ad loca sancta; hrsgg, V.W. Heraeus. Heidelberg, 1908. 52p.
13. Souter A. A Glossary of Later Latin to 600 A.D. Oxford, 1964. 454 p.
14. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Москва, 1996. 607 с. URL: http://www.classes.ru/grammar/174.Akhmanova/source/worddocuments/_14.htm

СИНОНИМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В ЛАТИНСКОЙ РЕЛИГИЙНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ «ПАЛОМНИЧЕСТВО ЕТЕРИИ К СВЯТЫМ МЕСТАМ»

Статья посвящена синонимическим отношением в латинской религиозной терминологии в анонимном сочинении «Паломничество Этерии к святым местам» IV в. В работе анализируются особенности функционирования терминов-синонимов и их классификация. Установлено, что основными типами синонимов, которые выделены в тексте являются абсолютные, семантические и стилистические. Проведенное исследование показало, что большая часть синонимов – абсолютные или дублеты, что является основной проблемой терминологии. Особое внимание уделяется описанию синонимических пар и рядов в пределах исследуемой группы лексики.

Ключевые слова: *религиозная лексика, синонимия, дублетность, синонимический ряд, семантический оттенок, терминология.*

SYNONYMOUS ATTITUDES IN LATIN RELIGIOUS TERMINOLOGY (BASED ON THE TEXT “THE PILGRIMAGE OF ETHERIA TO THE HOLY PLACES”)

The article is devoted to the synonymic relation in Latin religious terminology in the anonymous work «The Pilgrimage of Etheria to the holy places» of the IV century. The work analyzes the peculiarities of the functioning of synonym terms and their classification. It is established that the main types of synonyms, which are isolated in the text, are absolute, semantic and stylistic. The research showed that majority of synonyms are absolute or doublets, what is the main problem of terminology. Particular attention is paid to the description of synonymous pairs and rows within the studied group of vocabulary.

Key words: *religious vocabulary, synonymy, doublet, synonymic row, semantic tint, terminology.*

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 177.1:338.48

Ювковецька Ю. О.
Київський торговельно-економічний університет

МАРКЕРИ ВВІЧЛИВОСТІ В ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОМУ ДИСКУРСІ

У статті йдеться про категорію ввічливості у готельно-ресторанному дискурсі. Ввічливість є невіддільним складником готельно-ресторанної комунікації, адже вона спрямована на створення емоційного зв'язку з рецепієнтом. Ввічливість як предмет наукового дослідження традиційно пов'язують з культурою мови, мовним етикетом, яким приділяється велика увага. У статті виокремлюємо основні стратегії позитивної ввічливості мовної особистості офіціанта і готельного адміністратора. Досліджені нами стратегії сприяють розгортанню сприятливої комунікативної взаємодії.

Ключові слова: *принцип увічливості, такт, етикет, обличчя, схвалення, великодушність, стратегія.*

Постановка проблеми. Останнім часом спостерігається тенденція виділяти ввічливість в окрему наукову проблему, до якої виявляють цікавість фахівці багатьох гуманітарних наук, таких як психологія, етнопсихологія, культурологія, антропологія, психолінгвістика, соціолінгвістика, прагматика, прикладна лінгвістика, теорія комунікації та інші, і це не випадково, оскільки дана категорія може розглядатися лише на міждисциплінарному рівні і в міжкультурному аспекті [1, с. 218]. Категорія ввічливості, будучи універсальною, має національно-культурну специфіку і розглядати її можна лише шляхом комплексного підходу до цієї проблеми: через тип культури і структуру соціальних стосунків – до основних культурних цінностей і прийнятих норм, правил комунікації. Такий підхід володіє великими пояснювальними можливостями і дозволяє зрозуміти причину відмінностей в комунікативній поведінці, побачити, прослідити певну логіку в діях представників іншої культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізувавши наявні підходи до трактування теорії ввічливості, Б. Фрейзер виділив чотири основні концепції: 1) ввічливість як соціальна норма (С. Іді, Р. Уотс, Б. Хілл, Дж. Ілен); 2) ввічливість як максими спілкування (П. Грайс, Р. Лакофф, Дж. Ліч) [2; 6]; 3) ввічливість як захист «обличчя» (П. Браун і С. Левінсон); 4) ввічливість як дотримання контракту спілкування (Б. Фрейзер і В. Ноулен, Б. Фрейзер) [1, с. 220].

Мета нашого дослідження – проаналізувати засоби реалізації принципу ввічливості в англомовному готельно-ресторанномудискурсі.

Актуальність дослідження зумовлюється загальною тенденцією сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення успішної готельно-ресторанної взаємодії. Погляд на ввічливість як на соціальну норму (*thesocialnormview*) передбачає, що дії, які відповідають етикетним нормам, розцінюються як ввічливі; ті, що не відповідають їм, вважаються грубими.

Основний виклад матеріалу. Підходи Р. Лакофф і Дж. Ліча спираються багато в чому на Принцип Кооперації (ПК) і максими кооперації П. Грайса [2]. У чотирьох максимах П. Грайс сформулював, що для максимально ефективної співпраці під час спілкування люди роблять це в самій інформативній, правдивій, релевантній і ясній формі. Додавши до ПК Грайса свій Принцип Ввічливості (ПВ), Ліч стверджує, що ПВ є тим необхідним доповненням до ПК, яке рятує його від серйозних проблем і є засобом зменшення конфронтації в дискурсі. Ввічливість Ліч визначає як набір стратегій, але, проте, не уточнює, які саме стратегії [6, с. 12]. Дж. Ліч розглядає ввічливість

як область риторичної прагматики. Він відзначає, що принцип ввічливості більшою мірою регулює спілкування, чим принцип кооперації: науковець підтримує соціальну рівновагу і дружні взаємини між співбесідниками і дає зрозуміти, що насамперед вони зацікавлені в співпраці один з одним [6, с. 82]. Так само, як і П. Грайс, Дж. Ліч уточнює свої принципи і виділяє 6 максим [6, с. 67]: максиму такту, максиму великодушності, максиму схвалення, максиму скромності, максиму згоди і максиму симпатії.

П. Браун і С. Левінсон пропонують розглядати ввічливість як збереження обличчя. Категорія «обличчя» («втрата обличчя») є уявленням індивідуума про самого себе, і одночасно його соціокомунікативним іміджем, пов'язаним з поняттями мовної/комунікативної і соціальної особистості. Оскільки будь-який мовний акт може усвідомлюватися як такий, що посягає на свободу особи і, тим самим, сприймається як «той, що загрожує обличчю», мовці розробляють стратегії для зменшення цієї загрози. Іншими словами, ввічливість може бути визначена як комунікативна дія, яка пом'якшує і врівноважує «руйнівний» ефект актів, що загрожують обличчю. [3, с. 162]

Розмежовується два типи «побажань обличчя»: позитивне обличчя і негативне обличчя. Позитивне співвідноситься з бажанням сприйматися і оцінюватися як соціальна особистість, негативне – з бажаннями особистості добитися того, щоб її діям не перешкоджали. Відповідно до двох типів обличчя мовні співтовариства розвивають стратегії, що задовольняють позитивні і негативні «побажання обличчя», тобто стратегії позитивної і негативної ввічливості. [3, с. 164].

П. Браун і С. Левінсон виділяють чотири основних типи стратегій ввічливості: 1) стратегія «*baldonrecord*»; 2) непряма стратегія «*off–record*»; 3) стратегія позитивної ввічливості; 4) стратегія негативної ввічливості [4]. Таким чином, позитивна ввічливість спрямована на солідарність, зближення з адресатом, тоді як негативна ввічливість спрямована на збереження дистанції між мовцем і слухачем. І кожна людина, яка вступає в соціальну взаємодію, повинна знати перелік прав і обов'язків, що визначають її поведінку, і свідомо, добровільно їх виконувати.

У готельно-ресторанному дискурсі ввічливість пов'язана з етикетом. Однак увічливість ширша за етикет. Етикет – це зведення комунікативних норм і правил. Ввічливість – це система комунікативних стратегій і тактик, використовуваних в реальному спілкуванні і націлених на безконфліктну комунікацію і взаєморозуміння. Ввічливість включає все те, що сприяє гармонійному, безконфліктному спілкуванню, не дивлячись на той факт, що певні її елементи можуть не бути (на певному етапі або в конкретній комунікативній ситуації) нормою, закріпленою етикетом. Вибір стратегій і мовних засобів визначається умовами спілкування, тобто комунікативним контекстом, намірами співбесідників і комунікативною доцільністю.

Узагальнюючи вищесказане, пропонуємо таке визначення ввічливості. Ввічливість – універсальна комунікативна категорія, що є складною системою національно-специфічних стратегій, спрямованих на гармонійне, безконфліктне спілкування і які відповідають очікуванням партнера; ввічливість – це дотримання оптимального балансу, рівноваги між дистантністю і близькістю, між формальністю і фамільярністю, який є ситуативно і культурно варіативним, тобто точка цієї рівноваги варіюється не лише залежно від конкретного комунікативного контексту, але і від типу культури в цілому. Завдання комунікантів полягає в оптимальному виборі стратегій ввічливості відповідно до соціально-культурних норм і очікувань партнера, з тим щоб не виявитися ні надмірно формальним, ні надмірно фамільярним. Саме тому ввічливість є гнучкою системою стратегій.

Дж. Ліч виділяє шість правил, або максим, і розташовує їх за градуальною шкалою витрат і вигоди (для того, хто говорить і слухає): 1) максима такту; 2) максима великодушності; 3) максима схвалення; 4) максима скромності; 5) максима згоди; 6) максима симпатії. [6, с. 67].

Максима такту рекомендує тому, хто говорить, дотримуватися обережності щодо мовної стратегії і області особистих інтересів. Це максима кордонів особистої сфери. Відомо, що будь-який мовний акт передбачає певну дистанцію між співбесідниками. Бути тактовним означає поводитися пристойно, відповідно до правил, прийнятих в суспільстві, брати до уваги інтереси інших людей: *Doyouneedalittletimetodecide?*

Максима великодушності є максима необтяження співрозмовника. Це та максима, яка оберігає його від домінування в процесі спілкування. Також необхідно бути завжди упевненим у тому, що співбесідник у будь-який момент зможе відкинути пропозицію, як, наприклад: *If I were you ...*

Максима схвалення – це максима позитивності в оцінці інших. Неспівпадання із співрозмовником у напрямі оцінки світу дуже сильно впливає на можливість реалізації власної кому-

нікативної стратегії. У разі вдячності ми бачимо максимізацію похвали в адресу співрозмовника: *It is sonice choice.*

Максима скромності є максима неприйняття похвал у власну адресу. Реалістична і об'єктивна самооцінка – одна з умов успішності розгортання мовного акту: *What a nice choice!*

Максима згоди – це максима неопозиційності. Замість поглиблення протиріччя, що виникло в ході спілкування, ця максима рекомендує пошук згоди, для того, щоб акт спілкування отримав продуктивне завершення. Тобто необхідно уникати незгоди з іншими, необхідно прагнути згоди. Виконання цієї максими вимагає від слухача мінімізувати свою незгоду з думкою або оцінками співбесідника. *It's a beautiful view.*

Максима симпатії пропонує доброзичливість, вона є умовою дії інших максим, вона також оберігає мовні акти від конфлікту. Необхідно уникати антипатії між собою та іншими, прагнути до взаємної симпатії.

Дж. Ліч не надає однакової ваги всім максимам, він вважає максими такту і схвалення важливішими, ніж максими щедрості і скромності, тому що ввічливість, на його думку, спрямована на іншого більшою мірою, ніж на себе. Також він надає великої важливості уникненню розбіжностей, розладу, ніж бажанню згоди, гармонії.

Дж. Ліч вводить поняття трьох прагматичних шкал, які впливають на «кількість такту, доречного у даній мовній ситуації»: (1) шкала ціна-вигода; (2) шкала вибору (кількість можливостей вибору для адресата як реалізувати запропоновану дію); і (3) шкала ухильності (скільки підтексту, тобто того, що мається на увазі, міститься в пропонованій дії). Ліч співвідносить ухильність з ввічливістю, кажучи, що «непрямі іллокуції зазвичай бувають ввічливішими, тому що (а) вони збільшують кількість можливостей для вибору; і (б) чим більш непрямою є іллокуція, тим меншою і невизначенішою стає її сила» [6, с. 108).

Отже, Дж. Ліч розглядає ввічливість як область риторичної прагматики і відзначає, що вона регулює спілкування і підтримує соціальну рівновагу. Дж. Ліч виділяє шість правил, або максим, і розташовує їх за градуальною шкалою витрат і вигоди (для того, хто говорить і слухає): 1) максима такту; 2) максима великодушності; 3) максима схвалення; 4) максима скромності; 5) максима згоди; 6) максима симпатії. Також Дж. Ліч вводить поняття п'яти прагматичних шкал, які впливають на кількість такту, доречного у цій мовній ситуації: 1) шкала ціна-вигода; 2) шкала вибору; 3) шкала ухильності; 4) шкала влади (авторитету); 5) шкала соціальної дистанції.

Позитивна ввічливість спрямована на задоволення позитивного обличчя адресата, на прояв того, що бажання адресанта якоюсь мірою збігаються з бажаннями адресата. В протилежність негативній ввічливості, позитивна ввічливість не обов'язково направлена на відшкодування збитку. Позитивна ввічливість – це пошана до обличчя адресата і його бажань в широкому сенсі, це демонстрація схожості і солідарності між своїми бажаннями і бажаннями іншої людини. Лінгвістичне вираження позитивної ввічливості краще за все можна описати як нормальну мовну поведінку між близькими людьми, коли вияв цікавості до іншого, схвалення його/її особи, прояв спільності в бажаннях і знаннях, взаємності в обов'язках і виконанні бажань є звичайним і нормальним. Позитивна ввічливість відрізняється від повсякденної мовної взаємодії близьких людей лише елементом перебільшення своїх відчуттів та емоцій. У позитивній ввічливості адресант сигналізує про своє бажання задовольнити бажання позитивного обличчя адресата. Вираження позитивної ввічливості — це якась метафора близькості, спільності і солідарності, що проявляється навіть мало знайомими людьми в цілях більш гармонійної взаємодії. Так, стратегії позитивної ввічливості використовуються як соціальний «акселератор», що допомагає адресантові «наблизитися» до адресата [4, с. 44].

Стратегії позитивної ввічливості включають три механізми: (1) ствердження спільності, основане на тому, що адресант і адресат належать до групи людей зі спільними бажаннями, цілями і цінностями; (2) прояв того, що адресант і адресат співпрацюють; і (3) здійснення якогось певного бажання адресата. Стратегії позитивної ввічливості належать до першого механізму — ствердження спільності між адресантом і адресатом. Розглянемо кожну із стратегій детальніше у готельно-ресторанному дискурсі:

Стратегія 1: помічати і приділяти увагу адресатові/клієнту (його інтересам, бажанням, потребам, речам), наприклад: '*Good afternoon and welcome to our restaurant! Excuse me for the delay.'Could you ... please? Could you spell your name, please? Would you mind ... please? Would you mind giving me your credit card, please?"Yes, sir. I'll be happy to get that for you, please excuse me while I get that."*

Стратегія 2: виявляти (інтерес, схвалення, симпатію/співчуття до адресата, спільність/взаєморозуміння). Це досягається за допомогою про-

содичних засобів (емоційної інтонації, наголосів тощо) та слів-інтенсифікаторів, наприклад: *How absolutely marvelous (extraordinary, incredible)!*

Стратегія 3: збільшувати зацікавленість адресата, наприклад: *"Has everything been prepared to your liking, today?"What can I do for you?Can I help you?Can I take your coat?*

Стратегія 4: використовувати форми звернення, наприклад*: Hi, I'm Sue, I'll be your server for tonight.Have you booked a table?How many are you?Would you follow me, please?Can I take your order, sir/madam?What would you like to start with?What would you like to drink?What would you like for dessert?How would you like your steak? (rare, medium, well done) Do you want a salad with it? What kind of dressing? Anything to drink? Do you want a dessert? May I show you to a table? Did you enjoy your meal?*

Стратегія 5: шукати згоди: обговорювати теми, повторювати частину того, що було сказане адресантом до тебе, щоб показати інтерес, уважність і підкреслити емоційну згоду з тим, що було сказано, наприклад: *Do you want vegetables with it? Is everything all right?*

Стратегія 6: уникати незгоди: видимість згоди, псевдозгода, брехня в порятунок, ухильність у вислові своєї думки. Сакс (1973) пропонує цілу низку прикладів висловлювань, де здається, ніби мовці погоджуються або ховають незгоду, наприклад:*"Yes, but ...". Sorry, the hamburgers are off.*

Стратегія 7: припускати/знаходити/стверджувати спільне з адресатом, наприклад: *Do you like a drink? Don't you think it's marvelous? Isn't it a beautiful day?*

Стратегія 8: жартувати (жарт показує адресатові спільність з адресантом, жарт допомагає співбесідникові розслабитися).

Наступний клас стратегій позитивної ввічливості спрямований на підтвердження кооперації між співбесідниками. Кооперація може бути досягнута за допомогою прояву знання і уваги до потреб позитивного обличчя адресата.

Стратегія 9: стверджувати або передбачати знання адресанта і турботу про потреби адресата (один із способів реалізації даної стратегії це проявити знання бажань адресата і свої спроби погоджувати свої бажання з бажаннями адресата, наприклад: *Why don't you try the pizza? It'll take about 20 minutes.*

Стратегія 10: пропонувати. Адресант може проявити кооперацію і показати, що хоче виконання бажань адресата і зробить все можливе для того, щоб його бажання виконалися, наприклад: ***If you need anything else, please let us know.***

Стратегія 11: бути оптимістичним (адресант має на увазі, що адресат хоче того ж, що і адресант і, отже, допоможе адресантові отримати бажане, наприклад: *I'll just help you.* Подібні оптимістичні висловлення здійснюються за допомогою мінімізації загрози обличчю, тобто адресант має на увазі, що те, про що він говорить, — це дрібниця, яка сама собою розуміється при кооперативних стосунках. Інколи ця мінімізація збитку виражається такими словами, як *"a little", "a bit", "for a second"* etc.).

Стратегія 12: включати і адресанта, і адресата в здійснення дії (вживання *"we" замість "you" або "me",* а також вживання форми "let's").

Стратегія 13: називати причини або запитувати про причини. Говорячи про те, чому він хоче того, що хоче адресант, включаючи адресата в свою аргументацію, стверджуючи свою рефлексивність (адресант хоче бажань адресата) адресант показує кооперацію і стверджує «я можу допомогти тобі» або «ти можеш допомогти мені», наприклад: ***I'm sorry about that. Let me see how we can fix that right away.***

Стратегія 14: передбачати або затверджувати взаємність (кооперація між комунікантами), наприклад: ***Is there anything else I can help you with?***

Останньою стратегією позитивної ввічливості є вирішення адресанта заохотити позитивне обличчя адресата, виконавши якесь з бажань адресата.

Стратегія 15: дарувати дарунки адресатові: речі, симпатію, розуміння, кооперацію, показувати йому, що його люблять, їм захоплюються, про нього турбуються, розуміють, слухають тощо, наприклад: ***Enjoy your stay.***

Висновки. Отже, стратегії позитивної ввічливості направлені на зближення, порозуміння, схвалення між адресатом і адресантом: стався з розумінням до інтересів, потреб і бажань слухача; перебільшуй інтерес, схвалення, симпатію до слухача; збільшуй ступінь інтересу до слухача; використовуй маркери належності до групи; шукай згоди; уникай незгоди; припускай, створюй, стверджуй спільність інтересів; жартуй; стверджуй, що мовцю відомі турботи і бажання слухача; пропонуй, обіцяй; будь оптимістичним; залучай до діяльності мовця і слухача; інформуй або запитуй про причину; припускай і стверджуй взаємність; показуй розуміння і симпатію до слухача.

Список літератури:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. / Ф. С. Бацевич. К.: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
2. Грайс Г. П. Логика и речевое общение. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16. Лингвистическая прагматика. М.: Прогресс, 1985. С. 217–236.
3. Фролова И. Е. Принцип вежливости в речевых актах экспрессивах. Вісник Харківського державного університету: Актуальні проблеми теорії комунікації. 1997. № 390. С. 161–165.
4. Brown Penelope & Levinson Stephen C. Politeness: Some universals in language usage / P. Brown & C. Stephen. Cambridge: Cambridge University Press. 1987.
5. Lacoff R. The logic of politeness. Papers from the Ninth Regional Meeting of Chicago Linguistic society. Chicago: CLS, 1973. P. 292-305.
6. Leech, Geoffrey. Principles of Pragmatics / Geoffrey Leech. London, New York: Longman. 1983. 257 p.

МАРКЕРЫ ВЕЖЛИВОСТИ В ГОСТИНИЧНО-РЕСТОРАННОМ ДИСКУРСЕ

Статья посвящена категории вежливости в гостинично-ресторанном дискурсе. Вежливость является неотъемлемой частью гостинично-ресторанной коммуникации, ведь она направлена на создание эмоциональной связи с рецепиентом. Вежливость как предмет научного исследования традиционно связывают с культурой языка, речевым этикетом. В статье выделяются основные стратегии позитивной вежливости языковой личности официанта и администратора в гостиннице. Исследованные нами стратегии способствуют развертыванию положительного коммуникативного взаимодействия.

Ключевые слова: *принцип вежливости, такт, этикет, лицо, одобрение, великодушность, стратегия.*

THE POLITENESS MARKERS IN THE HOTEL AND RESTAURANT DISOURSE

The article deals with the politeness category in the hotel and restaurant discourse. Politeness is the integral part of the hotel and restaurant communication, it is aimed at creating the emotional connection with the recipient. Politeness as the subject of the scientific studies is connected to the culture of the language and the etiquette. We've singled out the main strategies of positive politeness of the language personality of the waiter and the hotel receptionist. The studied strategies stipulate the process of positive communicative interaction.

Key words: *politeness principle, tact, etiquette, face, approval, generosity, strategy.*

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

UDC 821.162.1

Nanivskyy R. S.
Narodowy Uniwersytet «Politechnika Lwowska»

PROBLEM TOŻSAMOŚCI BOHATERA W TWORZENIU WSPÓŁCZESNEJ POLSKIEJ PROZY

Artykuł opisuje problemy związane z formowaniem się i poszukiwaniem tożsamości współczesnej literatury polskiej po obaleniu reżimu komunistycznego i zaniku cenzury. Pod uwagę wzięto prace nowego pokolenia pisarzy, których debiut przypadł w okresie zmian i budowy nowego społeczeństwa. Podjęto analizę głównych kierunków rozwoju współczesnego polskiego bohatera, a także sposoby ustalania własnej tożsamości na drodze do autoafirmacji. W celu oddania pełnej wizji przytaczane są znane polskie krytycy współczesnej literatury, ich wizja, problemy i analizy, a także główne nurty współczesnej polskiej prozy na przykładzie czołowych przedstawicieli kręgów literackich ostatnich dziesięcioleci.

Słowa kluczowe: *demokratyczne społeczeństwo, konfrontacja, «małe ojczyzny», ustrój polityczny, zawód pisarski, tożsamość, zniesienie cenzury, wolność.*

Piśmiennictwo polskie na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku wiązało się ze zmianą ustroju politycznego. Ważnym krokiem na drodze reform do demokratycznego społeczeństwa było całkowite zniesienie cenzury. Wydarzenie to spowodowało ujawnienie niespotykanych dotąd możliwości twórczych.

Możliwości startu w twórczą karierę w rodzącej się nowej rzeczywistości stały się niemal jednakowe dla wszystkich pisarzy: znanych już i uznanych oraz nowych. Każdy poniekąd zaczynał od nowa: jedni bez obaw mogli zadebiutować, inni dostali drugą szansę wykreowania swej wrażliwości artystycznej już bez obaw o odgórne naciski.

Pokolenia młodych pisarzy, których debiut przypadł na początki lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku zostały postawione przed koniecznością odszukania swego miejsca w nowej oczywistości i nowej roli. Dla takich ludzi pierwszoplanowym zadaniem stało się przemyślenie roli zawodu pisarskiego w nowych warunkach społecznych, a także odnalezienie nie tylko swego miejsca w społeczności, ale i siebie jako artysty. Proces identyfikacji własnej tożsamości doprowadził do zainteresowania tematami nowatorskimi i «frapującymi czytelnika formalnie» [17, s. 87].

Dla pisarzy, w okresie «rozwijająco-wybujałej demokracji» [17, s. 87] nastąpiła możliwość uwolnienia się od standardów narzuconych przez reżim komunistyczny. Wolność wiązała się z wyborem tematów i całkowitym uniezależnieniem od jakichkolwiek czynników zewnętrznych. Stało się modne odzyskiwanie dla utworów tematów, które często dotyczyły problemu tożsamości w różnorakich kontekstach i odniesieniach.

Dla Ireny Szlachcicowej, takie zmiany w pierwszej kolejności spowodowały różnicę w «odnoszeniu się do siebie» [3, s. 7], a dla Jerzego Jarzębskiego początek lat dziewięćdziesiątych nastał, jako czasy «przychylnej atmosfery dla młodych twórców, tak powszechnego przekonania, że skończyła się jakaś epoka w literaturze, a na jej miejsce powstać powinno coś nowego i odmiennego» [11, s. 28].

Powieści ukazujące się w tym czasie wyróżniały się ciekawą formą oraz zawartością, innego niż dotychczasowy, wskaźnika wartości. Ukazujące się w tym czasie różnorodne teksty literackie wywołały w życiu społeczno-kulturowym spory odzew. Utwory te łączyły w sobie rozmaite gatunki, więc na pierwszy rzut oka trudne były do klasyfikowania. Przejawiało się to zarówno w odrzucaniu tradycji, w czerpaniu z różnych konwencji i w śmiałym eksperymentowaniu z pojęciem tożsamości.

Ważne stały się rozważania nad osobowością, nad możliwymi kierunkami rozwoju ludzkości. Zaczęto operować chętnie pojęciami ponadindywidualnej więzi międzyludzkiej, przyszłości, samowiedzy, jej roli i zadań jakie stoją przed człowiekiem w związku z jej kształtowaniem. Doprowadziło to do rewizji dotychczasowych wyobrażeń na temat relacji między jednostką a społeczeństwem, a w konsekwencji do zniesienia zakorzenionego w komunistycznej filozofii prymatu zbiorowości. W związku z tą radykalną przemianą Jan Garewicz zauważył, że: «zaczęto traktować społeczeństwo jako instytucję, którą jednostki świadomie i celowo powołują do życia, by im służyła» [8, s. 43].

W tym okresie literatura odzyskała prawo do krytycznego osądu społeczeństwa bez obaw o presję ze strony władz. Dotychczasowa polityka Moskwy nie pozwalała na krytykę stworzonego przez siebie ustroju politycznego, ani na krytykę jego budowniczych, dlatego ówczesna literatura, unikając niedopuszczalnych osądów, zmuszona była do przekłamywania prawdy.

Zmiany ustrojowe, które uwolniły sztukę, a w szczególności literaturę od politycznych nakazów, zaowocowały nową tendencją, polegającą na wielostronnym i krytycznym osądzie społeczeństwa. Możliwość wyrażania swojej opinii stała się niezwykle pociągająca zwłaszcza dla młodych literatów, którzy już wkrótce nasycili rynek wydawniczy nowymi pozycjami książkowymi.

Lata dziewięćdziesiąte były niezwykle obfite w wartościowe powieści, których tematyka łamała dotychczasowe tabu. Literatura stała się areną, na której zaczęto prezentować kontrowersyjne poglądy i omijać wszelkie konwenanse społeczne. Pisarze zaczęli podejmować indywidualne problemy jednostek lub małych grup społecznych w konfrontacji ze społeczeństwem, kulturą czy religią.

Takie tendencje spowodowały ujawnienie się różnic w odbiorze rzeczywistości i jej artystycznym odzwierciedleniu. Skłócone i sprzeczne ze sobą nurty «Nowej Sztuki» można porównać z typem piśmiennictwa w okresie dwudziestolecia międzywojennego [4, s. 47], które nowymi postulatami zaaferowało ówczesne społeczeństwo [20, s. 192].

Badając relacje historyczne między 1918 a 1989 rokiem Arkadiusz Bagłajewski stwierdził metaforycznie, że nie można dwa razy wejść do tej samej rzeki, ale jednocześnie inspirujące wydało się badaczowi odwołanie się do «tamtego początku». Myśl ta wiązała się z próbą odnalezienia prywatnego porządku na łonie «rzeczywiście wizjonerskiego» mitu rozpoczynania czegoś nowego i nie odkrytego [4, s. 47].

Jednak pod koniec XX wieku sytuacja była bardziej skomplikowana niż na początku stulecia. Jak zauważył Leszek Szaruga, lata dziewięćdziesiąte – w rodzącej się młodej literaturze – musiały przede wszystkim odnaleźć się w «świecie przedstawionym», który dotąd nie mógł zostać w pełni opisany i zaprezentowany. Właśnie na tym polegało, według badacza, odzyskanie utraconej tożsamości [4, s. 47].

Samo pojęcie tożsamości, które posiada odległą i szeroką etymologię, swój początek bierze od łacińskiego idem, które w czasach starożytności rozumiano jako podobieństwo i ciągłość. Pojęcie to w odniesieniu do człowieka zastosowano o wiele później, bo dopiero pod koniec XIX wieku za pośrednictwem Willama Jamesa amerykańskiego filozofa i psychologa żyjącego w drugiej połowie XIX wieku.

Współcześnie tożsamość stała się jednym z podstawowych «egzystencjalnych problemów», i jak zauważa Ewa Banaszak-Karpińska, pojawia się jako sposób uchwycenia zbiorowości jako całości społecznej, także w kontekście społecznych wyobrażeń i obrazów, jakie zbiorowość tworzy i jakimi rozporządza na swój własny temat. Według jej założenia, tożsamość znajduje się w ciągłym ruchu, «idzie w jakąś stronę» i w tym sensie nie jest jakością stałą lecz trwałą [3, s. 153–156].

Natomiast w ujęciu Anthony'ego Giddensa amerykańskiego filozofa i psychologa żyjącego w drugiej połowie XIX wieku, tożsamość przebywa w relacji sama z sobą, ale też w relacji ze światem zewnętrznym, innymi ludźmi i kulturą i staje się swoistym samookreśleniem cech podmiotowości oraz przedmiotowości. Cechę tę nierozłącznie wiąże się z wizerunkiem świadomości własnego «ja». To ciągłe borykanie się z problemami w dochodzeniu do pełni wiedzy o sobie, do swoistego samopoznania decyduje o indywidualnym charakterze każdego z nas, indywidualnej ludzkiej tożsamości [9, s. 112].

Przyjęło się, że tożsamość można podzielić na jednostkową i zbiorową – której jedna z wersji jest tożsamością kulturową. Tożsamość zbiorowa obejmuje cechy, jakie jednostce przypisują inni ludzie, to znaczy takie właściwości, które w złożonym kontekście życia społecznego inni chcą dostrzegać w danej osobie. Natomiast tożsamość jednostkowa, stawia pytanie «Czym jest ja?» i obejmuje różnorodne elementy, poczynając od cech biologicznych, fizycznych, a kończąc na biograficznych i społecznych. Cechy osobowości jak, temperament, charakter, przekonania, wzory i obrazy świata stają się zasadniczymi czynnikami, wpływającymi na jej kształt.

Natomiast tożsamość jednostki nie jest czymś danym i niezmiennym, ale procesem, który ciągle się

wytwarza i przekształca się. Jak podkreśla Marian Golka: «<…> odbywają się rozmaite wahania, przypływy i odpływy, pewność i niepewność» [9, s. 113].

Takie odniesienie do pojęcia tożsamości odzwierciedla charakter zjawiska na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Pisarze tego okresu, żyjąc w społeczeństwie wielokulturowym, stanęli przed niełatwym zadaniem sformułowania odpowiedzi na pytanie dotyczące procesu kształtowania tożsamości i jej zakresu.

Jednocześnie twórcy pozostawali w ciągłej konfrontacji z kilkoma równocześnie oddziałującymi na społeczeństwo procesami takimi jak: modernizacja i globalizacja oraz transformacja i integracja. Proces integracji stał się trudnym zagadnieniem, zwłaszcza w odniesieniu do odwiecznych wartości dominujących w polskim społeczeństwie. Stając przed takim dylematem, jedni zaczęli pisać na zamówienie, inni artyści tworzyli, opierając się na własnych moralno-etycznych poglądach.

Twórcy emigracyjni, którzy cieszyli się dużą swobodą, mogli obiektywnie rozpatrywać i oceniać zmiany zachodzące w kraju. Jednak i oni napotykali trudności, związane z wyborem określonej postawy w relacji: emigrant – ojczyzna. Niezależność ideologiczna i prawo do nieangażowania się w sprawy rodzimego kraju wiązały się i konfrontowały się stale z uczuciami patriotycznymi i poczuciem przynależności do określonej grupy społecznej. Jak zaznaczyła Jolanta Pasterska, nawet jednoznaczny, zdałoby się, status emigranta nie oznaczał zgody na własną bierność, nie uchronił polskich emigrantów od zadania podstawowych pytań o własną tożsamość, a także o stosunek do polskości, pytania wobec kwestii «Kim jestem?» oraz «Czy jestem jeszcze dobrym Polakiem?» pozostawały niezmiennie w centrum ich uwagi.

Według Jolanty Pasterskiej, refleksja człowieka nad własną tożsamością przebiega na trzech poziomach samookreślenia: wyznaczają je związki z najszerszą zbiorowością społeczną, w dalszej kolejności z jej podgrupami i wreszcie trzecią płaszczyznę określa doświadczenia własnej niepowtarzalnej indywidualności [16, s. 108].

Można to odnieść do sytuacji, która miała miejsce w kraju w latach dziewięćdziesiątych. W tym czasie poczucie polskości okazuje się już w o wiele mniejszym stopniu nieoczywiste i niekonieczne. W kraju z roku na rok wzra-stały wpływy zagraniczne, między innymi z Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych. Na polskim rynku ukazała się w krótkim czasie ogromna ilość tłumaczeń książek obcych autorów, którzy wywarli duży wpływ na polskich czytelników, a także odegrali niemałą rolę w kształtowaniu pokolenia młodych pisarzy. Zjawisko wzmożonego zainteresowania literaturą obcą było od-powiedzią na wieloletnią, wymuszoną izolację kulturową. Z wymienionych wyżej już przyczyn obieg literatury zagranicznej za «żelazną kurtyną» był spowolniony, niekiedy niemożliwy. Wówczas większość pisarzy czerpało inspiracje z rodzimych dokonań lub z literatury ościennych państw. Stąd tak żywe zainteresowanie filozoficzno-estetycznymi wpływami Zachodu po osiemdziesiątym dziewiątym roku.

Prozę okresu po przełomie ustrojowym cechowała nie tylko wielość tematów, ale również duża różnorodność w sferze językowo-stylistycznej. Bohaterowie nowej polskiej prozy zaczęli posługiwać się niespotykanym dotąd słownictwem i składnią, które dość często okazywały się kalką z języka angielskiego. Część utworów wyróżniała się rezygnacją z tradycyjnych form narracji i coraz mniejszym przywiązaniem do polskości. Kraj i jego problemy pozostawały gdzieś na uboczu, a życie bohaterów toczyło się w ich własnym świecie.

Dopóki istniało zagrożenie, które wzmacniało narodową jedność, tożsamość była swoistym monolitem. Jednak od momentu, kiedy stała się ona momentem indywidualnym, «polskość» nie wystarcza za odpowiedź na pytanie, «Kim jestem?», natomiast zaczyna się sprowadzać do odpowiedzi wkraczającej w płaszczyznę indywidualności. Dyskusje nad polską tożsamością, nad postrzeganiem własnego «ja» stały się zjawiskiem niezwykle wyrazistym i pociągającym. Problem pytań «Kim jestem?» i «Skąd jestem?» po upadku PRL-u przybrał nową formę i stał się trójwymiarowy, jak wizerunek Polaka w nowych czasach.

Od tego momentu na pytanie «Skąd jestem?» proza polska udzielała następujących odpowiedzi: «skądinąd», «stąd», «znikąd».

Pierwsze dwa określenia odnosiły się do literatury tak zwanych «małych ojczyzn», a ostatnia do realizacji ówczesnej prozy migracyjnej, którą reprezentowało najnowsze pokolenie polskich pisarzy, którzy z różnych powodów opuścili kraj po osiemdziesiątym dziewiątym roku.

Przeciwstawną tendencją, którą dostrzega się w prozie lat dziewięćdziesiątych jest chęć «opowiadania historii» i «tworzenia fabuł». Pierwszą taką próbą w literaturze polskiej spełnił «wątek kresowy», który do osiemdziesiątego dziewiątego roku posiadał w zasadzie status tematu zakazanego [5, s. 225].

Po odzyskaniu suwerenności przez Polskę mogły oficjalnie ukazywać się powieści i wspomnienia opisujące wprost wydarzenia związane m. in. ze zmianą przedwojennych granic kraju. Często podejmowanymi tematami były problemy konfliktów i zbrodni,

dokonywanych na tle narodowościowym i kulturowym oraz przymusowych przesiedleń ludności. Takie literackie powroty do krainy dzieciństwa i młodości zawierają lektury Stefana Chwina i Anny Boleckiej.

Wkrótce wątek kresowy przekształcił się w nurt «małych ojczyzn». Idea ta wyrażała się przede wszystkim w odkrywaniu korzeni oraz dalszej i bliższej przeszłości rodziny, regionu, miasta. Zapowiedzią tego nurtu były powieści «Weiser Dawidek» Pawel Huellego i «Wyznania twórcy pokątnej literatury» Jerzego Pilcha, które powstały tuż przed upadkiem PRL-u. Później do tego kręgu dołączyły utwory Olgi Tokarczuk, Wiesława Myśliwskiego i Andrzeja Stasiuka [5, s. 252].

Nurt ten wyrósł po części z dyskusji, jaka odbywała się na łamach pism emigracyjnych i krajowych od połowy lat osiemdziesiątych i dotyczyła kulturowej tożsamości i odrębności Europy Środkowej.

Silniejsze odwoływanie się do koncepcji «małych ojczyzn» w latach dziewięćdziesiątych można uznać za próbę odbudowania od nowa utraconej tożsamości.

Taka tendencja najwyraźniej zaznacza się w książkach Andrzeja Stasiuka, Jerzego Pilcha i Olgi Tokarczuk. Tematyce tej sprzyjało również sięganie po inne wzorce gatunkowe. Stosowano zatem chętnie poetykę wspomnianych «małych ojczyzn» i mityzację. Ten gest odnajdywania tożsamości odnalazł swoje odzwierciedlenie w wielu utworach narracyjnych z lat dziewięćdziesiątych, w których opowiadacz przedstawiał niejednokrotnie świat z gruntu oderwany od realizmu. Wielu pisarzom oddało się pokusie krajobrazów «małych ojczyzn». Zaowocowało to różnymi realizacjami artystycznymi u wielu ówczesnych polskich epików, m.in. w twórczości Arkadiusza Bichty, Marka Bieńczyka, Manueli Gretkowskiej, Zbigniewa Kruszyńskiego, Janusza Rudnickiego. Typ bohatera «niezakorzenionego» zrodził się pod wpływem wolności, która nie narzucała ograniczeń. To bohater wolny, ale wolność tę zyskał nie tylko dzięki zmianom na arenie politycznej, ale – jak pisze Przemysław Czapliński – przede wszystkim «dzięki igraniu z obcością, dzięki wybieraniu kolejnych wcieleń i form nie przynależności» [5, s. 242].

Niezakorzenienie idzie w parze z «poczuciem niezależności» [18, s. 48] od jakiejkolwiek wspólnoty i warunkowane jest, według Izabeli Filipiak, «<…> czymś różnym od wolności, a mianowicie internacjonalizacją, doświadczeniem bezdomności i obcości» [7, s. 157].

Można by zaryzykować stwierdzenie, że bohater niezakorzeniony nie nadaje się na materiał do konstruowania zwartej, jednoznacznej fabuły. Konstruując takowego bohatera pisarze zdali się na losową wypadkową, na ślepy los, wprawiając postać w ruch i patrząc, co z tego wyniknie. Osobowość tak skonstruowana swoje sukcesy zawdzięcza umiejętnemu korzystaniu z «wolności nowoczesnej» i świadomemu funkcjonowaniu poza sferą polityczną i ekonomiczną. Dzięki temu, że człowiek niezakorzeniony bez obaw rzuca się wir tego, co nowe i obce, czyniąc to z dużą ciekawością poznawczą, mógł stać się dla polskiego czytelnika jednym z najbardziej pociągających typów bohatera literackiego.

Pisarze, przedstawiając bohatera niezakorzenionego, czynią go świadomym obserwatorem życia i smakoszem «obcości». Miał on doświadczać świata z dwóch odległych perspektyw: wygnańca i człowieka wiernego «ojcowiźnie», a konfrontacja tych punktów widzenia miała budzić w nim poczucie wolności. Dzięki temu doświadczeniu bohater może uczynić obcość stanem uniwersalnym, egzystując w świecie, w którym «wszyscy jesteśmy obcy, prawie wszyscy», jak mówi tytuł jednego z opowiadań Załuskiego. Jeżeli tak jest, wówczas «prawie nikt z nas nie jest do końca zadomowiony i w tej bezdomności jesteśmy do siebie podobni, sobie bliscy» [7, s. 157].

Przemysław Czapliński dostrzega jednak bardziej niż samą «obcość» bohatera – «wzorzec osobowy jaki spełnia» i określa go «cum grano salis» jako «stypendysta» [5, s. 247].

Taki obraz pojawił się u Manueli Gretkowskiej w utworze «My zdieś emigranty», którego główna bohaterka jest stypendystką zagraniczną, starającą się o kolejne stypendium. Podobny typ postaci przedstawił Marek Bieńczyk w Terminalu. Ten nurt przedstawień sygnalizuje jednocześnie tożsamość obcego, określanego trojako przez następujące słowa-klucze: «skądinąd» – jako typ bohatera głęboko zakorzenionego w kulturze polskiej, «stąd» – sytuacja znamionująca mieszkańca (to tożsamość najtrudniejsza, ale najbardziej płodna w prozie przełomu), wreszcie – «znikąd», oznacza tożsamość człowieka niezakorzenionego i z pewnością najbardziej symptomatycznego dla najnowszej prozy [5, s. 232].

Według Hannah Arendt, każdy z powyższych rodzajów tożsamości to zaczątek nowej kondycji ludzkiej, opisujący związek pomiędzy skazaniem na życie w określonym miejscu i w konkretnym czasie, to «wizerunek kunsztu» [1, s. 186].

«Skądinąd», sygnalizuje tożsamość obcego, głęboko zakorzenioną w polskiej literaturze i zmieniającą dziś swoją postać. Obcość zaczęła oznaczać wygnańca, przesiedleńca, emigranta.

Taki obywatel nie jest «swój» «w mocnym, podwójnym sensie tego słowa» [5, s. 232]. Czuje się obco, albo też jest obcy – nie stąd, lecz z zewnątrz.

Panuje stereotyp na temat takiej literatury, że skłania do wniosków, iż tragedią życiową jest spowodowana brakiem korzeni niemożność zadomowienia się w nowej przestrzeni i nieumiejętność akceptacji nowego porządku i wpisania swojego życia w nowy rytm. Według Czesława Miłosza, taki człowiek «reprezentuje okaleczone społeczeństwo» [13, s. 180].

W najnowszej literaturze sytuacja ta jednak ulega zmianie. Bohaterowie Manueli Gretkowskiej, Nataszy Goerke, Izabeli Filipiak czy Janusza Rudnickiego, przebywając na emigracji, szamocą się ze swoim losem, ale zmienia się ich pojmowanie emigracyjności. Na skutek transformacji tego pojęcia zanika poczucie obcości jako takiej [14, s. 12], co nie zdarzało się w literaturze pisarzy poprzedniej fali.

Kiedy zapytano Manuelę Gretkowską: «Nie jest chyba pani emigrantem?», odpowiedziała: «<…> Ja się nigdy nie czułam emigrantem. Przynajmniej od kilku lat we współczesnej Europie to pojęcie nie ma już żadnego znaczenia. Kojarzy się jedynie z Trzecim Światem» [10].

Anna Nasiłowska dostrzega zjawisko emigracyjności jako nieodłączny proces funkcjonowania ówczesnych cywilizacji: «<…> Bohater nie jest już emigrantem – ani politycznym, ani zarobkowym, postrzega siebie jako część wielonarodowej kultury» [15].

Przyjmując «status stypendysty» metaforycznie, można go odnieść do większości bohaterów: stypendyści «krajowi» przebywają w niekonkretnej przestrzeni społecznej i geograficznej, nie pracują bądź też wykonują pracę, która w żaden sposób «nie odciska się na ich życiu» [5, s. 247], są nie-wykrywalni na mapie politycznej czy obywatelskiej, a swój pobyt gdziekolwiek traktują jako tymczasowy. Gdy bohater tego pokroju przebywa za granicą, nie czuje się emigrantem, łatwo nawiązuje kontakt z nową społecznością, ale jednak nawet z nią się nie integruje. Jak napisała Anna Nasiłowska, już nie musi: «Zastępować dawnych uwarunkowań nowym zakorzenieniem – bezboleśnie zmienia miejsca zamieszkania, dzielnice, kraje, jest w podróży, która stała się sposobem na życie» [15].

Obraz turysty bez ojczyzny doskonale ukazuje «Biały kruk» Andrzeja Stasiuka. Ucieczka bohatera staje się czymś «<…> niewidzialnym i nietykalnym bez rzeczy, jedynie z obronią pamięci» [19, s. 163]. Ten typ postaci trafnie komentują słowa jednego z bohaterów powieści: «On mógłby żyć wszędzie <…> Ale wtedy byliśmy zbyt głupi, by to pojąć» [19, s. 163].

O ile «bohater-stypendysta» na pytanie: «Skąd jesteś?» może odpowiedzieć – «Znikąd», o tyle odpowiedź «turysty bez ojczyzny» zabrzmi: «Skądinąd» i oznacza «absurdalność jakiegoś modusu życia» [5, s. 250]. Według Cezarego Michalskiego, taki styl egzystowania «otwiera możność bycia wszystkim» [12, s. 19] i wydaje się, że również bycia «nikim».

Problem ten jest wyraźnie widoczny w prozie polskiej lat dziewięćdziesiątych, która, czerpiąc ze sztuki niskiej, dała do zrozumienia, że życie społeczne ostatniej dekady toczy się pod dyktando powieści sensacyjnej albo romansu. Literatura tego rodzaju utworzona została z klisz estetycznych, a zjawisko to daje się zaobserwować u wielu ówczesnych pisarzy.

Przemysław Czapliński podkreśla, że próba podrobienia i sfałszowania rzeczywistości znaczy to samo, «<…> Co podgonić ją, popędzić, pokazać światu <…> jaki jest, rzutując jego w przyszłość» [6, s. 18].

Powyższe rozważania nasuwają wniosek, że literatura końca XX wieku, pomimo sprzyjających warunków, nie potrafiła w pełni wykorzystać swojej roli w społeczeństwie i wciąż nieustannie poszukuje własnej tożsamości.

Przez dwie dekady rozwoju nowej prozy, nazbyt często rola pisarza hołdowała celom komercyjnym, a jego nazwisko wiązało się z sensacją obyczajową. Czy drogi te nie stanowią bardziej natężonego jeszcze pogłębienia owych «beztożsamościowych» sposobów pojmowania życia i twórczości. Dekadencki hedonizm, miałkość i brak ostro wykreślonych wartości przebijać zda się coraz silniej przez twórczość coraz młodszych generacji powieściotwórców. Problem tożsamości wciąż pozostaje aktualny dla przedstawicieli przyszłych pokoleń, którzy wybiorą służbę Pegazowi. I możliwie, że w niedalekiej przyszłości zostanie przekreślona większość «głośnych» zdobyczy najnowszej literatury.

Literatura:

1. Arendt H. Między czasem minionym a przeszłym. Osiem ćwiczeń z myśli politycznej / przekł., M. Godyń, W. Madej. Warszawa, 1993. 200 s.
2. Bauman Z. Wieloznaczność nowoczesna, nowoczesność wieloznaczna. Warszawa, 1996. 150 s.
3. Biografia a tożsamość / red. I. Szlachcicowej. Wrocław, 2003. 200 s.
4. Była sobie krytyka. Wybór tekstów z lat dziewięćdziesiątych i pierwszych / opr. D. Nowackiego, K. Uniłowskiego. Katowice, 2003. 100 s.
5. Czapliński P. Ślady przełomu. O prozie polskiej 1976–1996. Kraków, 1997. 300 s.
6. Czapliński P. Świat podrobiony krytyka i literatura wobec nowej rzeczy-wistości. Kraków, 2003. 200 s.

7. Filipiak I. Absolutna amnezja. Poznań, 1995. 250 s.
8. Garewicz J. Rozdroża pesymizmu. Jednostka i społeczeństwo w koncepcji Artura Schopenhauera. Wrocław, 1965. 220 s.
9. Golka M. Socjologia kultury. Warszawa, 2007. 245 s.
10. Górnicka-Boratyńska A. Piszę ciałem. Polityka-Kultura. 1994. nr 11. S. 5–8.
11. Jarzębski J. Apetyt na Przeminę. Notatnik o prozie współczesnej. Kraków, 1997. 170 s.
12. Michalski C. Powrót człowieka bez właściwości. Warszawa, 1996. 190 s.
13. Miłosz C. Szukanie ojczyzny. Kraków, 1992. 336 s.
14. Między Polską a światem. Kultura emigracyjna po 1939 roku / pod. red M. Fik. Warszawa, 1992. 200 s.
15. Nasiłowska A. Pożegnanie prowincjalizmu. Polityka-Kultura. 1994. nr 11. S. 12–15.
16. Pasterska J. Lepszy Polak? Obraz emigranta w prozie polskiej na obczyźnie po 1945 roku. Rzeszów, 2008. 250 s.
17. Polska proza i poezja po 1989 roku wobec tradycji / red. A. Główczeskiego i M. Wróblewskiego. Toruń, 2007. 200 s.
18. Rudzka Z. Białe klisze. Katowice, 1993. 160 s.
19. Stasiuk A. Biały kruk. Poznań, 1995. 320 s.
20. Ważyk A. Kwestia gustu. Warszawa, 1966. 211 s.

ПРОБЛЕМА ІДЕНТИЧНОСТІ ГЕРОЯ У СТАНОВЛЕННІ СУЧАСНОЇ ПОЛЬСЬКОЇ ПРОЗИ

У статті охарактеризовано проблеми, пов'язані зі становленням та пошуком самобутності сучасної польської літератури після повалення комуністичного режиму та зникнення цензури. Розглянуто творчість письменників нового покоління, дебют яких припав на період змін і побудови нового суспільства. Проаналізовано основні напрями розвитку сучасного польського героя та пройдені шляхи встановлення ідентичності й самобутності. Для віддзеркалення цілковитого бачення наведено цитати відомих польських критиків сучасної літератури, їх бачення, проблеми й аналіз, а також основні праці в сучасній польській прозі на прикладах відомих представників літературного середовища останніх десятиліть.

Ключові слова: *демократичне суспільство, ідентичність, конфронтація, «малі вітчизни», політичний устрій, письменницька праця, скасування цензури, свобода.*

ПРОБЛЕМА ИДЕНТИЧНОСТИ ГЕРОЯ В СТАНОВЛЕНИИ СОВРЕМЕННОЙ ПОЛЬСКОЙ ПРОЗЫ

В статье охарактеризованы проблемы, связанные со становлением и поиском самобытности современной польской литературы после свержения коммунистического режима и исчезновения цензуры. Рассмотрено творчество писателей нового поколения, дебют которых пришелся в период изменений и построения нового общества. Проанализированы основные направления развития современного польского героя и пройденные пути установления идентичности и самобытности. Для отражения полного видения приведены цитаты известных польских критиков современной литературы, их мнение, проблемы и анализ, а также основные труды в современной польской прозе на примерах известных представителей литературной среды последних десятилетий.

Ключевые слова: *демократическое общество, идентичность, конфронтация, «малые родины», политическое устройство, писательский труд, отмена цензуры, свобода.*

THE PROBLEM OF IDENTITY OF THE HERO IN THE ESTABLISHMENT OF CONTEMPORARY POLISH PROSE

The paper describes the problems associated with the formation and the search for the identity of contemporary Polish literature after the overthrow of the communist regime and the disappearance of censorship. The study examines the work of the new generation of writers, who debuted during the period of change and the construction of a new society. The paper analyses the main trends in the development of the modern Polish hero and the ways of establishing identity on the path to self-affirmation. To demonstrate a broader picture, the study cites famous Polish critics of modern literature, their vision, issues they problematize and the way they deal with those issues; it analyses main trends in modern Polish prose by providing leading representatives of the literary circles of the last decade.

Key words: *democratic society, identity, confrontation, "small fatherland", political system, writer's work, canceling censorship, freedom.*

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2.09«18»

Дубова І. О.
Вінницький національний технічний університет

Поздрань Ю. В.
Вінницький національний технічний університет

ЖАНР ПОЕМИ У ТВОРЧОСТІ СТЕПАНА РУДАНСЬКОГО: ІСТОРИЧНА АВТЕНТИКА, ПОЕТИКА ФОЛЬКЛОРНИХ ВІДОБРАЖЕНЬ

У статті досліджено жанр поеми у творчості Степана Руданського. Розглянуто історичну автентику поем. Описано поетику фольклорних відображень. З'ясовано вплив на поеми фольклору на рівні змісту та форми. Визначено вагомість поем в історії української літератури.

Ключові слова: *історична поема, гетьман, сюжет, фольклор, мотив.*

Постановка проблеми. Патріотична свідомість, творчі шукання в жанрі поеми привели Степана Руданського до створення широких епічних картин з історії України. Поет написав своєрідну художню хроніку доби Гетьманщини, звіршувавши низку історичних поем-«співів». «Мазепа, гетьман український», «Іван Скоропада», «Павло Полуботок», «Вельямін», «Павло Апостол», «Мініх» основані на історіях України Д. Бантиша-Каменського та М. Маркевича.

Починаючи з І. Франка дослідники, особливо радянського періоду, відмовляли цим поемам у літературній вартості. Характеризуючи їх, Франко зазначив: «Думка написати поетичну хроніку Гетьманщини, – думка сміліва… Але виконання її у Руданського вийшло зовсім школярське, майже без ніякої поетичної стійкості» [5, с. 219]. Йдучи за Франком, дослідники радянського часу з політичних причин мусили трактувати історичні поеми Руданського як малохудожні, в яких «некритично переповідані епізоди з «Истории Малой России» Д. Бантиш-Каменського та «Истории Малороссии» М. Маркевича» [1, с. 277]. Докорялося письменникові і тим, що він «не зміг намалювати в цих поемах правдиві історичні картини, показати народні маси в історичній боротьбі…», що життя історичних персонажів у «багатьох своїх епізодах не відповідає дійсності» [2, с. 80]. Із цілком зрозумілих причин твердилося, що «минуле України, її взаємини з Росією… в поемах викривлені, перекручені» [3, с. 12]. Науковці були зв'язані офіційною політичною доктриною і не могли повно та об'єктивно дослідити ідейний зміст історичних поем Руданського. Звичайно, вони надто прив'язані до джерел. Проте історичним у них є фактаж «портретування», «літописним» – тон із засобом багатосполучниковості. Часто зустрічаються в них і народно-епічні засоби.

Постановка завдання. Мета – дослідити жанр поеми у творчості Степана Руданського.

Виклад основного матеріалу. Звісно, ідею коломийкового докладного звіршування інформації про певні події минулого на основі виданих у царській Росії історій України, що перейшли через цензурне сито, складно зарахувати до найбільш продуктивних. Тим більше, що студент-медик мав небагато зразків історичного віршованого жанру високої проби в Україні, на які міг взоруватися. Це пов'язані з фольклором «героєцентричні» поеми Є. Гребінки «Богдан», Шевченкові поеми «Тарасова ніч», «Іван Підкова», «Гайдамаки» і «Гамалія» (звідси запозичено панораму спіненого байдарками моря, на цей раз не Чорного, а «янтарного») – й фактично все, коли не брати до уваги

твори польських авторів «української школи» чи концептуально неприйнятної для Руданського «Полтави» О. Пушкіна. «Співа» «Мазепа, гетьман український» так само виявляє відсутність у літературі орієнтирів (не на Байрона ж слід було взоруватися з його образом героя-коханця). Коли додати сюди неоднозначність поцінування гетьмана в українському фольклорі, а також врахувати політичну дражливість «сепаратистської» теми – то стає очевидним, що й написати таку поему було непросто, і розраховувати на друк позитивного твору про Мазепу за життя автора не доводилося.

«Мазепа…» розпочатий у народнопісенний спосіб: замислений у Білій Церкві гетьман поданий через заперечне порівняння «Не орел то сивокрилий / Квилить серед степу» [4, с. 153]. Причому Петро І і король Август теж уподібнені двом «соколам сивокрилим» в сприйнятті Карла XII, по-народному означеного «недолітком». До речі, далі король названий анафорично «орлом сивим», а потім іще й «левом могучим»; цар під Полтавою теж «як лев могучий / На коні літає». Синкретизм об'єктивного в оцінках історизму Руданського з фольклоризмом формує зображувально-виражальний план усієї поеми. Історії в ній більш ніж досить у відтворенні маршруту військ, інформації про їх чисельність, амуніцію й людські втрати, в топонімах і гідронімах, назвах етносів та згадках про битви.

Фольклоризм, здебільшого мовно-стильовий («трупом покладає», «вража Московщина», «вража Польща»), включає, поряд із пташиною символікою, українізовані народні звертання шведського короля на зразок «Ой ви шведи, мої шведи, / Храбрая дружино!» чи такі ж його найменування воєначальників: «Львиголова» (Левеншельд). Цілком у цьому дусі мовить і Петро: «Ой брате мій Карле, / Лучче помиритись!», і Мазепа. У зображенні Руданського він вважає «луччим» той час, щоб «з ворогами бійку розпочати».

Утворений Руданським образ «страшної хуртовини» з півночі, тобто війни Москви і ляхів із шведом, синекдохальна конструкція на зразок «стала Москва» коло Нарви, «ляхва» коло Риги виявилися адекватним образним відповідником Північній війні та народному типу історичного мовомислення. Образ же злої хуртовини дещо згодом знайшов індивідуальне продовження в поемі Олени Пчілки з доби П. Дорошенка «Орлове гніздо», що теж в СРСР не друкувалася. Обидва гетьмани в цих творах подані патріотами України. Так, Мазепа хоче відплатити «за нашу недолю», підійнятися на волю та від Донця і Орелі «По самі Карпати / Могучеє та сильнеє / Царство збудувати» [4, с. 154]. Державницькі інтенції й чин Мазепи, акцентовані Руданським, невластиві, наприклад, С. Палію, найбільшому героєві у свідченнях про ту добу українського фольклору (історичні перекази «Цар Петро і Палій», «Подвиги Семена Палія»).

У малюванні Руданського, не зовсім згідним із історичною правдою, вся Україна «роєм загуділа» довкола нього, а «молодії» не розуміють його конспірації перед «москалями» й рвуться до волі, щоб, як співається в історичних піснях, козаки «не гинули в снігах на чужині» (в «Іржавці» Шевченка так: у «Фінляндії в снігу пропадали»). Творчу настанову починати «пісні» поеми фольклорним заперечним паралелізмом дотримано й у II частині («То не місяць серед неба / Світить із зорйою…», «Та не громи ж то тяжкії / Упали на степи…»). У ній викриттю заміру Мазепи Московщиною завдяки батькам Мотрі передує залюблення немолодого гетьмана в «Кочубівну», «пишну і хорошу», немов королівна. Її портрет нагадує описи зовнішності героїнь балад Руданського, проте ще докладніший і знов-таки витриманий у фольклорному стилі. Традиційно-ліричними є «пташині» (з голубкою, лебідкою, перепілкою), «квіткові» («лиця» як «ружа садовая»), астральні (очі як зірниця) порівняння, серед яких надибуємо індивідуальні за тими ж моделями. Це «як ті тучі, чорні коси» та груди, що виглядають з-під намиста «як та піна» (порівняння на основі схожості кольору).

По-народному виразними й емоційними є відповідь Мазепи Карлові (II, полісиндетонна анафора), оцінки наратора типу «…Москва підступає, / Та слабого господаря / З хати випирає» [4, с. 156]. Щоправда, автор хибує на самоповтори, символізуючи «триворогів московських», Орлика, Чечеля і Войнаровського, як ще трьох соколів, а далі й Полуботка як «орла сивокрилого». Промова гетьмана до війська біля Семенощ виписана з дотриманням автентичності, правил красномовства та в манері прозорих народних прикладів (топос безодні перед Україною) і прислів'їв («дармо лили воду в решето дюраве»). Виступ Мазепи підніс ідеал «волі давньої» і слави, захисту їх «в лихую годину» без жалю і муки, щоб «за дітей подбати». Він зустрів підтримку війська, що «гримнуло», як «грім серед літа».

Заключна частина поеми відтворила перебіг війни детально й об'єктивно – з українського, звісно, погляду, що трактувалося в Росії як небезпечне мазепинство. Спектр фольклорних відображень тут включив використання стилістики

історичних пісень, наприклад, про зруйнування Січі: козаки серед чистого поля «похилились по сідельця: «Доле наша, доле!»; наративних паралелізмів («І поглянув…: «Нічого робити, / Треба … відбити»); влучних оцінних слів народу, як «Скоропада» – «пеньок перегнилий», Тамара «наймитчук московський», а Жураковський – «недорідок»; порівнянь і зворотів («Як солома покотились / Московські трупи», «в годині стала прахом / Пишная столиця»); тавтологій («бальом балювати»); анафор, постійних епітетів фольклорного типу («запорожці молодецькі», «сідла турецькі», «шаблі дамаські»); народної етимології («Дрізден») й метафоричної асоціативності («червоні кулі»-ядра «зміями літали», а кіннота по полі «саранчою») тощо. А для відтворенні трагізму батуринської розправи Руданському став у пригоді художній синтаксис загадок: «Що ходило, не стояло – / Що стояло, не ходило / Під ножем пропало. / В огні запалало» [4, с. 153].

Народні «промінь зору» і спосіб вислову, «суб'єктивовані» авторськими симпатіями до Мазепи, визначили фольклорну тональність завершення. У ньому гетьман, покидаючи Україну, «сльозами заллявся», захопив із собою «землі жменю». Казково-легендної природи епізод із обдаровуванням гетьманом Орлика й Войнаровського, фольклорного колориту останні його слова. Смерть Мазепи «край Бендерів» малюється в епічному ключі за допомогою народнопоетичної конструкції «то не те, а те», що є слов'янською заперечною антитезою, в обрамлюючій образності дум: «Та не сокіл же в неволі / Квилить-проквиляє…» (пор. із початком поеми).

Фольклорно-міфопоетичних значень набула в Руданського історично автентична згадка про невідоме місце могили Мазепи: про це ні «травиця», ні «вітер не скаже, / Ані ворон чорнокрилий / Місця не покаже» [4, с. 161]. Із цієї причини романтичну кінцівку поеми оповиває сум. Автора болить, що Мазепу «ніхто не згадає». У шевченківській манері («Чернець», «Заступила чорна хмара») констатовано минущість національної героїки, забуття історичних діячів: лиш «їден чумак» серед степу «Мимоволі спогадає / Гетьмана Мазепу». Тож виходить: у поемі С. Руданського «Мазепа, гетьман український» історії навіть надто багато, літературної творчості менше, а художньої вартості додають фольклор і фольклоризм, підпорядкований патріотичній свідомості автора.

Поема «Іван Скоропада» показує негативні конотації семантики образу цього гетьмана – через фольклорний зачинний паралелізм «дурня» (оцінка з «Мазепи…») Скоропадського та представника світу тварин, що є взагалі емблемою мудрості: «Сидить сова на камені, / Лупає очима; / Сидить гетьман Скоропада / Тай ниже плечима» [4, с. 161]. В аспекті літературного фольклоризму Руданський тут чогось нового не пропонує, культивуючи ту саму народну форму в межах такого ж докладного і розлогого повістування про історичні події. Ідейний зміст твору формує оскарження Полуботком зламання присяги царями «Фтодором і Олексою», політики московського визиску, «содоми» України, пониження гетьманських прав, нищення сили «чубатих» війнами на чужині, насипанням валів, канальними роботами (повходили у пісенність народу) та зловживань «п'явок»-воєвод, стольників, усіх цих українізованих поетом іще не давніх греків, а росіян «Шафірів», «Ізмайлів», «Протасів», «Міняйлів».

Неприйняття Руданським Скоропадського, слідом за сатирою «П. С.» Шевченка охрещеним «гетьманом дурним», викликане відсутністю спроб гетьмана захищати національні інтереси, його намаганням завчасу задобрити московських вельмож «козацькою землею, водою». Саме так і «пропало», за Руданським, місто Почеп (із волостю, як іронічно писав у повісті «Капітанша» Шевченко про цей дарунок Скоропадського О. Меншикову), а також інші українські містечка й села. Для автора «співи» такі речі є неможливими: адже, як зазначає він у манері народної словесності, «Не такий то цар московський, / Щоби пільгу дати» Україні, незалежно від того, яким би «добрим» чи лихим він не був. Авторська позиція зближує Руданського з Лесею Українкою, яка згодом у листі до М. Кривинюка, в СРСР недрукованому, докладно охарактеризувала тяглу стратегію Кремля нищити край, насилати на нього «всяку галич».

Результатом цього поет виставляє апокаліптичну картину жахливого стану батьківщини: в час, коли гетьман сидить совою, – «Україна гола, гола, / Саранча літає…» й навіть повітря в ній має «ядь смертельну». Всенародним стогоном звучить у Руданського фольклорне і водночас «відшевченківське» прокляття козаків, живцем умираючих за Доном.

Смертельну загрозу самому існуванню не лише Гетьманщини, а й усієї України мовець відтворив образом-явищем (атмосферним), що виступає у фольклорі символом небезпеки. Це туман із тавтологійно-анафоричної конструкції поеми, що, як писав І. Манжура в одному з листів кін. 70-х рр. до О. Потебні, однозначний із хмарою – чорною

північною хмарою над Україною. Бо ж Москва, як слушно прозирнув її історичну політику Руданський, тисячами «гилить» драгунів, щоб край «іще лучче» стиснути.

Діалоги Полуботка і Скоропадського розкривають у творі два типи національної еліти – угодовський і патріотичний. Тому Павло й звинувачує Івана, що той пустив «аж на груди / Ворога тяжкого». У поемі поступово множаться реквіємні, панахидні тони при згадках «і пішло» 12 тисяч аж до Ладоги, «і вже не верталось, / І пам'яти в Московщині / По них не зісталось». Після цього цар Петро загадав ще 10 000 туди, а інших 10 тисяч «за Хвалинське [давня назва Каспійського моря] / Перзів воювати». Згадкою ж про 5 тисяч козаків, посланих до Києва на спорудження валів, залишилися рови. У баченні нащадків їх будівники постають невідомими міфопоетичними героями фольклорних переказів про нові Змієві вали: то «змії якісь були» – на подобу того, що в легенді «Змієві вали» його запрягли в плуг святі Кузьма й Дем'ян. Просто люди такі скиби землі відгорнути неспроможні. На відміну від їх сили, виявом безсилля звучать передсмертні слова Скоропадського – пробачення перед «ненею»-Україною.

«Співа» «Павло Полуботок» посутньо доповнила заголовний історичний образ. Знову в зачині «пульсує» народнопоетична образність, що пронизує характеристики мовцем наказного гетьмана: «Полуботку, Полуботку, / Голубе, соколю!», «рідная дитино». Як «сокіл із чорним вороном», герой «дереться» з «Вельяміном» (невдале місце: ворон із соколом битися боїться; є калька з російської, хоч і не чужа мові українців). Хоча нехтувати новим царевим жаданням дати ще 15 тисяч в Ладогу й «до Хреста» нереально, наказний намагається дипломатичними заходами «підновити» давню волю України.

Вершинним у поемі є простий (народним стилем) і від того ще сильніший монолог Павла перед Петром – гнівне оскарження московських неправедностей і беззаконь у краї. Хай він не дорівнює вибуховій потужності «комедії» «Сон» Т. Шевченка, але таки сягає справжньої сили в закидах цареві обуреного гетьмана, набуває філософської афористичності вислову за фольклорними моделями: «Україна – не дитина, / Вона волю має, / А вільного не неволя, – / Правда пригортає» [4, с. 167]. Важливо, що «дрібні сльози», якими Полуботок обіллявся у тюрмі, – не від власної недолі, як у записаній Руданським пісні «Горе ж мені, горе», введеної в т. 1 і у «Копу…». Ці сльози – за Україну й усіх «товаришів, / Що без долі гинуть».

До мовно-стильового фольклоризму «Полуботка» мало що додають поеми «Мініх», одна з найслабших разом із «Павлом Апостолом» у групі, й особливо «Вельямін». У цій останній, що відтворює на «каміння скаменілий» стан цілої України після загибелі Полуботка, маємо той же епічний зачин. Стосовно президента Малоросійської колегії він міг би здатися недоречним, якби не ввібрав ще й доречну паралель Вельяміна і загрозливого туману. Зустрічаємо у творі активні тавтології, постійні в історичних піснях епітети на зразок «вража Московщина», метафоричну народну мову (Петро І «права козацькії / Затопив у море»), часом погрозливу, як в обіцянці С. Вельяміна «голови чубатії / По-московськи змилити».

Цій художній формі відповідає ідейний зміст «співи» про посилення тиску царизму на Україну. Йдеться про відіслання 22 тисяч і розпуск останніх 20 тисяч козацького війська, на місце якого приходить 30 тисяч московського ратного люду, про призначення росіян козацькими полковниками, так що перших (прізвища й полки скрупульозно звіршовані) стає вдвічі більше за українців; підвищення податків із «поселянів» утроє, з планами наступного здирання ще вдвічі. В історичній концепції автора, сформульованій у народному стилі, деяка полегша для України за Катерини І змінилася після її смерті новою «тяжкою годиною» – правлінням «Петра-недолітка». Тоді, відповідно до наростаючої градації фольклорних тавтологій і анафори, «заридали, застогнали» «біднії» селяни й козаки і вся Україна.

Аналогічно в поемі «Мініх» народнопісенний зачин «Ходить сокіл коло моря, / Крила розпускає» семантично маркує намір фельдмаршала протиставитися «розпревражому сину» Біронові перемогою у війні з турком у надії на здобуття зі славою й усієї України з рук «ясної Ганни». Хронікальний, із численними подробицями виклад історії двох походів на Крим, невдалої виправи «Леонтого» й наступних походів Мініха на чолі все більшого війська, складає зміст твору. Його автор неодноразово, досить щедро аплікував коломийкову «співу» різнорідними фольклорними компонентами, що дозволило колоритно передати перебіг і суть подій.

Не лише орнаментальними, а й посутніми в їх розкритті стали, знов-таки, фольклорні: 1) батальне порівняння зі сфери польових робіт – «як сіно під косою, / Татари валились», loci communes – «срібло-злото»; 2) подвійні зіткнення на зразок «А тим часом і татари / Очі продирають…» з підсиленням фрази тавтологією і навіть

почетвірний анадоплозис у відтворенні Очаківської битви; 3) закляття: щоб «сонця більше не побачив»; 4) народні одиниці виміру: «рів глибокий / У чотири хлопа» й окремі лексеми, як «джума», козацькі гумористичні вислови (початок останнього строфоїду), а також анафоричне й метафоричне письмо, характерні епітети на зразок «брат препоганий».

Показово, що симпатії Руданського в малюванні батального протистояння Росії й Кримського ханату віддані православній Росії (бо в складі її війська воюють козаки), а не ще давнішому історичному супротивнику України. Утім, жорстокістю нищення кримців імперія виявляє зовсім не християнське людинолюбство, а його повну протилежність. І в українському фольклорі важко знайти позитивне ставлення не тільки до татарів чи турків, а й до християн, що приходили з мечем, – ляхів і навіть шведів.

Поема «Павло Апостол» (у назві помилка, треба «Данило…»), створена в тому ж ключі мовно-стильового фольклоризму, вирізняється значною кількістю риторичних запитань у народнопісенному діалозі «добрі люди – Україна». Пошуком відповідей на них Руданський активізував читача осмислювати шляхи приходу до влади гетьманів і старшини, роль Петра II («Петрика») і цариці Анни в її долі. Народномовна констатація, що «Ганна» її «вже не так пригортає», підтверджується історичними свідченнями про тисячі козаків на важких земельних роботах, їх участь в імперській війні в Польщі. Парадоксально, але гетьман Апостол практично залишився на маргінесі «співи», йому ж і присвяченої.

Висновки. У цілому ж історичні поеми Руданського не стали помітними літературними явищами, виявляють певне «згасання», вичерпання автором цього різновиду поемного жанру, поетику самоповторів, у тому числі в «роботі» з фольклором. Нерівні, з поезією, часто-густо принесеною в жертву ретельному переказу історії України, хай навіть із національно-патріотичних позицій, вони тільки кращими своїми зразками («співи» про Мазепу, Скоропадського і Полуботка) переросли рамки «документу історично-літературного» (І. Франко), виявивши при тому спроможність оцінити драматичні події минулого народним ладом і складом.

Список літератури:

1. Історія української літератури: У 2 т. / Ред. колегія: І. Дзеверін (гол.), В. Дончик, О. Мишанич та ін. К.: Наукова думка, 1987. Т. 1. 629 с.
2. Пільгук І. Степан Руданський. К.: Держлітвидав, 1956. 116 с.
3. Руданський С. Твори. К.: Дніпро, 1965. 622 с.
4. Руданський Степан. Усі твори в одному томі / Передм. Г. Латника. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 520 с.
5. Франко І. Твори у 50 томах. / І. Франко. К.: Наукова думка, 1980. Т. 33. 560 с.

ЖАНР ПОЭМЫ В ТВОРЧЕСТВЕ СТЕПАНА РУДАНСКОГО: ИСТОРИЧЕСКАЯ АВТЕНТИКА, ПОЭТИКА ФОЛЬКЛОРНЫХ ОТОБРАЖЕНИЙ

В статье исследован жанр поэмы в творчестве Степана Руданского. Рассмотрена историческая аутентика поэм. Описана поэтика фольклорных отображений. Выяснено влияние на поэмы фольклора на уровне содержания и формы. Определена значимость поэм в истории украинской литературы.

Ключевые слова: *историческая поэма, гетман, сюжет, фольклор, мотив.*

POEM IN THE CREATION OF STEPAN RUDANSKIY: HISTORICAL AUTHENTICITY, FOLKIORE OPTIONS

The poem us a genre of Stepan Rudansky's creation has been explored in the article. The historical authenticity of poems has been exzamined. The poetics of folklore mappings has been deskribed. The influence of folklore on the poet's poem at the level of content and form has been clarifies. In the article the significans of the poem in the history of ukrainian literature has been determined.

Key words: *historical poem, poem-fairy tale, hetman, plot, folklore, motive.*

УДК 821.161.2-3«19»

Опришко Н. О.
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

РОМАН «ДВАНАДЦЯТЬ ОБРУЧІВ» ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА: МІСТИФІКАЦІЯ БІОГРАФІЇ ЯК СПОСІБ ПРОЯВЛЕННЯ ОРФІКО-НАРЦИСИЧНОЇ ОСМОЗИ

У статті розглядається феномен містифікації біографії як один із прийомів постмодерністської гри. Автор доводить, що містифікована біографія постає ідеальним ландшафтом, здатним розкрити парадоксальність постмодерністських орфіко-нарцисичних моделей роману Юрія Андруховича «Дванадцять обручів». Орфіко-нарцисичний комплекс, в межах якого вимальовується роздвоєний образ Антонича, співвідносячись і з містифікацією, і з еротичним, творить текст як тілесно-духовну цілісність. Архетипальні образи Орфея та Нарциса, акумулюючись в містифікованому образі поета Антонича (а паралельно розсіюючись в інших героях роману), аналізуються в межах еротико-танатологічної осмози і таким чином найбільш точно характеризують відносність постмодерністського пізнання. Але в той же час укоріненість у них передбачає максимальну індивідуалізацію, деконструкцію матриці, й без того винятково полісемантичної та суперечливої за своєю природою.

Ключові слова: *постмодернізм, містифікація, орфіко-нарцисичний комплекс, діада «Ерос-Танатос», еротичний осмос (осмоза).*

Постановка проблеми. У постмодерністському тексті містифікація стає одним зі способів вибудовування тексту як орфіко-нарцисичного осмосу. Власне містифікацію можна окреслити як навмисну спробу введення читача, глядача або ж слухача в оману [16]. Введення в оману не лише читача, а й решти героїв твору – це один із варіантів традиційної літературної містифікації, як, наприклад, в Едгара По. Його текст «Містифікація» (1837) є історією барона Ритцнера Фон Юнга, який «належав до тих дивовижних людей, що зустрічаються час від часу, – вони роблять науку містифікації предметом своїх вивчень і справою всього свого життя» [14, с. 125]. У випадку з постмодерними текстами літературна містифікація є варіантом гри з читачем, в тому числі й інтертекстуальної, відтак – полем, на якому проявляється осмотична природа таких текстів. Містифікована ж біографія стає, таким чином, ідеальним ландшафтом, здатним розкрити парадоксальність постмодерністських орфіко-нарцисичних моделей роману Юрія Андруховича «Дванадцять обручів».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творячи «Дванадцять обручів», Андрухович, за його власним висловом, намагається написати «роман – Антоничеву фіктивну біографію» [3, с. 266], і цей процес цілком тотожний концепції Ролана Барта про насолоду та задоволення від тексту. Ряд літературознавців, серед яких І. Бондар-Терещенко, М. Томенко, Р. Харчук та інші [9; 10; 18; 20], розглядає творчість Андруховича як містифікацію та міфотворчість, зумовлену тим, що часом автор настільки захоплюється ідеєю створення нової художньої концепції, що містифікує, «створюючи якогось вигаданого автора» [18, с. 171]. Андрухович вибирає епоху таким чином, що навіть для постмодерністської історії вона – ілюзія. Його власні міфи, казки і легенди знаходяться ніби поза межами самої історії, «на рівні невидимої протограматики» (Ігор Бондар-Терещенко), яка формує уяву читача творів Андруховича, зокрема про історичний час. Письменник вилучає зі світосприйняття читача картину сьогодення та створює свій власний варіант «вже не історії, а археології, своєрідної археології бачення» [9, с. 72]. За цим принципом створюється містифікований автор записів, опублікованих спільно із заголовком «Перверзія», містифікована псевдобіографія Богдана-Ігоря Антонича у романі «Дванадцять обручів» (2003) і власне текст-містифікація («замість-роман») «Таємниця» (2007). Як зауважує дослідниця Наталія Філоненко, письменник прагне до містифікації дійсності навіть у поетич-

ній збірці «Пісні для мертвого півня», вміщуючи в кінці дещо міфічну біографічну довідку [19, с. 16]. Враховуючи погляди інших дослідників творчості Ю.Андруховича, ми у статті пропонуємо прочитання його роману «Дванадцять обручів» у контексті осмотичності постмодерністського тексту, де містифікація біографії інтенсифікує притаманний творчості письменника орфіко-нарцисичний комплекс.

Постановка завдання. Розкриття основної проблеми передбачає виконання низки завдань, а саме: розглянути апоретологічну суть діади «‘Έρως -θάνατος» і її інновації у романі «Дванадцять обручів» українського письменника-постмодеміста Юрія Андруховича; дослідити орфіко-нарцисистичну призматику еротичної осмози в тексті роману; довести, що саме прийом містифікації (у цьому разі – містифікована біографія поета Богдана-Ігоря Антонича) є ключовим у творенні деконструйованого постмодерністського тексту Андруховича.

Викладення основного матеріалу. Містифікація біографії Богдана-Ігоря Антонича відбувається на рівні творення образу «місячного коханця». Недаремно саме з Антоничевою постаттю пов’язує цей архетипальний образ професор Доктор. Відповідно до цього у «Дванадцяти обручах» Антонич постає цілком орфіко-нарцисичним персонажем: «безсумнівний улюбленець жіноцтва і серцеїд, мандрівний музика і тесля, що в кожному селі й містечку залишає після себе столочені квітники, безсонні ночі, виплакані очі і позашлюбних дітей. Зрештою, сам поет сказав про це найкраще: «Горіли молодиці і дівчата в п’янім щасті. // Ой, не одна згубила з них вінок!» [1, с. 119]. Антонич постає саме таким, яким автор бачить усіх своїх богемних героїв-поетів, яким «бачить» самого себе і власне життя у своїх творах. Дійсно, орфічний і нарцисичний Ерос дарують природним речам свободу для того, щоб вони могли бути самими собою: створюється «картина нерепресивного ладу, де суб’єктивний та об’єктивний світ, людина та природа знаходяться у гармонії. Орфічні символи групуються навколо бога, який співає, життя якого присвячене боротьбі зі смертю та за звільнення природи, матерії... Відмежовуючись від будь-якої іншої діяльності, Нарцис еротично віддається споглядану краси, що нероздільно поєднує його існування з природою» [13, с. 168–169]. А на думку Андруховича, поетичний геній не може асоціюватися з дріб’язково-побутовим тлом, яке приписується Антоничеві канонічно-традиційними спогадами. Самі тексти Антонича дають привід для містифікації, що її розгортає український постмодерніст у «Дванадцяти обручах», адже Антонич як поет і він же як особистість – це різні речі, це повна невідповідність між отим канонічно-традиційним поглядом на львівського поета й інтенсивно-еротичним наповненням його текстів. Виняткова суперечливість між офіційною біографією, спогадами про Богдана-Ігоря Антонича та його власними творами дали можливість розгорнути в антуражі Львова першої половини двадцятого століття еротичну містифікацію, вписану в межі орфіко-нарцисичного комплексу. Причому осмотичність його моделі забезпечується взаємодією бажання до містифікації не лише Юрія Андруховича як читача Антоничевих творів, але й самого львівського поета як їхнього автора, що так само містифікує, але на рівні власної біографії.

Вигадка у «Дванадцяти обручах» тримається на уявленні про людину як істоту роздвоєну. Зрештою, невипадковою є згадка про Володимира Ласовського, Антоничевого друга та автора «винятково точної в деталях і тому переконливої статті “Два обличчя Антонича”» [1, с. 117]. Дійсно, два Антоничі, абсолютно відмінні один від одного, прагнуть об’єднатися в певну цілісність, а позаяк вони обидва присутні в тексті лише як пасивні герої, відповідальність за таке єднання покладає на себе автор: звинувачуючи «галицький громадянський театр» у містифікуванні, він ставить під сумнів і свідчення близьких до Антонича осіб (як, скажімо, його наречена Ольга Олійник), і розвідки визнаних науковців, котрі бачать Антонича «таким собі лемківським Мауглі, до безтями зануреним у глибинне, кореневе, етнографічне, зелене» [1, с. 112]. Андрухович кілька разів наголошує на відмінності відомостей, отриманих зі спогадів Антоничевого товариша Ярослава Курдидика, та офіційної інформації про поета. На смисловому рівні настільки відмінний погляд на поетову біографію – не більше, ніж чергова містифікація, яка відбиває специфічно авторське розуміння творчої особистості, творчої свободи. Задля реалізації подібної інтенції постає необхідність віднайти культурних героїв, які уособлювали б ті настанови і діяння, що визначали долю людства. Для цього Андрухович вдається до психоаналітичного інтертексту, в якому такі фігури, певні символи абсолютно іншої дійсності, зосереджені в архетипальних образах Орфея та Нарциса. У внутрішній світ героїв Орфея і Нарциса входить нереалістичність (звідси – така тотальна містифікація як конструент побудови та інтерпретації «Дванад-

цяти обручів»). Вони окреслюють «неможливий» спосіб існування через «неможливі», неймовірні дії (коли герой існує не в реальності, а у фантазіях). Та «мета і значення цих дій не чужі дійсності» [13, с. 144]. Вони її рухають вперед. Споріднені із образом бога Діоніса, вони, на думку Герберта Маркузе, не стали, на відміну від Прометея чи Гермеса, культурними героями західного світу, а перетворилися на образи радості та задоволення. Орфіко-нарцисистичний код окреслюється як постійний корелят Великої Втрати (це втрата лібідозного об'єкта, пов'язана з міфом про Орфея) та Великої Відмови як протесту проти непотрібного пригнічення, боротьба за остаточну форму свободи – життя без страху, що найбільш органічно уособлюється в образі Нарциса. Орфічний та нарцисичний досвід світу, таким чином, заперечує досвід, на якому засновується світ принципу продуктивності. У ньому подолано протилежності між людиною та природою, суб'єктом та об'єктом. Буття переживається як задоволення, що об'єднує людину та природу, причому у втіленні людини не насильницьки втілює себе природа.

Традиційно територією містифікації в Андруховича стає місто. І закономірним є вибір міста, адже Львів уже фігурує як простір постійних авторських експериментів і в «Перверзії» (де стає ландшафтом передтекстових шукань Стаха Перфецького), і в есеїстиці Юрія Андруховича, і, зрештою, постає уявним, вигаданим, фантасмагорійним простором у псевдо-одкровеннях «Таємниці» та одкровеннях «Лексикону інтимних міст». Місто-зваба перетворюється на місто-забаву, стає своєрідною формою відновленого утраченого раю. Причому ця форма вже не обов'язково співпадає із реальністю, інколи наділена рисами нереального, вигаданого топосу, інколи ж – діаметрально протилежна тому, чим насправді є певне місто. Дійсно, як стверджують дослідники [11], [12], [21], семіотичний підхід до символіки міста через проведення ототожнення «місто-світ» виявляє його відповідність структурі світу в цілому. Тому цілком закономірним є перехід в есеїстиці письменника-постмодерніста до усвідомлення вже самого міста (міста-світу) як еротичного об'єкта, на який спрямовані любовні переживання автора: «Причиною ностальгії, здається, можна вважати любов. Однак це твердження не приведе нас нікуди: любов узагалі можна вважати причиною всього на світі» [2, с. 25].

Подібна стратегія є цілком зрозумілою, зважаючи на те, що літературна містифікація будується на поетиці заперечень і подвійних кодувань. Автор навмисне підкреслено виключає поета з тривіально-побутового львівського контексту, паралельно занурюючи його до контексту Львова містичного, таємного, парадоксального: «… насправді ніщо інше не притягувало його (Антонича – Н.О.) з такою жорстокою й невідворотною силою, як Львів… Так, Львів, місто поліційних духових оркестрів, провінційних публічних зібрань, народних кав'ярень і суспільних чайних, місто з велетенською в'язницею на головній вулиці, зовсім поруч із поетовим блудним притулком. Нескладно зауважити в цьому місті два головні притягальні для Антонича сеґменти. Перший з них – це Львів підземний, похований і затоплений… Другий – це Львів пролетарський, можливо, навіть люмпенський, себто всі його жахливо освітлені й непролазні осінньо-весняні передмістя…» [1, с. 113].

Таким чином, порівнюючи усі «лицемірні філістерські уявлення про те, яким повинен бути поет, виразник і володар дум народних» [там само], «легенди про боязкого і недорікуватого дівича» [там само], нудного, закомплексованого Антонича, із «правдою» про Антонича справжнього – «поганого хлопця і такого собі симпатичного шибайголову» [1, с. 112], автор моделює цілком новий образ, ідеальний, проте, для пояснення феномена орфіко-нарцисичної постмодерністської осмози. Інколи може навіть здатися, що цей створений із допомогою змістифікованих спогадів Курдидика образ більше належить богемному хуліганові, з яким цікаво блукати міськими нетрями – барами, кінотеатрами, борделями, аніж поетові. Про це ж пише й сам Андрухович, порівнюючи візію Курдидика із традиційнішою, проте абсолютно протилежною візією художника Володимира Ласовського, поетового приятеля: «Але, з іншого боку, Ласовський цілком тактовно врівноважує свій доволі несимпатичний образ одним єдиним, зате визначальним, протиставленням. Його Антонич – це в той же час і поет. До того ж не просто поет, а нічний візіонер, істинне життя якого розгортається у снах. <…> Що стосується Курдидика, то якраз у нього майже не знаходимо якихось глибших проникнень у поетову метафізику – Антонич для нього передусім друзяка, з ним добре пити й волочитися містом, влазити у скандали, втікати від поліції, але нічого поза тим. Час до часу, щоправда, виникають колоритні сцени з рецитуванням поезій – як не в борделі, то у кнайпі, однак усі вони не надто пасують до реальної хронології поетової творчості, породжуючи небезпідставні сумніви в кожного, хто обізнаний з цим предметом неповерхово» [1, с. 119].

Отже, автор не лише обігрує стереотип поета-пророка, а прямо вводить у ігрове поле постмодерного тексту поняття літературного канону. Переосмислення його у «Дванадцяти обручах» як чергового міфу суспільства, того «галицького публічного театру», що прагне витворити ідеальні образи своїх героїв, – відбувається за допомогою епізодів, які карикатурно ілюструють способи його творення. Серед таких і замовчування справжньої причини смерті Антонича, і реакція преси на загибель поета: «Звістка про його перебування в лікарні відразу опанувала Львовом. Проте керівництво театру не могло погодитися з істинною версією його катастрофи: спроба самогубства аж ніяк не належала до усталених на поприщі рідної літератури сюжетів. З іншого боку, самого факту тяжкої хвороби не було найменшої змоги ані затерти, ані приховати. Моделюючи свідомо свого власного Антонича, театральні діячі запустили в обіг перше ліпше з того, що спало комусь із них на думку й мало досить невинний, себто нейтральний вигляд: гострий апендицит з подальшою операцією на сліпій кишці» [1, с. 124].

Власне, від самого початку містифікації лінія життя у Львові, творчості та смерті поета Антонича подається через призму його любовних історій. Можна говорити тут про подвійні авторські інтенції. З одного боку, містифікація біографії найпростіше вибудовується у контексті еротично-чуттєвого дискурсу героя, що логічно завершується смертю. З іншого – тексти самого Антонича мають схильність до містифікації, і з цієї причини показовим є те, що більша частина цих апокрифічних містифікованих моментів так чи інакше пов'язана з текстами самого Антонича, в яких превалюють еротико-танатологічні моделі. З іншого ж боку, саме таким чином реалізується ідея порятунку міста. Оскільки «блуд» постає як метафора порятунку, а блудниця пов'язана з містом, подальше накопичення і розгортання тотожних образів стає цілком зрозумілим. Великого значення набуває відображення давнього культу «Афродіти Гетери» та «Афродіти Порно» [17], її чергова інкарнація – коханка Антонича повія Фанні, що за принципом постмодерної апоретології в однаковій мірі поєднує в собі риси низької розпусної розбещеності та високої моральної чистоти: «Фанні мала довгі, як струмки молока, ноги, шовково-теплий живіт і оксамитову чисту піхву, а шкіра її була настільки білою, що, як написали б у середньовічному романі, коли вона пила червоне вино, то було видно, як воно тече її стравоходом. Свого часу її переконували стати нічною танцівницею в «Золотому Цапі», але Фанні відкинула цю пропозицію як надто непристойну» [1, с. 122]. Подібна любовна пригода насправді апріорі є приреченою, адже саме орфіко-нарцисистична любов є найближчою до смерті на рівні пандемічного сприйняття, оскільки не передбачає продовження роду як єдиної можливості досягнути безсмертя. З іншого боку, Ерос, втілений у образах Орфея та Нарциса, творить інший тип людини – культурно-духовну людину, яка вбачає безсмертя у екстатичному злеті, у єднанні з вищими силами.

Однак орфіко-нарцисичні образи є виключно «вибухонебезпечними», вони не стверджують «спосіб життя», а вказують на світ глибин і смерті. За Г. Маркузе, «вони не несуть ніякої інформації, крім негативної: про непереможність смерті і про те, що не можна нехтувати покликом життя, насолоджуючись красою» [13, с. 144]. Проте жоден із героїв Андруховича не відмовляється від свого кохання-пристрасті ні на мить, навіть передчуваючи, що попереду – «швидше за все – розлука назавше» [4, с. 71]. Так, орфічний і нарцисичний досвід долає протиріччя між людиною та природою, суб'єктом і об'єктом. Ерос Орфея та Нарциса, відповідно, охоплюють дійсність лібідозними відносинами, які змінюють індивіда та його оточення, але, оскільки є ізольованою діяльністю унікальних особистостей, ця трансформація закінчується смертю. Поза всяким сумнівом, ці архетипальні образи поєднано в містифікованому Антоничеві. У тексті безпосереднє вираження таких прагнень Ерос-Танатос розкривається через його роман і спробу самогубства з Фанні (що, власне, є описом поезії Антонича «Балада про блакитну смерть»): «Похилений над ними синій янгол газу / вінчає їх вогнем блакитним, наче миртом / і душі, мов лілеї, кидає в екстазу / аж спаляться, немов останні краплі спирту» [6, с. 200]. Феномен «блакитної смерті» цілком співвідноситься саме з орфіко-нарцисичною природою еротичної осмози, що протистоїть любові-сторґе. Фанні та Антонич таким чином вдаються до самовбивства, не визнаючи шлюбних відносин, відтак орфіко-нарцисична смерть стає способом бунту проти сторґе.

Фактично, втілена в образі Фанні, у «Дванадцяти обручах» постає єдність образів «жертвоприношення», «пиятики», «блуду» та «спасіння», тобто, мортально-вітальна аліментарність нерозривно пов'язується з еротоцентричною моделлю буття через феномен жертовної любові та оновлюючої смерті: «Наприкінці червня він зайшов до неї на умовлену годину й вони ретельно поза-

чиняли всі вікна та двері. Роздягаючись, вони не промовили ані слова. Тоді Антонич написав вугіллям на стіні свої останні шість слів, які за значенням, можливо, перевершують усі шість строф його містики: «Ніхто не винен, злочинця не шукати!» Після цього відкрив газові крани й вони лягли на ложе… Вони вміли кохатися настільки віддано і в той же час зібрано, що смерть – чи то пак вічна порожнеча – мусила б їх накрити безпосередньо після останнього кларнетного схлипу й – так само останнього – млосного вибуху. Все це вже було описане ним у «Баладі про блакитну смерть», про що вона, либонь, не здогадувалась» [1, с. 123]. Так, переплітаючись із феноменом поетичної творчості, містична жертва-порятунок стає спробою переходу у трансцендентний вимір міста, що відображає не стільки його реальність, як саму ідею, індивідуально відчуту, створену, і водночас беззаперечно живу. Смерть усвідомлюється як вершинний момент кохання, але в той же час вона стає запорукою вічного життя, і закохані, «непритомніючи – чи то від любові, чи від отруєння» [1, с. 123], йдуть одночасно і в небуття, і у вічність, аби, зрештою, повернутися якщо не у справжній, то принаймні у містифікованій реальності, де «старий антонич досі ще жиє / він ще не вмер у нього аритмія / у нього джез і він багато п'є / його любоффф солодка як повія» [1, с. 136].

Поєднуючись таким чином, переплетіння Еросу з Танатосом у творі стає уособленням смерті і повернення, а отже, нового переходу на територію життя, так само, як втоплення Стаха Перфецького, тобто, смерть у воді та через воду, забезпечує героєві можливість вічного повернення у світ. Тож, містифікація біографії Антонича у «Дванадцяти обручах» це не банальне вигадування, а певний спосіб досягнення подвійної повноти – і образу Антонича, такого суперечливого у своєму житті й творчості, і постмодерністського роману Андруховича як еротичної осмози, твореної на межі різних текстів.

Справді, професор Доктор, дослідник його творчості, певним чином і сам поет, одне з його посмертних втілень часто цитує Антонича: «Ви, молоді, переважно не зауважуєте весен... Це вже потім, значно пізніш, прийде усвідомлення, що всі наші весни, як і наші літа, пораховано. «Ще мій сміх молодий і душа ще зелена», – так раптово прозріває поет Антонич. Прошу задуматися над цим. Чи не є воно початком трагічного у своїй сутності відкриття, що нас наділено проминанням?» [1, с. 104]. Дослідниця сучасної української літератури Олена Поліщук вбачає в такому тотальному містифікуванні розкриття постаті автора-гравця, яке в «Дванадцяти обручах» Андруховича проявляється на рівні гри з попередніми прозовими текстами, з «автобіографічним», зі сферою міфотворення тощо [15, с. 84]. Містифікування з приводу життя поета Богдана-Ігоря Антонича й стає в такому разі певним тлом для подібної літературної гри і в той же час співіснує в тексті із максимально інтенсивною містифікацією певних біографічних елементів самого автора. У цьому контексті постать професора Доктора теж може бути потрактована на рівні чергової самопрезентації Андруховича. Тут дія автора, що розгортає масштабну гру-містифікацію, проявляється на різних рівнях. Вона чітко окреслена на рівні текстуальному, адже те, що говорить професор Доктор, суттєво схоже на цитати з наукової роботи Андруховича, присвяченої творчості Антонича: «Богдан Ігор Антонич, – заговорив професор через хвилину, неприховано милуючись її молодим апетитом, – був і залишається в нашій свідомості як поет передусім весни та молодості. Поет весняного похмілля – так він сам сказав про себе і краще за нього не скажеш» [1, с. 106]. Водночас цей образ розкривається на смисловому рівні, де професор Доктор перетворюється (принаймні в інтерпретації Коломеї Воронич) на одну з іпостасей ідеї вічного повернення, або ж вічного колообігу життя, на один із «голосів», що розгортають у «Дванадцяти обручах» гру з міфом Антонича тощо: «Тільки не кажи, що все не так і я знову проїхала! Я ж бачила, як Ти виходив з веранди до Послів Ночі! Вони залягали у темних чагарях в очікуванні на Тебе. Думаєш, мене глючило? [закреслено все речення] А Ти востаннє на мене подивився через плече – то був не Ти! [останні два слова, як і знак оклику, закреслила], ага, то був той професор, на півсекунди він прорізався через Твою оболонку, бо Ти і він – це одне, я знаю. Я думаю, що завдяки цьому Ти можеш бути і тут, і на Місяці» [1, с. 249].

Історія Антонича в романі набуває винятково важливого смислового та формотворчого значення, стаючи тією осмотичної мембраною, яка забезпечує взаємопроникнення різних площин тексту (реального та містифікованого, теперішнього та майбутнього, матеріального та духовного, зрештою, прозового та поетичного), збирає докупи історії всіх героїв, а відтак унеможливлює «розпадання» педантично зібраної автором і розкладеної постмодерної мозаїки у винятково правильному як на логіку тексту порядку. Подібна стратегія є доволі органічною, адже один із основоположників

філософії постмодернізму Жан Бодріяр зауважує, що вся площина уявного, у тому числі й уявно-чуттєвого, співіснує із реальним світом через «операціональну симуляцію, мульти-симуляцію та мульти-реакцію» [8, с. 70]. І відтак, стирається межа між правдою і вигадкою. Як переконує нас француз Бегбедер, не правда, а саме брехня романічна: «Роман – це мистецтво не говорити правди, протистояти тиранії відвертості, шантажу щирості, диктатурі достовірності. А правда романтична (що може бути поетичніше та ліричніше за відвертість, якої величезної потрібно мужності для того, аби просто сказати, що ви думаєте насправді)» [7, с. 65]. В Андруховича вибудовується своєрідна концепція трансформування буденності таким чином, що на перший план виходить не конкретний образ чи об'єкт, а його реалізація в авторському світобаченні та світовідчутті, часто цілком відмінна від прототипу, інколи – така, що інтертекстуально поєднує факти і вигадки за принципом постмодерного пастишу. В будь-кому разі реалізується така форма у людській свідомості, у грі уяви, що в постмодернізмі набуває рис постмодерної гри-симуляції.

Авторський задум втілено у моделі «тексту в тексті» (мається на увазі розділ шостий «Дванадцяти обручів», де полотно містифікованої львівської долі та кохання Антонича входить у роман окремим фрагментом). Таким чином, реалізувався логічний перехід від «Перверзії» та новий виток думки про несправжність і життя, і жертви, і смерті, і воскресіння: «Тож коли на початку 60-х несподіване товариство його нових двадцятилітніх адептів, керуючись цвинтарними книгами й написами на вцілілих нагробках, визначає місце його поховання і споруджує там для нього новий нагробок, ніхто з них навіть не здогадується, що тим самим вони чинять усупереч загубленій легенді про те, ніби насправді він не помер, а жив у Львові всі ці роки, ніби він і далі десь у ньому живе і певного дня цю таємницю буде розголошено» [1, с. 129]. У контексті цієї ідеї «вічного життя» історія з відшуканням могили Антонича «шістдесятниками», так само містифікована, протиставляється логіці покоління «вісімдесятників» і набуває виняткової релятивності. Адже в тексті не знаходимо відповіді на те, що є ціннішим для історії літератури – ретельне відшукування могили забутого письменника чи ретельне відчитування його творів. І хоча Андрухович вдається до другого, парадоксальності ситуації додає той факт (реальний чи, можливо, теж певним чином містифікований), що письменник свого часу так само брав участь у пошуках Антоничевої могили, про що повідомляється в «Таємниці» (2007): «Нас було п'ятеро і ми шукали могилу Антонича. Ми її знайшли, хоч це й було безнадійно, але нас провадили сто червінців божевілля, розсипаних там і тут на цвинтарних доріжках» [5, с. 120].

Варто зауважити, що така гра в тексті «Дванадцяти обручів» пов'язана не тільки з містифікованою біографією Богдана-Ігоря Антонича. Письменницьке містифікування як феномен сучасної літератури Андрухович обігрує, подаючи історію літератора Артура Пепи, коли зауважує, що першою з двох виданих книжок того стала поетична антологія «Артурові брати», де сам автор був позиціонований лише упорядником, хоча «насправді нехитру містифікацію було видно наскрізь: вигадавши дев'ятьох не знаних широкому загалові поетів, їхні біографії та характери, він упорядкував по півтора десятка віршів від імені кожного з них, у своїй передмові натякаючи на символіку Круглого Столу і Святого Ґрааля, але роблячи це в настільки блюзнірський спосіб, що перейнятому неофітським фанатизмом видавцеві довелося зарубати початкову назву "Артурові Лицарі"» [1, с. 73]. Ця містифікація, еклектична та вибудувана цілком у постмодерному стилі, отримала неоднозначну рецепцію. Як зазначає автор, антологія «напоролася на одностайно гостру відсіч критики і такий же бурхливий читацький успіх» [1, с. 74]. Цей пасаж – не лише перша містифікація, присутня в тексті, але й, безперечно, алюзія на популярне в кінці XX – на початку XXI століття укладання антологій.

Висновки та пропозиції. Отже, феномен інтертекстуальної гри, без якої неможливо повністю зреалізувати постмодерністські ігри-експерименти із поверненням-зі-смерті, дає можливість ще одного способу проявлення орфіко-нарцисистичної природи текстів Юрія Андруховича – містифікації біографії. Такий прийом не тільки підкреслює релятивність творення орфіко-нарцисистичної осмози, але й фіксує новий, типово постмодерний погляд на взаємодію класичної діади «'Έρως-θάνατος». Як бачимо, містифікація чи радше «міф» Антонича розгортається в «Дванадцяти обручах» як безумовна вигадка, гра з текстом і читачем, але ця гра результативна, адже схоплює суть того, кого містифікує автор. Орфіко-нарцисичний комплекс, в межах якого вимальовується роздвоєний образ Антонича, співвідносячись і з містифікацією, і з еротичним, творить текст як тілесно-духовну цілісність. А інфінітна кількість потрактувань і прочитань її відкриває нові можливості для аналізу творчості Юрія Андруховича в майбутньому.

Список літератури:

1. Андрухович Ю. Дванадцять обручів. Київ, 2004. 333с.
2. Андрухович Ю. Диявол ховається в сирі. Вибрані спроби 1999–2005 років. Київ, 2006. 321 с.
3. Андрухович Ю. Орфей хронічний. Критика. 2003. № 9. С. 30–31.
4. Андрухович Ю. Перверзія. Львів, 2004. 304 с.
5. Андрухович Ю. Таємниця. Замість роману. Харків, 2007. 478 с.
6. Антонич Б.-І. Велика гармонія: (Модерністична поезія ХХ ст.): Для ст. шк. віку / Упоряд., передм., прим. Д. В. Павличка; [Худож. оформ. М. С. Пшінки, А. О. Лівня]. Фронтиспіс О. Л. Кульчицької. Київ, 2003. 350 с. іл. (Шк. бібліотека).
7. Бегбедер Ф. Романтический эгоист. Иностранная литература. 2006. №2. С. 4–111.
8. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть. Москва, 2000. 387 с.
9. Бондар-Терещенко І. Чао, Андрухович? (Сучасний роман в лабетах постмодерністського «мейнстріму»). Кур'єр Кривбасу. 1997. Ч. 91–92. С. 46–89.
10. Бондар-Терещенко І. Дюжина обручів на діжку революції [Про роман Ю. Андруховича «Дванадцять обручів»] / Neоліт: Літературно-критичні статті). Луцьк, 2008. С. 176–179.
11. Кирилюк О. Універсально-культурні аспекти деяких давньогрецьких старожитностей: семіотика міста в світлі концепції «метафор первісної свідомості» Ольги Фрейденберг. Київ, 2002. 126 с.
12. Лотман Ю. Символика Петербурга и проблемы семиотики города. / Семиотика города и городской культуры. Уч. Зап. Тартуского ун-та. Труды по знаковым системам. Вып. 18. 1984. С. 28–34.
13. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества / Пер. с англ.., послесл., примеч. А. А. Юдина; Сост. предисл. В. Ю. Кузнєцова. Москва, 2003. 526, [2] с. (Philosophy).
14. По Э. А. Мистификация. / Пер.: В. В. Рогова. Санкт-Петербург, 1999. 160 с.
15. Поліщук О. Автор і персонаж в українській новітній прозі. Київ, 2008. 183 с.
16. Пригодич В., Литературная мистификация, или мистифицирующая литература, Київ, 2008 URL: http://www.lebed.com/2008/art5335.htm (дата звернення: 20.06.2013)
17. Соловьев В. Философия искусства и литературная критика / Вступ. статья Р. Гальцевой и И. Роднянской. Москва, 1991. 701 с. (История эстетики в памятниках и документах).
18. Томенко М. Теорія українського кохання. Київ, 2002. 128 с.
19. Філоненко Н. Група «Бу-Ба-Бу» як явище українського літературного процесу кінця ХХ століття: Автореферат дис…. Канд.. філол.. наук. 10.01.01, Харків, 2007. 20 с.
20. Харчук Р. Сучасна українська проза: Постмодерний період: Навч. посіб. Київ, 2008. 248 с. (Альма-матер).
21. Хейзинга Й. Осень Средневековья / Пер. с нидерландского Д. В. Сильвестрова. 4-е изд. Москва, 2004. 544 с.

РОМАН «ДВЕНАДЦАТЬ ОБРУЧЕЙ» ЮРИЯ АНДРУХОВИЧА: МИСТИФИКАЦИЯ БИОГРАФИИ КАК СПОСОБ ПРОЯВЛЕНИЯ ОРФИКО-НАРЦИССИЧЕСКОЙ ОСМОЗЫ

В статье рассматривается феномен мистификации биографии как один из приемов постмодернистской игры. Автор доказывает, что мистифицированная биография является идеальным ландшафтом, способным раскрыть парадоксальность постмодернистских орфико-нарциссических моделей романа Юрия Андруховича «Двенадцать обручей». Орфико-нарциссический комплекс, в рамках которого вырисовывается раздвоенный образ Антонича, соотносясь и с мистификацией, и с эротическим, творит текст как телесно-духовную целостность. Архетипные образы Орфея и Нарцисса, аккумулируясь в мистифицированном образе поэта Антонича (а параллельно рассеиваясь в других героях романа), анализируются в пределах эротико-танатологической осмозы и таким образом наиболее точно характеризуют относительность постмодернистского познания. Но в то же время связь с ними предполагает максимальную индивидуализацию, деконструкцию матрицы, и без того исключительно полисемантической и противоречивой по своей природе.

Ключевые слова: *постмодернизм, мистификация, орфико-нарциссический комплекс, диада «Эрос-Танатос», эротический осмос (осмоза).*

THE NOVEL "TWELVE RINGS" BY YURI ANDRUKHOVYCH: MYSTIFICATION OF A BIOGRAPHY AS A MEANS OF MANIFESTING THE ORPHIC-NARCISSISTIC OSMOSIS

The article deals with the phenomenon of the mystification of the biography as one of the methods of postmodern play. The author argues that the mystified biography appears to be an ideal landscape capable of revealing the paradox of postmodern orphic-narcissistic models of Yuri Andrukhovych's novel «Twelve rings». The Orphic-narcissistic complex, within which the bifurcate image of Antonych emerges, correlates with both the mysterious and the erotic, creates the text as body-spirit integrity. The archetypal images of Orpheus and Narcissus, accumulated in the mysterious image of the poet Antonych (and simultaneously scattered in other characters of the novel), are analyzed within the limits of erotic-tanatological osmosis and thus most accurately characterize the relativity of postmodern cognition. But at the same time, rootedness in them involves maximum individualization, deconstruction of the matrix, purely polysemantic and contradictory by nature.

Key words: *postmodernism, mystification, orphic-narcissistic complex, dyad «Eros-Tanatos», erotic osmosis.*

РОСІЙСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.1

Артёмова О. И.
Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет

Иванова В. А.
Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет

Незовибатько О. В.
Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет

ЖАНРОВЫЕ РАЗНОВИДНОСТИ СТИХОТВОРЕНИЙ В ПРОЗЕ И. А. БУНИНА

В статье проанализированы жанровые разновидности стихотворений в прозе И. А. Бунина. Внимание авторов сосредоточено на внутрижанровых разновидностях стихотворений в прозе, особенностях специфики этого жанра и их эволюции на протяжении творческого пути писателя. Авторы проанализировали специфику и жанровые разновидности стихотворений в прозе в разные периоды творчества И. А. Бунина. Авторами обоснована идея о том, что, несмотря на разницу в структуре и количество, во все периоды стихотворения в прозе подводили итоги, концентрировали в себе выводы, намеченные в рассказах, повестях и стихотворениях.

Ключевые слова: *И. А. Бунин, стихотворение в прозе, жанр, жанровая структура, повествовательные, пейзажные, портретные, лирические миниатюры.*

Постановка проблемы. В настоящее время отсутствует чёткая внутрижанровая классификация стихотворений в прозе. В чём же заключаются особенности специфики жанрового содержания и формы «стихотворений в прозе» Бунина?

Анализ последних исследований и публикаций. В конце 80-90-х годов прошлого века учёные-литературоведы обратились к исследованию особенностей жанра и композиции произведений И. А. Бунина. Необходимо отметить монографии О. Н. Михайлова «Жизнь Бунина: Лишь слову жизнь дана» и Ю. В. Мальцева «Бунин, 1870–1953», а также работы Н. П. Евстафьевой, А. А. Коновалова, А. И. Саакянц, Г. М. Благасовой, М. И. Иофьева, И. В. Щербицкой, и др. [7; 9; 17; 2; 8; 19]. В своих исследованиях учёные отмечали особенности структурной композиции текста, а также стилистические, жанровые особенности произведений И. А. Бунина. К стилистическим особенностям последнего сборника «Тёмные аллеи» обращалась И. В. Щербицкая. [19]

Постановка задачи. Актуальность темы исследования объясняется недостаточной ее изученностью. По нашему мнению, исследование жанра лирической миниатюры Бунина считать завершённым нельзя, так как характеристика этого жанра является слишком общей и не учитывает существование внутрижанровых разновидностей, их эволюцию на протяжении творческого пути писателя. В то же время считаем, что стихотворения в прозе И. А. Бунина представляют собой богатый материал для выявления жанровых разновидностей. Цель данной работы – анализ специфики жанрового содержания и формы «стихотворений в прозе» Бунина, а также определение их места в художественной системе писателя.

Изложение основного материала. Конец XIX – начало XX века – время бурного и плодотворного развития лирической прозы, которая вошла в

литературный процесс в 80-е-90-е годы благодаря В. М. Гаршину, В. Г. Короленко, а затем А. П. Чехову, Л. Андрееву и другим русским писателям стала играть в нём ведущую роль. Особое место среди названных авторов занимает И. А. Бунин, в чьём творчестве лирическое начало всегда было преобладающим. Уже первые рецензенты и критики отмечали воздействие Бунина-поэта на Бунина-новеллиста. К стихотворной форме возводили также бесфабульность его рассказов.

Лирическое начало современные учёные обнаруживают в структуре повествования, характеров, сюжета и других уровней жанровой композиции рассказов И. А. Бунина. Так, В. Я. Гречнев писал, что «одним из наиболее важных показателей родства бунинской прозы с поэзией представляется … то, что повествователь Бунина, подобно лирическому герою в поэзии, – синтетическое лицо: это и рассказчик, и герой, и носитель авторского начала. Как действующее лицо он больше созерцает и наблюдает, чем участвует в событиях. Да и события в произведениях этой поры занимают мало места; размышления и описания природы зачастую составляют сюжетную основу многих рассказов… и подавляющего большинства стихотворений этих лет» [6, с. 44].

Подводя итоги изучения роли лирического начала в прозе Бунина, И. П. Вантенков резюмирует: «Творчески наследуя традиции своих предшественников – Тургенева, Короленко, Гаршина, Чехова – Бунин превратил лирико-субъективное изображение мира и человека в художественную норму» [5, с. 13].

Как правило, к лирическим миниатюрам Бунина обращались в связи с рассмотрением каких-либо иных проблем художественного творчества писателя. Так, Н. В. Барковская обращается к лирической прозе, в том числе и лирическим миниатюрам И. А. Бунина, говоря о роли изобразительности в выражении концепции человека. И. П. Вантенков обращается к лирическим миниатюрам, говоря о лиризации повествования в них. Л. Н. Иссова исследует жанр стихотворения в прозе в русской литературе на примере творчества И. С. Тургенева, В. М. Гаршина, В. Г. Короленко и И. А. Бунина. В. М. Полякова обращается к лирическим миниатюрам, сравнивая и анализируя особенности лирической прозы И. А. Бунина и Б. К. Зайцева. И.В. Щербицкая исследует стилистические особенности сборника «Тёмные аллеи».

В результате были отмечены некоторые особенности идейно-художественной структуры стихотворений в прозе И. А. Бунина: «стремление к лиричному субъективному изображению действительности, к философским обобщениям, к сгущенности и лаконизму повествования, к метафоричности, к мелодическому звучанию речи» [6, с. 65].

Поскольку задачей нашей статьи является определение жанровых разновидностей лирических миниатюр Бунина, необходимо оговорить следующее.

В современной науке о литературе внутрижанровая классификация стихотворений в прозе отсутствует. Поэтому в своей статье мы опираемся на существующие классификации стихотворной лирики. При этом выбираем за основу не проблематику, а специфику структуры произведения, как это предложил Г. Н. Поспелов [16]. Учёный выделяет пейзажную, повествовательную и медитативную лирику.

Эти три вида лирических произведений различаются в зависимости от того, что становится поводом для размышлений лирического героя, то есть толчком для развития лирического сюжета. Эту функцию может выполнять пейзаж или предельно лаконичная фабула. В так называемой медитативной лирике повод остаётся за пределами произведения, содержание которого исчерпывается потоком мыслей и чувством лирического героя.

Кроме того, мы считаем возможным выделить так называемую портретную лирику. Этот вид лирической миниатюры близок к пейзажной, но поводом для лирической медитации здесь становится не пейзаж, а портрет.

Так как целью данной статьи является определение жанрового своеобразия и жанровых разновидностей стихотворений в прозе И. А. Бунина, необходимо оговорить наше понимание жанра и выбор методики его исследования.

Из существующих концепций и определений жанра мы наиболее принимаем следующую: жанр – это устойчивый, исторически складывающийся тип литературного произведения, обусловливающий его художественную целостность. Поскольку речь идёт о типе художественного произведения, в основу анализа жанра кладётся целостный анализ произведения, который учитывает специфику как его жанрового содержания, так и жанровой формы на всех уровнях жанровой композиции.

Методику целостного анализа художественного произведения разработали Д. С. Лихачёв, П. В. Палиевский, А. С. Бушмин [10; 13; 4] и другие литературоведы.

«В основе идейно-художественной структуры любого произведения лежит конфликт. Художественный конфликт – это реализующийся в коллизиях многослойный компонент идейно-образной структуры, который является художественным выражением противоречивого движения идей, характеров, событий, взглядов, чувств и воплощается в стилевом развитии произведения» [4, с. 118].

Таким образом, анализируя любое художественное произведение, сначала необходимо определить конфликт. Реализуется конфликт на всех уровнях композиции: на уровне сюжета, характеров, пейзажа, художественного времени и пространства, ритма, повествования.

А. Г. Погребной считает, что «художественный конфликт охватывает как сферу содержания, так и сферу формы произведения, а значит, способствует более гибкому пониманию «эффекта сцепления» между этими сторонами художественного сознания… Во-вторых, активное обращение к данной категории позволяет увереннее прибегать к целостному органичному слиянию социологического и эстетического аспектов анализа… В-третьих, художественный конфликт обладает «ресурсами», позволяющими ему играть большую роль в достижении системности анализа произведений» [14, с. 75].

Анализ специфики жанрового содержания и формы стихотворений в прозе Бунина, а также определение их места в художественной системе писателя предполагает:

1) анализ специфики и жанровых разновидностей стихотворений в прозе в разные периоды творчества писателя;

2) уяснение роли этих произведений в каждом периоде (в контексте стихотворений, рассказов и повестей);

3) попытку определения направления эволюции жанра стихотворения в прозе и объяснения причины этой эволюции.

Опираясь на работы О.В. Сливицкой, В.Я. Гречнева [18; 6], на обобщающие труды, посвящённые творчеству писателя, а также собственные результаты анализа художественной системы И. А. Бунина, мы выделили 5 этапов его творчества.

Как показало наше исследование, в художественной системе И. А. Бунина присутствуют следующие жанровые разновидности стихотворений в прозе. В первый период 1890-х-1909г. – пейзажные лирические миниатюры («Перевал», «Эпитафия») и единственная портретная («Костёр»). В первый период творчества писателя в основном определяется структура и все основные жанровые разновидности стихотворений в прозе, преобладают же пейзажные.

Во второй период, 1909–1914 г., количество стихотворений в прозе, как и стихотворной лирики, резко сокращается. По нашему мнению, это связано с усилением роли эпического начала в творчестве И. А. Бунина. В это время появляются повествовательные стихотворения в прозе «Снежный бык», «Жертва», «Пыль». В этом и последующем периоде данный тип миниатюр является ведущим.

В третий период – 1914–1917 г. – преобладают повествовательные миниатюры («Старуха», «Третьи петухи») и появляется стихотворение в прозе «Пост», представляющее собой синтез всех жанровых разновидностей лирики: пейзажной, повествовательной и портретной. В это же время впервые намечается тенденция к цикличности лирических миниатюр. Во всех бунинских произведениях этого периода на первый план выходят таинственные глубины сознания и подсознания человека вообще, а также осмысление проблем современности. И снова стихотворения в прозе подводят итог творчества писателя этого периода. Преобладают же повествовательные.

В четвёртый период – 1917–1930 г. – на первый план в творчестве И. А. Бунина выходит тема любви, сопряжённости жизни и смерти. Это повествовательные миниатюры «Роза Иерихона», «Готами» и синтезирующие несколько жанровых разновидностей лирики («Убийца»). Количество стихотворений в прозе значительно увеличивается, преобладают же среди них по-прежнему повествовательные.

И в пятый период – 1930–1951 – в итоговом сборнике «Тёмные аллеи» представлены все три жанровых разновидности лирических миниатюр: повествовательные («Красавица», «Дурочка», «В одной знакомой улице»), пейзажные («Смарагд», «Часовня») и портретные («Камарг», «Сто рупий»), с преобладанием повествовательных. Это итоговые стихотворения в прозе И. А. Бунина.

Следует отметить, что в так называемой повествовательной лирике Бунина присутствует и пейзаж. Он представлен здесь не развёрнутыми картинами природы, а отдельными, но важными деталями. Смысл этих деталей в полной мере раскрывается в контексте предшествующих рассказов и новелл Бунина.

В каждый период структура стихотворений в прозе писателя изменялась, приобретала новые качества.

Обращение Бунина к жанру лирической миниатюры в «Тёмных аллеях», на наш взгляд, было вызвано стремлением к концентрированным выражениям выводов, сделанных в новеллах и рассказах. Именно специфика жанра стихотворения в прозе, заключающаяся в передаче интимно-личных и в то же время предельно общезначимых мыслей, чувств, переживаний, предоставляла такую возможность. Поэтому впервые стихотворения в прозе появляются во второй части книги, когда уже можно подводить предварительные итоги в решении центральных проблем книги. Это лирические миниатюры повествовательного типа: «Красавица», «Дурочка», «Волки». К данной разновидности жанра (стихотворения в прозе) относятся и миниатюры, вошедшие в третью часть цикла. Это «В одной знакомой улице», «Второй кофейник» и «Качели».

Стихотворения в прозе сборника «Тёмные аллеи» представлены в наиболее совершенном виде и вбирают в себя лучшие качества предшествующих лирических миниатюр. Для них характерна предельная степень концентрированности содержания и лаконизма жанровой структуры. Можно безошибочно определить жанровые разновидности миниатюр, вошедших в «Тёмные аллеи». В стихотворениях в прозе данного сборника проявляется и наметившаяся ещё в 1914–1917 годах в творчестве И. А. Бунина тенденция к их циклизации («Красавица», «Дурочка», «Камарг» и «Сто рупий»). По-прежнему очевидны важная роль символа и притчевого начала в стихотворениях в прозе писателя, что позволяет рассматривать эти произведения не только с нравственно-психологической, но и с философской точки зрения.

Но несмотря на разницу в структуре и количество, во все периоды творчества стихотворения в прозе И. А. Бунина выполняли одну функцию – подводили итоги, концентрировали в себе выводы, намеченные в рассказах, повестях и стихотворениях.

Выводы. На основании проделанного анализа можно сделать следующие выводы. Бунинские лирические миниатюры по своей структуре и композиции отличаются от предшествующих им стихотворений в прозе И. С. Тургенева, В. М. Гаршина и В. Г. Короленко, которые одними из первых обратились к этому жанру. В стихотворениях в прозе И. А. Бунина намечается усложнение жанровой структуры. Важную роль в них играют портрет и пейзаж.

И. А. Бунин развивает повествовательный тип стихотворений в прозе, в основе которых лежит предельно сжатая фабула; именно этот тип преобладал у И. С. Тургенева. Как показало наше исследование, в творчестве И. А. Бунина складываются и другие жанровые разновидности лирических миниатюр: пейзажные, портретные, а также синтезирующие все три названные разновидности. Таким образом, И. А. Бунин значительно расширил и обогатил возможности одного из самых молодых на то время жанров русской литературы.

Список литературы:

1. Ачатова А. А. Жанровое своеобразие рассказов И. А. Бунина. Проблемы литературных жанров: материалы научн. межвуз. конф., посвящ.50-летию образования СССР (Томск, 23-26 мая 1972 г.). Томск, 1972. С. 68–70.
2. Благасова Г. М. Двуединое начало в бунинской концепции любви («Тёмные аллеи»). Творчество И. А. Бунина и русская литература XX века: материалы научно-практ. конф., посвящ. 130 годовщ. со дня рождения И. А. Бунина. (Белгород, 16-17 октября 2000 г.) Белгород, 2000. С. 15–20.
3. Бунин И. А. Собрание сочинений: в 9-ти т. Т. 7. Москва: Худож. литература, 1965–1967. 237 с.
4. Бушмин А. С. Наука о литературе. Проблемы, суждения, споры. Москва: Современник, 1980. 334 с.
5. Вантенков И. П. Лиризация повествования в бунинских миниатюрах. Вестник Белорусского университета. Сер. 4 «Филология, журналистика, педагогика, психология». 1985. № 3. С. 13–15
6. Гречнев В. Я. Русский рассказ конца XIX века. Ленинград, 1979. 208 с.
7. Евстафьева Н. П. О жанре и композиции лирической миниатюры в книге И. А. Бунина «Тёмные аллеи». Вестник Харьковского университета. 1989. № 329. С. 33–41.
8. Иофьев М. И. Поздняя новелла Бунина. Профили искусства / М.И. Иофьев. Москва, 1965. С. 277–320.
9. Коновалов А. А. К вопросу о мотиве смерти в книге И. А. Бунина «Тёмные аллеи» // Проблемы эволюции русской литературы XX века: материалы межвуз. науч. конф. Москва: МПГУ, 1995. С. 107–109.
10. Лихачёв Д. С. Внутренний мир художественного произведения. Вопросы литературы. 1968. № 8. С. 74–87.
11. Мальцев Ю. В. Иван Бунин. 1870–1953. Москва: Посев, 1994. 324 с.
12. Михайлов О. Н. Жизнь Бунина. Лишь слову жизнь дана. Москва: Центрополиграф, 2002. 491 с.
13. Палиевский П. В. Художественноне произведение // Литература и теория. Москва,1978. С. 5–33.

14. Погрибной А. Г. Художественный конфликт и развитие современной советской прозы. Київ: Вища школа, 1981. 199 с.

15. Полякова М. А. Лирическая проза И. А. Бунина и Б.К. Зайцева // И. Бунин и литературный процесс нач. XX в. (до 1917 г.).Ленинград: ЛГПИ, 1985. С. 101–111.

16. Поспелов Г. Н. Теория литературы: Учебник для ун-тов. Москва, 1978. 351 с.

17. Саакянц А. И. Об И. А. Бунине и его прозе // Бунин И. А. Рассказы. Москва, 1983. С. 4–18.

18. Сливицкая О. В. Фабула композиция – деталь бунинской новеллы // Бунинский сборник: материалы научн. конф., посвящ. столетию со дня рождения И. А. Бунина. Орёл, 1974. С. 90–102.

19. Щербицкая И. В. Стилистические особенности цикла И. А. Бунина «Темные аллеи»: автореф. дис. … канд. филол. наук: спец. 10.01.01 «Русская литература». Махачкала, 2008. 22 с.

ЖАНРОВІ РІЗНОВИДИ ПОЕЗІЇ В ПРОЗІ І. А. БУНІНА

У статті проаналізовано жанрові різновиди поезії в прозі І. А. Буніна. Увагу авторів зосереджено на внутрішньожанрових різновидах поезії в прозі, особливості специфіки цього жанру та їх еволюції протягом творчого шляху письменника. Автори проаналізували специфіку і жанрові різновиди поезії в прозі в різні періоди творчості І. А. Буніна. Авторами обґрунтовано ідею про те, що, незважаючи на різницю в структурі та кількість, у віршах у прозі всіх періодів підбивалися підсумки, містилися висновки, що з'являлися ще в оповіданнях, повістях і віршах.

Ключові слова: *І. А. Бунін, поезія в прозі, жанр, жанрова структура, розповідні, пейзажні, портретні, ліричні мініатюри.*

GENRE PECULIARITY OF THE PROSE POEMS BY IVAN BUNIN

This article analyzes the genre peculiarity of the prose poems by Ivan Bunin. Authors' attention is focused on the variety within the prose poem genre, the genre specificity particularities and their evolution during writer's creative career. The authors studied the specificity and genre variety of poems created in different periods of Ivan Bunin's work. The authors justified the idea that despite the difference in structure and amount, at any period the prose poems summarize, concentrate the conclusions, marked in stories, short novels and poems.

Key words: *Ivan Bunin, prose poem, genre, genre structure, narrative, landscape, portrait, lyric short short stories.*

КРИМСЬКОТАТАРСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 811.512.19

Эмирамзаева А. С.
Тарас Шевченко адына Киев миллий университети

ШАМИЛЬ АЛЯДИННИНЪ КЪЫРЫМТАТАР ЭДЕБИЯТ ТАРИХЫНА КЪОШКЪАН ИССЕСИ

Макъаледе къырымтатар языджынынъ, публицистнынъ ишлери талиль этиле. Шамиль Алядин озь эсерлеринен къырымтатар эдебиятынынъ тарихына буюк иссе къошты. Архивден алынгъан весикъаларгъа, инсанлардан язылып алынгъан сёзлерге эсасланып, роман, повесть, икяе жанрларгъа аит шанъ эсерлер яраткъан.

Эсас сёзлер: *эдебият, тарих, роман, повесть, тедкъикъ этюв.*

Къырымтатар эдебиятынынъ сюргюнлик девринеде языладжакъ эсерлерге бир чокъ ясакълар къоюлгъан вакъытлар олгъан, онынъ ичюн тарихий вакъиаларыны айдынлатув меселеси, меркезий бир меселе олды. Эдебият тарихында тарихий образларыны тасвир олунувы энъ эсас васта сайылып кельгендир ве сайылмакътадыр. Тарихий образлары тасвир олунувы эдебий эсерлернинъ эбедийлигини теминлейлер. Онынъ ичюн земаневий эдебиятларнынъ темелининъ тикленилювинде хызмет этелер.

Къырымтатар эдебияты тарихында бу меселени эм шириетте, эм несирджиликте котерген муэллифлер пек чокътыр. Оларнынъ сырасында – Шамиль Алядин, Эмиль Амит, Риза Фазыл, Джингъиз Дагъджи, Сафтер Нагаев, Черкез-Али киби шахслар. Тамам бу иджаткярларнынъ къалеми Сюргюнлик (1944–1987) эм де Авдет девриндеки (1987–…) эдебиятымызнынъ илерилемесини буюк иссе къоштылар.

Бойле федаий эдиплеримиз арасында, эльбет те, Шамиль Алядин озюне хас бир айырджа ерни тутмакъта. Шамиль Алядин керчектен де ХХ юзьйылыкътаки къырымтатар эдебиятында озюнинъ силинмез саифлерини язып къалдырды. Ондан мирас къалгъан зенгин асабалыкъ, онынъ аджайып икяелери, повестьлери, романлары белли.

Шамиль Алядиннинъ несирджилигинде тарихий вакъиа, миллий – тарихий образлары, тасвири ачыкъ-айдын корюнмекте. Онынъ язгъан эсерлеринде бу меселенинъ айдынлатылув ёллары пек меракълыдыр. Бу суальни огренмек гъает керекли ве муим меселедир.

Ишимизнинъ актуаллиги: къырымтатар эдебиятынынъ земаневий девринде миллий негизлерге къайтув меселесинен багълыдыр.

Ишимизнинъ эсас макъсады: Шамиль Алядинниъ къырымтатар сюргюнлик эдебияты тарихына насыл къошкъан исселер олды.

Языджынынъ отузынджы, алтмышынджы, етмишинджи, сексенинджи сенелернинъ эсерлеринде айдынлатылгъан меселелерни топлап, тарихий вакъиа, тарихий зияларымызнынъ тасвир олувунда токъталаджакъмыз.

Ишимизнинъ ильмий джеэтен янъылыгъы шундадыр: къырымтатар эдебияты тарихында бу мевзу бу куньге къадар терен талиль этилген шекильде аля даа огренильмегени ве талиль этильмегенинен тасдыкълана.

Шамиль Алядиннинъ иджадында тарихий иссе меселесини терен ве тафсилятлы айдынлатмакъ ве талиль этмек ичюн, Ю. Къандым [4], Г. Меджмединова [6], З. Мамутова [7], С. Нагаев [8; 9], Ф. Сеферова [11], Р. Фазыл [12; 13] киби алимлернинъ, оджаларнынъ макъалелерни окъуп ве Шамиль Алядиннинъ эсерлеринде сайляп алынгъан мисаллер эсасында, муэллифнинъ эсеринде насыл меселелер котерильгенини алим ве эдебиятшынасларнынъ бильдирген фикирлери эсасында бир сыра нетиджелер чыкъарылды.

Эдебиятымызнынъ уянув девринден сонъ инкишаф эткен эдебият къырымтатар эдебиятынынъ

совет деври деп адландырыла. Бу девир октябрь инкъилябындан сонъки ве халкъымызнынъ тувгьан юртундан сюргюн олунгъан сенелерини къаплап ала. Мемлекетте укюм сюрген къуветли сиясий тазыйыкъ бири-биринден фаркъ эткен эдебий эснасларны асыл эте.

Къырымтатар эдебиятынынъ биринджи девириндеки (1923–1928) эдебиятта миллий аят юксек бедиетликле тасвирлене. Инкъиляптан эвель иджат эткен *Асан Чергеев, Мемет Нузет, Абдулла Лятиф-заде, Шевкъый Векторе, Бекир Чобан-заде* киби языджыларымызнынъ эсерлеринде миллий аят, халкънынъ омюри айдынлатыла.

Къырымтатар совет эдебиятынынъ экинджи девриндеки эдебият (1928–1944) сиясет муджиби девир талабынынъ тесиринде зайыфлаша. Эсерлернинъ мевзу ве гъаеси девирнинъ талабына уйдурылып бериле. Амма бунъа бакъмадан, бу вакъыт язылгъан эсерлер тилининъ ифадеси, нефислиги ве бедиий сымаларны яратув хусусиетинен юксек къыймет къазаналар [1, с. 6].

Къырымтатар эдебиятынынъ инкишафында отузынджы сенелер тарихий джеэттен муим, психологик тарафтан мурекеп бир девир эди. Эсерлернинъ мевзусы девирге хас чизгилернен ашланылды, эсерлер девир талабы иле язылды [1, с. 90].

Экинджи джиан дженки арфесинде къырымтатар эдебиятына бир сыра яш истидатлы несирджилер келип къошулды – *М. Дибагъ, А. Дерменджи, Р. Тынчеров, Ю. Болат, Ш. Алядин, Р. Мурад* ве дигерлери. 30-ынджы сенелерининъ сонъунда М. Дибагънынъ «Концерт», «Ферат» ве дигер икяелери, Р. Тынчеровнынъ «Шевкетовлар» повести, Ю. Болатнынъ икяелери ве «Алим» романынынъ биринджи къысмы, Ш. Алядиннинъ биринджи икяелери матбуатта нешир олунды [1, с. 107].

Шамиль Алядин Русие империясыны ве бутюн дюнъяны тепреткен инкъиляптан сонъ, шекилленген зиялылардан биридир.

Ш. Алядин эдебияткъа шаир оларакъ кирип кельгендир.

Шамиль Алядин 1912 сенеси июль 12-де Къырымнынъ Куйбышев районындаки Махюльдюр коюнде, Сеит Алядиннинъ дюльгер къорантасында догьды. 1925–1928 сенелери о, Багьчасарайда еди йыллыкъ мектебинде окъуй. Бу ерде Шамиль Алядин о девирнинъ белли оджалары *Умер Сами, Билял Терликчи, Якъуп Керменчикли, Ягъя Наджип Байбуртлы*дан дерслер ала [4; 6].

Окъув йыллары о, «Яш къувет» газетасы идареси янындаки «Къырмызы къалемлер» джемиети меджлислеринде иштирак эте, шаир ве языджыларнен таныш ола, шиир язувны девам эттире ве куньделик матбуат саифелеринде оларны бастыра.

Шамиль Алядин эдебияткъа 1927 сенеси «*Танъ бульбули*» шиирине кирди. Бу шиир «Яш къувет» газетасында апрель айында дердж олунды. Бу вакъытта он беш яшында эди [18, с. 126].

Ш. Алядиннинъ шиирлери: «Танъ бульбули» (1927 с.), «Батарея» (1928 с.), «Чокуч давушлары» (1928 с.), «Топракъ кульди, кок кульди» (1929 с.), «Кельдим оджагьынъа» (1929 с.), «О ерлерде» (1929 с.), «Денъизджи бир яш эди» (1929 с.), «Мен ве фыртына» (1930 с.), «Ярынки юртлар» (1930 с.), «Къал, кетме, Зарнава» (1934 с.), «Джебэде» (1934 с.), «Сенинъ эшкъынъ ичюн» (1935 с.), «Ордугьа кетем» (1935 с.), «Къара къыз» (1935 с.), «Уян, яврум, уян» (1937 с.), «Чинар тюбюнде» (1938 с.), «Аджизлик иле чатышув» (1939 с.), «Къайгъырманъыз достлар», «Омюр», «Эфкярлым азачыкъ», «Ана» [6, с. 90–91].

Шамиль Алядин къырымтатар эдебиятнынъ буюк векиллеринден бири олмакънен, ялынъыз къырымтатарлар арасында дегиль, башкъа миллетлер эдебиятында да беллидир. О, халкъ севгисини къазангъан эдиплеримизден бири эди [15, с. 189].

Эбет Ш. Алядин XX юзйылдаки эдебиятында буюк несирджи, панорам эсерлер яраткъан Эдип оларакъ беллидир. Амма несирджи олмакънен бир сыра назик, индже дуйгъулы, фельсефий – лирик, базыда девирнинъ озю киби ялынлы атешли, гражданлыкъ пафосынен синъирильген назм эсерлернинъ муэллифидир.

Халкъымызнынъ аятындаки ярыкъ, айдын, парлакъ куннинъ башланувына темель ташы къойгъан инсанны шаир танъ бульбулюне бенъзете.

«Отьме, байгъуш, гедже терек далында,
Бу шерефли «Зынджырлы» нынь алдында,
Койге денем эзиетли алымда, –
Сайра, бульбуль! Сайра дж(их)ан динълесин!» [17, с. 14].

Бу эсер ода тарзында язылгъан фельсефий шиир олгьаны ачыкь корюнмекте.

Шамиль Алядиннинъ иджады учь къысымдан ибареттир:

1. Отузынджы сенелер (Совет деври).
2. Алтмышынджы, Етмишинджи сенелер (Сюргюнлик деври).
3. Сексенинджи, Докъсанынджы сенелер (Авдет деври).

Сюргюнлик девир 60-ынджы сенелер башлап эдебиятымыз буюк иллеринмесине огъратыла.

Сюргюнлик деври (1944–1990) сайыла, амма догъру 60-ынджы сенелерден оладжакъ, бу вакъиткъадже тек учь китап басылды:

1. Октябрь ёлунен.
2. Дни нашей жизни.
3. Баарь эсгирлери.

1957 сенеси комендантлыкъ режими лягъу этильди. Озбекистан языджылары бирлешмесининъ янында къырымтатар эдебияты секциясы тешкиль олунды. «Ленин байрагъы» газетасы чыкъып башлады, къырымтатар тилинде бириндже китаплар нешир этильди.

Къырымтатар эдебиятыны илерилетюв эснасына, бириндже, дженктен сагъ къалып, баскъы ве бастырыкъ хышымындан къуртулгъан теджрибели языджыларымыз фааль къошулдылар: *Ш. Алядин, Э. Шемьи-заде, Дж. Аметов, З. Джавтобелли, Р. Халид, Р. Бурнаш* эдилер.

Советлер заманында, ярым асыр девам эткен сюргюнлик йылларында эдебиятымызнынъ хазинесине тюшкен эсерлернинъ, оларнынъ туткъан ерине, севиесине, мундериджесине, эмиетине дегиль де, мыкъдарына – сайысына бакъаджакъ олсакъ, Ташкенттеки Гъафур Гъулам адына Эдебият ве санат нешрияты янындаки къырымтатар эдебияты санаты болюги 400-ден зияде китап дердж эттилди [2, с. 4].

Алтмышынджы сенелер шиирлер, повестълер, икяелер арта. Романлар язылмагъа башландылар бунынъ себепчиси Шамиль Алядин эди. *«Эгер севсен»* романы – къырымтатар аилесине багъышлангъан. *«Рузгярдан саллангъан фенерлер»* исе озьбек аилесине багъышлангъан.

Етмишинджи сенелер халкънынъ тарихтан багълы эсерлер (повестълер, поэмалар, икяелер) басылды. Бу эсерлерде деллилий материаллар кетирильгенлер. Кунделик дефтерлерден эсерлер яратылды.

Шамиль Алядиннинъ *«Чауш огълу»* Зейнепнинъ хатырасындан кунделик дефтерлерден язылгъан, *«Иблиснинъ зияфетине давет»* – публицистик повестьти Асан Кара дефтерлеринден язылгъан.

Сексенинджи ве докъсанынджы сенелер публицистик эсерлер, тенкъидий макъалелер арта.

Къырымтатар эдебиятынынъ 60-джы сенелердеки муим чизгилеринден бири, несирнинъ бутюн жанрларынынъ кениш сильтем алувындадыр. Очерк жанрынынъ кениш ёл алувы языджыларнынъ омюрнен сыкъы багъына яхшы мисальдир. Очеркчилернинъ дикъкъаты, бириндже невбетте, мемлекетемиз енъишлерининъ ильхамджылары олгъан илери адамларнынъ аяты ве эмегине догърултылды. Языджынынъ фактны талиль этювге тенкъидий янашувы, проблемаларны ачувгъа ынтылувы къырымтатар очеркинде янъылыкъ олды. Бойле башлангъыч сонъундан эдебияткъа кельген яшлар тарафындан къуветлендирильди ки, янъы адлар оны даа янъы фикирлернен зенгинлештирдилер [12, с. 111].

Алтмышынджы сенелери язылгъан эсерлернинъ чокъусы Экинджи джиан дженки мевзусында язылгъандыр. Бу мевзу шу девир эдебий эснасында эсас ерни ала. 60-ынджы – 70-инджи сенелери язылгъан ве нешир этильген эсерлерде дженк адиселери икяе этиле, бойле тарзда язылгъан бир сыра эсерлер пейда олды: Ю. Болатнынъ *«Анифе»* ве *«Садакъат»*, Ш. Алядиннинъ *«Рузгярдан саллангъан фенерлер».* Черкез Алининъ *«Сабалар къучагъында***,** романлары ве дигер эсерлер [2, с. 5].

Етмишинджи йылларда заманнынъ актуаль мевзуларында яратылгъан реалистик повесть ве романлар къырымтатар эдебиятынынъ бу шараитта эльде эте билген хусусий енъишлеридир. Ш. Алядиннинъ *«Теселли»*, Черкез-Алининъ *«Догъмушлар»*, Тимур Дагъджынынъ *«Унутылгъан йыр»* повестълери совет джемиетининъ земановий омюринден алынып язылгъан эсерлер оларакъ янъы омюр тарзыны терен эстетик талиль этюв эсасында догъдылар [12, с. 111].

Етмишинджи сенелерияинъ сонъларында къырымтатар эдебиятында янъы адлар пейда ола. Бойле яш муэллифлерден: *Айдер Осман, Риза Фазыл, Эмиль Амит, Сафтер Нагаев, Рустем Алиев, Ш. Селим* ве дигерлери эдебий эснаста къавий ер алдылар. Бу девирде эдебиятшынаслыкъ саасында да козьге корюнген ишлер япылды, «Ленин байрагъы» газетасында белли языджыларымыз акъкъында макъалелер дайма басылып турды [2, с. 9].

«Эгер севсенъ» бизде Улу Ватан дженкинден сонъ яратылгъан ильки роман оларакъ, ишчи сынфы аятыны косьтерген бир муим эсер сыфатында окъуйыджынынъ дикъатыны бирден джельп этти. Бу романы, жанр итибары иле, бу эдебиятшнаслыгъында базан къулланылгъан «истисал романы» деген эсерлер табакъасына кирсетмек мумкюн. 60–70-нджи йылларда бир сыра романларнынъ пейда олувына ёл ачты.

Бу эсерден сонъ языджы янъы ниетлерден яшады. Оны эп зияде земановий санайы къуруджылыкълары, янъы шеэри догъувы, оларнен багълы сюжетлер ве мевзулар меракъландырды. Араштырувлар оны Озьбекстаннынъ санайы шеэрлерден бири Ангренге алып кельди. Бу ерде о озю ичюн янъы эмек саасы – комюрджилер омюринен таныш олды. Бу танышув саесинде «*Рузгярдан саллангъан фенерлер*» (1969) романы догъды [12, с. 112].

«Эгер севсенъ» романынен «Рузгярдан саллангъан фенерлер» арасында секиз йыл бар.

Бу девирде эдип гъайет джиддий чалышып шу романы яратты ве оны земанеге хас эпик полотно дереджесине котерди.

1976–1977 сенелери Шамиль Алядиннинъ эки томлыкъ сайлама эсерлери дердж этильди. Бунда онынъ романлары ве айры повестълери кирсетильди [12, с. 113].

Бу девирде несир жанрынынъ энъ ири шекили олгъан бир сыра къырымтатар романлары пейда олгъаны эдебиятымызнынъ черчивеси бир дередже даа кенишлегенини косьтермекте. Шамиль Алядиннинъ *«Эгер севсенъ»* (1961) ве *«Рузгярдан саллангъан фенерлер»* (1969), Юсуф Болатнынъ *«Саф юреклер»* (1962) ве *«Анифе»* (1969), Решид Мураднынъ *«Дагълар сонатасы»* (1968), Черкез-Алининъ *«Сабалар къучагъында»* (1973) романлары шу девирде яратылгъан салмакълы эсерлердир [12, с. 111].

Шамиль Алядин 1987 – сенеси «*Чорачыкълар*» адлы буюк колемде бир томлыкъ сайлама эсерлери китабы несир этильди. Бу китапкъа *«Теселли», «Иблиснинъ зияфетине давет»*, *«Фуртына тынгъан сонъ»* ве дигерлери повестълери, икяелери кирсетильди. «*Чорачыкъла*р» китабы УзССР Языджылары бирлигининъ Айбек адына мукъяфатынен такъдирленди [12, с. 113].

1994 сенеси Шамиль Алядин ана – Ватангъа авдет олды ве онъа тувгъан топрагъында эки йыл яшап иджат этмек къысмет эти [32, с. 190].

Эдип омюрининъ сонъки девиринде халкъымызнынъ такъдири иле багълы олгъан *«Тогъай-бей»* тарихий романы узеринде чалышты. Лякин, онынъ сонъуна чыкъып оламады. Эсернинъ язылгъан къысымындан бир парчасы «Йылдыз» меджмуасынынъ (1998 сенеси, № 1) саифелеринде дердж олунды [18, с. 127].

1996 сенеси, майыс 21-де, Шамиль Алядин ана-Ватанында 84 яшында вефат этти [15, с. 190].

Ш. Алядин бизни тарихий сималардан биринджи шиирлеринде таныштыра, сонъра исе несир эсерлеринде. Ишбу эдипнинъ ильк иджадий эмеги шииритеттен башлана.

1991 сенесинде – «Ер делиджилер» китабы нешир этильди. Бу китапта бойле шиирлер басылды: *«Чингене къызы»* (1943), *«Сенинъ эшкънъ ичюн»* (1935), *«Чинар тюбюнде»* (1938), *«Аджизлик иле чатышув»* (1939), *«Окоп ичинде»* (1941), *«Къарт эминлер»* (1945), *«Ёлджу»* (1945), *«Севдим сени»* (1958), *«Бу сурьатлы, бу мурекеп аят»* (1958), *«Эфкъярлым азачыкъ», « Танъ бульбули»* (1927).

«Танъ бульбули», «Бу сурьатлы, бу мурекеп аят». Шиирлеринде токъталмакъ ве ачып айдынлатмакъ истер эдик. Бу буюк бир эдебиятымызгъа къошкъан исседир.

«Танъ бульбули» шиирнинъ айдынлатылувы: кенеде текрарланаджам бу шиирде кечмишке донген улу инсаннынъ симасы косьтериле ве бизге насиат берилле:

«Отьме, байгъуш, отьме гедже бу ерде, –
Гозьлеримден яшлар дюшен дереде,
Улу инсан ята топракт, тюбюнде, –
Ани бенim азиз атам нердедир?»

Эсас гъаеси халкъа козь ачмакъ. Атамызнынъ ёлыны алып гъаесине кечмек керегини косьтере.

«Сизге гельдим, фуртаналы ёл гечип,
Къарт Ясафат дересинде гъам сечип…»

Чюнки И. Гаспринский бизге хорлангъан миллетке (тюркий) «Терджиман» газетасыны багъышлагъан ве тюркий миллетни бирлештирди, бу буюк исседир.

«Элякете маъкюм, бедбахт миллете
Аят багъшыш эйлединъиз… иззете…»

Дёртюнджи дёртлюкни дикъатнен окъусакъ, Шамиль Алядин ким оладжакъ вен неден огърашаджагъыны корермиз. Он беш яшынъа бакъмадан о, энди терен бакъмагъа тырыша.

«Элем чекер, енъи ишыкъ излерим,»

Амма бешинджи дертлюгине бакъсакъ, Шамиль Алядин Гаспринский киби бу Ветаннынъ адамы оладжагъынъы косьтере ве янъы несиль оларакъ кене янъы юреклер ачаджагъыны сёз бере.

«Мен койлюйим (Ветанпервер)
Гельдим бир юк чичекле (янъы несиль)».

Сонунда исе Шамиль Алядин озь халкъына, «Терджиман» киби газеталар, эдебият ве тиль, Зынджырлы медресе киби окъув юртларнынъ инкишаф этмесини, мураджат эте.

Шамиль Алядин шаир ве несирджидир. Къырымтатар несир эсерлер яраткъан бу языджымыз эдебиятымызда уста романджы дередженде юксельди [14, с. 107].

Улу Ватан дженки башлангъангъа къадар кечкен девирде Умер Ипчи, Джафер Гъафар, Раим Тынчеров, Абдулла Дерменджи эсерлеринде койлю омюри эсас мевзу олса, Шамиль Алядин ильки оларакъ ишчи ве зиялылар омюрине мураджаат этти ве бу жанрнынъ инкишафыны джанландырды [8, с. 80].

Ватан – дженки мевзусы – гъает мурекеп олып, онынъ тарихы ниаетте зенгин ве чешиттир. Бу тарихкъа мураджаат эткен языджы о девир рухуны терен ис этмеси, вакъыяларнынъ мантыкъый инкишафыны, ички манетини коре бильмеси керек.

Дженк девирине мунасебет – халкъымыз ве онынъ шанлы тарихына, мурекеп отьмюшине, къараман омюрине мунасебеттир. Онынъ ичюн де бу мевзу гъает месулиетли ве шереф-

лидир. «Тарихымызгъа мунасебет меселеси, бу аслында, коммунистик гъаелернинъ къуветине, джемиетимизнинъ къабилиетине ишанч меселесидир, деген эди К. Симонов совет языджыларнынъ 4-съездинде [8, с. 82].

Эллинджи сенелерде инсан ве тарих, халкъ такъдири, земанеаий дюньяда шахсиетнинъ ери киби меселелер Шамиль Алядиннинъ дикъкъаты меркезинде булуналар. 1957 сенеси яратылгъан «Теселли» повестинде языджы халкънынъ кечмишинден бир левханы джанландыра [11, с. 58].

«Теселли» эсеринде муэллиф пек чокъ меселелерге эмиет берген: халкъымызнынъ озюне хас урф – адетлери, топонимика, койлюлернинъ яшайыш тарзы, оларнынъ эмексеверлиги, бостанджылыкъ, багъчаджылыкъ, тариф этильген койнинъ кечмиши, истикъбали ве саире меселелерге токъунып кечкен [3, с. 131].

«…О, (Салядин) яз мевсиминде, эр афта багъчасынынъ огюнде оськен юксек талдатлы джевиз тереги тюбюнде Фикрет иле Рустемни курештирип, сейир эте. Мадамки, бир де – бири куреш къаидесине азачыкъ бозгъаныны сёзсе, курешни деръал токътата ве усулны бутюн татиматынен гъайрыдан косьтере» (Урф – адетлерге бойсунгъан) [16, с. 160].

О заманларда йигит деген йигит кучюни тек бир ачыкъ куреш мейданында нумайыш этмей, ат къошулда кендисини косьтермек сырасы тюше эди… [3, с. 134] Меселя [16, с. 166].

Эсерде эм ахлякъий азаплар, эм джесарет менбасы, гонъюль джумертлиги ве халкъ кутьлесининъ гъадабы тасвирленген. Шамиль Алядин дикъкъатыны баш къараманлар Фикрет ве Рустемнинъ такъдирлеринде бирлештире. *«Теселли»* повестининъ кениш социаль фонунда бахт ве зульметнинъ, акъикъий ве сахте къыйметликлер меселеси аль этиле [11, с. 58]. *«Теселли»* ве *«Чауш огълу»* повестьлери Шамиль Алядиннинъ теджрибесини арттырдылар. О энди буюк несир жанры – роман узеринде чалышмагъа азыр эди. Эм бу вакъытта языджынынъ юрегинде «иджадий невбет»ни беклеген бир чокъ аятий теэссуратлар топлангъан эди. Меселя, о та отузынджы йылларда озю чалышкъан Чырчыкъ къуруджылыгъындан алгъан теэссуратларынен яшай эди. Иште бу мевзуда о *«Эгер севсенъ»* романыны язды. Бу роман 1961 сенеси дердж олунды.

Романда тарих ве земане бирликте косьтерильген. Отькен куньлернинъ тарихы, бириндже несиль комсомолларнынъ юреклеринде озь араретини сакъламакъта. Эдип отузынджы сенелернинъ адамлары, Чырчыкъ къуруджылыгъы акъкъында икяе этмекле, эр вакъыт, эр ерде джемаат менфаатыны бириндже сырада туткъан джемиет адамынынъ гъаесини тасдикъ эте.

«Эгер севсенъ» бизде дженктен сонъ яратылгъан ильки роман оларакъ, ишчи сынфы аятыны косьтерген бир муим эсер сыфатында окъуйыджынынъ дикъкъатыны бирден джельп этти. Бу романы, жанр итибары иле, рус эдебиятшнаслыгъында базан къулланылгъан «истисал романы» деген эсерлер сырасына кирсетмек мумкюн. Бойле романларнынъ чокъусында, адетиндже, бир эксизлик козьге чарпа [13, с. 413]. Отузынджы йылларнынъ совет яшларына багъышлангъан романнынъ баш къараманлары акъикъый достлукъ, алий инсаниетлик ве ильк севги дуйгъуларынен янъы аят темелини къуралар. Эсернинъ баш къараманы Джевджет Бекиров – эмек север, сезгир видждянлы, раатлыкъ бильмеген инсан. Шахсий такъдирлернинъ орьмеленювинде халкълар достлугъы шерефлене. Муэллиф отузынджы йыллардаки сонет аятыны костерювнен замандашынынъ айдын рухий пишкинлиги ве гузеллигини тасвирлей [11, с. 59].

«*Рузгярдан саллангъан фенерлер*» языджынынъ экинджи романыдыр. Озьбекстан комюрджилерининъ омюри, иши, янъы усулда комюр чыкъарув ичюн куреши акъкъында язылгъан бу буюк эсер, Романда комюрджилер омюри олдукъча кениш ве догъру тасвирлене. Муэллиф земаненинъ эсас осюш ынтылышыны акс эттире. Романда косьтерильген сымалар бири-бирине бенъземеген омюр ёлу кечеелер де, ишке инсаний мунасебет косьтерювде шекилленген характер, яни янъы омюр къурувда бирдем бир гъае, бирдем бир макъсад кутькен адамлар оларакъ тасвирленелер [19, с. 89].

Эсерде акс олунгъан вакъиалар Чартал шеэринде олып кечелер. Романда замандашларымызнынъ янъы девирдеки аятынынъ эсас мейиллерини ачып косьтериджи адиселернинъ чокъусыны сечмек мумкюн. Бир тарафтан ишке джиддий суретте, намуснен янашув, садыкълыкъ, адамларгъа инанув, дигер якътан шурет ве карьера пешинден юрюв, шахсий менфаатыны ойланув Шамиль Алядиннинъ романында янъылыкъ ве эскилик арасындаки эсас конфликтни косьтериджи амильдир.

Романда заманларнынъ багъы узюльмей, о багъ яшай ве бу шараит эсернинъ проблемасыны ачувда, колемли, джанлы ве парлакъ бедиий образлар мейдангъа кетирювде муим роль ойнай. Тарихкъа мында даа зияде талаплы ве джиддий янашкъан, фикири кескин муэллиф озюнен бир девирде омюр эткен адамларнынъ ички дюньяларыны, ичтимаий мунасебетлер шараитинде янъы шахснынъ шекилленювини, совет

адамындаки мусбет денъишмелерни, совет кишиси характерининъ баш аляметлерини ачып, буюк гъайрет косьтере [13, с. 414].

Языджы бойле иджадий мувафакъиеттен сонъ чешит несир жанрларгъа мураджаат эте. О, дженкнинъ ильки айларына багъышлангъан «*Эльмаз*» икяесини язды. Икяеде атлылар полкынынъ Азав денъизинден кечюви, совет аскерлерининъ чыдамлылыгъы, джесюрлиги, Эльмазнынъ батырлыгъы косьтериле. Сонъра бу мевзуны девам эттиререк, эдип «*Фуртуна тынгъан сонъ*» повестини яратты.

Бу повестлерни алсакъ корермиз ки, «*Теселли*» де революция ве граждан дженки йыллары, «*Чауш огълу*» ве «*Фуртуна тынгъан сонъ*» повестлеринде Улу Ватан дженки косьтериле [8, с. 95].

1979 сенеси Гъафур Гъулям адына эдебият ве санаат нешриятында Ш. Алядиннинъ «*Иблиснинъ зияфетине давет*» повести нешир этильди.

Окъуйыджылар бу эсер ярдымынен белли демократ шаир ве маарифчи Ш. Тохтаргъазы омюрининъ сонъки йыларынен таныша. Гъает мурекеп ХХ асырнынъ башыны бедий суретте джанландыргъан эдип феодал реакция ве хурафатнынъ устюни ача, халкънынъ илимге, инкишафкъа ынтылувыны тасвирлей, бу саада маарифчилер ойнагъан буюк рольни косьтере. Шу девирнинъ векили Ш. Тохтаргъазы киби оджалар зиддиетли шариетте прогрессив къуветлернинъ ярдымынен халкънынъ сиясий анъынъа мусбет тесир этмеге ынтылдылар. Олар реакция йылларында куреш ёлуны араштырдылар ве революцион аракетке къолтутылар [9].

Языджы «*Иблиснинъ зияфетине давет*» повестинде бизлерни гъает зенгин тарихий вакъиаларнен таныш эте. Эсер юксек бильги саиби, джошкъун юрекли классик шаиримиз «*Налейи Кърым*» эсерининъ муэллифи Усеин Шамиль Тохтаргъазынынъ хатырасына, ве о вакъыттаки аятына багъышлана. *«Мен эдебий эсер яздым. Ильмий эсер дегиль. Вазифем – Токътаргъазынынъ яратыджылыгъыны талиль этюв дегиль, аятыны косьтермек эди»* – деди Шамиль Алядин [10, с. 186]. Тохтаргъазы къырымтатар эдебиятынынъ темель ташыны къойгъанлардан бири олып, онда озюне хас бир ерни ишгъаль этмектедир. Умумен шииретимизде янъыджа шекиллерге ве мундериджелерге эминликнен ёл ачкъан тешеббюскяр, новатор шаир эди [7, с. 126].

Муэллиф озюнинъ эсеринде мурекеп тарих акъикъатыны сакълап бильди, оны заманынъ талабына джевап берген тарзда айдынлатты. Бойледже, асырнынъ башындаки фаджианынъ бедий левхасы яратылды, мурекеп девирнинъ руху, конкрет шахсларнынъ аракети ве характерли типик косьтерильди.

Ш. Тохтаргъазы омюрининъ сонки йыллары, яни 1907–1913 сенелери, онынъ дюнъябакъышы шекилленген ве иджады кемалына кельген девирдир. Эдипнинъ иджадында о девирнинъ корюмли эрбабы, «Ветан хадими» газетасынынъ неширджиси Решид Медиевнинъ тесири буюк олды. Олар арасындаки мунасебетлер Ш. Тохтаргъазыгъа девир рухыны акс эттирген эсерлер яратмагъа, сиясий курешнинъ маиетини анламагъа ярдым этти.

Ш. Алядин о девирнинъ бедий тасвирини берюве тарихий эсер талапларынен янашты ве мундеридже, шекиль джеэтинден меракълы эсернен эдебиятымызны зенгинлештирди [9].

Эдебиятымызнынъ инкишафы ичюн фааль иджатта булунгъан шаир земане руху иле ашлангъан терен мундериджели эсерлеринен къырымтатар эдебиятына джошкъун рух берди. Абдурешид Медиев, Исмаил Гаспринский, Асан Сабри Айвазов ве дигерлеринен бир сырада несиллерден-несиллерге кече биледжек алтын сатырлар ве саифелер къошты. Халкъымызнынъ тасиль ве медений севиесини юксельтюв ишине озь иджадынен чокъ гъайрет этти [7, с. 126].

Эльбет эдип эсернинъ тили узеринде чокъ чалышкъан ве девир рухуны ялынъыз мундеридже ве характерлер вастасынен дегиль, эм де лакъырды ёлунен косьтере бильди.

«*Иблиснинъ зияфетине давет*» повестини языджы 1978 сенеси тоталитаризм девиринде язмагъа наиль олды. Айны шу сенелери Ш. Алядин акъикъат акъкъында, халкъымызнынъ кечмиши ве тарихына аит олгъан хатырлавлар язмагъа наиль олды. Шамиль Алядин Исмаил бей Гаспринскийнинъ фааль ишлерини акс этип, алиджанап эдибимиз Усеин Шамиль Тохтаргъазы ве оларнынъ замандашлары акъкъында весикъалы бедиий эсер яратты. Кечмиш алий бир тарих дегиль, о бугуньки куньге гъыда берген, келеджекке ынтылгъан къудретли бир аятий кучьтир [7, с. 133].

«*Тугъай бей*» повестининъ мевзу гъаеси тарихнен багълы. Джанмухаммеднинъ поэмасында («Тогъай бей») киби, Дженкте бизим аскерлернинъ джесюрлиги, Тогъай бей симасында косьтериле.

Повестте тасвир олунгъан вакъиалар 1648–1655 сенесине къадар аит олгъаны белли ола. Дестанда Богдан Хмельницкий ве Тогъай бейнинъ Лехистангъа япкъан сеферлери акъкъында икяе этиле [5, с. 111].

Эсерлер яратмасындан гъайры, Шамиль Алядин даа тенкъидий ишлер де япа эди.

Эдебиятшынаслыкъ ве эдебий тенкъит джерьянына биринджи салмакълы иссени эдебиятымызнынъ тёреси, задекяны Эшреф Шемьи-заде къошты. Къырымтатар эдебиятынынъ тарихы боюнджа ве земановий эдебият иикишафы акъкъында бир сыра макъалелер язды. Олар «*Омюр ве яратыджылыкъ», «Халкъ хызметинде*» киби эки китап олып нешир этильдилер. Кене шу девирде Ш. Алядиннинъ «*Юксек хызмет*» (1983), А. Османнынъ «*Осюв басамакълары*», С. Нагаевнинъ «*Яшлыкъкъа хас дуйгъунен*» ве дигер топламлар эдебиятшынаслыкъ ве эдебий тенкъит саасындаки ёнелишке эсас олдылар [2, с. 9–10].

Ш. Алядиннинъ «*Юксек хызмет*» китабыны козьден кечирсек, коремиз ки, шиирий эсерлерге буюк исе къошулды. Бойле шаирлеримизнинъ: *Мемет Нузет, Осман Амит, Зиядин Менлиазиз-Джавтобелли, Усеин Шамиль Тохтаргъазы* ве башкъалары. Несир эсерлерде артта къалмады, амма олар кенъ бакъылды. Шамиль Алядин «Юксек хызмет» адлы китап бугуньге къадар эдебиятта яшап, иджат этып кельген ве арамыздан кеткен истидатлы языджымызнынъ омюр ёллары ве эдебиятта косьтерген алидженап хызметине багъышлангъандыр. Бу китапнынъ саифелеринде бир сыра эдиплеримизнинъ аят ёлу ве иджадий омюрлерине багъышлангъан меракълы икяелернен таныш ола билирсинъиз [14, с. 13–14].

Ш. Алядиннинъ «Юксек хызмет» китабында бойле тенкъидий мевзулар айдынлатылгъан эди: Аджизиликке къаршы исьян, биринджи несильнинъ етекчиси, бедий усталыкъ ичюн, беш йыл ичинде, зияреттен сонъра такъдири, ильки огютчи, онынъ хытабы, улу фаалиет, фааль усталыкъ. Иш макъсады шаирлеримизнинъ яратыджылыгъы, бедий усталыгъыны акъикъатны айтмакъ.

«<…> Бугунъ мен етмиш яшыны толдурдым. О къадар вакъыт яшап олурым деп тюшюнмеген эдим. Етмиш йыл… чокъмы? Азмы? Шимдики заман адамлары чокъ яшайлар. Лякин етмиш яшына кельген адамгъа истикъбальден мерамет беклемек къыйын. О себептен, мен чокътан берли япмагъа ниетленип, шу вакъыткъа къадар элим тиймеген ишни шимди эда этим. Шаирлеримиз акъкъында тюшюнджелеримни яздым. Мен олар иле, къыйметли языджыларымыз иле, эдебиятта ярым асыр бир сафта хызмет этим. Оларнынъ истидат севиелери, бедий усталыкъ имкянларынен танышым. Мен эписининъ аятына якъын эдим. <…> Шимди олар аятта ёкътырлар! О аджайып адамлар!

<…> Мен медениетимизде буюк хызметлер косьтерген ве аяттан бахытсыз кеткен къыйметли аркъадашларым акъкъында бедий муалязалар яптым. Оларнынъ яратыджылыкълары, бедий усталыкълары акъкъында акъикъатны сёйледим» [2, с. 6]. «*Юксек хызмет*» китабында Кириш сёзю оларакъ болюминде.

«Биринджи несильнинъ етекчиси», «Халкъ вариети» тенкъидий ишлерде, улу муэллифлеримизден танышамыз. Олар бизим эдебиятымызны котермек, халкъымызгъа козь ачмакъ ичюн, къыйын ёл алып, къурбан олдылар (У. Шамиль Токътаргъазы).

У. Шамиль Токътаргъазынынъ къыйын яшаишына бакъмадан, меслекдешнен бераберликте буюк медениет эрбабы Решид Медиевнен куреш ёлыны алгъаныны коремиз. Ш. Алядиннинъ «Улу фаалиет» тенкъидий ишинде бу кунълер даа терен, ачыкъ-айдын косьтерилди.

Нетидже. Шамиль Алядиннинъ иджадыны алгъанда, бойле аджаип шей коремиз ки, Шамиль Алядин учь буюк девирлерде (Совет, Сюргюнлик, Авдет) иджат эткен.

Совет девиринде Шамиль Алядин шаир оларакъ танылды. Онынъ шиирлер бизим эдебиятымызгъа буюк къошулгъан исседир.

Сюргюнлик девиринде Шамиль Алядин несирджиликтен огърашты ве буюк несирджи олып, дженктен соньки къырымтатар эдебиятында муим ер тутты. 60-нджы 70-инджи сенелер халкънынъ тарихтан багълы повестлер(кунделик дефтерлерден), поэмалар, икяелер языла. «Чауш огълу» Зейнеп хатырасындан язылгъан. Романлар язылмагъа башланды. Идеоллизация тасвир усуллы пейда олды. «Тугъай бей» повестинде корюне. Ахлякъий – естетик идеологиясы айдынлана «Рузгярдан саллангъан фенерлер», «Эгер севсен» романлар узеринде.

80-инджи сенелер якъын халкънынъ тарихтан багълы «Иблиснинъ зияфетине давет» публицистик повесть киби ве публицистик эсерлер яратыла. Авдет девиринде Шамиль Алядиннинъ бир сыра бедий ве публицистик эсерлери, тенкъидий макъалелер, ХХ асырдаки къырымтатар эдебиятнынъ инкишафына салмакълы ве мунасип иссе къошулгъан. Халкъымызгъа ве эдебиятымызгъа бутюн гьайрети иле хызмет эткен Шамиль Алядиннинъ ады ве айдын хатырасы анъымыздан силинмез ве онынъ яраткъан эсерлери шимдики ве келеджек несиллерге мектеп олур.

Къулланылгъан эдебият:

1. Велиулаева А., Кокиева А., Салядинов Къ. Къырымтатар эдебияты. 10-нджи сыныф ичюн окув къулланмасы. Симферополь: Къырым девлет окув – педагогика нешрияты, 2003. 296 с.
2. Велиулаева А. Къырымтатар эдебияты. 11-нджи сыныф ичюн хрестоматиясы. Симферополь: Къырым девлет окув – педагогика нешрияты, 2002. 336 с.
3. Велиев Къ. Шамиль Алядиннинъ «Тесели» повестинде Салядин образы. Йылдыз. 2001. № 3. С. 131–135.
4. Къандым Ю. Шаирге юрек саибининъ аят кредосы. Ш. Алядиннинъ шииириетине бир назар. Янъы дюнъя. 2004. Июль, 17. С. 4.
5. Кокиева А. Къырымтатар эдебиятнынъ тарихы. 9-нджи сыныф ичюн. Симферополь: Къырым девлет окъувпедагогика нешрияты, 2002. 232 с.
6. Меджмединоа Гулизар. Ш. Алядин 1930 с. къ. т. деверий матбуатында. Йылдыз. 2005. № 5. С. 85–93.
7. Мамутова З. Ш. Алядининъ «Иблиснинъ зияфетине давет» эсеринде зиялылар образы. Йылдыз. 2004. № 3. С. 124–133.
8. Нагаев С. Яшлыкъкъа хас дуйгъунен. Инкишаф ёлунен (критик макъалелер). Ташкент, 1979. 120 с.
9. Ленин байрагъы. 1980. Август, 23.
10. Нагаев С. Девир аралыкъларында. Эдебий – тенкъидий макъалелер, эселер, субетлер. Симферополь: КъДЖ.И «Къырымувпеднешир» нешрияты, 2008. 320 с.
11. Сеферова Ф. Ш. Алядиннинъ эсерлеринде къараманларынынъ ахлякъий чизгилери. Йылдыз. 2006. № 3. С. 57–65.
12. Фазыл Р., Нагаев С. Къырымтатар эдебияты тарихына бир назар. Йылдыз. 1989. № 5. С. 108–135.
13. Фазыл Р., Нагаев С. Къырымтатар эдебиатынынъ тарихы. Къыскъа бир назар. Симферополь: Къырым девлет окъув-педагогика нешрияты, 2001. 640 с.
14. Черкез-Али. Чокъ юрген, чокъ корер. Эдебий – тенкъидий макъалелер. Ташкент: Эдебият ве санъат неш, 1991. 216 с.
15. Алядин Ш. Некролог. Йылдыз. 1996. № 4. С. 189–191.
16. Алядин Ш. Эльмаз. Икяелер ве повестълер. Эдебият ве санъаат нешрияти. Ташкент, 1972. 288 с.
17. Алядин Ш. Тань бульбули. Шиир (Яш къувет, 1927 с. апрель 15). Янъы дюнья. 1991. Март. С. 27.
18. Куртнезир З. Къырымтатар эдиплери. Омюр ве яратыджылыкълар акъкъында къыскъа малюматлар. Акъмесджит: Таврия нешрияты, 2000. 100 с.
19. Дерменджи А. Ветанымсынъ Къырым. Тенкъидий макъалелер ве очерклер. Акъмесджит, 2009. 120 с.

ВНЕСОК ШАМІЛЯ АЛЯДІНА В ІСТОРІЮ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті досліджуються роботи кримськотатарського письменника, публіциста Шаміля Аляділна, який своїми творами зробив вагомий внесок в історію кримськотатарської літератури. З опертям на архівні документи та деякі записи очевидців він створив шедеври в таких жанрах, як роман, повість, оповідання.

Ключові слова: *література, історія, роман, повість, дослідження.*

ВКЛАД ШАМИЛЯ АЛЯДИНА В ИСТОРИЮ КРЫМСКО-ТАТАРСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

В статье исследуются работы крымско-татарского писателя, публициста Шамиля Алядина, который своими произведениями внес весомый вклад в историю крымско-татарской литературы. Основываясь на архивных документах и некоторых записях очевидцев, он создал шедевры в таких жанрах, как роман, повесть, рассказ.

Ключевые слова: *литература, история, роман, повесть, исследование.*

SHAMIL ALYADIN'S CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF THE CRIMEAN TATAR LITERATURE

The article investigates the works of the Crimean Tatar writer and publicist Shamil Alyadin who seriously contributed to the History of the Crimean Tatar Literature. Based on both the archive papers and several notes of witnesses, he created the masterpieces in such the genres as novel, tale and narration.

Key words: *literature, history, novel, story, research.*

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

УДК 007:316.7.7.78

Греськів О. О.
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника

РОЛЬ ГАЗЕТНОГО ДИСКУРСУ РЕЛІГІЙНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ (НА МАТЕРІАЛАХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРЕСИ)

Стаття присвячена дослідженню ролі дискурсу релігійної проблематики західноукраїнської регіональної преси в процесах національного відродження та державотворення в Україні в період здобуття й утвердження незалежності. Встановлено, що специфіка державотворчого контексту окресленого дискурсу була зумовлена регіональними особливостями релігійної ситуації і знайшла своє вираження в кількох площинах. По-перше, публіцистичні матеріали щодо минулого та сучасного національних церковних структур, які традиційно пов'язані з українським націєтворенням, формували простір незалежної ідейної державницької альтернативи. По-друге, світоглядна, етична та виховна спрямованість публікацій зміцнювали ідейне підґрунтя для становлення громадянського суспільства. По-третє, релігійна тематика стала об'єктом експлуатації різних політичних сил у боротьбі за електоральні симпатії. Загалом, такі публікації, виступаючи засобом політичної боротьби, безпосередньо впливали на становлення політичної системи української держави.

Ключові слова: *державотворення, західноукраїнський регіон, дискурс, національна преса, релігія, релігійний чинник.*

Постановка проблеми. Із релігійною традицією як фундаментальною складовою частиною духовної культури народу пов'язане явище тривалого успадкування етносом багатовікових духовних надбань, формування особистісних рис окремо взятого представника держави, його громадянських цінностей, забезпечення високої культури міжнаціональних взаємин у суспільстві. Сказане, власне, й пояснює логіку дій усіх загарбників та окупаційних режимів, які в той чи інший відрізок часу нашої історії встановлювали своє панування на українській землі, намагаючись знищити релігійне підґрунтя національних почуттів як основоположний стрижень національної самоідентифікації.

Особливий період усебічного та систематизованого руйнування національних релігійних традицій в Україні припадає на часи панування радянської влади. Визначальними елементами політики СРСР у зазначеному напрямі були: фізичне знищення релігійних організацій, церковної ієрархії, священиків, церковнослужителів та активних віруючих, всебічне обмеження впливу церкви на суспільство та утвердження атеїзму в якості ідеологічного підґрунтя існуючого режиму. При цьому винищення релігійності як такої в Україні супроводжувалося ще й цілеспрямованими діями влади, які передбачали повне нівелювання національних ознак у діяльності релігійних організацій. Отже, відродження та розвиток національного релігійно-церковного життя постає одночасно як об'єктом, так і дієвим чинником відродження та розбудови сучасної української держави, збудником національно-демократичних перетворень, мотиватором духовного суспільного поступу.

У зазначеному контексті вагоме місце належить пресі. За умов багатовікового тотального контролю над інформаційним простором, засміченим спотвореною реальністю нав'язуваних комуністичним режимом атеїстично-ідеологічних догм, на межі 80-х–90-х рр. XX ст. молода демократична

національна преса відіграла одну з вирішальних ролей у процесах духовного оздоровлення нації від ціннісних деформацій, відродження її державотворчого потенціалу, звільнення українців від комплексу меншовартості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результатом дослідження ролі й місця релігійного чинника у процесах націє- і державотворення в сучасній Україні стала колективна монографія науковців Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України (В. Войналович, В. Єленський, М. Кирюшко, Н. Кочан, Н. Рубльова). У роботі, зокрема, особлива увага звертається на інструментальне використання релігійного чинника в суспільно-політичних процесах у рамках національного наративу і концепту «національної держави» [1]. Загальні аспекти висвітлення теорії і практики державотворення в українських мас-медіа та впливу друкованих ЗМІ на процес розвитку української державності також вивчали: О. Бутирська, О. Бухтатий, Ф. Вауліна, Х. Вербицька, О. Гаврилюк, Н. Горошкевич, С. Костилєва, В. Лизанчук, А. Матюшина, І. Павлюк. Тема релігійної періодики стала об'єктом наукових пошуків широкого кола низки українських дослідників. Серед них, зокрема: А. Бойко (тематика і проблематика періодики православної церкви в Україні), М. Левчук (релігійна періодика Волині), А. Юраш (церква в Україні в контексті сучасних політико-конфесійних та комунікативних процесів), І. Скленар (сучасна католицька та православна періодика), С. Баршай (сучасна православна преса м. Києва), І. Крупський (суспільне значення релігійної преси), Т. Антошевський (релігійні мас-медіа в Україні), Ю. Комінко, О. Кулигіна (особливості висвітлення релігійної тематики в світських ЗМІ). Не так давно виник інтерес до вивчення газетних видань протестантських громад: М. Балаклицький, В. Любащенко, Д. Юнак, А. Григоренко, О. Опарін та ін. Водночас залишаються недостатньо вивченими різнобічні аспекти дискурсу релігійної проблематики сучасної регіональної преси, що й окреслило тематичну спрямованість даного дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити роль дискурсу релігійної проблематики західноукраїнської регіональної преси в процесах національного відродження та державотворення в Україні в період здобуття та утвердження нею незалежності. Географічні межі дослідження охоплюють західноукраїнський регіон, який виокремлюється в загальнонаціональному просторі чітко вираженою специфікою ментальних, релігійно-етичних особливостей та громадсько-політичних традицій і вирізняється в зазначених процесах своїм особливим вагомим внеском.

Виклад основного матеріалу. Релігія як феномен політичного та суспільного життя в Україні почала набирати ваги від другої половини 1980-х рр. разом із виникненням елементів лібералізації в радянській системі, а після розпаду СРСР і проголошення Україною незалежності посіла в цьому житті чільне місце. Відтоді й надалі соціологічні дослідження демонстрували, що уявний колективний образ «церква (і духовенство)» незмінно користувався серед громадян України найвищим рівнем довіри, …зростаючи і сягаючи від 2005 р. понад 50,0% підтримки [1, с. 10].

Специфіка ролі газетного дискурсу релігійної проблематики західноукраїнського регіону в державотворчих процесах у досліджуваний період була обумовлена, насамперед, регіональними особливостями релігійної ситуації. Даний регіон у релігійному відношенні суттєво вирізняється із загальноукраїнського контексту. Галичина та інші області, які до Другої світової війни не входили до складу СРСР, значно меншою мірою відчули на собі руйнівного удару, завданого радянським устроєм по Церкві. Разом із тим на час включення західноукраїнських земель до СРСР зазнала суттєвих змін, власне, офіційна політика режиму у сфері релігії. Якщо раніше до єпископату, духовенства й вірян фактично застосовувався відвертий терор і свавілля, про що, наприклад, красномовно свідчать особисті вказівки Леніна придушити спротив духовенства «з такою жорстокістю, щоби вони цього не забули впродовж кількох десятиліть», і що «чим більше представників реакційної буржуазії та реакційного духовенства … вдасться розстріляти, тим краще» [1, с. 212], то в 1940-ві рр. релігійний чинник перетворюється на ефективне знаряддя будівництва радянської держави-імперії, де національні й культурно-релігійні відмінності мали бути асимільованими в рамках «нової історичної спільності». У цьому контексті Російська (з 1943 р. – «Руська») православна церква (далі – РПЦ) стає частиною неоімперської радянської конструкції, яка демонструє і за змістом, і за стилістикою тяглість від старої російської імперської традиції. Інтернаціоналістська риторика остаточно заміщується великодержавним російським шовінізмом, російський народ фактично визнається імперієтворюючим, «головним народом», а його Церкві надається особливий статус [1, с. 216].

З огляду на те, що в Україні діяло дві третини всіх православних громад, 9 із 16 монастирів РПЦ, приблизно 40% всіх пізньопротестантських громад і майже 40% офіційно зареєстрованих «слу-

жителів культу» Радянського Союзу [1, с. 245], а західноукраїнські землі вирізнялися глибинними і міцними національними релігійними традиціями, «українська» складова частина партійно-радянської церковної політики апріорі набувала особливого значення. Завданням найвищої пріоритетності поставало знищення католицтва східного обряду в Галичині й на Закарпатті, яке відіграло свого часу вирішальну роль у формуванні власне української ідентичності галицьких і закарпатських русинів. Досягнення цієї мети передбачало ліквідацію Греко-Католицької церкви як інституції, викорінення греко-католицької національно-духовної традиції, специфічної релігійно-групової ментальності та історичної пам'яті. Водночас постійним і визначальним мотивом у церковній сфері залишається курс на викорінення «українського буржуазного націоналізму», який детермінує не лише репресії щодо «невдоволених радянською національною політикою» священнослужителів і мирян, знищення будь-яких згадок про історію розгромлених Греко-Католицької, Української Автокефальної Православної церков та сформованої в їхньому річищі духовно-культурної традиції, але й нетерпимість до етноспецифічних виявів цієї традиції в літургії, обрядовій практиці, вимові богослужбових текстів, храмовому інтер'єрі. Знищенню підлягали також так звані «космополітичні» релігійні організації, які не вписувалися в парадигму неоімперського будівництва.

Однак у західноукраїнському регіоні зазначена політика наштовхується на досить потужний опір, що набуває набагато більшого значення, ніж оборона виключно релігійних цінностей та інституцій. Жорсткий контроль і цілеспрямовано деструктивна політика режиму в релігійній сфері мала наслідком утворення потужного релігійного підпілля, що співпрацювало з більш широкими дисидентськими колами – рухом за права людини (обстоював також релігійні права особи та спільноти, рідну мову, обрядові традиції). Найбільшу питому вагу серед них мали греко-католики. Упродовж більш як сорокарічного «катакомбного» періоду їм вдавалося зберегти церковну структуру, сформувати потужний народно-релігійний анклав, де продовжували зберігатися елементи національної ідентичності й спротив радянській церковно-національній політиці. У підпіллі перебували також переважна частина п'ятидесятників України, свідки Єгови, адвентисти-реформісти, покутники, прибічники Ради церков євангельських християн-баптистів, представники інших релігійних організацій.

Разом із тим Галичина, Волинь, Закарпаття та Буковина, де зберігалися потужні елементи традиційної аграрної культури з яскравим етнічним забарвленням, в якій особливе місце належить храму і священику, унеможливили тотальне знищення національних ознак у релігійному житті. Формально приєднані до Руської православної церкви, але не абсорбовані нею місцеві парафії зберегли традиційні українські риси, традиційну українську вимову церковнослов'янського «глаголу», поряд із місцевим діалектом, в проповідях і обрядах. Якщо в період хрущовської антирелігійної кампанії, особливо руйнівної для України, було закрито майже половину всіх православних церков республіки (в Запорізькій області – 91%, у Дніпропетровській – 85%, Полтавській – 76%, у Криму – 70%), то в Закарпатській області вдалося закрити, наприклад, лише 17%, у Чернівецькій – 27%, Тернопільській – 36% [1, с. 249]. Як наслідок, ще до початку лібералізації радянської державної політики у сфері релігії західні області склали своєрідний центр тяжіння релігійного життя, на який припадало більше половини зареєстрованих релігійних громад України.

Актуалізація окреслених аспектів релігійної ситуації на сторінках молодої національної демократичної преси, яка народжувалася в надзвичайно складних умовах компартійно-номенклатурної протидії і в силу об'єктивних обставин на межі 1980-х – 1990-х рр. відігравала роль дороговказу для суспільства в поступі національного відродження, створювала для останнього потужне ідейне підґрунтя, освячене моральним авторитетом церкви. На початках «перебудовчої лібералізації», в умовах відсутності незалежних періодичних видань, коли публікація статей жорстко контролювалася цензорами, а видання підпорядковувались правлячій номенклатурі, розраховувати на розлогі журналістські повідомлення не доводилося. Дискурс релігійної проблематики, зокрема в контексті національного відродження та державництва, з огляду на свою регіональну значимість широко представлений у неформальній та напівлегальній регіональній пресі – виданнях, які не мали дозволу на друк та поширення, але й не закривалися органами КДБ при РМ УРСР після квітневого пленуму ЦК КПРС 1985 р. [2].

Саме в такому статусі було відновлено випуск «Українського вісника» на чолі з В. Чорноволом. М. Осадчий почав видавати один з останніх на самвидавівському полі часописів – журнал «Кафедра». Група львівських інтелектуалів та інакодумців готувала альманах «Євшан-зілля». Серед авто-

рів, редакторів, дописувачів цієї преси, зокрема, були відомі громадські та культурні діячі, дисиденти, які повсякчасно актуалізували завдання духовного відродження нації. Активно розкривав релігієзнавчу проблематику друкований орган Львівської філії УГС «Львівські Новини». На Закарпатті різнобічні аспекти й акції правозахисників релігійних свобод висвітлював друкований орган УГС «Карпатська Україна» [3].

Заслуговує на окрему увагу регіональна преса Народного Руху України, яка гостро ставила суспільно-значимі проблеми регіону, що традиційно замовчувалися в офіційних мас-медіа, і виявилась могутнім важелем впливу на громадську думку та засобом політичного діалогу з владними структурами. Так, політичною гостротою вирізняються публікації, в тому числі й на релігійну тематику, пресових видань західноукраїнських обласних організацій НРУ: «Віче», «Галичина», «Рада». Поряд із суто рухівською пресою слід відзначити регіональні західноукраїнські ви¬дання неформальних організацій, які були предтечею НРУ, серед яких – інформаційний вісник Товариства Лева – «Поступ», видання тернопільського обласного товариства «Меморіал» – «Дзвін» тощо [4, с. 215–217].

Становлення багатопартійності, поступова ліквідація монополії КПРС на владу стали позитивною основою для ухвалення 12 червня 1990 р. Закону СРСР «Про друк та інші засоби масової інформації» [5]. Як наслідок, розпочався активний процес появи численних нових ЗМІ. Так, лише впродовж 1990 р. їхня кількість зросла втричі [6, с. 42]. Спираючись на отримане право, численні обласні та райради пішли на створення ЗМІ, альтернативних компартійним. Розпочався, як зауважує дослідник української журналістики В. Владимиров, процес розділення газет [7, с. 156]. Так, у Львові паралельно газеті «Вільна Україна» почала виходити цілком опозиційно налаштована «За вільну Україну», у м. Стрий (Львів. обл.) поряд із компартійною «Голос Стрийщины» – підконтрольна Демократичному блоку України «Голос свободи», в Івано-Франківську почала виходити як орган облради «Галичина» одночасно з комуністичною «Прикарпатською правдою» [7, с. 157]. Закономірно, що «альтернативна» компартійній ідеології преса, як правило, формулювала чітко окреслену ідейну точку зору, зорієнтовану на відродження національної державності, національних релігійних традицій та загальнодемократичні ідеали.

Водночас серйозні зміни відбуваються й у релігійній сфері, почався активний процес відродження й легалізації українських церковних структур, які чітко стояли на засадах української державності. Так, 19 серпня 1989 р. Львівська православна парафія святих апостолів Петра і Павла на чолі з протоієреєм Володимиром Яремою вийшла з юрисдикції РПЦ і оголосила себе належною до Української Автокефальної Православної Церкви. На початку червня 1990 р. відбувся І Всеукраїнський собор УАПЦ, на якому була проголошена українська патріархія під керівництвом митрополита Мстислава (в миру Степана Скрипника). На відміну від 1917–1921 рр., коли базою УАПЦ була Наддніпрянська Україна, її відродження на межі 1980–1990 рр. відбувалося, в основному, в Галичині й у Києві. Через півроку після «відбудовчого» Всеукраїнського собору УАПЦ (5 черв. 1991 р.) в Україні діяло 939 громад цієї церкви, причому 96% з них знаходилося в трьох галицьких областях [8, с. 86].

Щоб зберегти свій контроль і запобігти відцентровим тенденціям, на початку жовтня 1990 р. Патріархат РПЦ надає формальну автономію Українському екзархату (на умовах канонічного підпорядкування Москві, тобто з питань віровчення, догматики, культу, церковної організації). Формально було змінено назву церкви на Українську Православну Церкву (УПЦ). Її предстоятелем обрано митрополита Філарета. Після проголошення незалежності України, в листопаді 1991 р., собор УПЦ висловився за незалежність Української церкви від РПЦ. Проте делегація українських єпископів на чолі з митрополитом, яка у квітні 1992 р. вела переговори в Москві щодо надання УПЦ автокефалії, отримала категоричну відмову. Більше того, Синод РПЦ позбавив митрополита Філарета єпископської гідності. Наприкінці травня 1992 р. архієрейський собор УПЦ у Харкові замість митрополита Філарета оголосив своїм предстоятелем митрополита Ростовського і Новочеркаського Володимира (Сабодана). Проте Філарет цих рішень не визнав і разом зі своїми прихильниками оголосив про приєднання до УАПЦ. Наприкінці червня 1992 р. на Об'єднавчому соборі було оголошено про розпуск УПЦ й УАПЦ й утворення на їх базі єдиної релігійної організації – Української православної церкви Київського Патріархату (УПЦ-КП). Передбачалось, що нову церкву очолить патріарх Мстислав, який не був присутнім на соборі. Митрополита Філарета було оголошено заступником патріарха. Однак із реалізацією прийнятих рішень виникли труднощі. Патріарх Мстислав не визнав новоутворену церкву і призначив архієпископа Львівського і Галицького Петра очолити ту частину віруючих УАПЦ, які не

приєдналися до УПЦ-КП. 23–24 жовтня 1993 р. УПЦ-КП обрала свого патріарха – митрополита Володимира (в миру Романюка). Після його смерті в липні 1995 р. УПЦ-КП очолив митрополит Філарет, обраний на соборі цієї церкви патріархом Київським і всієї Руси-України [9]. Таким чином, вже на світанку державної незалежності українське православ'я виявилось розколоте на три церкви: УАПЦ і УПЦ-КП, які займають чітку державницьку позицію, та УПЦ-МП – зорієнтовану на збереження єдності з Москвою.

Паралельно в надзвичайно складних умовах відбувалася боротьба за легалізацію Української Греко-Католицької церкви (УГКЦ). Каталізатором виходу церкви з підпілля стали перешкоди владних структур у відзначенні віруючими тисячолітнього ювілею хрещення Русі в 1988 р. Тоді греко-католикам вдалося провести несанкціоновані владою масові богослужіння в Грушеві (Львів. обл.) та Зарваниці (Терноп. обл.). Це ще раз привернуло увагу антикомуністичної опозиції та широкої громадськості до проблеми дотримання прав віруючих на свободу віросповідання в СРСР. Відтак хвиля нових богослужінь релігійно-політичного характеру прокотилася багатьма населеними пунктами Львівщини, Івано-Франківщини, Тернопільщини. Демократичні перетворення кінця 1980-х рр. дозволили провести у Львові собор і проголосити відродження УГКЦ. Однак її остаточну легалізацію пов'язують із приїздом до України й утвердженням на «святоюрському престолі» (соборі Св. Юра у Львові) глави УГКЦ – верховного архієпископа і кардинала Мирослава-Івана Любачівського в березні 1991 р. Остаточно скасовував усі заборони щодо релігії та церковних організацій Закон УРСР «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р.

Водночас вільний розвиток релігійного середовища призвів до перерозподілу сфер впливу релігійних організацій і до певного протистояння між ними. Суттєвої гостроти цим конфліктам додавала політизація релігійного середовища. Особливо болісними не лише для Церкви, а й для всього українського суспільства були православно-греко-католицький конфлікт кінця 1980-х – середини 1990-х рр. та внутрішнє протистояння між православними різних юрисдикцій.

У цілому значимі для регіону проблеми відродження національних релігійно-церковних традицій, поновлення релігійної свободи й релігійного рівноправ'я, а також подолання міжцерковних і міжконфесійних конфліктів постають невід'ємною складовою комплексу тогочасних проблем, які піднімалися представниками західноукраїнських демократичних організацій у контексті боротьби за державну незалежність, становлення толерантних міжнаціональних відносин. Через акції та поширювану інформацію культурно-духовного спрямування, відновлення національної та історичної пам'яті, народних і національно-релігійних традицій керманичі українського відродження інтегрували й скерували політичну ідею, яка врешті-решт реалізувалася в процесі боротьби за суверенну національну державу. Молода демократична преса в зазначеному контексті постає могутнім провідником ідей, каналом зв'язку з громадськістю. Після прийняття Акта проголошення Незалежності України розпочинається, по суті, процес розбудови якісно нового національного інформаційного простору. Водночас змінюється як релігійна ситуація загалом, так і пріоритети регіональної преси.

За роки незалежності України релігійна сфера продовжує динамічно розвиватися, кількісне зростання релігійних організацій переходить у нову якість діяльності і церковних інститутів, і державно-суспільно-церковних відносин. Суттєво урізноманітнюється і саме релігійне життя. Масові паломництва віруючих, прощі, поклоніння релігійним святиням і мощам, хресні ходи стають значущим явищем громадського життя. Церква налагоджує тісну співпрацю з іншими суспільними інститутами. У свою чергу, громадянське суспільство, невід'ємною частиною якого постає церква, виступає ініціатором і провідником багатьох змін в Україні. Такі потужні «внутрішні вороги» української сучасної державності, як корупція, хабарництво, розкрадання бюджетних та інших суспільних ресурсів, екологічний вандалізм і багато інших ціннісних деформацій, що були нормою «радянського способу життя», можуть бути подолані лише спільними зусиллями, і роль морального авторитету церкви в цьому процесі покликана бути однією з основоположних.

Нині церква все більшою мірою утверджує свій вплив у традиційно близьких для неї сегментах суспільного життя, таких як сім'я, система освіти та виховання, здійснює душпастирську діяльність в армії та інших силових структурах, активізує співпрацю з існуючими в державі системами соціального захисту та охорони здоров'я. Новим помітним явищем у релігійному житті в Україні стали також місії та братства, створені при різних релігійних центрах. Їх функції пов'язані з проведенням місійної та катехізаторської роботи, реалізацією заходів доброчинного та милосерд-

ницького спрямування [10]. Загалом, опіка над нужденними, надання допомоги тим, хто її потребує, боротьба з асоціальними явищами та діяльність у середовищі суспільних груп ризику наповнює глибоким моральним позитивом систему суспільних відносин, і в цьому також проявляється особлива державотворча роль церкви.

У роки незалежності України релігійне життя країни збагатилося таким новим явищем, як міжцерковні та міжконфесійні об'єднання, серед яких, зокрема, можна назвати Українське Біблійне Товариство, Всеукраїнську Раду Церков і релігійних організацій, створену в 1998 р., Нараду представників християнських Церков України, що працює з кінця 2003 р. тощо. Такі об'єднання здатні відіграти позитивну роль у подальшому розвитку релігійного середовища України, особливо в консолідації зусиль релігійних організацій заради реалізації ними масштабних соціальних проектів, у роботі з мінімізації наслідків міжцерковних і міжконфесійних конфліктів, налагодженні каналів «народної дипломатії» в міжнародних відносинах України з іншими країнами. Останнє особливо актуалізується у зв'язку зі спробами втілити в життя положення доктрини «русского мира» патріарха Московського і всієї Русі Кирила, сформульованої головним чином у листопаді 2009 р., що стала серйозним викликом ідейним засадам українського націє- і державотворення. Підвалини цієї доктрини визначають російське православ'я як цивілізаційну й ціннісну фундаментальну основу, російську мову як ядро «русского мира», утвердження в свідомості визнання «спільного минулого» та «спільного майбутнього», проголошують «русский мир» цивілізаційним суб'єктом глобалізованого світу, який конкурує з іншими цивілізаціями [1, с. 256].

Особливу роль церкви слід відзначити під час Революції Гідності, адже саме з релігією і церквою – і в цьому ми повністю погоджуємося з думкою дослідника цих подій В. Чубарко – українці пов'язують духовно-моральні цінності суспільства. Важливим чинником протестної поведінки людей стала особиста присутність на Майдані священиків різної конфесійної приналежності. Переважна більшість релігійних організацій України в революційному процесі, підтримуючи своїх громадян, обрала шлях міжконфесійних порозумінь, солідарності, єдності й активної взаємодії [11, с. 6]. Досить важливою залишається участь церкви в налагодженні суспільних відносин у постмайданівському середовищі.

Окреслені тенденції розвитку релігійної ситуації визначили тематичну спрямованість газетного дискурсу західноукраїнської регіональної преси. При цьому його державотворчий контекст чітко простежується в різних площинах. Зокрема, поширювана в регіональній пресі різнобічна інформація щодо місця й ролі церкви в національній історії, українському націєтворенні та формуванні національних державницьких традицій, а також щодо легалізації зорієнтованих на національну державність інституційних структур УГКЦ, УАПЦ, УПЦ-КП, освячувала церковним авторитетом зростаючу політизацію народної активності, процеси національного відродження, створюючи потужну ідейну противагу неоімперському ідеологічному натиску Москви. Водночас ціннісно-світоглядна, морально-етична та виховна спрямованість публікацій формували міцне духовне підґрунтя для становлення громадянського суспільства, яке народжувалося в складних процесах трансформації тоталітаристської свідомості пострадянського соціуму. Насамкінець, релігійна тематика з огляду на потужний вплив церкви в суспільно-політичному житті Західної України та найвищі показники народної довіри, починає активно експлуатуватись різними політичними силами в боротьбі за електоральні симпатії. Подібні публікації хоч і характеризуються емоційною насиченістю, певною політичною заангажованістю, проте, виступаючи засобом політичної боротьби, чинять закономірний вплив на загальні процеси політичного розвитку української держави.

Окремий сегмент досліджуваного дискурсу складає релігійна преса. Відповідно до радянського законодавства для церкви була встановлена заборона на проповідування за межами храму будь-яким способом. Окрім офіційно дозволених друкованих видань – церковного календаря, «Журналу Московської Патріархії та «Православного вісника», до 1989 р. будь-яка література релігійного характеру – друкована, рукописна, самвидав чи зарубіжна – вважалася «підривною», а її розповсюдження – «антирадянською агітацією та пропагандою». Серед цього числа – часопис «Християнський голос», який почав виходити як самвидав 1988 р. під керівництвом Івана Геля. Лише з 1989 р. розпочинається динамічний процес становлення релігійної преси. І якщо станом на 1993 р. було створено близько 30 релігійних друкованих видань [12, с. 6], то станом на сьогодні їх офіційно зареєстровано 345 [13].

В умовах незалежності релігійна преса все стійкіше утверджується в українському інформаційному просторі, активно розширює свою

аудиторію. Крім офіційних видань, з'являються й спеціалізовані – для молоді та дітей, для віруючої інтелігенції, для військових, парафіяльні видання тощо. Тематика та проблематика релігійної преси досить різнопланова. У цілому серед визначених тематичних категорій пріоритетними є морально-етична (36%), християнсько-просвітницька (19%) та культурно-мистецька тематики (19%). У публікаціях висвітлюються питання християнської моралі, духовності й гуманізму, просвітництва та виховання, мистецтва і культури, свободи слова, совісті, віросповідання, взаємовідносин церкви та суспільства. Велику увагу приділено історичному минулому і постатям церковних ієрархів, священників, мирян, які зазнали переслідування, ув'язнення, заслання. Однією з важливих тем церковної періодики є висвітлення різнобічних аспектів церковно-державної взаємодії [14, с. 522; 15, с. 259].

На окрему увагу заслуговують публікації часопису «Наша віра». Газета була заснована як офіційне видання УАПЦ, але згодом почала позиціонувати себе як «православна газета». Зокрема, національно-патріотична тематика тут складає близько 16% усіх матеріалів. Вона виражається в патріотичних матеріалах, що закликають плекати українську мову, національну гідність, історію (38%), в публікаціях про УПА (17%), дисидентський рух (16%), голодомор (11%), Другу світову війну (9%). Часто на сторінках видання підіймаються теми, що стосуються Т. Г. Шевченка (7%). Поява патріотичної тематики на сторінках видання «Наша віра» тісно пов'язана з постаттю її засновника та редактора Євгена Сверстюка – українського патріота, дисидента, мислителя. Значне місце статті національно-патріотичного характеру займають у виданнях УАПЦ «Успенська вежа» і «Православна Галичина». Матеріалами, присвяченими суспільно-політичній тематиці та богословсько-моральним проблемам, катехитично-повчального, суспільного та історичного змісту вирізняються газети УГКЦ «Вірую» та «Арка», видання комісій у справах молоді у Львові та Івано-Франківську – «Храм» і «Світло правди», газета отців Чину святого Василія Великого «Дзвіниця» тощо [16].

Аналіз, проведений Центром релігійної інформації і свободи Української Асоціації релігієзнавців, засвідчує, що релігійні видання досить об'єктивно висвітлюють проблеми державно-церковних відносин, дають виважену оцінку розвитку релігійно-церковного життя, пропагують основи християнської етики, знайомлять читачів з історією та сучасною діяльністю церков і релігійних організацій. Водночас, як слушно зауважує президент Української Асоціації релігієзнавців проф. А. Колодний, регіональні особливості релігійного життя значною мірою зумовлені історичним минулим, національним складом населення, усталеними традиціями, зокрема сімейними, способом господарки, загальним культурно-освітнім рівнем населення, політичними процесами, міждержавними відносинами [17], що також накладає відбиток на змістове наповнення регіональної конфесійної преси.

Висновки і пропозиції. Релігія як феномен суспільно-політичного життя в Україні почала динамічно набувати значимості наприкінці 1980-х рр., за умов появи перших зародків лібералізації радянської системи, а після розпаду СРСР і проголошення незалежності утвердилася в ньому на чільних позиціях, посилених найвищим рівнем довіри серед громадян. Одна з фундаментальних ролей у процесах політичного пробудження української нації, відродження її релігійних традицій як важливого націє- та державотворчого чинника належить пресі – могутньому провіднику ідей, каналу зв'язку з громадськістю.

Державотворчий контекст газетного дискурсу релігійної проблематики в Західній Україні був зумовлений регіональними особливостями розвитку релігійної ситуації, яку вирізняють глибинні та міцні національні традиції, і чітко простежується в трьох площинах. По-перше, актуалізація різнобічної інформації щодо відродження національних церковних структур (УГКЦ, УАПЦ, УПЦ-КП), які історично відігравали потужну націєтворчу роль, їх минулого та поточної діяльності – формували простір незалежної ідейної державницької альтернативи, руйнівної для неоімперської ідеології Москви. По-друге, етична та ціннісно-світоглядна спрямованість публікацій на релігійну тематику чинила руйнівний вплив на тоталітаристську сутність пострадянських суспільних відносин, детермінуючи ідейне підґрунтя для становлення громадянського суспільства й демократичної політичної культури. По-третє, політичні процеси, що розгорнулися в Україні з початку 90-х років XX ст., зробили наочною можливість інтеграції громадян на релігійно-політичній основі, а релігійна тематика активно починає експлуатуватися різними політичними силами як засіб боротьби за електоральні симпатії. Таким чином, виступаючи засобом політичної боротьби, такі публікації безпосередньо впливали на становлення політичної системи української держави.

Окремий сегмент досліджуваного дискурсу складає релігійна преса. Виявляючи жвавий інтерес до різних аспектів релігійного життя, конфесійні видання загалом відіграють помітну роль в інформаційному просторі країни, сприяють утвердженню засадничих цінностей громадянства, очищенню суспільної моралі від тоталітаристських деформацій, утверджують підвалини громадянського суспільства – фундаментальної основи сучасної демократичної державності. Різнобічне поглиблене осмислення окресленої в статті дослідницької проблеми складає перспективи подальших досліджень.

Список літератури:

1. Релігійний чинник у процесах націє- та державотворення: досвід сучасної України / В. Войналович (керівник), В. Єленський, М. Кирюшко та ін. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 272 с.
2. Самвидав та неформальна преса // Електронний архів Українського визвольного руху. URL: http://avr.org.ua/index.php/ROZDILY_RES?idUpCat=1267 (дата звернення: 03.08.2018).
3. Басараб М. М. Громадські організації Закарпаття в боротьбі за державність України (кінець 80-х – початок 90-х років XX століття): монографія; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород : Видавництво «Карпати», 2009. 336 с.
4. Кожанов А. В. Регіональна преса Народного Руху України у період боротьби за українську незалежність // Інтелігенція і влада. 2011. Вип. 23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iiv_2011_23_25.
5. Про пресу та інші засоби масової інформації: Закон СРСР від 12.06.1990. № 1552-I. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1552400-90.
6. Костилєва С. О. Друковані засоби масової комунікації України (1986–2000 рр.): історія становлення, тенденції розвитку. Київ: Ін-т історії України, 2001. 304 с.
7. Владимиров В. М. Історія української журналістики (1917–1991): навчальний посібник. Київ: МАУП, 2007. 174 с.
8. Історія християнської церкви на Україні: релігієзнавчий довідковий нарис; АН України. Київ: Наукова думка, 1992. 104 с.
9. Лубський В. Релігієзнавство. Київ: Вілбор, 2002. 432 с. URL: http://pidruchniki.com/16011013/religiyeznavstvo/suchasna_religiyna_situatsiya_ukrayini.
10. Релігійно-церковне життя незалежної України // Історія українського суспільства : навчальний посібник / ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Київ: КНЕУ, 2011. 597 с.
11. Чубарко В. В. Роль церкви в подіях майдану: на матеріалах інтерв'ю. Грані. 2015. № 5. С. 6–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_5_3 (дата звернення: 15.08.2018).
12. Православна церковна періодика: вчора, сьогодні, завтра. Церковна православна газета. 2007. № 14(190). С. 6.
13. Звіт про мережу релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2018 року / Наказ Міністерства культури України від 19.03.2018 р. № 216 «Про річну статистичну звітність з питань державно-конфесійних відносин в Україні за 2017 рік (релігійні організації)». URL: https://risu.org.ua/ua/index/resourses/statistics/ukr_2018/70440/.
14. Левчук М. Преса православної Волині: тематичний аспект (за матеріалами часописів «Дзвони Волині», «Волинь православна») // Українська періодика: історія і сучасність. Доповіді та повідомлення Дев'ятої Всеукраїнської наук.-теор. конф. Львів, 2005. С. 522–524.
15. Скленар І. Сучасна церковна преса в Україні: головна проблематика. Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. 2003. Вип. 23. С. 258.
16. Недавня О. Сучасний розвиток УГКЦ: стан // Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/40844/.
17. Колодний А. М. Релігійна мережа України в її проблемах і перспективах. URL: https://ukreligieznavstvo.wordpress.com/2009/03/15/religijna_merezha_ukrajiny/#more-220.

РОЛЬ ГАЗЕТНОГО ДИСКУРСА РЕЛИГИОЗНОЙ ТЕМАТИКИ В ПРОЦЕССАХ ПОСТРОЕНИЯ ГОСУДАРСТВА СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЫ (НА МАТЕРИАЛАХ ПУБЛИКАЦИЙ ЗАПАДНОУКРАИНСКОЙ РЕГИОНАЛЬНОЙ ПРЕССЫ)

Статья посвящена исследованию роли дискурса религиозной тематики западноукраинской региональной прессы в процессах национального возрождения и построения государства в Украине в период обретения и утверждения независимости. Установлено, что специфика контекста очерченного дискурса была обусловлена региональными особенностями религиозной ситуации и нашла свое выражение в нескольких плоскостях. Во-первых, публицистические материалы относительно прошлого и настоящего национальных церковных структур, традиционно связанных с формированием украинской нации, создавали пространство независимой идейной государственнической альтернативы. Во-вторых, мировоззренческая, нравственная и воспитательная ориентированность публикаций укрепляли идейную подоплеку для становления гражданского общества. В-третьих, религиозная тематика начала активно эксплуатироваться различными политическими силами в борьбе за электоральные симпатии. Следовательно, такие публикации, выступая средством политической борьбы, непосредственно влияли на становление политической системы украинского государства.

Ключевые слова: *построение государства, западноукраинский регион, дискурс, национальная пресса, религия, религиозный фактор.*

THE ROLE OF THE NEWSPAPER DISCOURSE ON THE RELIGIOUS ISSUES IN THE PROCESSES OF THE STATE-BUILDING IN UKRAINE (BASED ON THE PUBLICATIONS OF THE WESTERN UKRAINIAN REGIONAL PRESS)

The article is devoted to the research of the role of the discourse on religious issues of the Western Ukrainian regional press in the processes of national revival and state-building in Ukraine during the period of gaining and asserting its independence. It was established that the specific character of the state-building context of the discourse was determined by the regional features of the religious situation and found its expression in several areas. Firstly, journalistic materials about the past and modern national church structures, which were traditionally associated with Ukrainian nation-building, have formed the space of an independent ideological state alternative. Secondly, the ideological, ethical and educational directions of the publications have strengthened the ideological basis for the formation of civil society. Thirdly, publications on the religious topic have been actively exploited by various political forces in the struggle for electoral sympathies. Consequently, such publications, acting as a means of political struggle, directly influenced the formation of the political system of the Ukrainian state.

Key words: *state forming, The Western Ukrainian region, discourse, national press, religion, religious factor.*

РЕЦЕНЗІЇ

Кагановська О. М.
Київський національний лінгвістичний університет

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ІГІНОЇ ЗОЇ ОЛЕКСАНДРІВНИ «ТОПІКА АНГЛОМОВНОГО ГОТИЧНОГО НАРАТИВУ»[1]

Рецензована монографія демонструє результати дослідження багатогранного міждисциплінарного феномена «топіка» в площині його систематичної вербалізації в англомовному готичному наративі, репрезентованому в літературі та кіно. Актуальність книги вбачається в тому, що в ній поєднані кроспарадигмальні підходи до вивчення наративу як оповіді, не обмеженої текстом. Наратив є водночас глибинним станом буття, сукупністю мовних явищ, реалізованих у ситуації комунікації для інтерпретації й опису чогось як цілісної події співприсутності суб'єкта та об'єкта цієї комунікації, а також послідовністю подій, що вже сталися й зафіксовані як мовні факти.

У передмові подані мета, завдання, матеріал монографії, а також пояснений термінологічний апарат. У першому розділі, що має назву «Теоретичні засади вивчення топіки англомовного готичного наративу», розкрито фундаментальні наукові засади дослідження, визначено місце обраної проблематики серед наукових напрямів і течій та спосіб, у який вона є їх продовженням. Здійснюється, зокрема, обґрунтування підходу до вивчення топіки англомовного готичного наративу з урахуванням як суто риторичного, класичного підходу Арістотеля та його численних коментаторів (навіть арабських), так і пізніших підходів, як-от: культурологічного й літературознавчого підходів Е. Курціуса, філософських підходів Ж. Дюрана та Г. П. Щедровицького, нового лінгвістичного підходу В. О. Садикової, згідно з яким топіка розглядається як узагальнений інваріант, структурно-смислова модель на мовному рівні, що є вищим за речення (як деяка вершинна мовна категорія). Відтак топіка тлумачиться як із боку аргументації та верифікації деякої інформації, так і з боку узагальнення певних культурних знань в основі літературної готичної традиції, які мають мовне вираження. Також автор тлумачить уже наявні підходи до вивчення оповідного тексту як способу дворівневої комунікації чотирьох наративних інстанцій у стосунку англомовного готичного наративу. З позицій цих інстанцій висвітлюються модуси мовної кристалізації смислу (В. І. Карасик) у комбінації з аналізом генотекстів і фенотекстів (Ю. Кристева). Оскільки англомовний готичний наратив визначений як утілена засобами англійської мови оповідь про надприродну таємничу подію, то такий підхід, з одного боку, поглиблює наратологічну традицію, покладену М. Баль, Ф. Ботінгом, М. Флудернік, В. Шмідом, а з іншого – уточнює, що наратив цього типу містить притаманні лише йому властивості, у тому числі мовні, які вирізняють його серед інших типів.

У другому розділі, що має назву «Методика дослідження способів вербалізації топіки англомовного готичного наративу», тлумачаться методи дослідження топіки англомовного готичного наративу. Методика, пропонована автором, ґрунтується на поєднанні низки методів, що в логічній сукупності працюють на виявлення топіки англомовного готичного наративу. Методику розроблено з опертям на класичну теорію тріадичних побудов, тобто метод пізнання феноменів через їх включення в тріади, завдяки чому розкриваються способи їх функціонування всередині цілого та окремо, а також потенціал щодо структурної взаємодії. Топіка англомовного готичного наративу складається, відповідно, з трьох топосів: *співбуття* (або *події співбуття*), *готичної сутності* та *волі до таємниці*. Разом вони утворюють цілісний конструктивний об'єкт, що вивчається за допомогою методів *наративної трасології*, *інтранаративної трансгресії*, *декрипції*, а також *розгортання складки*.

[1] Ігіна З. О. Топіка англомовного готичного наративу: монографія. Ніжин: Видавець Лисенко, 2018. 441 с.

Методологічний набір, на якому ґрунтується методика, містить сучасні наратологічні методи, постмодерністські та метамодерністські підходи до вивчення обраної топіки, а також елементи розробленої в другій половині XX століття системомисліедіяльнісної методології, згідно з якою топіка й розглядається як конструктивний об'єкт. У межах *наратологічних методів* залучені соціолінгвістичні та структурні методики наратології для доказу того, що в англомовному готичному нарративі взаємодіють чотири наративні інстанції, які під час спілкування формують топіку наративу та втілюють її за допомогою мовних засобів. *Постмодерністські* та *метамодерністські підходи* включають методологічний апарат теорій «сліду», «складки», гено- й фенотекстів, семіотичного диспозитиву, а також міфокритичного аналізу та теорії уяви (imaginaire). У світлі цих теорій наративні інстанції водночас утворюють та інтерпретують топіку англомовного готичного наративу, репрезентуючи так званий збірний суб'єкт-об'єкт, відомий також як антропологічний траект. Генотекстовий і фенотекстовий аналіз готичного наративу доповнює метод *мовної кристалізації смислу*, що слугує для виявлення вербалізованих культурно-специфічних знань, пов'язаних із наративними інстанціями. Отже, ідеться про закономірність інтеграції теоретичних підходів до термінологічного тлумачення топіки щодо англомовного готичного наративу як особливого типу оповіді, не обмеженої текстом та такої, що має інтерсеміотичні ознаки.

Запропонована методика розвиває, а також сприяє експлікації відомих на сьогодні напрямів із вивчення англомовного готичного наративу в аспекті встановлення способів вербалізації його топіки, які виявлені на підставі художніх текстів і їх адаптацій. Обстоюється гіпотеза, що топіка англомовного готичного наративу – це умовний конструктивний об'єкт, у якому інтегрується сукупність взаємозумовлених топосів, що вербалізовані різнорівневими мовними одиницями в межах наративних висловлень. Під наративним висловленням у роботі (згідно з наратологічною термінологією) мається на увазі довільна кількість речень будь-якого типу для вираження події співбуття. Окремі топоси, які наповнюють топіку, повторюються в межах стандартного для англомовного готичного наративу патерну логічної аргументації/верифікації під час комунікативної інтеракції наративних інстанцій (narrative authorities): автора, читача, оповідача та його адресата. Патерн аргументації/верифікації полягає в тому, що *ненадійний наратор* (unreliable narrator) розповідає про надприродну подію як про дійсну та запевняє в її справжності *довірливого наратора*. Через це систематично порушується принцип кооперації та низка логічних законів, що знаходить вербальне підтвердження. Дослідження конструктивного об'єкта є також аналізом *топіки як складки*, тому методи вивчення одного топоса з позиції як форми (*ad figuram*), так і змісту (*ad rem*) слугують для вивчення іншого.

У третьому розділі з назвою «Топос співбуття в англомовному готичному нарративі: сліди вербалізації» описується та аналізується топос *співбуття*, що має як підґрунтя конфронтацію реального з незвіданим (надприродну таємничу подію) і втілений в англомовному готичному нарративі бінарними структурами, які мають у роботі назву *слідів*. Бінарність виявляється в тому, що слід є способом співвіднесеності певного наративного інциденту (конкретної події в часі наративу) з подією як узагальненим топосом, абстракцією шляхом утілення привативної опозиції елементів (наприклад, певних лексичних одиниць). Якщо *подія співбуття* спершу отримала втілення в літературному творі, а потім у кіно, то наратив про таку подію реалізує якість *поліморфізму*. Кожний новий варіант утілення є *транспонентом* оригінальної події. Оригінал складає поліморфну матрицю з транспонентами, що розрізняються за *глибиною* та *діапазоном*. Інтерпретація події співбуття в транспонентах може набувати декількох способів: *автентичної (деталізованої або редукованої) ретрансляції*, *трансформації* (з незначними змінами оригіналу) або *трансмутації* (зі значними змінами).

Також у третьому розділі проаналізовано *структурну варіативність* співбуття як чотирьох варіантів, умови реалізації яких виявляються через обставини зіткнення, мотивацію сторін, дію об'єктів і явищ на персонажів та подію співбуття. Способи вербалізації інформації про умови розрізняються як *точковий* (окремі лексичні одиниці або одиночні речення), *дисперсний* (різні лексичні одиниці на позначення *одного й того ж* референта) та *лінійний* (детальне тлумачення референта, наприклад, у межах абзацу). Точковий слід у конкретній реалізації є *фрагментарним*, лінійний – *фунікулярним нег-ентропійним* (якщо логічні закони й принципи комунікації порушуються вибірково) або *ентропійним* (якщо це відбувається систематично).

У четвертому розділі, що має назву «Топос готична сутність в англомовному готичному нара-

тиві: способи конфігурації й вербалізації», описується й аналізується, відповідно, топос *готична сутність* у сукупності класифікованих підтипів: феноменів, ноуменів, готичних антропоморфних типажів. Способом вербалізації готичної сутності є *ейдос-формал*, тобто вербальний маркер у складі семіотичного бінома *ейдос-ініціал* та *ейдос-формал*. Ейдос-ініціал є релевантним готичній традиції смислом, ейдос-формал – способом вербалізації такого смислу в англомовному готичному наративі (наприклад, конкретним наративним висловленням). *Готична сутність* утілюється через творче зусилля наративних інстанцій зі структурування притаманних цьому топосу смислів (інтранаративну трансгресію). Під структуруванням мається на увазі послідовний процес утворення, становлення й фіксації змісту топоса у вербальній формі. Наративні інстанції утворюють збірну мовну особистість, *плюральне Я*, що ідентифікується за певним типом лексики, функціональними стилями, граматичними особливостями.

П'ятий розділ із назвою «Топос воля до таємниці в англомовному готичному наративі: композиційні й мовні особливості» присвячений третьому топосу – *волі до таємниці*. З'ясовано, що він реалізується в англомовному готичному наративі через *езотеричну тональність*, контекстуально суперечливу лексику на позначення того ж референта, а також надмір мовних одиниць, що містять імпліцитну інформацію (*криптем*). Топос *воля до таємниці* ґрунтується на принципах *містеріальної емуляції*, *наративної антиномії, розсіяної референції* та *ущільнення імпліцитної інформації*. Перший принцип сприяє відтворенню в композиції англомовного готичного наративу містерії як ритуалу посвячення в таємне знання; другий принцип зумовлює порушення в наративі логічної послідовності, а відтак і суперечність між судженнями, які в одному й тому ж контексті визнаються правильними; третій принцип надає невизначеності певному референту, а четвертий виявляє скупчення в англомовному готичному наративі криптем.

Незважаючи на науковий внесок автора монографії в семіотичні, наративні, лінгвостилістичні, лінгвопрагматичні та лінгвокультурологічні студії, аргументація й формулювання певних положень зумовлюють деякі запитання. Зокрема, головний термін – *топіка* – ніби пояснюється автором (у межах філософських, лінгвістичних і літературознавчих теорій) через інший термін – *конструктивний об'єкт*, а *конструктивний об'єкт* – через *сукупність топосів*. Такий спосіб тлумачення дещо ускладнює розуміння, а визначення термінів повинне мати експлікативну функцію, оскільки стосується висвітлення суті пропонованої методики та загалом теоретичної концепції про наявність деякого стандарту організації англомовного готичного наративу. Також, узагальнюючи міркування автора, топіку англомовного готичного наративу репрезентовано як умоглядний (умовний), релевантний готичній традиції простір, у якому взаємозумовлені топоси – носії визначальних ідей англомовного готичного наративу інтегровані в нерозривну сукупність. При цьому з формулювання не цілком зрозуміло, носієм чого є топос – традиції або наративу, створюючи надтекстову організацію значень. Чи є він певним художнім метаобразом, у якому відтворені загальні літературні тенденції літературної чи культурної епохи?

Відповідно до поставлених актуальних запитань запропонована гіпотеза про топіку англомовного готичного наративу як конструктивний об'єкт, утворений сукупністю трьох топосів, є перспективною для подальших наукових пошуків. Рецензована монографія може бути цікавою широкому колу читачів, насамперед фаховим філологам (як лінгвістам, так і літературознавцям).

Відомості про авторів

Артьомова О. І. – старший викладач кафедри філології Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

Безкоровайна Л. С. – доцент кафедри філології Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

Биндас О. М. – завідувач кафедри романо-германської філології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Бісовецька Л. А. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методик початкової освіти Рівненського державного гуманітарного університету

Голі-Оглу Т. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови та слов'янської філології Приазовського державного технічного університету

Греськів О. О. – молодший науковий співробітник відділу бібліотекознавства Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника

Дубова І. О. – викладач кафедри мовознавства факультету інфокомунікацій, радіоелектроніки та наносистем Вінницького національного технічного університету

Емірамзаєва А. С. – асистент кафедри тюркології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Заболотська О. О. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету

Іванова В. А. – старший викладач кафедри філології Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

Кагановська О. М. – доктор філологічних наук, професор кафедри іспанської та французької філології Київського національного лінгвістичного університету

Ківенко І. О. – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри «Професійна англійська мова» Одеського національного морського університету

Кобець Н. О. – аспірант кафедри слов'янської філології імені професора Іларіона Свєнціцького Львівського національного університету імені Івана Франка

Козіцька О. А. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри стилістики та культури української мови Рівненського державного гуманітарного університету

Микитка М.-Д. Ю. – аспірант кафедри класичної філології факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка

Нанівський Р. С. – викладач кафедри іноземних мов Національного університету «Львівська політехніка»

Незовибатько О. В. – старший викладач кафедри філології Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

Опришко Н. О. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

Павлова Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри міжкультурної комунікації та іноземної мови Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Поздрань Ю. В. – старший викладач кафедри мовознавства факультету інфокомунікацій, радіоелектроніки та наносистем Вінницького національного технічного університету

Сапун К. В. – студент 2-го курсу магістратури Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Селезньова Р. В. – доцент Донецького національного університету імені Василя Стуса

Семенюк О. А. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Слободинська Т. С. – доктор філологічних наук, професор кафедри української філології Вінницького обласного комунального гуманітарно-педагогічного коледжу

Тарасова Г. С. – старший викладач кафедри міжкультурної комунікації та іноземної мови Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Ткаченко Ю. О. – магістрант Приазовського державного технічного університету

Хода Л. Д. – доцент кафедри слов'янської філології імені професора Іларіона Свєнціцького Львівського національного університету імені Івана Франка

Штиленко О. Л. – доцент кафедри філології Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

Ювковецька Ю. О. – кандидат філософських наук, доцент кафедри іноземної філології та перекладу Київського торговельно-економічного університету

Науковий журнал

ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Серія: Філологія. Соціальні комунікації

Том 29 (68) № 3 2018

Коректура • *Н. Пирог*

Комп'ютерна верстка • *Ю. Семенченко*

Адреса редакції:
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського
м. Київ, вул. Івана Кудрі, 33
Електронна пошта: editor@philol.vernadskyjournals.in.ua
Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 12,99. Ум.-друк. арк. 14,18. Зам. № 1118/161
Підписано до друку 12.11.2018. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105
Телефон +38 (0552) 39 95 80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.